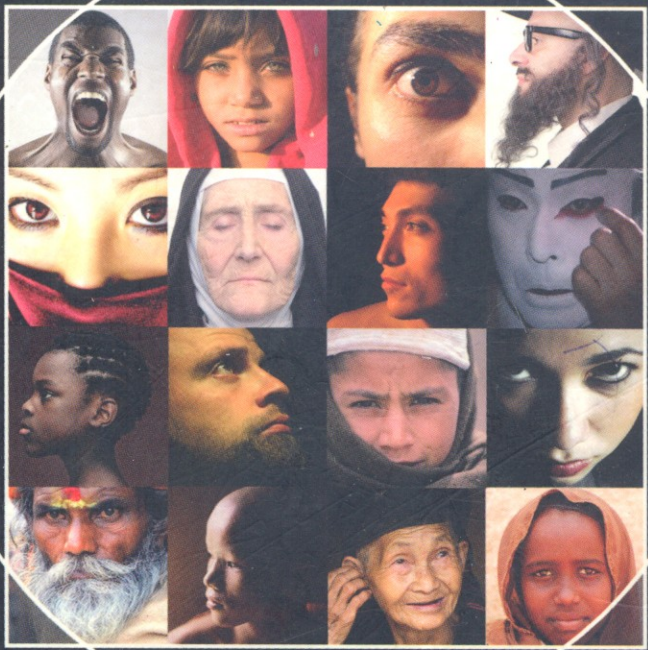

K287.713
3

ინა ბალიაშვილი

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

პიროვნების ფსიქოლოგიის
საფუძვლები

თბილისი 2012

მარინა ბალიაშვილი

პიროვნების ფსიქოლოგიის
საფუძვლები

გამომცემლობა „ენიკერსალი“
თბილისი 2012

ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის მარინა ბალიაშვილის წიგნში მოცემულია პიროვნების ფსიქოლოგიის საბაზისო ცნებები აგრეთვე თეორიული, ფაქტობრივი და პრაქტიკული პრობლემები და მათი გადაჭრის განსხვავებული ნიმუშები; სისტემატურად არის დალაგებული პიროვნების კლასიკური და თანამედროვე თეორიები, კვლევის მეთოდები და სტრატეგიები. ნაჩვენებია ადამიანის წინაშე მდგარ ძირეულ პრობლემებთან მოგვარებაში პიროვნების ფსიქოლოგიის პოტენციალი.

წიგნი განკუთვნილია ფსიქოლოგიისა და მომიჯნავე დარგის სტუდენტებისთვის, პრაქტიკოსი ფსიქოლოგებისთვის და, აგრეთვე, მასწავლებლებისა და მშობლებისთვის.

სამეცნიერო რედაქტორი:

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი,

პროფესორი ირაკლი იმედაძე

© მ. ბალიაშვილი, 2012

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2012

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის რაზმ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-786-6

K287. 713
3

პიროვნების ფსიქოლოგია: ძირითადი პრობლემები

რა ფენომენია პიროვნება, რაშია მისი არსი, ფუნქცია და რა მიზანს ემსახურება მისი კვლევა? ეს კითხვები არ დაისმებოდა, ადამიანის არსებობა პრობლემური რომ არ ყოფილიყო. ცხოვრებაში საკუთარი ადგილის მოძებნა, უმთავრესი მიზნების მიღწევა, თვითრეალიზაცია ადამიანისგან შინაგან ძალთა მობილიზებას და ორგანიზებას ითხოვს. ამგვარ მაორგანიზებელ საწყისად გვევლინება პიროვნება და ამაშია მისი ფსიქოლოგიური რაობა.

პიროვნების რაობის კვლევაშივამ ყველა ადამიანისთვის დამახასიათებელი ზოგადი მიზნები და მოტივები, ნიშნები და კანონზომიერებები, ისევე როგორც ინდივიდუალური განსხვავებები გამოავლინა. პიროვნების ზოგადი და კერძო კანონზომიერებები არა თუ არ ეწინააღმდეგება ერთმანეთს, არამედ ურთიერთს ავსებს – გვეხმარება ადამიანის არსებობის განსხვავებული შესაძლებლობები და მოდუსები დავინახოთ.

ის, რომ პიროვნება გარკვეული სტრუქტურის მქონე, მწყობრი მთლიანობაა, დროში და სიტუაციიდან სიტუაციაში ადამიანის ქცევის გარკვეულ უცვლელობას და შინაგან შეთანხმებულობას გულისხმობს. აქედან მომდინარეობს პიროვნების ქცევის მეტნაკლები პროგნოზირებულობა, რაც ტესტებით და კითხვარებით კონკრეტდება. ამ პროცედურების გამოყენების მრავალ მიზანთა შორისაა სხვადასხვა სახის ფსიქოლოგიური ხელშეწყობა პრობლემათა გადაჭრაში, რაც თან ახლავს ცხოვრებას და მისი განუყოფელი ნაწილია. ამრიგად, პიროვნების

საერთაშორისო
სამართალი

ფსიქოლოგიას აინტერესებს ადამიანთათვის დამახასიათებელი არა ყველა საერთო და ინდივიდუალური თვისება, არამედ ის მნიშვნელოვანი ქცევითი გამოვლინებები, რომლებიც უშუალოდ ადამიანის ცხოვრების მთავარი მიზნების განხორციელებას უკავშირდება. ამგვარ მონაცემთა ინტეგრირება ადამიანის არსებობის ერთიან, ყოველსმომცველ შეხედულებად მეცნიერული პიროვნების ფსიქოლოგიის მთავარი ამოცანაა. ამ ამოცანას განსხვავებულად ახორციელებენ წიგნში წარმოდგენილი პიროვნების თეორიათა ცნობილი ავტორები.

პიროვნების განსაზღვრების ძიება

ბევრ ევროპულ ენაში სიტყვა პიროვნება ლათინური სიტყვა Persona-დან არის ნაწარმოები, რაც ნიღაბს ნიშნავს. ანტიკურ თეატრში მსახიობის ნიღაბი გადმოსცემდა პერსონაჟის ხასიათს: გაღიმებული ნიღაბი – კომიკურ პერსონაჟს, მამტირალი – ტრაგიკულს და ა.შ. გვიანდელ ეპოქებში თეატრალური პიესების მოქმედი პირები კონკრეტულ და უცვლელ თვისებებს შეესაბამებოდნენ: შექსპირის მაკბეტი დაუოკებელ პატივმოყვარეობას, ოტელო – ეჭვიანობას, ხოლო ჰამლეტი ქრონიკულ მელანქოლიას და უნებისყოფობას განასახიერებდა. არის კი რეალური ადამიანის პიროვნება ესოდენ სწორხაზოვანი, თანამიმდევრული, მთლიანი და სხვებისგან განსხვავებული, თუ ეს მხოლოდ და მხოლოდ ილუზიაა, რასაც ასაზრდოვეებს განცდა, რომ ერთ სხეულში პიროვნებაც ერთია?

სოციალური კონსტრუქტივიზმი პიროვნების რეალურ არსებობას საერთოდ არ ცნობს. ამ თეორიული პოზიციის თანახმად, პიროვნებას “აგებს” გარეგანი დამკვირვებელი, როდესაც კონკრეტული ადამიანისგან მიღებულ შთაბეჭდილებებს ერთ კონად კრავს. ადამიანი მუდმივად ახდენს არა მხოლოდ სხვა

ადამიანთა პიროვნების კონსტრუირებას, არამედ საკუთარ პიროვნებასაც თვითონ აკონსტრუირებს – სწორედ ამიტომ ავტოგენეზის ხებს მას საკუთარი იდენტურობის, რეპუტაციის და იმიჯის საკითხები. ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ ადამიანს თავისი პიროვნების კონსტრუირება თვითნებურად შეუძლია. ამ პროცესში მას ადამიანთა სახით საყრდენი, მათგან მხარდაჭერა სჭირდება. თუ იგი კარგავს ამ საყრდენს (მაგ., ხანგრძლივ პაციმრობას იხდის ცალკე საკანში) ან ეს საყრდენი რადიკალურად იცვლება (მაგ., სხვა ქვეყანაში გადადის საცხოვრებლად), აუცილებლად წარმოიქმნება ადაპტაციის პრობლემა, რაც პიროვნების დეკონსტრუქციას უკავშირდება. ამრიგად, სოციალური კონსტრუქტივიზმის თანახმად, ინდივიდი არ არის საკუთარი პიროვნების ერთადერთი და მთავარი “სათაესი”. იგი უწყვეტი პროცესის შედეგია, რომლის მსვლელობაში გარედამკვირვებლები და თვითდამკვირვებელი ქცევაში გარკვეულ აზრს დებენ და მას პიროვნულ თავისებურებებს უკავშირებენ. პიროვნებას განსაზღვრავს ის, თუ რა ხდება მასსა და ადამიანებს “შორის”, და არა მის “შიგნით”. ამ აზრით, ადამიანში მრავალი პიროვნება ძევს, რადგან იგი ურთიერთქმედებს ბევრ სხვადასხვა ადამიანთან. ამრიგად, პიროვნებას, მართლაც, შეიძლება ეწოდოს “ნიღაბი”, რომელსაც ნაწილობრივ იგი თვითონ ძერწავს და ირგვლივ მყოფ ადამიანებს ამ ნიღბით წარუდგება.

საზოგადოდ, ადამიანის სახეცვლილების იდეა თანამედროვე ეპოქის სულისკვეთებას ეხმიანება. პიროვნება რომ ნიღაბია, რომლის შორგება, მოხსნა ან გამოცვლა შესაძლებელია საკმაოდ მიმზიდველი, თუმცა ბევრისთვის დაუჯერებელია ვარაუდია. ამასთანავე, კლინიკური მონაცემები გვიჩვენებს, რომ პიროვნების რადიკალურად შეცვლის მცდელობები, მეტწილად, უშედეგოა.

ამრიგად, პიროვნება თვალთ უხილავი, დასკვნების საფუძველზე მიღებული კონსტრუქცია, ქცევის ორგანიზაციის და ამ ორგანიზაციის გაგება ასევე სისტემატიზებულ მოსაზრებათა ანუ თეორიის გარეშე შეუძლებელია. სწორედ ამან განაპირობა პიროვნების თეორიათა სიმრავლე და პიროვნების განსაზღვრებათა არაერთგვაროვნება. სამაგალითოდ განვიხილოთ პიროვნების სამი ცნობილი მკვლევარის მიერ მოწოდებული განსაზღვრება: “პიროვნება ფსიქოფიზიკურ ძალთა შინაგანი ორგანიზაციაა, რაც მოცემული ადამიანისთვის დამახასიათებელ აზროვნების, ემოციების და ქცევის პატერნებს აყალიბებს” – ოლპორტი, 1961; “პიროვნება ეს ის არის, რაც საშუალებას გვაძლევს მოვახდინოთ ადამიანის ქცევის პროგნოზირება ყოველ კონკრეტულ სიტუაციაში – კეტელი, 1965; “პიროვნება – შინაგან ტენდენციათა და მახასიათებელთა მყარი შეხამებაა, რომლის წყალობით ადამიანის ფსიქოლოგიურ ქცევას (აზროვნებას, გრძნობას, მოქმედებას) აქვს დროში გამძლე საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები, რომლებსაც მხოლოდ როგორც მოცემული მომენტის სოციალურ და ბიოლოგიურ გავლენათა შედეგს ვერ ავხსნით” – მაღი, 1989. პიროვნების იმდენივე განსაზღვრება არსებობს, რამდენი სახელმძღვანელოც დაიწერა ამ დარგში (მარტო ინგლისურ ენაზე ამჟამად 100-ზე მეტი სახელმძღვანელოა) და თითოეული მათგანი მოწოდებულია პიროვნება როგორც მოწესრიგებული, მთლიანი, მწყობრი სისტემა განიხილოს.

ასეა თუ ისე, პიროვნება უჩინარი, ნაგარაუდები წარმონაქმნია და სწორედ ამიტომ მის შესახებ დასკვნების გამოტანა თეორიის გარეშე ვერ მოხერხდება. ამან განაპირობა ის, რომ პიროვნების კვლევა ესოდენ მჭიდრო კავშირშია თეორიასთან და თეორიათა სიმრავლე არა თუ ხელს არ უშლის, არამედ პირიქით, ხელს უწყობს ფსიქოლოგიის ამ დარგის განვითარებას.

ფსიქოლოგები ეძებენ პასუხს კითხვაზე: რის გამოა ადამიანი ისეთი, როგორც არის? რით განსვავდებიან ადამიანები ერთმანეთისგან და რატომ იქცევიან განსხვავებულად: ერთი ადამიანი ებრძვის, სხვა კი ბრმად მისდევს საკუთარ გრძნობებს, ზოგი აღწევს წარმატებას ამა თუ იმ სფეროში, ხოლო სხვა, არანაკლებ ნიჭიერი, წარმატებას საერთოდ ვერ აღწევს? პიროვნების შეცვლა პრინციპულად შეუძლებელია თუ შესაძლებელი და თუ შესაძლებელია, როგორ და რა გზით? ამგვარ კითხვებზე პიროვნების თეორეტიკოსები ანუ პერსონოლოგები ხშირად ალტერნატიულ პასუხებს გვთავაზობენ. დავობენ იმაზეც, თუ რა მეთოდები უნდა იქნას გამოყენებული მართებული პასუხის მისაღებად.

პიროვნების ფსიქოლოგია ადამიანს, მთელ მის მრავალფეროვნებას და განუმეორებლობას მოიცავს და ადამიანის ქცევის დიდი სირთულეს აღიარებს – ისევე როგორც იმას, რომ ადამიანები ბევრი რამით ჰგვანან ერთმანეთს და, ამასთანავე, განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. ამ რთულ ლაბირინთში, ზოგჯერ ქაოსში, პიროვნების მკვლევარები და თეორეტიკოსები კანონზომიერებებისა და გასაგები კავშირების აღმოჩენას ცდილობენ.

პიროვნების ფსიქოლოგიას ყოველთვის აინტერესებდა *ინდივიდუალური სხვაობები*. თუმცა ადამიანები, ძირითადად, ჰგვანან ერთმანეთს, ფსიქოლოგებს, რომლებიც პიროვნებას შეისწავლიან, განსაკუთრებით აინტერესებთ ის, თუ რით განსხვავდებიან ადამიანები ერთმანეთისგან; რატომ აქვთ მოვლენათა განსხვავებული ხედვა, რატომ არის, რომ ერთი ადამიანი სულ მუდამ სტრესს განიცდის, ხოლო მეორე თითქმის არასოდეს?

პიროვნების ფსიქოლოგიისთვის არანაკლებ საინტერესოა ინდივიდის მთლიანობა – რა აერთიანებს ინდივიდის მოქმედების სხვადასხვა ასპექტს, ფსიქოლოგიურ პროცესთა ურთიერთკავშირი, ადამიანის როგორც ორგანიზებული მთელის მოქმედება.

მაშ როგორ უნდა განისაზღვროს პიროვნება?

განსაზღვრებად შეიძლება მივიჩნიოთ შემდეგი: *პიროვნება*

ადამიანის ის მახასიათებლებია, რომლებიც მისი გრძნობების, აზრების და ქცევის შეთანხმებულ გამოვლინებებზე აგებენ პასუხს. ეს ფართო განსაზღვრება საშუალებას გვაძლევს ყურადღება ადამიანის მრავალ ასპექტზე შევაჩეროთ. ამასთანავე, იგი გულისხმობს, რომ ყურადღებას ვამახვილებთ იმ შინაგან თვისებებზე, რაც ამ შეთანხმებულ გამოვლინებებს განაპირობებს (ანუ გარემოს ფაქტორები “ფრჩხილებს გარეთ გაგვაქვს”). განსაკუთრებით საინტერესოა როგორ ხდება გრძნობების, აზრების და ხილული მოქმედებების შეხამება იმგვარად, რომ ყალიბდება უნიკალური, სხვებისგან განსხვავებული ინდივიდი.

პიროვნების განსაზღვრება არ არის და არც შეიძლება იყოს ერთადერთი. საზოგადოდ, ვერც ერთი განსაზღვრება ვერ ჩაითვლება მართებულად ან მცდარად. უმჯობესია პიროვნების ესა თუ ის განსაზღვრება განვიხილოთ როგორც მეტნაკლებად სასარგებლო, რადგან ის კვლევას გარკვეული მიმართულებით წარმართავს.

პიროვნების კვლევა არის სისტემატური მცდელობა გამოვლინოთ და ავხსნათ ადამიანის აზრების, გრძნობების და ხილული ქცევის შეთანხმებულობა ანუ მთლიანობა, რეგულარობა, რითაც ადამიანი თავს ავლენს ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ამაში მეცნიერული თეორია გვეხმარება.

პიროვნების თეორია როგორც პასუხი ხითხვაზე “რე”, “როგორ” და “რატომ”

პიროვნების თეორია პიროვნების შესახებ მეცნიერული ფაქტების და კანონზომიერებების გაერთიანების და სისტემატიზების გზებს გვთავაზობს. მას ასევე კვლევის ყველაზე უფ-

რო პროდუქტიული მიმართულებების დასახვა შეუძლია. თუმცა, რია გვეხმარება თავი მოუყაროთ ყველაფერს, რაც ვიცით და გვეკარნახობს, როგორ მოვიძიოთ ის, რაც ჩვენთვის ჯერჯერობით უცნობია.

მაინც რისი ახსნა გვინდა პიროვნების თეორიის მეშვეობით, ძირითადად რა კითხვებზე პასუხი გვინტერესებს? ეს კითხვებია: რას წარმოადგენს ინდივიდი? როგორ გახდა ასეთი? რატომ იქცევა ისე, როგორც იქცევა? გვსურს თეორიამ გაგვეცეს პასუხი კითხვებზე – “რა”, “როგორ” და “რატომ”.

კითხვა “რა?” ადამიანის ნიშან-თვისებებს და ამ ნიშან-თვისებათა ურთიერთკავშირს ეხება. მაგალითად, დამახასიათებელია თუ არა ამ ადამიანისთვის სინდისიერება, შეუპოვრობა და მიღწევის ძლიერი მოთხოვნილება? კითხვა “როგორ?” – ადამიანის პიროვნულ დეტერმინანტებს ეხება. როგორ და რა სახით უნდა მოხდეს გენეტიკის და გარემოს ფაქტორთა ურთიერთქმედება, რომ შედეგი ამგვარი იყოს? კითხვა “რატომ?” ინდივიდუალური ქცევის მიზეზებს არკვევს და პასუხები ინდივიდის მოტივაციას ეხება. რატომ ავლენს იგი აქტივობას და ავლენს სწორედ ამ მიმართულებით? ინდივიდი ისწრაფვის გამდიდრებისკენ, მაგრამ რატომ აირჩია სწორედ ეს გზა? ბავშვი სკოლაში კარგად სწავლობს, რომ მშობლების გული მოიგოს თუ მას თავისი მონაცემების რეალიზება სურს? ეგებ მას უნდა თვითშეფასება აიმაღლოს ანდა აჯობოს თანაკლასელებს? რატომ არის ადამიანი დათრგუნული – იმიტომ რომ დაამცირეს, თუ იმიტომ, რომ დაკარგა საყვარელი ადამიანი ან იქნებ ამის მიზეზი დანაშაულის გრძნობაა? თეორია დაგვეხმარება გავიგოთ რამდენად არის ეს დათრგუნულობა ანუ დეპრესია დამახასიათებელი მოცემული ადამიანისთვის, როგორ ჩამოყალიბდა ეს ნიშანი, რატომ გამოიწვია დეპრესია კონკრეტულმა გარემოებებმა და რატომ იქცევა დეპრესიის მდგომარეობაში მყოფი ადამიანი სწო-

რედ ასე და არა სხვანაირად: რატომ არის, რომ ასეთ დროს ერთი გადის სახლიდან და ყიდულობს, რასაც კი დაინახავს, ხოლო მეორე – საკუთარ ნაჭუჭში იკეტება.

ამგვარ კითხვებზე ამომწურავი პასუხების მისაღებად თეორიამ უნდა მოიცვას ხუთი სფერო: 1) *სტრუქტურა* – პიროვნების საბაზო ელემენტები ანუ “საშენი ბლოკები”; 2) *პროცესი* – პიროვნების დინამიკური ასპექტები, მათ შორის მოტივები; 3) *ზრდა-განვითარება* – როგორ ყალიბდება ყველა ჩვენგანი უნიკალურ პიროვნებად; 4) *ფსიქოპათოლოგია* – პიროვნების ნორმალური ფუნქციონირების დარღვევათა ჩვენება და მიზეზების დადგენა; 5) *ცვლილება* – როგორ იცვლება ადამიანი, და რატომ არის, რომ ზოგჯერ იგი ეწინააღმდეგება ცვლილებას, არ ან ვერ იცვლება.

სტრუქტურა

პიროვნების სტრუქტურა მის სტაბილურ და მყარ ასპექტებს მოიცავს. ადამიანის კონცეფციის მოაზრებისას პიროვნების სტრუქტურის დასახასიათებლად განსაკუთრებით პოპულარულია *პიროვნული ნიშანი და ტიპი*.

„ნიშანი“ ეხება განსხვავებულ სიტუაციებზე ინდივიდის მყარ და შეთანხმებულ რეაქციებს და ახლოა იმ ცნებებთან, რასაც ადამიანთა დასახასიათებლად არასპეციალისტი იყენებს, მაგ., “ჭკვიანი”, “პატიოსანი”, “მხიარული”, ან “სერიოზული”.

ტიპი ბევრი სხვადასხვა ნიშნის კონაა. ნიშნის ცნებასთან შედარებით, ტიპი ქცევის უფრო ზოგად და რეგულარულ კონფიგურაციებს გულისხმობს. ადამიანი შეიძლება სხვადასხვა ხარისხით გამოხატული ბევრი ნიშნით ხასიათდებოდეს, მაგრამ ზოგად პლანში ერთ კონკრეტულ ტიპს მიეკუთვნებოდეს. ნიშ-

ნის და ტიპის გარდა პიროვნების თეორიებში სხვა ცნებებიც გამოიყენება.

პრონესი

პიროვნების თეორიებს ერთმანეთისგან განასხვავებს ქცევის ასახსნელად გამოყენებული დინამიკური, *მოტივაციური ცნებები*. ეს ცნებები ქვევის **საპრონესო** ასპექტებს ეხება.

პიროვნების თეორიებში გამოიყენება მოტივაციურ ცნებათა ძირითადი სამი კატეგორია: სიამოვნების (ანუ ჰედონისტური მოტივები); ზრდის (ანუ თვითაქტუალიზაციის) მოტივები და მოვლენათა გააზრების (ანუ კოგნიტური) მოტივები.

ჰედონისტურ მოტივთა კონცეფციაში გადაამწყვეტი მნიშვნელობა სიამოვნების ძიებასა და ტკივილისგან გაქცევას ენიჭება. ჰედონისტურ მოტივაციურ კონცეფციას აქვს ორი ვარიანტი: **დაკაპულოზის უმთხრავის მოდელი** და **სამიშულასიის მოდელი**. დაკაპულოზის შემცირების მოდელის თანახმად, ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებები ქმნის დაკაპულობას, რის მოცილებასაც ინდივიდი საკუთარ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებით ცდილობს. მაგალითად, შიმშილი ან წყურვილი წარმოქმნის დაკაპულობას, რომელიც შემცირდება თუ საკვებს ან სითხეს მივიღებთ. შინაგანი დაკაპულობის აღსაწერად, რომელიც ადამიანს ამ დაკაპულობის შემცირების მიმართულებით უბიძგებს, გამოიყენება ტერმინი *მოთხოვნილება - დრაივი*. დაკაპულობის შემცირების მოდელისგან განსხვავებით, სტიმულაციის მოდელში აქცენტირებულია საბოლოო პუნქტები ანუ მიზნები, გარეგანი სტიმულები, რის მიღწევა ან მოპოვება სურს ადამიანს. მაგალითად, ადამიანი შეიძლება ესწრაფვოდეს სიმდიდრეს, სახელს ან ძალაუფლებას. თუმცა ხაზი აქ ესმება მიზანს და არა დაკაპულობის შინაგან მდგომარეობას, სრულიად ცხადია,

რომ ამ შემთხვევაში გვაქვს სიამოვნებისკენ სწრაფვა, ხოლო სიამოვნება მიზნის მიღწევას უკავშირდება. სწორედ ამ მიზნის მოტივაციის სტიმულაციური მოდელი და დაძაბულობის შემცირების მოდელი, ორივე, ჰედონისტურ ანუ სიამოვნებზე ორიენტაციის თეორიებად არის მიჩნეული.

მოტივაციის სხვა თეორიებში ხაზგასმულია ორგანიზმის მისწრაფება ზრდისა და თვითრეალიზაციისადმი. ინდივიდი ცდილობს გაზარდოს ან აამოქმედოს საკუთარი შინაგანი პოტენციალი, თუნდაც დაძაბულობის ზრდის ხარჯზე (რაც, ერთგვარად, ეწინააღმდეგება ჰედონისტურ თეორიას).

დაბოლოს, მოტივაციის კოგნიტური თეორიებისთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ადამიანის ძალისხმევა გაიგოს, გაიზაროს და განჭვრიტოს მის გარშემო მიმდინარე მოვლენები, რომ ადამიანისთვის დამახასიათებელია არა იმდენად სიამოვნების ძიება და თვითრეალიზება, რამდენადაც წადილი გაერკვიოს გარესინამდვილეში და ურთიერთშეთანხმებული შეხედულებები იქონიოს. მაგალითად, ადამიანი შეიძლება ისწრაფოდეს იმისკენ, რომ შეინარჩუნოს მე-ს თანამიმდევრული ხატი ან შეეძლოს სხვა ადამიანთა ქცევის პროგნოზირება. ასეთ შემთხვევაში იგი თანახმაა ამისთვის ტკივილი და დისკომფორტიც კი აიტანოს.

თავიდან ყველაზე უფრო მეტად იყო გავრცელებული დაძაბულობის შემცირების მოდელი. მაგრამ შემდგომში, გამოკვლევებმა, რომლებიც ჩატარდა არა მხოლოდ ადამიანებზე, არამედ ცხოველებზეც, აჩვენა, რომ ხშირად ორგანიზმი პირიქით, დაძაბულობას ეძებს. მაგალითად, საცდელი მაიმუნები ძაღლონეს არ იშურებენ, რათა ამოხსნან ამოცანა და ამას ყოველგვარი ჯილდოს გარეშე აკეთებენ – ფაქტობრივად, ჯილდომ შეიძლება ამოცანის წარმატებით გადაჭრას ხელიც კი შეუშალოს. დასტურდება, აგრეთვე, თამაშის და კვლევის ქცევა გან-

სხვაგვარი სახეობის ცხოველებთან. ამგვარ დაკვირვებათა საფუძველზე რობერტ უაიტმა “კომპეტენტურობის მოტივაციის ცნება ჩამოაყალიბა. ამ კონცეფციის თანახმად, ადამიანს ამოძრავებს სურვილი გარემოსთან ურთიერთქმედებისას საკუთარი უნარიანობა და ეფექტურობა იგრძნოს. ბავშვობის ასაკიდან მოყოლებული, ადამიანის მოქმედებები სულ უფრო მეტად უკავშირდება ჩვევების შემუშავებას დასაოსტატებლად (და გარემოს სამართავად) და სულ უფრო ნაკლებად – დაძაბულობის შემცირებას.

ფსიქოლოგიის ისტორიაში სხვადასხვა დროს მოტივაციის განსვავებული თეორიები იყო გაბატონებული. მეოცე საუკუნის 50-იან წლებამდე ასეთი იყო მოთხოვნილების (დრაივის) თეორია, მოგვიანებით ყურადღება მიიპყრო ზრდისა და თვითაქტუალიზაციის მოდელებმა. გაჩნდა ინტერესი შემეცნებითი მოტივებისადმი, რომლებიც აზრთა შეთანხმებულობის და თანამიმდევრულობის ადამიანისთვის დამახასიათებელ მოთხოვნილებას უკავშირდება. პოპულარული რჩება, აგრეთვე, მიზნის თეორიები, სადაც აქცენტი კეთდება ადამიანის ძირეულ მისწრაფებაზე მიაღწიოს დასახულ მიზანს.

რამდენად აუცილებელია არჩევანის გაკეთება მოტივაციის სხვადასხვა თეორიას შორის ანუ ვამტკიცოთ, რომ რომელიმე ერთი სწორია, ხოლო დანარჩენი მცდარი? გამორიცხული ხომ არც ის არის, რომ ადამიანი სხვადასხვა სახის მოტივებს ავლენდეს – ხან სიამოვნებისკენ ისწრაფვოდეს, ხან კი – თვითაქტუალიზაციისკენ. ადამიანები იმითაც ხომ განსხვავდებიან თუ რამდენად არის მათი ქცევა უპირატესად ამა თუ იმ მოტივით ნაკარნახევი ანუ ასეთი ინდივიდუალური სხვაობები შეიძლება თავად პიროვნების შემადგენელი ნაწილი იყოს.

და მაინც, პიროვნების მკვლევარები რომელიმე ერთ-ერთ მონადელისკენ იხრებიან, როდესაც სურთ ადამიანის უნიკალური სპროცესო ასპექტების ასხნა.

ზრდა და განვითარება

ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზული ამოცანა, რომლის წინაშე დგებიან ფსიქოლოგები – ინდივიდუალურ სხვაობათა და ადამიანის ინდივიდუალური უნიკალურობის ჩამოყალიბების გარკვევაა.

პიროვნების განვითარებას გენეტიკური და გარემოს ფაქტორები განსაზღვრავს. მეცნიერული ცოდნის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ხან გენეტიკურ, ხან კი გარემოს დეტერმინანტებზე კეთდებოდა აქცენტი – ბოლო დროს კი ყურადღება განსაკუთრებით გენეტიკურ ფაქტორებზე გამახვილდა. იბადება კითხვა: საჭიროა კი ასეთი დაპირისპირება, ხომ ისედაც ცხადია, რომ ორივე გენეტიკაც და გარემოც ადამიანის ფორმირებისთვის სრულიად აუცილებელია. ვიდრე ამ ორი დეტერმინანტის თანაფარდობას განვიხილავთ, შევჩერდეთ თითოეულ მათგანზე.

გენეტიკური დეტერმინანტები

გენეტიკურ ფაქტორებს მნიშვნელოვანი როლი ეკუთვნის პიროვნების დეტერმინაციაში, განსაკუთრებით იმ მხრივ, რაც ჩვენ უნიკალურ ინდივიდებად გვაქცევს. თავიდან ფსიქოლოგები პიროვნების ფორმირებაში ორივე ფაქტორის თანაბარ ღირებულებას აღიარებდნენ. ხოლო თანამედროვე მკვლევარები მიიჩნევენ, რომ ამ ფაქტორთა როლი პიროვნების სხვადასხვა ნიშნის ჩამოყალიბებაში განსხვავებულია. გენეტიკური ფაქტორი ძალზე მნიშვნელოვანია ისეთი პიროვნული მახასიათებლებისთვის, როგორცაა ინტელექტი და ტემპერამენტი. იგი ნაკ-

ლებად მნიშვნელოვანია ღირებულებების, იდეალებისა და შეხედულებების ფორმირებისთვის. დასტურდება ინდივიდუალური სხვაობები ტემპერამენტში, რაც აქტივობის დონესა და გაბედულებებაში აისახება. ზოგი ბავშვი, სხეებთან შედარებით, უფრო აქტიური, მოძრავი და თამამია. ასეთად რჩება დიდობაშიც. ის, რომ ეს თავისებურებები ადრეული ასაკიდან ვლინდება და, როგორც ჩანს, აღზრდით არ არის განპირობებული, გვაფიქრებინებს, რომ ეს გენეტიკით განსაზღვრული ანუ მემკვიდრეობით მიღებული ნიშნებია.

ევოლუციონისტი ფსიქოლოგები მიიჩნევენ, რომ ადამიანებს არა მხოლოდ გენეტიკური კონსტიტუცია, არამედ სოციალურ ურთიერთობათა ნიმუშებიც (პატერნები) საერთო აქვთ. მაგალითად, მამაკაცის და ქალის განსხვავებული ჩართულობა შვილებზე ზრუნვაში, ალტრუიზმი და ძირითადი ემოციები – გენებში ჩადებული ევოლუციური მემკვიდრეობის შედეგია. ფსიქოლოგები, რომლებიც მუშაობენ საბაზო ემოციებზე – როგორცაა ბრაზი, სიხარული, სევდა, ზიზღი, გაოცება, სიძულვილი, შიში – ვარაუდობენ, რომ ემოციები თანშობილია და მათ შესახებ შესაბამისი ინფორმაცია გენებშია კოდირებული. ამრიგად, ბავშვები, ისევე, როგორც უფროსები, და შიმპანზე, ისევე როგორც ადამიანი, განიცდიან ამ ემოციებს, რადგანაც საერთო აქვთ ევოლუციური მემკვიდრეობა და გენეტიკური სტრუქტურა. ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ გამოცდილება არ ახდენს გავლენას რა ემოციებია უფრო ხშირი მოცემულ ინდივიდთან ან რა პირობებში განიცდის და როგორ გამოხატავს იგი გარკვეულ ემოციებს. ცხადია, ამაზე მოქმედებს გამოცდილება, მაგრამ განვითარება ფიქსირებულ გენეტიკურ სტრუქტურას მიყვება.

საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, რომ გენების როლი ამგვარია: ისინი უზრუნველყოფს იმას, რომ ყველანი მივეკუთვ-

ნებით ადამიანის ერთიან მოდემას და აგრეთვე იმპერატორს
ჩვენ შორის ინდივიდუალური სხვაობები არსებობს

გარემოს დეტერმინანტები

გარემოს დეტერმინანტებს განეკუთვნება გავლენები, რის გამოც ვართ ერთნაირები და გავლენები, რის გამოც ვართ უნიკალურები.

კულტურა. პიროვნების გარემოსეულ დეტერმინანტთა შორის უმნიშვნელოვანესია ადამიანის ის გამოცდილება, რაც გარკვეული კულტურისადმი მის მიკუთვნებულობას უკავშირდება. ყოველ კულტურას აქვს თავისი საკუთარი ინსტიტუციონალიზებული და სანქციონირებული ქცევის, სიტუაციების და მტკიცე შეხედულებების პატერნები, რაც თაობებს გადაეცემა. ეს ნიშნავს, რომ მოცემული კულტურის წარმომადგენელთა უმრავლესობას გარკვეული, საერთო და მსგავსი პიროვნული თვისებები ექნება. ამიტომ, ხშირად ვერც კი ვაცნობიერებთ კულტურულ გავლენებს, ვიდრე **კონფლიქტი** არ აღმოჩნდებით სხვა კულტურის ადამიანებთან, რომლებიც განსხვავებულად ხედავენ სინამდვილეს და ჩვენ კულტურაში მიღებულ შეხედულებებს არა თუ არ იზიარებენ, ეჭვის თვალითაც უყურებენ. კულტურა საგანგებო დაფიქრებისა და განსჯის გარეშე გვეძლევა: “როგორც თევზი წყლისას, ისე ჩვენ ვერ ვახერხებთ კულტურის დანახვას, რადგან ეს ის გარემოა, რომელშიც ვცხოვრობთ” – წერს ცნობილი კულტუროლოგი მაიკლ კოული. კულტურა მთლიანად მსჭვალავს ჩვენი არსებობის ყველა მხარეს: იმას, თუ როგორ განვსაზღვრავთ რა გვეჭირდება, რა არის ამისთვის გასაკეთებელი, როგორ განვიცდით სხვადასხვა ემოციას, რა არის ჩვენთვის “სასაცილო” და რა – “სატირა-

ლი", ჩვენ დამოკიდებულებას სიკვდილთან და სიცოცხლესთან და, აგრეთვე, რა მიგვაჩნია ადამიანისთვის ჯანმრთელ გემურობასა ღინებად და რა - ავადმყოფურად.

სოციალური კლასი. პიროვნება რომ შევიცნოთ უნდა ვიცოდეთ რომელ სოციალურ კლასს ეკუთვნის იგი - მადალს, საშუალოს თუ დაბალს; მუშათა თუ კვალიფიცირებულ სპეციალისტთა კლასს. ეს იმიტომ, რომ კლასობრივი ფაქტორი განაპირობებს ინდივიდის სტატუსს; როლებს, რასაც იგი საზოგადოებაში ასრულებს; ნაკისრ **ვალდებულებებს** და **პრივილეგიებს**, რითაც სარგებლობს. ეს ფაქტორი გავლენას ახდენს იმაზე, თუ როგორ აღიქვამს პიროვნება საკუთარ თავს და სხვა სოციალური კლასის წევრებს. კულტურის ფაქტორთა მსგავსად, კლასობრივი ფაქტორები გავლენას ახდენს იმაზე, თუ როგორ ხედავს ადამიანი სიტუაციას და მასზე როგორ რეაგირებს.

11.1.87

მოჯახი. ერთი კულტურისა და კლასის შიგნით ადამიანის ქცევას ოჯახის გავლენა განაპირობებს. მშობლები შეიძლება იყვნენ მოსიყვარულე და თბილი, ცივი ანდა პირქუში; მომთხოვნი და მკაცრი ან ბავშვისთვის გარკვეული თავისუფლების და ავტონომიის მიმნიჭებელი. მშობლის ქცევის ორივე სტილი გავლენას ახდენს ბავშვის პიროვნების განვითარებაზე. მშობლის გავლენა შვილზე ხორციელდება სამი ხერხით:

1. მშობლები საკუთარი ქცევით ქმნიან სიტუაციებს, რომლებიც ბავშვის გარკვეულ ქცევას აყალიბებს (მაგ., მშობლის მიერ ბავშვის ფრუსტრირებას საპასუხოდ მოსდევს აგრესია);
2. მშობლები ბავშვისთვის ის მისაბაძი ნიმუშები ანუ მოდელებია, ვისთანაც მოახდენს იდენტიფიკაციას ანუ გააიგივებს თავს და ვის ქცევასაც გადაიღებს;
3. მშობლები გარკვეულ ქცევათა გამო ბავშვის წახალისებას მიმართავენ.

მკვლევარებს აინტერესებთ საკითხი — რატომ არის რომელიმე ერთი ოჯახის შვილები ხშირად სრულიად განსხვავებული გამოდიან? პასუხი ასეთია: არა იმიტომ, რომ განსხვავებულია მათი ფსიქიკური წყობა, არამედ იმიტომ, რომ განსხვავებულია ოჯახში და ოჯახს გარეთ მიღებული უშუალო გრძნობადი გამოცდილება.

თანატოლთა. თუკი საერთო ოჯახური გარემო არ აღმოჩნდა იმდენად მნიშვნელოვანი, როგორც ეს ბევრს ჰგონია, მაშ რა ყოფილა მნიშვნელოვანი? ოჯახში მიღებული ცალკეული ბავშვის უნიკალური გამოცდილება ხომ არ არის ამის მიზეზი? ბოლო დროს განჩნდა სულ სხვა ალტერნატივა — თანატოლთა გარემოცვა ეს ის ფაქტორია, რომელიც გასაგებს ხდის პიროვნების განვითარებაზე გარემოს გავლენას და იმასაც, რომ ერთი ოჯახის შვილები შეიძლება სრულიად არ ჰგავდნენ ერთმანეთს. თანატოლთა ჯგუფი ინდივიდის სოციალიზაციის წამყვანი ფაქტორია. ეს ჯგუფი სთავაზობს ბავშვს ქცევის ახალ წესებს და ხანგრძლივ და მყარ გავლენას ახდენს მისი პიროვნების ფორმირებაზე. ამრიგად, მშობლებთან ურთიერთობა გადაწყვეტია ბავშვის ადრეული განვითარებისთვის, მაგრამ შემდგომში, მისი პიროვნების ჩამოყალიბებაში უფრო მნიშვნელოვანი ხდება თანატოლთა გავლენა, რაც, ხშირად, მშობელთა გავლენაზე გაცილებით უფრო ძლიერია.

გენეტიკურ და გარემოს დეგერმინანთა თანაფარდობა

კამათი თუ რა უფრო მნიშვნელოვანია — მემკვიდრეობა თუ გარემო, ბუნება თუ აღზრდა — აზრს მოკლებულია, რადგან გენეტიკური ნიშან-თვისებები და გარემოს მახასიათებლები ურთიერთქმედებენ ერთმანეთთან. ფსიქოლოგიის ამოცანა ის არის, რომ განვითარების პროცესი გაიაზროს როგორც გენე-

ტიკურ და გარემოს ფაქტორთა მუდმივი ურთიერთქმედება: მაგალითისთვის განვიხილოთ რეაქციის დიაპაზონის ცნება. ამ ცნების არსი იმაშია, რომ გენეტიკური მემკვიდრეობა შესაძლო ვარიანტების გარკვეულ სპექტრს აფიქსირებს, ხოლო გარემო აქედან ერთ-ერთ კონკრეტულ ვარიანტს განსაზღვრავს. ანუ მემკვიდრეობა ადგენს დიაპაზონს, რომლის ფარგლებშიც თვისების ფორმირების კონკრეტულ თავისებურებას უკვე გარემო განსაზღვრავს. მაგალითად, მემკვიდრეობით შეიძლება იყოს შემოსაზღვრული ინდივიდის მუსიკალური ან ათლეტური უნარები, ხოლო ამ მონაცემების განვითარების კონკრეტულ ხარისხსა და ფორმას გარემო პირობები განსაზღვრავს.

მთლიანობაში, რეაქციის დიაპაზონის კონცეფცია სასარგებლოა, მაგრამ იგი “ბუნებასა” და “აღზრდას” შორის უწყვეტი ურთიერთქმედების აქტიურ პროცესს ვერ აღწერს. დაბადებისთანავე ჩვილი ბავშვები არა მხოლოდ განსხვავებულ ზემოქმედებას ექვემდებარებიან, არამედ მემკვიდრეობით მიღებულ კონსტიტუციურ სხვაობათა გამო განსხვავებულ რეაქციებს აღუძრავენ გარემოს: პიპერაქტიურ ბავშვზე მშობლები ისე არ რეაგირებენ, როგორც მშვიდზე, გოგონას და ბიჭს განსხვავებულად ეპყრობიან. შემდგომშიც, ადამიანი ეცდება აირჩიოს ის გარემო, რომელიც მისი ფსიქიკური კონსტიტუციის თავისებურებებს შეესაბამება და წარსულში განცდილ სიამოვნებას უკავშირდება. ამგვარად, საქმე გვაქვს არა მარტივ მიზეზ-შედეგობრივ მიმართებებთან, არამედ მემკვიდრეობასა და გარემოს შორის მუდმივ ციკლურ ურთიერთქმედებასთან.

გენეტიკურ და გარემოს ფაქტორთა ურთიერთქმედება პიროვნების ყველა ასპექტში შეინიშნება.

ფსიქოპათოლოგია და ქსევის სვლილება

ქცევის მთელი მრავალფეროვნების ახსნა რომ შეძლოს, პიროვნების თეორია უნდა შეიცავდეს იმის ანალიზს, როგორ ახერხებს ერთი ადამიანი წარმატებით გაართვას თავი ყოველდღიურ სტრესებს და, საბოლოო ჯამში, ცხოვრებით კმაყოფილი იყოს, მაშინ როცა მეორე ფსიქოპათოლოგიურ რეაქციებს ანუ ფსიქოლოგიური მიზეზებით გამოწვეულ ქცევით გადახრებს ავლენდეს.

გარდა ამისა, პიროვნების სრულმა თეორიამ უნდა წარმოადგინოს ფსიქოთერაპიის ხერხები ანუ მეთოდები, რითაც ქცევის პათოლოგიური ფორმების შეცვლაა შესაძლებელი. თუმცა პიროვნებაზე მომუშავე არა ყველა ფსიქოლოგი ფსიქოთერაპევტია, პიროვნების სრულფასოვან თეორიას მაინც ევალება გაარკვიოს როგორ და რატომ იცვლება ადამიანი ანდა პირიქით, ეწინააღმდეგება ცვლილებას.

პიროვნების თეორიის ძირითადი პრობლემები

ფილოსოფიური შეხედულება ადამიანის რაობაზე

პიროვნების ყველა თეორიის მიღმა ადამიანის რაობის შესახებ გარკვეული ფილოსოფიური შეხედულება იკითხება. მაგალითად, ერთი თეორია განიხილავს ადამიანს როგორც ორგანიზმს, რომელიც მსჯელობს, ირჩევს და იღებს გადაწყვეტილებას (“ადამიანი რაციონალური არსებაა”), ხოლო მეორე, ადამიანს განიხილავს როგორც ორგანიზმს, რომელიც ირაციონალურად, ვნებების კარნახით მოქმედებს (“ადამიანი არის ცხოველი”); ერთი თეორიისთვის ადამიანი მექანიზმია, რომელიც ავტომატურად რეაგირებს გარე სტიმულზე (“ადამიანი

მანქანაა”), მაშინ, როცა სხვისთვის ის სისტემაა, რომელიც კომპიუტერის მსგავსად ინფორმაციის გადამუშავებით დაკავებული (“ადამიანი კომპიუტერია”).

მეცნიერული ფაქტების და დასაბუთებების გარდა პიროვნების თეორიაზე გავლენას ახდენს მისი ავტორის პიროვნება, ეპოქის ატმოსფერო და აგრეთვე მოცემული კულტურისა და თანადროული ფილოსოფიური აქსიომები. ამის თვალსაჩინო მაგალითია ზიგმუნდ ფროიდი და მისი მოძღვრება.

ქსევის ბარეზანი და შინაგანი ლებარმინანტები

უპირატესად რით არის დეტერმინირებული ადამიანის ქცევა – გარეგანი თუ შინაგანი მოვლენებით? ყველა თეორია აღიარებს, რომ შინაგანი ცხოვრების ფაქტორები და ადამიანის გარეთ მიმდინარე მოვლენები ქცევის დეტერმინაციაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. საქმე გარეგანი და შინაგანი დეტერმინანტების მნიშვნელობას და თანაფარდობას ეხება. ფროიდისთვის ქცევაზე გარეგანი ფაქტორების გავლენა იყო მინიმალური, ხოლო სკინერისთვის – მაქსიმალური. ფროიდს მიაჩნდა, რომ ადამიანი იმართება უხილავი შინაგანი ძალებით, ხოლო სკინერი ამტკიცებდა, რომ ადამიანს მართავს გარე ძალები; ფროიდის მიმდევრები ფიქრობდნენ, რომ ადამიანი თავისი ბუნებით აქტიურია, სკინერიანელები კი ადამიანს გარემოებათა “მსხვერპლად” მიიჩნევენ. ფროიდი ითხოვდა ყურადღების ფოკუსირებას იმაზე, რაც ადამიანის შიგნით ხდება, ხოლო სკინერი ფიქრობდა, რომ ამას აზრი არა აქვს და უმჯობესია გარესინამდვილის ფაქტორებზე კონცენტრირება.

ფროიდისა და სკინერის შეხედულებები უკიდურეს პოზიციებს გამოხატავს და ბევრი ფსიქოლოგი მათ არ იზიარებს. მიუხედავად ამისა, თეორიათა უმრავლესობა ერთი ან მეორე

პოლუსისკენ იხრება. ბოლო დროს კი გარეგანსა და შინაგანს შორის თანაფარდობის შესწავლის მოწოდება გაისმოს.

ქვევის შეთანხმებულობა ღროსა და სიტუაციებში

რამდენად მყარია (კონსისტენტური, შინაგანად თანამიმდევრული, შეთანხმებულია) პიროვნება და მისი ქცევა სხვადასხვა დროს და სიტუაციიდან სიტუაციაში? მეგობრებთან და მშობლებთან, ან დისკუსიისას სასწავლო აუდიტორიაში და მხიარულ წვეულებაზე, რამდენად რჩება ის ერთსა და იმავე პიროვნებად? დროში შეთანხმებულობის მხრივ, რამდენად არის თქვენი ამჟამინდელი პიროვნება ბავშვობის დროინდელი თქვენი პიროვნების იდენტური? ასეთად დარჩებით 20 წლის შემდეგაც?

ამ საკითხშიც პიროვნების თეორიათა ავტორები ანუ პერსონოლოგები განსხვავებულ პოზიციებს იკავებენ. სხვადასხვა სიტუაციაში პიროვნების ქცევის შეთანხმებულობის პრობლემა უკავშირდება დილემას სახელწოდებით: “ადამიანი-სიტუაცია”. ფსიქოლოგთა ერთი ნაწილის აზრით, ადამიანი ძალზე მყარი და თანმიმდევრულია თავის ქცევაში. სხვები კი ამტკიცებენ, რომ ადამიანის ქცევა სიტუაციურად იმდენად ცვალებადია, რომ თითქოს მას სხვა ადამიანი ასრულებს. პიროვნების დროში უცვლელობის თვალსაზრისის თანახმად “ბავშვი – ზრდასრული ადამიანის მამა” და იმ დროისთვის, როდესაც ადამიანი 25 წლის ასაკს მიაღწევს, ”პიროვნება ქანდაკებასავით მყარია”. ამ აზრს ყველა როდი იზიარებს და ბავშვობასა და დიდობას შორის უწყვეტ განვითარებას ვერ ხედავს, რადგან ძნელია წინასწარ თქმა რა გამოვა ბავშვისგან, გაამართლებენ თუ არა შვილები მშობელთა მთავარ იდეებს.

პიროვნული შეთანხმებულობის საკითხი ძალიან რთულია და მასზე პასუხები ნაწილობრივ დამოკიდებულია იმაზე, როგორც პიროვნების რომელ ასპექტს ვიხილავთ და რას ვგულისხმობთ შეთანხმებულობის ცნებაში – იმას, რომ ადამიანი ყველა სიტუაციაში სავსებით ერთნაირად იქცევა, თუ უფრო იმას, რომ ადამიანის ქცევა ერთსა და იმავე პიროვნულ პატერნს ასახავს. აგრესიული ბავშვი დიდობაშიც შეიძლება აგრესიული დარჩეს, მაგრამ ეს აგრესიულობა სხვანაირად გამოხატოს. ჩაითვლება ეს ქცევის შეთანხმებულობად? ადამიანი შეიძლება სრულიად განსხვავებულად გამოიყურებოდეს ცხოვრების სხვადასხვა მომენტში და სხვადასხვა სიტუაციაში, მაგრამ თავისი არსით, იმით, რაც დგას ამ ქცევის უკან, შეიძლება ისევ იგივე რჩებოდეს – ისევე, როგორც უცვლელია ყინულის, წყლის და ორთქლის ქიმიური ფორმულა გარეგნული ფორმის მიუხედავად. ამრიგად, თეორეტიკოსები საპირისპირო მოსაზრებებს გამოთქვამენ იმის შესახებ, რამდენად შეთანხმებული და თანამიმდევრულია ადამიანის ქცევა სხვადასხვა დროსა და სიტუაციაში.

ქაქვიძის მთლიანობა და “საკუთარი მე-ს” ცნება

რით შეიძლება აიხსნას ის ფაქტი, რომ ჩვენი ქცევა, შემთხვევითი და ქალტური კი არ არის, არამედ ორგანიზებული და მოწესრიგებულია? ანუ ის, რომ ადამიანის ქცევა ცალკეული იზოლირებული რეაქციისგან კი არ შედგება, არამედ მისთვის გარკვეული პატერნი, ორგანიზაცია და ინტეგრაციაა დამახასიათებელი. ამ მიმართებით ხშირად გამოიყენება ცნება Self - “თვით”, “მეობა”, თვითობა”, ”პირადობა”, “თვითონ,” “ჩემი თავი”. იგი ნაცვალსახელ ”მე“-თი შეიძლება იყოს გადმოცემული, რაც არსებობის, ყოფის დამადასტურებელია. ბევრი ფსი-

ქოლოგი მე-ს წამყვან მნიშვნელობას ანიჭებს, თუმცა ვრონისეთებიც, ვინც მე-ს ცნების საჭიროებას რადიკალურად უარყოფს.

ჩვეულებრივ, მე-ს ცნებას მეცნიერები სამი მიზეზით მიმართავენ:

1. საკუთარი თავის ცნობიერება ჩვენი ფენომენოლოგიური ანუ სუბიექტური განცდის მნიშვნელოვანი ასპექტია;
2. წარმოდგენა, რაც გავგაჩნია საკუთარი თავის შესახებ, ხშირ შემთხვევაში, გავლენას ახდენს ჩვენ ქცევაზე;
3. მე-ს ცნება ადამიანის ქცევის ორგანიზებული, ინტეგრირებული ასპექტების გამოსახატავად გამოიყენება. პასუხად კითხვაზე – არის კი ესოდენ აუცილებელი მე-ს ცნების გამოყენება, ცნობილმა პერსონალოგმა გორდონ ოლპორტმა განაცხადა, რომ არაერთი ფსიქოლოგის მცდელობა ადამიანის პიროვნების ინტეგრირებულობა, სტრუქტურირებულობა და მთლიანობა მე-ს ცნების გარეშე აეხსნა, ამას აღმოჩნდა.

მე-ს ცნებაზე თუ უარს ვიტყვით, ქცევის მაინტეგრირებულ ასპექტთა ასახსნელად ალტერნატიული ცნება მაინც დავგვირდება. უმჯობესია თვითონ მე-ს კვლევა მკაცრი სამეცნიერო მეთოდებით წარიმართოს, რათა “მე” არ წარმოვიდგინოთ როგორც ჩვენ შიგნით დაბუდებული პატარა უცნაური არსება.

ამრიგად, რით უნდა აიხსნას პიროვნების მთლიანობა და ინტეგრირებულობა და რამდენად აუცილებელია ამისთვის მე-ს ცნება, ეს პიროვნების ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი მთავარი საკითხია.

სწოზიერების განსხვავებული მდგომარეობები და არასწოზიერის სწმა

რამდენად ვაცნობიერებთ საკუთარ შინაგან ცხოვრებას და საკუთარი ქცევის მიზეზებს? ფსიქოლოგთა უმრავლესობა აღიარებს ცნობიერების განსხვავებული მდგომარეობების არსებობას. ნარკოტიკულ ნივთიერებათა გავრცელებამ და ამასთანავე, აღმოსავლური რელიგიებით გატაცებამ და მედიტაციის ტექნიკებით დაინტერესებამ, დასავლეთში ცნობიერების ალტერნატიულ მდგომარეობათა მთელი სპექტრის მიმართ დიდი ინტერესი განაპირობა. მათი კვლევა აუცილებელია, რომ ჩვენი ყურადღების მიღმა არ დარჩეს ფაქტორები, რომლებიც არაცნობიერად გავლენას ახდენს ჩვენ ქცევაზე. ამასთანავე, ბევრს არ აკმაყოფილებს არაცნობიერის ფროიდის თეორია, რადგანაც მასში ძალიან ბევრი რამ ემპირიულ კვლევის გარეშე არაცნობიერზეა გადამისამართებული.

მაინც როგორ უნდა აიხსნას ისეთი განსხვავებული მოვლენები, როგორიცაა მცდარი, უნებლიე მოქმედებები, წამოცდენები, სიზმრები და გარკვეულ ვითარებაში წარსულის იმ ეპიზოდების გახსენება, რომლებიც სრულიად დავიწყებული გვეგონა? ყველა ეს მოვლენა დამოუკიდებელია, თუ მათ შორის კავშირი არსებობს? მათი ინტერპრეტირება არაცნობიერის ცნებას საჭიროებს თუ ალტერნატიული ახსნაც შესაძლებელია?

აზრს, გრძნობას და ქმედებს შორის მიმართება

რაოდენ მჭიდროა ჩვენ აზრებს, გრძნობებს და რეალურ მოქმედებებს შორის კავშირი? შეიძლება, რომ ერთი გავლენას ახდენდეს მეორეზე: გრძნობები ცვლიდეს ჩვენ აზრებს ან აზ-

რები გრძნობებს ან ეგებ ერთიც და მეორეც სავსებთ შესაქმ
 ლებელია?

პიროვნება კოგნიციებს (აზრებს, წარმოდგენებს), აფექტებს (ემოციებს, გრძნობებს) და რეალურ ქცევას შეიცავს. რამდენად იმსახურებს ეს პროცესები კვლევას და რა სახისაა მათ შორის მიმართება?

რადიკალური ბიჰევიორიზმი ყურადღებას ხილულ (ღია) ქვევაზე ამახვილებდა და უარს აცხადებდა შინაგანი პროცესების – აზრებისა და გრძნობების კვლევაზე. მოგვიანებით, “კოგნიტურ რევოლუციას” ფსიქოლოგიაში კოგნიტური თეორიების დომინირება და გრძნობათა სფეროს უგულვებელყოფა მოჰყვა. ამჟამად ეს მდგომარეობა თანდათანობით სწორდება.

პიროვნების ფსიქოლოგები განსხვავებულ მნიშვნელობას და წონას ანიჭებენ პიროვნების ფუნქციონირების თითოეულ ამ სფეროს, რაც გავლენას ახდენს იმაზე, თუ საკუთრივ რა შეისწავლება, როგორ ტარდება გამოკვლევა ან პიროვნების დიაგნოსტიკა. განსხვავებულია ფსიქოლოგთა შეხედულება აზრებს, გრძნობებს და ქცევას შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების შესახებაც: ზოგისთვის ქცევაში და აზრების აღმოცენებაში გადამწყვეტი როლი ეკუთვნის აფექტებს ანუ გრძნობებს, სხვები – ქცევასა და გრძნობების წარმოქმნაში წამყვან როლს კოგნიციებს ანუ აზრებს ანიჭებენ.

წარსულის, აწმყოს და მომავლის ბავლენა ქმევაზე

საკუთარი წარსულის “მიქვლები” ვართ თუ წარმოსახული მომავლის გავლენა უფრო ძლიერია? – საკითხი ეხება წარსულის, აწმყოს და მომავლის მნიშვნელობას ქცევის რეგულაციაში. ყველა ფსიქოლოგი დაეთანხმება აზრს, რომ ქცევაზე გავლენას

ახდენს შორეული და ახლო წარსული. ზუსტად ასევე, ჩვენს აწმყო შეხედულებებზე შეიძლება გავლენა იქონიოს საკუთარმა ფიქრებმა ახლო და შორეულ მომავალზე. პერსონოლოგები განსხვავდებიან იმით, თუ რა არის მათთვის აწმყო ქცევის დეტერმინანტი – მომავალი თუ წარსული. ერთ პოლუსზე იმყოფება ფსიქონალიზი, რომელიც უდიდეს მნიშვნელობას წარსულში შექმნილ გამოცდილებას ანიჭებს, მეორე პოლუსზეა კოგნიტური თეორია, რომელშიც აქცენტირებულია ინდივიდის სამომავლო გეგმები. მაგრამ მთავარი ის არ არის, შეუძლია თუ არა წარსულში მომხდარ მოვლენებს გრძელვადიანი გავლენა იქონიოს პიროვნებაზე ანდა სამომავლო მოვლენებმა იმოქმედოს აწმყოზე (ეს არაერთარ ეჭვს არ იწვევს). პრობლემა მდგომარეობს იმაში, როგორ უნდა აღიწეროს წარსული გამოცდილების ან ანტიციპირებული, წარმოსახული მომავლის როლი და, რაც მთავარია, ქცევაზე მათი გავლენა აწმყოს როგორ დაეუკავშიროთ.

ძირითადი ცნებები

პიროვნება – ადამიანის მახასიათებლები, რომლებიც ქცევის შეთანხმებულ გამოვლინებებზეა პასუხისმგებელი.

სტრუქტურა – პიროვნების თეორიის ცნება, რომელიც პიროვნების ყველაზე მყარ და უცვლელ ასპექტებს მოიცავს.

პროცესი – პიროვნების თეორიის ცნება, რომელიც პიროვნების მოტივაციურ ასპექტებს მოიცავს.

ძირითადი დებულებები

1. პიროვნების კვლევა არის სისტემატური მცდელობა გამოვლენილ იქნას და აიხსნას ადამიანის აზრების, გრძნობების და ხილული ქცევის შეთანხმებულობა, მთლიანობა და რეგულარობა.

2. პიროვნების არაერთი განსაზღვრება არსებობს დასავლურ ნავე, თითოეული მოწოდებულია პიროვნებას მწყობრი, მთლიანი სისტემა განიხლოს.
3. პიროვნების ფუნქციონირების გასაგებად პიროვნების თეორეტიკოსები – პერსონოლოგები – სვამენ კითხვებს: "რა?" (სტრუქტურა), "რატომ?" (პროცესი) და "როგორ" (ზრდა და განვითარება). კითხვები აგრეთვე ფსიქოპათოლოგიას და პიროვნულ ცვლილებებს ეხება.
4. ფუნდამენტური სახის პრობლემები მუდმივად დგას პიროვნების ფსიქოლოგიის წინაშე. ამ პრობლემათა გადასაჭრელად მოწოდებული პასუხები თეორიებს ერთმანეთისგან არსებითად განსხვავებს.
5. ფსიქოლოგი, რიგითი ადამიანისგან განსხვავებით, ეწევა სისტემატურ დაკვირვებებს, მკაფიოდ აყალიბებს თავის თეორიას და კონკრეტული ვარაუდების შემოწმების მკაცრ მეთოდებს ქმნის.
6. პიროვნების თეორია ახდენს დაგროვილი ცოდნის სისტემატიზებას და გთავაზობს პასუხებს იმაზე, რაც ჩვენთვის ჯერჯერობით უცნობია. პიროვნება იმდენად რთული ორგანიზაციაა, რომ მისი ახსნისა და გაგებისთვის თეორია სრულიად აუცილებელია.

პიროვნების მეცნიერული ავლენა

რა სახის მონაცემებია საინტერესო ფსიქოლოგისთვის, რომელიც პიროვნებას შეისწავლის? რა ტიპის ინფორმაცია გვჭირდება, რომ ადამიანის სისტემატური კვლევა ვაწარმოოთ? ამგვარი ინფორმაცია 4 კატეგორიად იყოფა: **სსოპრების ჩანაწერები, დაკვირვების მონაცემები, ბასტირების მონაცემები და თვითაზარების.**

სსოპრების ჩანაწერები. ამ მონაცემებს განეკუთვნება ინფორმაცია, რომელიც სხვადასხვა დოკუმენტში და საბუთშია დაფიქსირებული. მაგალითად, თუ გვინდა გავიგოთ კავშირი ინტელექტსა და სასკოლო წარმატებას შორის, შეგვიძლია საკლასო ჟურნალებში ჩაწერილი ნიშნები გამოვიყენოთ; ხოლო თუ გვაინტერესებს კავშირი პიროვნულ თავისებურებებსა და დანაშაულებრივ ქცევას შორის, დანაშაულებრივი ქცევის კრიტერიუმად შეგვიძლია დაპატიმრების, ბრალდების და განაჩენის საარქივო ჩანაწერები გამოვიყენოთ.

დაკვირვების მონაცემები. ეს არის ინფორმაცია, რომლის მიღება შესაძლებელია საქმეში ჩახედული დამკვირვებლებისგან, როგორც არიან მშობლები, მასწავლებლები, მეგობრები. ჩვეულებრივ, ამგვარი მონაცემები პიროვნულ ნიშანთა შეფასებით მიიღება: მაგ., მეგობრებს თხოვენ შეაფასონ ინდივიდი კომუნიკაბელურობის, ექსტრავერსიის და სინდისიერების ნიშნით. ზოგჯერ დამკვირვებლებს საგანგებოდ ასწავლიან როგორ აწარმოონ ხანგრძლივი დაკვირვება ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაზე. მაგალითად, ბავშვთა საზაფხულო ბანაკის აღმ-

რდელებს ასწავლიან სისტემატურ დაკვირვებას ბავშვის ქცევის ცალკეულ ასპექტებზე, როგორცაა თავდაჯერებულად ემოციური სიმტკიცე, საკომუნიკაციო უნარები და სხვ. თუ დამკვირვებელთა მონაცემები ერთმანეთს დაემთხვა, ეს ნიშნავს, რომ მონაცემები სანდოა.

ბავშვიკების მონაცემები. ეს არის ინფორმაცია, რომელიც ექსპერიმენტული პროცედურებით ან სტანდარტიზებული ტესტების მეშვეობით მიიღება. მაგალითად, ბავშვის შორეული მოტივაცია შეიძლება გაიზომოს იმის მიხედვით, რამდენი ხნით შესძლებს იგი გადადოს უშუალო მოთხოვნილების დაკმაყოფილება დიდი ჯილდოს მიღების მოლოდინში, ნაცვლად იმისა, რომ სწრაფად დაიკმაყოფილოს მოთხოვნილება, გაცილებით მცირე ჯილდოს პირობებში. სტანდარტიზებული ტესტებით გათვალისწინებულ დავალებათა შესრულება, როგორცაა, მაგ., ინტელექტის ტესტები, ასევე ტესტირების მონაცემთა ნიმუშია.

თვითაზიარება. ეს არის საკუთარი თავის შესახებ თვითონ ცდისპირის მიერ მოწოდებული ინფორმაცია, რაც კითხვებზე პასუხის ფორმით მიიღება. ასეთ შემთხვევაში ადამიანი საკუთარ თავს აფასებს სკალებით (მაგ., “მე სინდისიერი ადამიანი ვარ”). პიროვნული კითხვარები შეიძლება ერთ რომელიმე ნიშანს (მაგ., ოპტიმიზმს) ეხებოდეს ან მთელ პიროვნულ სტრუქტურას მოიცავდეს.

იბადება კითხვა: რამდენად ემთხვევა ერთმანეთს სხვადასხვა მონაცემებით მიღებული მაჩვენებლები? თუ ადამიანმა მაღლა შეაფასა საკუთარი თავი ისეთი პიროვნული ნიშნის მიხედვით, როგორცაა სინდისიერება, შეაფასებენ მას ასეთად სხვები (მეგობრები, მასწავლებლები)? სათანადო კითხვარის გამოყენებით მიღებული ინდივიდის დეპრესიის მაღალი მაჩვენებელი

ნებლები დაემთხვევა პროფესიონალი ინტერვიუერის მიერ გამოტანილ შეფასებას? თუ ინდივიდი საკუთარ თავს ექსპერტად მიიჩნევს, შეფასდება იგი ასეთად ლაბორატორიულ ექსპერიმენტშიც (მაგ., ჯგუფურ დისკუსიაში მონაწილეობისას), რომელიც საგანგებოდ დაიგეგმა ამ პიროვნული ნიშნის შესასწავლად? ცნობილია, რომ კითხვართა მეშვეობით მიღებული ქულები ხშირად ლაბორატორიულ პირობებში მიღებულ მონაცემებს არ ემთხვევა. კითხვარები, როგორც წესი, შეიცავენ გაცილებით ფართო და ზოგად მოსაზრებებს სიტუაციათა დიდი მრავალფეროვნების მიმართ (მაგ., “საზოგადოდ, საკმაოდ გაწონასწორებული ადამიანი ვარ”), მაშინ როცა ექსპერიმენტული პროცედურა პიროვნულ თვისებებს სრულიად კონკრეტულ კონტექსტში ზომავს. ამგვარად, ტესტირების მონაცემები და თვითშეფასების მონაცემები, ჩვეულებრივ, ერთმანეთისგან განსხვავდება.

რა მიმართებაა თვითანგარიშებსა და გარეშე დამკვირვებელთა შეფასებებს შორის? ამ საკითხში ფსიქოლოგთა აზრი იყოფა: ნაწილი მიიჩნევს, რომ მეგობართა და მეუღლეთა მიერ მიცემული პიროვნული ნიშნების შეფასებები ძირითადად ემთხვევა ადამიანის თვითშეფასებებს, სხვების აზრით კი — არა. როცა შესაფასებელი ნიშანი პიროვნულად მნიშვნელოვანია (მაგ., ჭკუა, გულკეთილობა), თვითშეფასების პროცესში იჭრება მიკერძოება და აქვეითებს ობიექტურობას (ანუ საკუთარ და სხვათა შეფასებებს შორის შესაბამისობას). გარდა ამისა, ზოგიერთი პიროვნული ნიშანი დაკვირვებისთვის უფრო ხელმისაწვდომია, ვიდრე სხვა (მაგ., კომუნიკაბელურობა, განსხვავებით ნევროტულობისგან), რაც თვითშეფასებასა და დამკვირვებ-

ბელთა შეფასებებს შორის უფრო მაღალ შეთანხმებულ
განაპირობებს.

რადგან სხვადასხვა მეთოდით დადგენილი პიროვნული
მახასიათებლები ესოდენ განსხვავდება ერთმანეთისგან, ხომ
შეიძლება იმის თქმა, რომ გაზომვის ერთი ხერხი სჯობია მეორეს?
ამ კითხვას გადაჭრით ვერ ვუპასუხებთ.

მონაცემთა ყოველ კატეგორიას აქვს თავისი ძლიერი და
სუსტი მხარეები. ზოგი ფსიქოლოგი უპირატესობას მონაცემთა
ერთ წყაროს ანიჭებს, ნაწილი – მეორეს. ეს დამოკიდებულია
კვლევის მიზნებზე, თუმცა ყველა დაეთანხმება იმას, რომ
სხვადასხვა მიზნებისთვის ოთხივე ტიპის მონაცემთა გამოყენება
სავსებით შესაძლებელია. მაგალითად, თუ გვინტერესებს
ადამიანის სუბიექტური განცდა – როგორ განიცდის და აფასებს
საკუთარ თავს და სხვა ადამიანებს, მაშინ თვითანგარიშების
გამოყენება დაგვიჭირდება; თუ გვინდა გავიგოთ რა წარმატებით
ასრულებს ადამიანი რეალურ ამოცანებს – ტესტების გამოყენება
ჯობია. იდეალური ვითარება იქნებოდა ერთსა და იმავე ცდისპირზე
განსხვავებული კატეგორიის მონაცემთა მოპოვება. ამით პიროვნების
ყოველმხრივ სურათს მივიღებდით და გავიგებდით რატომ ემთხვევა
ან არ ემთხვევა ერთმანეთს კონკრეტულ გაზომვებით მოპოვებული
მაჩვენებლები.

იპსიკრიული ავლენისადმი სამი ძირითადი მიდგომა

პიროვნების კვლევაში, ჩვეულებრივ, სამიდან ერთ-ერთი მიდგომა
გამოიყენება. ამ მიდგომების შესადარებლად სამივე მათგანს
სტრუქტურისა და უმწეობის გამოკვლევათა მაგალითზე განვიხილავთ.
ეს დაგვანახებს სხვადასხვა პროცედურებით მიღებული მონაცემები
როგორ ავსებს ერთმანეთს და მოვლენის

უფრო ღრმა გაგებას განაპირობებს. სტრესისა და უმწეობის თემა შეირჩა იმიტომ, რომ ის თავისთავად საინტერესოა, ამასთანავე, პიროვნების თანამედროვე კვლევაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს.

საქართველოში შემთხვევის მესწავლა და კლინიკური კვლევა

კლინიკური კვლევა ცალკეული ინდივიდების ინტენსიურ შესწავლას გულისხმობს. კერძო, კონკრეტულ შემთხვევათა შესწავლამ და პაციენტებთან მომუშავე კლინიციისტების მიერ ჩატარებულმა სიდრმისეულმა დაკვირვებებმა დიდი როლი შეასრულა პიროვნების რამდენიმე უმნიშვნელოვანესი თეორიის ჩამოყალიბებაში. ეს თეორიები და მათ საფუძველზე წამოყენებული ჰიპოთეზები მოგვიანებით საგანგებოდ შემოწმდა პიროვნული ტესტებით, კითხვარებით და ექსპერიმენტული მეთოდებით, მაგრამ საფუძველი ამ თეორიებს ჩაუყარა კლინიკურმა დაკვირვებებმა და მათ შემდგომ განვითარებაშიც დიდი წვლილი სწორედ კლინიკურ დაკვირვებებს მიუძღვის.

განვიხილოთ როგორ დაედო საფუძვლად კლინიკური დაკვირვება სტრესისა და უმწეობის განცდის შესწავლას.

შფოთვის ცნება, რომელიც მჭიდროდ უკავშირდება სტრესის ცნებას, ყოველთვის იპყრობდა დიდ ყურადღებას. ცნობილი ფსიქოლოგი-კლინიციისტი როლო მეი ლიტერატურის მიმოხილვის საფუძველზე მივიდა დასკვნამდე, რომ შფოთვის არსებითი მახასიათებლები – საფრთხის წინაშე საკუთარი დაურწმუნებლობისა და უმწეობის განცდებია. დაურწმუნებლობა (ანუ მტკიცე კოგნიტური სტრუქტურის უქონლობა) და უმწეობის განცდა (სიტუაციაზე კონტროლის არქონა) კლინიკური ლიტერატურის მუდმივი თემაა. დაურწმუნებლობა ხშირად გამოიხატება როგორც “გაურკვევლობის წინაშე შიში” და იგი უმწეო-

ბას და უსუსურობას უკავშირდება. უცნობი და უხილავი საფრთხე ქმნის სიტუაციას, როდესაც ვერ ხერხდება ქვეყნის წარმართვა გარკვეულ მიზანზე, რასაც გონების პარალიზება და უმწეობის განცდის აღმოცენება მოსდევს. სტრესზე რეაგირების მრავალ კლინიკურ გამოკვლევათა შორის აღსანიშნავია ფსიქონალიტიკოსების გრინკერისა და შპიგელის წიგნი “სტრესით მოცული მამაკაცები”. იგი II მსოფლიო ომის მონაწილე მფრინავთა რეაქციებს მიეძღვნა.

სტრესზე რეაქციები საბრძოლო მოქმედებების დროს

საპაერო ბრძოლების მონაწილეთა სტრესზე საერთო და გასხვავებულ რეაქციათა წარმომავლობის ასახსნელად ავტორები ჩამოთვლიან სხვადასხვაგვარ საფრთხეებს, რომლებიც ემუქრებოდა მფრინავებს, ჯგუფური მორალის ნორმებს, რომლებსაც ეყრდნობოდნენ მფრინავები, რათა აეტანათ მუდმივი საფრთხე და სვამენ კითხვას: “რისი ეშინიათ მფრინავებს?” კლინიკური საუბრებიდან ირკვევა, რომ ყველაზე ძლიერი შიში მტრის აქტიურ მოქმედებებს უკავშირდება, როდესაც მტერი საბრძოლო თვითმფრინავებს და საზენიტო ქვემეხებს იყენებს. მაგრამ თვითმფრინავი შფოთვის ისეთი ძლიერი წყარო არ არის, როგორც “საზენიტო ქვემეხი, რომელიც უპიროვნო და უღმობელია!” უძლიერი სტრესორია ის, რომ “ირგვლივ არაფერი მოასწავებს საფრთხეს. იერიშის დაწყების არავითარი ნიშანი არ ჩანს, მზარდ შფოთვასთან გამკლავება სულ უფრო ძნელი ხდება!”

სტრესზე თავდაპირველი რეაქცია დაძაბულობის და ზესიფზიზის ზრდაა – ადამიანი ფიზიკურად და ფსიქოლოგიურად ემზადება განსაცდელისთვის, რათა პირისპირ შეხვდეს საფრთხეს და საკუთარ თავსა და სიტუაციაზე როგორმე კონ-

საქართველოს
წიგნების
კავშირთა
კავშირი

ტროლი შეინარჩუნოს. მაგრამ შორიასხლო ჩამოვარდნილი
ბარა, ფიზიკური დაღლილობა და თანამებრძოლთა დაღუპვა
არყვეს სულიერ წონასწორობას და ადამიანს უმწეობის განც-
და და, შესაბამისად, ძლიერი შფოთვა ეუფლება. შფოთვის შე-
სამცირებლად მფრინავეები ეჭიდებიან აზრს – “შე არაფერი მო-
მივა!” ან კიდევ სხვადასხვა “მაგიურ” რიტუალებს ასრულებენ
და ამით ზებუნებრივ ძალებს ანდობენ თავის ბედს. ყველა ეს
ფანდი კონტროლის დაკარგვის წინააღმდეგ მიმართული ძა-
ლისხმევა და საკუთარ უმწეობასთან გამკლავების მცდელობაა.

ხანგრძლივმა სტრესმა შეიძლება ყველა ტიპის ნევროტუ-
ლი რეაქცია და ფსიქოსომატური სიმპტომი გამოიწვიოს. ეს
მოვლენები ერთიანდება ჯგუფში, საერთო სახელწოდებით
“*ოპერაციული დაღლილობა*”. ჩვეულებრივ, ის შფოთვის, დეპ-
რესიის და ფსიქოსომატური რეაქციების ნაზავია.

ლაბორატორიული კვლევა და ექსპერიმენტი

ექსპერიმენტული კვლევის

დროს მკვლევარი კონტროლს
აწესებს ცვლადებზე, რათა დაადგინოს მათ შორის არსებული
მიზეზ-შედეგობრივი კავშირები (“თუ . . . მაშინ”). მკვლევარს
შეუძლია შექმნას პირობები, რომლებიც უზრუნველყოფს
შფოთვის მაღალ, საშუალო და დაბალ დონეებს და დააკვირ-
დეს რა გავლენას იქონიებს შფოთვის ეს განსხვავებული დო-
ნეები აზროვნებაზე და პიროვნებათაშორისო ურთიერთობებზე.
ექსპერიმენტის მთავარი მიზანია მოვლენათა მიზეზების შესა-
ხებ გარკვეული აზრის შემუშავება ანუ ორი ცვლადიდან ერ-
თის შეცვლით მეორეში ცვლილების მიღება.

კლინიკური კვლევა და ექსპერიმენტი რიგი ასპექტებით ერ-
თმანეთის საპირისპიროა. კლინიციკლები შეძლებისდაგვარად
ცდილობენ დაუახლოვონ თავისი დაკვირვებები რეალურ ცხოვ-

რებას, მოვლენათა ბუნებრივ მსვლელობაში არ ერევიან სხვა ფიზიკური ცვალებები. ცალკეულ ინდივიდებს იკვლევენ. ლაბორატორიული ექსპერიმენტული კვლევა კი ცვლადებზე მკაცრ კონტროლს და მრავალრიცხოვან ცდისპირთა გამოკვლევას გულისხმობს.

დასწავლილი უმწეობა

ექსპერიმენტული მიდგომის შესაძლებლობების შესაფასებლად, განვიხილოთ სტრესის და უმწეობის შესწავლაზე მიმართული კვლევითი პროგრამა. ერთ-ერთ თავის აღრეულ გამოკვლევაში მარტინ სელიგმენმა კვლევებთან ერთად აღმოაჩინა, რომ ძაღლები, რომლებიც იღებდნენ მოულოდნელ და არაკონტროლირებად ელექტროდარტყმებს ერთ სიტუაციაში, გადაჰქონდათ თავისი ეს უმწეობა სხვა სიტუაციებზე, სადაც საკლებით შესაძლებელი იყო ელექტროდარტყმების აცილება. პირველ სიტუაციაში ძაღლები აღმოჩნდნენ ისეთ ვითარებაში, რომ რაც არ უნდა ექნათ, როგორც არ უნდა ყოფილიყო მათი რეაქცია – ეს ვერავითარ გავლენას ვერ მოახდენდა ელექტროდენის ჩართვა-გამორთვაზე და არც მისი მუხტების ხანგრძლივობასა და ინტენსივობაზე. როცა იგივე ძაღლები მოათავსეს მეორე, განსხვავებულ სიტუაციაში, სადაც ჯვებირზე გადახტომით ძაღლს შეეძლო გაქცეოდა ელექტროდარტყმებს, ძაღლების უმეტესობა ამას არ აკეთებდა – მაშინვე ნებდებოდა და ელექტროდენის დარტყმებს უდრტვიწველად იღებდა. წინმსწრებმა ვითარებამ ასწავლა ძაღლებს, რომ მცდელობებს შედეგი არ მოაქვს. მათ ეს “მწარე გამოცდილება” მეორე სიტუაციაზე გადაიტანეს და უარი თქვეს გამოსავალის ძიებაზე. ასე განჩნდა ფსიქოლოგიაში **დასწავლილი უმწეობის** ცნება.

ძაღლების ქცევა, რომლებმაც დაისწავლეს, რომ არიან უმწეონი, განსაკუთრებით საკვირველი იყო იმ ძაღლების ფონ-

ზე, რომლებსაც მანამდე ელექტროდარტყმები არ მიუღიათ. ვითარებაში, სადაც შეიძლებოდა ელექტროდარტყმებისგან თავის დაღწევა, ეს “გამოუცდელი” ძაღლები პანიკურად აქეთ-იქეთ აწყვებოდნენ, სანამ შემთხვევით არ მიაგნებდნენ ქცევას, რითაც ელექტროდარტყმებს აიცდენდნენ. შემდგომში, ყოველ ჯერზე ძაღლები ამ ქცევას სულ უფრო სწრაფად პოულობდნენ, ბოლოს კი იმასაც ახერხებდნენ, რომ საერთოდ არ მიეღოთ ელექტროდარტყმები. ამ “სადი” ძაღლებისგან განსხვავებით, უმწეობაათვისებული ძაღლები ჯერ ასევე გააფთრებით აწყვებოდნენ აქეთ იქეთ, მაგრამ შემდეგ ჩერდებოდნენ, ძირს წვებოდნენ და წკაჭტუნს იწყებდნენ. მტკივნეული პროცედურის განმეორებისას ძაღლები სულ უფრო სწრაფად ნებდებოდნენ და დარტყმებს სულ უფრო პასიურად იღებდნენ.

ექსპერიმენტატორებმა სცადეს გაეადვილებინათ ძაღლებისთვის ელექტროდარტყმების აცილება და საკვების მიწოდებით როგორმე გაეტყუებინათ უსაფრთხო ზონაში. ყველაფერი ამო აღმოჩნდა – ძაღლები აგრძელებდნენ ადგილზე წოლას.

მომდევნო კვლევებმა აჩვენა, რომ იგივე მოვლენა შეიძლება მივიღოთ ადამიანთანაც თუ ძლიერ ხმაურს გამოვიყენებთ. დასწავლილი უმწეობა აუტანელი ხმაურის თმენაში გამოიხატა. კვლევებმა დაადასტურა, აგრეთვე, რომ დასწავლილ უმწეობას აქვს გენერალიზაციის უნარი ანუ ის მოქმედებათა ფართო სპექტრზე ვრცელდება. საგულისხმოა, რომ უმწეობა დაისწავლება მაშინაც, როდესაც ადამიანი უმწეო ქცევის ნიმუშებს უბრალოდ აკვირდება.

სელიგმენმა დასწავლილი უმწეობის ფენომენი ასხნა იმით, რომ ცხოველმა და ადამიანმა დაისწავლა, რომ საბოლოო შედეგები მასზე არ ყოფილა დამოკიდებული. ხოლო მოლოდინი, რომ რეზულტატები არ არის დამოკიდებული ორგა-

ნიჰმის რეაქციებზე, გავლენას ახდენს კოგნიტიურ დიპლომატიურ სფეროზე:

1. უმართავი მოვლენები ამცირებენ მოტივაციას მოიქეზოს სხვაგვარი რეაქციები, ისეთები, რომლებიც სიტუაციას “კონტროლზე აიყვანს”;
2. წინმსწრები მოვლენის უმართავობის შედეგად ორგანიზმს უძნელდება იმის ათვისება, რომ მის რეაქციებს შეუძლია რაიმე გავლენა მოახდინოს სხვა მოვლენებზე;
3. მოვლენათა უკონტროლობის განცდის გამოცდილება თანდათანობით იწვევს იმდაგვარ ემოციურ მდგომარეობას, რასაც ადამიანთან ღებრესია ეწოდება;

სწორედ ასეთია დასწავლილი უმწეობის თეორია, რომელიც ამ მდგომარეობის თავიდან აცილების და, ამასთანავე, კორექციის ვარაუდებს შეიცავს. დასწავლილი უმწეობის მოდელი და მასთან დაკავშირებული ექსპერიმენტები, მართლაც, ძალზე შთამბეჭდავია. ძაღლებზე, კატებზე, ვირთაგვებზე და თევზებზე ჩატარებულმა ცდებმა ცხადად დაადასტურა ამ ფენომენის არსებობა. ადამიანებთან ამ ექსპერიმენტის ჩასატარებლად დასწავლილი უმწეობის მოდელის ახლებური, უფრო ამომწურავი ფორმულირება გახდა საჭირო.

მარტინ სელიგმენის კვლევითმა პროგრამამ ექსპერიმენტული კვლევის ძლიერი მხარეები დაგვანახა.

პიროვნული კითხვარები და კორელაციური კვლევები

პიროვნული ტესტები და კითხვარები გამოიყენება მაშინ, როდესაც ცალკეულ ინდივიდთა ინტენსიური შესწავლა შეუძლებელი ან არასასურველია და როდესაც ლაბორატორიული ექსპერიმენტების ჩატარება შეუძლებელია. გარდა ამისა, პიროვნულ კითხვართა უპირატესობა ისაა, რომ ერთდროულად

საქართველოს
საერთაშორისო
სამართლის
ცენტრი

მრავალი ცდისპირის შესახებ დიდი რაოდენობის ინფორმაცია გროვდება (თუმცა, ამ შემთხვევაში ერთი ინდივიდი არ შეისწავლება ისე ამომწურავად, როგორც კლინიკური მიდგომის დროს). მკვლევარს შეუძლია მრავალი განსხვავებული ცდისპირის ასევე მრავალი პიროვნული თვისება შეისწავლოს. პიროვნული ტესტების და კითხვარების გამოყენება, ძირითადად, ინდივიდებს შორის განსხვავებათა დადგენას უკავშირდება. მაგალითად, ფსიქოლოგებს აინტერესებთ ინდივიდუალური სხვაობები შფოთვის, კომუნიკაბელურობის ან დომინანტურობის გამოვლინებაში; ან კიდევ, გარკვევა ერთ პიროვნულ მახასიათებელში სხვაობა უკავშირდება თუ არა განსხვავებულობას სხვა მახასიათებელში, მაგალითად, თუ ადამიანი შფოთვის მაღალი დონით ხასიათდება ნიშნავს ეს, რომ იგი ნაკლებად ან მეტად კრეატიული იქნება? ამგვარ კვლევებს **პორტალსიური** ეწოდება. კორელაციური კვლევებით ცდილობენ ორ ან მეტ ცვლადს შორის კავშირების დადგენას. კორელაციის კოეფიციენტის მიხედვით შეგვიძლია, მაგალითად, ვთქვათ, რომ შფოთვა *კავშირშია* მომატებულ რიგიდულობასთან (აზროვნების სიხისტესთან), მაგრამ ვერ ვიტყვით, რომ შფოთვა *იწვევს* რიგიდულობის ზრდას ანუ მიზეზ-შედეგობრივ კავშირს ვერ დავადასტურებთ. იმის გამო, რომ აქცენტს აკეთებს ინდივიდუალურ სხვაობებზე და ერთდროულად მრავალ ცვლადს შეისწავლის, კითხვარები და კორელაციური კვლევები პიროვნების მკვლევართა შორის მეტად პოპულარულია.

*კონგროლის შინაგანი-გარეგანი ლოკუსი
(ინტერნალობა-ექსტერნალობა)*

ექსპერიმენტული და კორელაციური მიდგომების შედარების საშუალებას დასწავლილი უმწეობის ექსპერიმენტების სე-

რია იძლევა. ერთ-ერთ მათგანში აღმოჩნდა, რომ ინსტიტუციონალური სხვაობები დასწავლილი უმწეობის ჩამოყალიბებაში დამოკიდებულია ისეთ პიროვნულ მახასიათებელზე, როგორცაა **კონტროლის ლოკუსი.**

კონტროლის ლოკუსი პიროვნების სოციალური დასწავლის შემადგენელი ნაწილია. ამ ცნების ავტორია ჯულიან როტერი. კონტროლის ლოკუსი ადამიანის ზოგადი მოლოდინია მის ცხოვრებაში მომხდარ გადამწყვეტი მნიშვნელობის მოვლენათა მიზეზები საკუთარ თავში ან სხვაგან, გარეთ დაინახოს. ერთ პოლუსზე იმყოფებიან ადამიანები, რომლებიც ფიქრობენ, რომ ხელთ უპყრიათ საკუთარი ცხოვრების მართვის სადავე და ეს იქნება კონტროლის შინაგანი ლოკუსი ანუ ინტერნალიზაცია, ხოლო მეორეზე – ადამიანები, რომლებიც დარწმუნებულნი არიან, რომ მათი ცხოვრების მნიშვნელოვან მოვლენებს განაგებს გარეგანი ძალები და მოვლენები (შემთხვევა, ბედისწერა, იღბალი), რაც კონტროლის გარეგან ლოკუსზე ანუ ექსტერნალიზაციაზე მიუთითებს.

რადგანაც კონტროლის გარეგანი ლოკუსის მქონე ადამიანთა შეხედულებები ძალიან ჰგავს დასწავლილი უმწეობისთვის დამახასიათებელ შეხედულებებს, სავარაუდოდ, ადამიანები, რომლებიც განსხვავდებიან კონტროლის ლოკუსის მაჩვენებლებით, ასევე განსხვავებულად მოიქცევიან დასწავლილი უმწეობის სატესტო, ხელოვნურად შექმნილი გამოუვალი მდგომარეობის ექსპერიმენტულ სიტუაციაში. ეს ვარაუდი კვლევამ დაადასტურა.

მიზეზობრივი (კაუზალური) აგრიბუციები: ახსნის სტილი

უკეთ რომ გავიგოთ პიროვნების შესწავლისადმი კორელაციური მიდგომა და, აგრეთვე, კითხვარებისა და ექსპერიმენტ-

ტული პროცედურების კომბინირებული გამოყენება – გაეაგრძელოთ დასწავლილი უმწეობის კვლევის ანალიზი. დასწავლილი უმწეობის ფენომენის გასააზრებლად ძალზე მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინება თუ რა ინტერპრეტაციას აძლევს დართო ხსნის საკუთარ უმწეობას თვითონ ადამიანი. ამ მიმართულებით წარმოებულ კვლევას დასწავლილი უმწეობის მოდელის დახვეწა მოჰყვა. მოდელის თანახმად, ადამიანი ცდილობს გაიგოს რატომ არის უმწეო და ამ კითხვას მიზეზ-შედეგობრივი (კაუზალური) ატრიბუციის კატეგორიებში პასუხობს. ყველაზე მნიშვნელოვანია მიზეზობრივი ატრიბუციის სამი პარამეტრი: ერთი, რომ ადამიანს შეუძლია თავისი უმწეობის მიზეზი თავის თავს ან სიტუაციას მიაწეროს, ანუ მიზეზი ან საკუთარ თავში ან სიტუაციის თავისებურებებში ეძიოს და, შესაბამისად, უმწეობის მიზეზი გარეთ ან შიგნით დაინახოს; მეორე – ადამიანს შეუძლია უმწეობა ამ კონკრეტული სიტუაციისთვის სპეციფიკურ ფაქტორებს ან გარე- ან შიდა უფრო ზოგად ვითარებას მიაწეროს; მესამე – სიტუაციის თავისებურებები ადამიანმა შეიძლება აღიქვას როგორც მეტნაკლებად უცვლელი და სტაბილური ან როგორც დროებითი და არასტაბილური.

ამრიგად, დასწავლილი უმწეობის გაუმჯობესებული მოდელი ვარაუდობს, რომ არსებობს კაუზალური ატრიბუციის შემდეგი სამი პარამეტრი: *შინაგანი-გარეგანი, სპეციფიკური-გლობალური* და *სტაბილური-არასტაბილური*. გამოყენებული ატრიბუციის სახეს არაერთი შედეგი მოყვება. მაგალითად, თუ სიტუაციის მართვის შეუძლებლობა მიეწერება შინაგან ფაქტორებს, სავარაუდოდ, ეს გამოიწვევს თვითშეფასების უფრო მეტად დაქვეითებას, ვიდრე როდესაც ის გარეგან ფაქტორებს მიეწერება. სტუდენტს, რომელიც ხანგრძლივ წარუმატებლობას თავის არც თუ მაღალ ინტელექტს და არაკომპეტენტურობას მიაწერს, გაცილებით მეტად დაუქვეითდება თვითშეფასება,

ვიდრე იმ სტუდენტს, ვინც ფიქრობს, რომ მისი წარუმატებლობა სწავლების დაბალი დონის ბრალია. იმ შემთხვევაში, როდესაც სიტუაციაზე კონტროლის ნაკლებობას ადამიანი რაიმე გლობალურ ფაქტორებს მიაწერს, დასწავლილი უმწეობა უფრო ბევრ სხვა სიტუაციაზე გავრცელდება, ვიდრე როდესაც კონტროლის ნაკლებობა უფრო კონკრეტულ, სიტუაციურად სპეციფიკურ ფაქტორებს მიეწერება; და თუ ადამიანი კონტროლის ნაკლებობას მიაწერს სტაბილურ ფაქტორებს, როგორცაა საკუთარი უნიტობა ან რთული სასწავლო პროგრამა, მოსალოდნელია დასწავლილი უმწეობის დროში უფრო დიდი სიმტკიცე, ვიდრე როდესაც უმწეობის მიზეზები მიეწერება არასტაბილურ ფაქტორებს – როგორ გრძნობდა თავს გამოცდის დღეს სტუდენტი ან საკუთარ იღბალს თუ უიღბლობას. ამრიგად, იმის მიხედვით, თუ როგორ ატრიბუციას მიენიჭა უპირატესობა საკუთარი უმწეობის ასახსნელად, შეგვიძლია განვსაზღვროთ იქნება თუ არა უმწეობის მოლოდინები ქრონიკული თუ ამწეითერი, გავრცელდება სხვა სიტუაციებზე თუ მხოლოდ კონკრეტული სიტუაციებით შემოიფარგლება და რა მოუვა თვითშეფასებას – დაქვეითდება იგი თუ არა. საგულისხმოა ვარაუდი, რომ შინაგანი, გლობალური და სტაბილური ატრიბუციები მნიშვნელოვან როლს ასრულებს დეპრესიის ჩამოყალიბებაში.

აპრიუზიული სტილის კითხვარი (ASQ). დასწავლილი უმწეობისადმი ექსპერიმენტული მიდგომა კაუზალურ ატრიბუციებზე ზემოქმედებას და მათ მოტივაციურ და ემოციურ შედეგებზე დაკვირვებას ითვალისწინებს. მაგალითად, ცდისპირი შეიძლება ჩავყენოთ ისეთ ვითარებაში, რაც მას საკუთარი მარცხის შინაგან ან გარეგან ატრიბუციისკენ უბიძგებს და ამის საფუძველზე განვსაზღვროთ, როგორ შეიცვლება მისი თვითშეფასება. რადგანაც ექსპერიმენტულად ატრიბუციის სასურველი ტი-

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

ბის შემუშავებას არაერთი მეთოდოლოგიური სიძნელე გადაე-
ლობა, ამ მიმართულებით კვლევის სტიმულირების მიზნით შე-
მუშავდა **აზრიანის სტილის კითხვარი**. იგი გამოიზნულია ატრი-
ბუციის სამივე პარამეტრის მიხედვით განსხვავებების გასაზო-
მად: ცდისპირს თხოვენ დაასახელოს 12 ჰიპოთეტური მოვლე-
ნის მიზეზი და შემდეგ შეაფასოს ეს მიზეზები სკალებით, რა-
თა გაირკვეს ატრიბუცია გარეგანია თუ შინაგანი, სპეციფიკუ-
რი თუ გლობალური, სტაბილური თუ არასტაბილური. კითხ-
ვარში მოყვანილი 6 ჰიპოთეტური მოვლენა სასიხარულოა და 6
სამწუხარო, ზოგი მოვლენა პიროვნებათაშორისო ურთიერთო-
ბებს ეხება, სხვები – რომელიმე სფეროში პირად წარმატებებს.
ვარაუდი, რომ აღამიანისთვის დამახასიათებელია გარკვეული
ატრიბუციული ტენდენცია ანუ სტილი და ის, რომ კითხვარის
მეშვეობით შესაძლებელია მისი დადგენა – დადასტურდა.

დასწავლილი უმწეობის სტილის მიხედვით უმართავი
უარყოფითი მოვლენების შინაგანი, სტაბილური და გლობალუ-
რი ფაქტორებისთვის მიწერა თუმცა ვერ იქნება დეპრესიის მი-
ზეზი და უბრალოდ მისი თანმხლები მოვლენაა, იგი მაინც
ხელს უწყობს დეპრესიის ჩამოყალიბებას. დეპრესიისთვის ესო-
დენ დამახასიათებელი თვითდადანაშაულება (რომ არა ვთქვათ
თვითგვემა) კავშირშია საკუთარი ხასიათით და არა ქმედებე-
ბით უკმაყოფილებასთან. ნეგატიური მოვლენები, რომლებიც
მიეწერება ხასიათს (“ასეთი ვარ და რას ვიზამ!”) ნაკლებად
მართვადია, ვიდრე მოვლენები, რომლებიც კონკრეტულ ქმედე-
ბას მიეწერება (“ეს რა ჩავიდინე!”). გარდა ამისა, ხასიათით უკ-
მაყოფილება ატრიბუციის უფრო სტაბილური და გლობალური
ტიპია, ვიდრე ქმედებათა გამო საკუთარი თავის გაკიცხვა.

ახსნის სტილი. “ახსნის სტილი” ატრიბუციის სტილის თა-
ნამედროვე სინონიმია. ჩატარდა არაერთი კვლევა, ძირითადად
კორელაციური, რის საფუძველზე გაკეთდა შემდეგი დასკვნები:

საქართველოს
საერთაშორისო
სამართლებრივი
ცენტრი

1. დასწავლილი უმწეობის ფენომენი დასტურდება ადამიანთან, ისე ცხოველებთან;
2. ადამიანისთვის დამახასიათებელი ახსნის სტილი მთელი ცხოვრების მანძილზე რჩება უცვლელი;
3. ახსნის სტილი გავლენას ახდენს მოტივაციაზე, ემოციებზე და ქცევაზე. უფრო კონკრეტულად: პესიმისტური სტილი (ნეგატიურ მოვლენათა შინაგანი, სტაბილური და გლობალური ინტერპრეტაციები) უკავშირდება სუსტ მოტივაციას, დაბალ წარმატებას და უარყოფით ემოციებს; საპირისპირო სურათია ოპტიმისტური სტილის შემთხვევაში;
4. დასწავლილი უმწეობის სიმპტომები დეპრესიის სიმპტომებს ემთხვევა. დეპრესიული რეაგირებისადმი მიდრეკილი ინდივიდი ნეგატიურ მოვლენათა შინაგან, სტაბილურ და გლობალურ ახსნას მიმართავს, ხოლო დადებითი მოვლენების ასახსნელად გარეგან, არასტაბილურ და სიტუაციურად-სპეციფიკურ ინტერპრეტაციებს იყენებს; თუმცა დადგინდა, რომ ახსნის პესიმისტური სტილი დეპრესიას უკავშირდება, კვლევამ ვერ დაადასტურა, რომ იგი დეპრესიის მიზეზია;
5. საგანგებო თერაპიული მეთოდებით შესაძლებელია ახსნის სტილის შეცვლა და დეპრესიული მდგომარეობის მნიშვნელოვანი შემსუბუქება;
6. დასწავლილი უმწეობა და ახსნის პესიმისტური სტილი ჯანმრთელობის ცუდ მდგომარეობას უკავშირდება.

ამ შთამბეჭდავმა ფაქტებმა მარტინ სელიგმენს და მის კოლეგებს ოპტიმიზმის ინსტიტუტების შექმნა შთააგონა. ამ ინსტიტუტებში ჩატარდება პიროვნული კონტროლის საბაზო გამოკვლევები და მათ საფუძველზე პიროვნებას არა უმწეობა, არამედ იმედიაანი განწყობები ჩამოუყალიბდება. ამ მუშაობას საზოგადოების ფსიქოლოგიური გაჯანსაღების ჰუმანიტარული

მიზანი ექნება: მოხდეს მიღებული შედეგების გამოყენება სკოლებში, წარმოებაში და საზოგადოების სხვადასხვა სეგმენტებში.

პიროვნების ხელშეწყობის ალტერნატიული მიდგომათა შეღავათების ანალიზი

გავეცანით პიროვნების კვლევის მიზნებს და უკვე შეგვიძლია შევაფასოთ სამი კვლევითი სტრატეგია: სხვადასხვა მიმართულებით მოქმედი თითოეული სტრატეგიის ღირსებები და ნაკლოვანებები.

საქართველოში შემთხვევითი შესწავლა და კლინიკური კვლევა: ღირსებები და ნაკლოვანებები

კლინიკურ გამოკვლევათა ღირსებები და ნაკლოვანებები განისაზღვრება იმით, თუ კონკრეტულად რა შეისწავლება და როგორ ტარდება გამოკვლევა. როგორც წესი, კლინიკურ გამოკვლევაში ჩვენთვის საინტერესო ქცევა პირდაპირ და უშუალოდ შეისწავლება. იგი შეიძლება ზოგიერთი ფენომენის (მაგ., საომარი სტრესის) შესწავლის ერთადერთი პროდუქტიული ხერხიც კი იყოს, რადგანაც სწორედ ცალკეულ შემთხვევათა შესწავლით შეგვიძლია პიროვნებაში მიმდინარე პროცესებისა და გარემოსთან მისი ურთიერთქმედების მთელ სირთულეს დავაკვირდეთ. უკვე აღვნიშნეთ, რომ პიროვნების ფსიქოლოგიას სხვა სფეროებისგან განასხვავებს პიროვნების შინაგანი სტრუქტურისა და პროცესების ორგანიზებისადმი განსაკუთრებული ყურადღება. კლინიკური კვლევა კი სიღრმისეული ორგანიზაციის შესწავლის შესაძლებლობას იძლევა. ამასთანავე, ამ ტიპის კვლევები ვერ იქნება დაცული მკვლევარის სუბიექტივიზმისგან, ეს კი სხვადასხვა მკვლევართა მიერ მიღებული მონაცემების განსხვავებულობას ბადებს. ამიტომაც, გამოჩენილი

პერსონოლოგი კენრი მიური დაბეჯითებით ითხოვდა ინდივიდუალურ შემთხვევათა კვლევის და ჯგუფური კვლევების როლს როგორც რომელ ჩატარებას და ურთიერთშეჯერებას.

სიტყვიერი ანგარიშების გამოყენება

პიროვნების კლინიკურ გამოკვლევებში სიტყვიერი ანგარიშების გამოყენებას თან ახლავს სპეციფიკური პრობლემები: 1. ფსიქონალიტიკოსები და დინამიკური ორიენტაციის ფსიქოლოგები მიიჩნევენ, რომ ადამიანი ხშირად სრულიად გაუცნობიერებლად და უნებლიეთ მცდარად გადმოსცემს მოვლენებს – "ბავშვის აღქმა არაზუსტია, ბავშვები ცუდად აცნობიერებენ საკუთარ შინაგან მდგომარეობებს; მომხდარის შესახებ მათი მოგონებები შორსაა სინამდვილისგან და არც დიდები არიან ამ მხრივ უკეთესები" – წერდა მიური. 2. ექსპერიმენტატორი ფსიქოლოგები მიიჩნევენ, რომ ადამიანს არ გააჩნია საკუთარ შინაგან მდგომარეობათა შეფასების კრიტერიუმები და ინტერვიუერის კითხვაზე პასუხისას უფრო ხშირად ხელმძღვანელობს ფიქრით (ანუ ეყრდნობა ლოგიკას) თუ რას უნდა განიცდიდეს, ვიდრე იმით, თუ რა იყო სინამდვილეში. გამოდის, რომ სიტყვიერი ანგარიშები მონაცემთა ერთობ საეჭვო წყაროა და ამის მიზეზია ფსიქოლოგიური თავდაცვა ან საკუთარი შინაგანი პროცესების წვდომის სრულიად "ნორმალური" სიძნელეები. არსებობს განსხვავებული შეხედულება – მივიჩნით სუბიექტური ანგარიშები იმად, რაც არის ანუ უბრალოდ, მონაცემებად და რომ არ გაგვაჩნია სერიოზული საფუძველი ვიფიქროთ, რომ ვერბალური თვითანგარიშები ნაკლებად სასარგებლოა, ვიდრე გარედან დაკვირვებადი რეაქციები, როგორცაა, მაგ., ლილაკზე თითის დაჭერა.

თუ ვერბალურ რეაქციებს ინფორმაციის სანდო წყაროდ ჩაეთვლით, იბადება კითხვა: “ვერბალურ რეაქციათა რა სახეები აყვება უფრო სასარგებლო და სანდო?” პასუხი ასეთია: ცდისპირს შეუძლია მოგვაწოდოს ცნობა იმაზე, რამაც მისი ყურადღება მიიპყრო. თუ ექსპერიმენტატორი სთხოვს მას გაიხსენოს ან აგვიხსნას რაიმე მოვლენა, რაც სადღაც მისი ცნობიერების პერიფერიაზე იმყოფებოდა, ცდისპირი დაიწყებს მსჯელობას და ვარაუდების წამოყენებას იმის შესახებ, რაც იყო და ვერ “ადაღვენს” იმ უშუალო განცდას, რამაც ბიძგი მისცა მის ქცევას.

ის, ვისაც მიაჩნია, რომ ვერბალურ შეტყობინებათა გამოყენება აუცილებელია, ფიქრობს, რომ თუ დაწვრილებით გამოვიკითხავთ ცდისპირებს, სასარგებლო ინფორმაციას მოვიპოვებთ. თუმცა ინტროსპექციის მეთოდი დიდ ხანია რაც დისკრედიტირებულია, ამგვარი მონაცემების მიმართ ინტერესი ბოლო დროს შესამჩნევად იზრდება.

**ლაბორატორიული, ექსპერიმენტული კვლევა:
ლირსებები და ნაკლოვანებები**

ექსპერიმენტული, ლაბორატორიული კვლევა მრავალი თვალსაზრისით სამეცნიერო იდეალს განასახიერებს. ექსპერიმენტული მიდგომის ძალა და უპირატესობა იმაშია, რომ შესაძლებელია შერჩეული ცვლადების მართვა, ობიექტური მონაცემების შეგროვება და მიზეზ-შედეგობრივ მიმართებათა დადგენა. სათანადოდ დაგეგმილ და ჩატარებულ ექსპერიმენტში ყოველი ნაბიჯი გულდასმით იგეგმება, რათა მკვლევარისთვის საინტერესო ცვლადებზე რაიმე გარეშე გავლენა გამოირიცხოს. რთული ურთიერთკავშირების გარკვევის სიძნელე რომ არ შეიქმნას, ცვლადი არ უნდა იყოს ბევრი. გარკვევაში იგულისხმე-

ქართული ენის
საქართველოს
ენათმეცნიერება

ბა ის, რომ ექსპერიმენტატორს უნდა შეეძლოს თქმის დასაბუთება
მაშინ Y”.

ფსიქოლოგები, რომლებიც კრიტიკულად უდგებიან ლაბორატორიულ გამოკვლევებს, მიიჩნევენ, რომ მათში შექმნილი ვითარებები, მეტწილად, ხელოვნურია და სხვა კონტექსტისთვის გამოუსადეგარი: ის, რაც დასტურდება ლაბორატორიაში, შეიძლება ლაბორატორიის გარეთ არ გამოვლინდეს. გარდა ამისა, არა ყველა ფენომენის რეკონსტრუირებაა შესაძლებელი ლაბორატორიაში.

გამოთქმული კრიტიკა ვერ უარყოფს იმ უდავო ფაქტს, რომ ექსპერიმენტული კვლევა მიზეზ-შედეგობრივი ჰიპოთეზების შემოწმების აუცილებელი ბაზაა, და რომ ზოგიერთ ფენომენს ვერასოდეს აღმოვაჩენდით, რომ არა ლაბორატორიული ექსპერიმენტი.

*კორელაციური კვლევები და კითხვარები:
ღირსებები და ნაკლოვანებები*

კორელაციური კვლევა ექსპერიმენტულს რომ შევადაროთ, დავინახავთ, რომ ის, რაც მისი ღირსებაა, ექსპერიმენტული კვლევის ნაკლოვანებაა და პირუკუ. ერთი მხრივ, კორელაციური კვლევა საშუალებას იძლევა შევისწავლოთ ცვლადთა უფრო ფართო დიაპაზონი, ვიდრე ეს ექსპერიმენტული კვლევით არის შესაძლებელი, ხოლო მეორე მხრივ, ვერ ხორციელდება ცვლადებზე სათანადო კონტროლი.

განვიხილოთ, როგორ ხდება პიროვნულ კითხვართა გამოყენება კორელაციურ კვლევაში. ჯერ ერთი, ბევრ ფსიქოლოგს დააეჭვებს რამდენად არის კითხვარზე ცდისპირის პასუხები სანდო საბუთი იმისა თუ სინამდვილეში რას გრძნობს და რას აკეთებს იგი. მეორე, კითხვებზე პასუხის დროს, როდესაც თვი-

თანგარიშია საჭირო, თავს იჩენს სხვადასხვაგვარი მიკრობები ანუ კლინდება **პასუხის სხვადასხვაგვარი სიძლი: 1. დათანხმების არათანხმების სიძლი და 2. სოხიალური სასურველობა.** პირველი სტილი გამოხატავს ცდისპირის ტენდენციას საზოგადოდ დაეთანხმოს (ან პირიქით, არ დაეთანხმოს) კითხვებს, განურჩევლად იმისა, როგორია მათი შინაარსი. მაგალითად, ცდისპირი უპირატესობას ანიჭებს პასუხებს "მომწონს", "ვეთანხმები" ან "არ მომწონს", "არ ვეთანხმები". მეორეგვარი ტენდენციურობა ე.წ. სოციალურად მოწონებულ პასუხებში გამოიხატება. ეს ნიშნავს, რომ ცდისპირი გულწრფელი არ არის და მისი მიზნია გაცემული პასუხებით თავი იმ თვისებებით შემკულად წარმოადგინოს, რაც ფასობს საზოგადოებაში. პიროვნული კითხვარები საკმაოდ მიმზიდველია, რადგან იოლია მათი გამოყენება და პიროვნების ისეთ თვისებებთან მიახლოება, რომელთა შესწავლა სხვა ხერხებით თითქმის შეუძლებელია.

პიროვნების თეორია და ემპირიული ხვლევა

საგულისხმოა, რომ თეორია და კვლევა სერიოზულ გავლენას ახდენს ერთმანეთზე: თეორია კვლევის პერსპექტივას სახავს, ხოლო კვლევა თეორიის წიაღში აღმოცენებული ჰიპოთეზების შემოწმების საშუალებებს გთავაზობს. კვლევის გარეშე თეორია ცარიელი სპეკულაციაა, ხოლო კვლევები, რომლებიც თეორიასთან არ არის კავშირში, ფაქტების უბრალო გროვად რჩება. ამდენად, თეორია და კვლევა შემეცნების ერთიანი პროცესის შემადგენელი ნაწილებია.

პიროვნების მკვლევარები კვლევის სამი სტრატეგიიდან რომელიმე ერთისკენ იხრებიან. პირველი სტრატეგიაა – "ვაიძულეთ მოვლენა ჩვენ თვალწინ მოხდეს!" (ექსპერიმენტული მეთოდი) ან "შევისწავლოთ ის, რაც უკვე მოხდა" (კორელაცი-

ური მიდგომა); მეორე სტრატეგიაა – “შევისწავლოთ ინდივიდი” (ექსპერიმენტული მიდგომა) ან “შევისწავლოთ ერთი ცალკეული ინდივიდი” (კლინიკური მიდგომა) და მესამე – “შევისწავლოთ პიროვნების ერთი ან რამდენიმე ასპექტი” (ექსპერიმენტული მიდგომა) ან მთლიანი ინდივიდუალობა (კლინიკური მიდგომა). სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მკვლევარები მყარად ანიჭებენ უპირატესობას კლინიკურ, ექსპერიმენტულ ან კორელაციურ კვლევას. მეცნიერული ობიექტურობის მოთხოვნის მიუხედავად, ემპირიული კვლევა ადამიანური წამოწყებაა, ამიტომ მასში უცილობლად პირადი, სუბიექტური ელემენტიც მონაწილეობს.

პიროვნების სხვადასხვა თეორია განსხვავებულ კვლევით სტრატეგიას უკავშირდება და, შესაბამისად, მონაცემთა განსხვავებულ სახეებს ბადებს. ანუ თეორიას, მონაცემებს და ემპირიული კვლევის ტიპს შორის არსებული კავშირები იწვევს იმას, რომ: 1) ერთი თეორიისთვის დამახასიათებელი დაკვირვების მონაცემები განსხვავდება დაკვირვების იმ მონაცემებისგან, რაც სხვა თეორიისთვის არის ნიშნული და 2) ფენომენები, რომლებიც საინტერესოა ერთი თეორიისთვის, არც ისე ადვილი შესასწავლია იმ ხერხებით, რომლებიც გამოიხატა ფენომენების საკვლევად, რითაც უპირატესად პიროვნების სხვა თეორიაა დაკავებული. ერთი თეორია კონცენტრირდება მონაცემთა ერთ სახეობაზე და იკვლევს მას თავისი მიდგომით, ხოლო მეორე – სხვა ტიპის მონაცემებს აგროვებს და კვლევის სხვა სტრატეგიებს მიმართავს. საქმე იმაში როდია, რომელი სტრატეგია ჯობია, არამედ იმაში, რომ თითოეული განსხვავებულია და ეს განსხვავებები აუცილებლად გასათვალისწინებელია.

ძირითადი ცნებები

კლინიკური კვლევა – კვლევითი მიდგომა, რომელიც გულისხმობს ინდივიდის ინტენსიურ შესწავლას მის ბუნებრივ ქცევაზე დაკვირვებით ან ინდივიდისგან მიღებული ვერბალური ცნობების ფორმით იმის შესახებ, თუ რა ხდებოდა ბუნებრივ პირობებში.

ექსპერიმენტული კვლევა – კვლევის სტრატეგია, რომლის დროსაც ექსპერიმენტატორი მანიპულირებს ცვლადებით, რათა დაადგინოს ზოგადი კანონზომიერებები. ექსპერიმენტის მიზანი რამდენიმე ცვლადს შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის დადგენაა.

კორელაციური კვლევა – კვლევითი მიდგომა, რომლის დროსაც იზომება არსებული ინდივიდუალური სხვაობები და მათ შორის კავშირები დგინდება.

ძირითადი დებულებები

1. კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე პიროვნების ფსიქოლოგიაში სხვადასხვა, ხშირად ალტერნატიული მიდგომები გამოიყენება.
2. თითოეულ კვლევით სტრატეგიას თავისი ღირსებები და ნაკლოვანებები აქვს.
3. არაერთი მკვლევარი კრიტიკულად უდგება პიროვნების ექსპერიმენტული კვლევის შესაძლებლობას.

თავი III

ფსიქოლინამიკური თეორია: ფროიდის ფსიქონალიზი

ფსიქონალიზში აისახა საზოგადოებაში მიმდინარე ტრადიციულ ღირებულებათა რღვევისა და გადაფასების პროცესი, რაშიც, თავის მხრივ, ფსიქონალიზსაც მიუძღვის წვლილი.

ფსიქონალიზი გამორჩეული მოვლენა იყოს დასავლური ცივილიზაციისთვის და თავისი მნიშვნელობა დღემდე არ დაუკარგავს. პიროვნების ფსიქოლოგიის კუთხით ზიგმუნდ ფროიდის ნააზრევის მასშტაბურობას აღიარებენ როგორც მისი მომხრეები, ისე მოწინააღმდეგეები, რაც თანამედროვე კვლევებშიც აისახება.

ფსიქონალიტიკური თეორია ცალკეულ ადამიანთან ინტენსიური მუშაობიდან ამოიზარდა. იგი ფსიქოლინამიკური თეორიის ნიმუშია, რადგანაც მასში წამყვანი მნიშვნელობა ძალთა ურთიერთქმედებას ენიჭება. ამ თეორიის თანახმად ქცევა მოტივებს, მოთხოვნილებებს და ინსტინქტურ ლტოლვებს შორის ბრძოლის, კონფლიქტების და კომპრომისების შედეგია. ქცევაში მოტივი შეიძლება ვლინდებოდეს პირდაპირ ან შენიღბულად, ფარულად. ერთი და იგივე ქცევა ერთ ადამიანთან ერთ მოტივს შეიძლება ემსახურებოდეს, მეორესთან – მეორეს; ან კიდევ, ერთი და იმავე ადამიანის მრავალ განსხვავებულ მოტივს ერთი ქცევა შეესაბამებოდეს: მაგალითად, საკვების მიღებამ დააკმაყოფილოს შიმშილი, მაგრამ სიმბოლურად შეიძლება სიყვარულის მოთხოვნილებაც დააკმაყოფილოს; ექიმობამ ადამიანებისადმი დახმარების მოთხოვნილება დააკმაყოფილოს და, ამასთანავე, ავადმყოფობის და ტრავმის მიღების სა-

კუთარი შფოთვის შემსუბუქებასაც ემსახურებოდა. ქვეყნის სწორედ ამგვარი თავისებურებაა პიროვნების ფსიქოლინაშიც. რი თეორიის ამოსავალი წერტილი. მთავარია, რომ ქვეყანა გაცნობიერების სხვადასხვა დონეები აქვს: ადამიანს შეუძლია მეტნაკლებად გაიცნობიეროს ის ძალები, რაც მის განსხვავებულ მოქმედებათა უკან იმალება.

ფროიდის პიხელუღაბი საზოგადოებასა და ადამიანსა

ფსიქოანალიზში იმპლიციტურად მოცემულია ანუ “სტრიქონებს შორის იკითხება” შეხედულებები ადამიანის რაობაზე და ცხოვრების გლობალური ფილოსოფიაც. ფროიდს სურდა შეექმნა მიუკერძოებელი თეორია, რომელიც თავისუფალი იქნებოდა როგორც საკუთარი, ისე თანადროული ილუზორული შეხედულებებისგან, მაგრამ სინამდვილეში ფსიქოანალიტიკურ მის თეორიაში აისახა თემები, რომლებიც XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის ევროპისთვის იყო აქტუალური. თემცა ფროიდის თეორია დაკვირვებებს ემყარებოდა, თანამედროვე ენით რომ ითქვას, ფროიდის ამონაკრები არ იყო რეპრეზენტატიული – იგი მხოლოდ ერთ სოციალურ ფენას – საშუალო ბურჟუაზიას მოიცავდა.

ფსიქოანალიტიკური მოძღვრების ცენტრშია შეხედულება, რომ ადამიანი არის **ანარკავიკული სისბავა**. პოსტულატად აღებულია, რომ ეს არის სისტემა, რომელშიც ენერგია თავისუფლად მიედინება, ან შემოვლილ გზებს პოულობს ან კიდევ გროვდება – ისე, როგორც წყალი გუბდება კაშხალის წინ. ენერგიის რაოდენობა შეზღუდულია და თუ ის ერთ რამეზე იხარჯება, მეორისთვის გაცილებით ნაკლები რჩება; ანუ კულტურული მიზნების მისაღწევად დახარჯული ენერგია სექსუალურ მიზ-

ნებს აღარ ყოფნის და პირუკუ. თუკი ენერჯის დაცვის ერთი არხი ბლოკირებულია, მოძებნება სხვა. მთელი სისტემა დღო მიზანი – *სიამოვნება* ანუ დაძაბულობის შემცირება და ენერჯის განმუხტვაა.

მაინც რა კავშირი აქვს ენერგეტიკულ მოდელს ადამიანის ქცევასთან?

ენერჯის შენახვის პრინციპის შესაბამისად, მატერია და ენერჯია არ ქრება – იგი ერთი ფორმიდან მეორეში გადადის. ფიზიოლოგ ბრიუკეს იდეა, რომ ადამიანს ამოძრავებს ძალები, რომლებიც ენერჯის მუდმივობის კანონს ემორჩილება – ფროიდმა ფსიქოლოგიის სფეროზე გაავრცელა. დინამიკისა და ენერგეტიკის საუკუნემ დაბადა ადამიანის ახალი კონცეფცია, რომლის თანახმად ადამიანი ენერგეტიკული სისტემაა და ემორჩილება იმავე კანონებს, რითაც საპნის ბუშტების და პლანეტების მოძრაობა იმართება.

გარდა იდეისა, რომ ადამიანი ენერგეტიკული სისტემაა, ფროიდის კონცეფციაში გატარებულია აზრი, რომ ადამიანებს სექსუალური და აგრესიული ინსტინქტები ანუ ლტოლვები ამოძრავებს. ადამიანის ქცევაში აგრესიის როლის შესახებ ფროიდის შეხედულებები ემყარებოდა დაკვირვებებს, მაგრამ ამ მოვლენათა ინტერპრეტაცია ფილოსოფიურ ჭრილში ხდებოდა. წიგნში *„კულტური უკმაყოფილება“*, 1930, ფროიდი წერდა, რომ ადამიანი სრულიადაც არ არის კეთილშობილი არსება, ვისაც სიყვარული სწყურია და მხოლოდ და მხოლოდ თავს იცავს, როცა უტყვენ. პირიქით, არსი იმაშია, რომ აგრესიისადმი მკვეთრად გამოსატყული მიდრეკილება ადამიანის ლტოლვათა შემადგენელი ნაწილია.

ფროიდი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა სექსუალურ ლტოლვას და კონფლიქტს, რომელიც ამ ლტოლვის დაკმაყოფილებასა და საზოგადოებას შორის არსებობს. სექსუალური აკრ-

ძაღვების მიუხედავად (რაც განსაკუთრებით მკაცრი იყო ეთიოპიაში, რომელშიც ცხოვრობდა ფროიდი და მისი პაციენტები), აღნიშნული მისდევს **სიამოვნების პრინციას**, საკუთარი სურვილების შეზღუდვად დაკმაყოფილებას ესწრაფვის. მაგრამ ამგვარი დაუინტეგრირებული ქცევა საზოგადოებისა და გარესინამდვილის მოთხოვნებს უპირისპირდება. ენერგია, რომელიც სხვა შემთხვევაში გამოთავისუფლდებოდა სიამოვნებისა და ტკბობის ძიებაში, უნდა შეკავდეს და სხვა არხში გადავიდეს, რათა საზოგადოების მიზნებს მიესადაგოს. სამეცნიერო მოღვაწეობა და მხატვრული შემოქმედება – კულტურული მოღვაწეობის მთელი სპექტრი – სექსუალური და აგრესიული ენერგიის გამოხატულებაა, რასაც უშუალო გამოვლენის საშუალება არ მიეცა.

ინდივიდსა და საზოგადოებას შორის კონფლიქტის ძირითადი შედეგი მაინც სულიერი ტანჯვაა. ნევროზები, ბედნიერების განცდის დაკავება და ბრალეულობის გრძნობა, ფროიდის თანახმად, ეს ცივილიზაციის პროგრესისთვის ადამიანის მიერ გადახდილი საფასურია.

ამრიგად, პიროვნების თეორიის ფორმალური კონცეპტუალიზაციის მიღმა მოცემულია გარკვეული შეხედულება ადამიანზე, რომელსაც, ცხოველის მსგავსად, ამოძრავებს ინსტინქტები ანუ ლტოლვები და იგი მათი დაკმაყოფილების მიმართულებით მოქმედებს. ადამიანი ფუნქციონირებს როგორც ენერგეტიკული სისტემა, ამა თუ იმ ფორმით ანაწილებს, იმარაგებს და განმუხტავს თავისი არსით ერთსა და იმავე ენერგიას. ქცევა მეტწილად ჩვენი ცნობიერების მიღმა არსებული ძალებით არის დეტერმინირებული. საბოლოო ჯამში, ფსიქონალიზი ინსტინქტების დასაცავად დგება და ეძებს გზებს როგორმე შემცირდეს მათი ფრუსტრირებულობის ხარისხი.

ფროიდმა პიროვნების ვრცლად დამუშავებული თეორია შექმნა, მაგრამ მეცნიერებაში მისი მთავარი წვლილი საავტორო მეთოდით მიღებული დაკვირვებებით განისაზღვრა. ფროიდს სავსებით აკმაყოფილებდა ეს მეთოდი და საერთოდ ვერ ხედავდა ფსიქონალიზის პრინციპების ლაბორატორიული შემოწმების აუცილებლობას.

პიროვნების ფსიქონალიტიკური თეორიის განხილვისას მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ფროიდის აქცენტი კლინიკურ კვლევაზე და იმაზე, რომ ადამიანის ფუნქციონირება სხვადასხვა ძალთა ურთიერთქმედების შედეგია.

სტრუქტურა

რა სტრუქტურულ ელემენტებს ეყრდნობა პიროვნების ფსიქონალიტიკური თეორია? თავიდან ფსიქონალიტიკური მოძღვრების ამოსავალი წერტილი იყო ცნობიერების დონეთა ცნება. მართლაც, ფროიდი აცხადებდა, რომ ფსიქონალიზს არ გააჩნია სხვა მიზნები და მონაპოვარი, ფსიქიკურ ცხოვრებაში არაცნობიერის აღმოჩენის გარდა.

არაცნობიერის ცნება

ფსიქონალიზს სხვაგვარად სიღრმის ფსიქოლოგიასაც უწოდებენ, რადგან ის არის მცდელობა ადამიანის ქცევა

არაცნობიერის მეშვეობით აიხსნას. ძნელია გადავაფასოთ ეს მნიშვნელობა, რაც ჰქონდა საზოგადოდ ფსიქოლოგიისთვის არაცნობიერის ცნებას. არაცნობიერის ცნების არსი იმაშია, რომ ჩვენ არსებობას აქვს ისეთი ასპექტები, რომლებსაც ბოლომდე ვერ ვაცნობიერებთ; გარდა ამისა, ჩვენი ქცევა მეტწილად დეტერმინირებულია გაუცნობიერებელი ძალებით და რომ დიდი ფსიქიკური ენერგია იხაჯება არაცნობიერ სურვილთა გამოხატვის მისაღები გზების ძიებაზე ან კიდევ იმაზე, რომ ეს არაცნობიერი სურვილები როგორმე ცნობიერებაში არ დაეშვათ. სწორედ პიროვნების ქცევაზე არაცნობიერის გავლენის ხარისხი და ამგვარი გავლენის მოტივაციური ასპექტებია განსაკუთრებით საგულისხმო არაცნობიერის ფსიქოანალიტიკურ ცნებაში.

ცნობიერების დონეები

ფსიქოანალიზის თეორიის თანახმად ფსიქიკური ცხოვრება შეიძლება აღიწეროს ფსიქიკური ფემომენტების გაცნობიერების თვალსაზრისით: **სნოვიარი** განეკუთვნება მოვლენებს, რომლებსაც მუდმივად, ნებისმიერ მომენტში ვაცნობიერებთ, **ენიარანსნოვიარი** – მოვლენებს, რომლებიც შეგვიძლია გავაცნობიეროთ, თუკი ყურადღებას მივაქცევთ, **არასნოვიარი** – მოვლენებს, რომლებსაც არ ვაცნობიერებთ და ვერც გავაცნობიერებთ, თუკი ამისთვის საგანგებო პირობები არ შეგვექმნება.

ფროიდი არ იყო პირველი, ვინც ყურადღება მიაპყრო არაცნობიერის სფეროს, მაგრამ ნამდვილად ეკუთვნის პირველობა არაცნობიერი ფსიქიკურის თავისებურებათა კვლევაში და ჩვენ ყოველდღიურ ცხოვრებაში მათი დიდი მნიშვნელობის გამოვლენაში. ფროიდი აანალიზებდა სიზმრებს, წამოცდენებს, ნევროზებს, ფსიქოზებს, მხატვრულ შემოქმედებას და სიტუა-

ციურ ანუ იმპულსურ ქცევას, რათა არაცნობიერისთვის დამახასიათებელი თვისებები ამოეცნო. მან აღმოაჩინა, რომ არაცნობიერი ფსიქიკური ცხოვრება არ ცნობს “შეუძლებელს”; არაცნობიერი ალოგიკურია (საპირისპირო მოვლენები შეიძლება ერთსა და იგივეს აღნიშნავდეს), ანგარიშს არ უწევს დროს (სხვადასხვა პერიოდში მომხდარი მოვლენები ერთდროულად შეიძლება იყოს მოცემული) და სივრცეს (ზომისა და მანძილის მიმართება უგულვებელყოფილია, ისე რომ მცირე საგნებმა შეიძლება უზარმაზარი საგნები დაიტოს, ხოლო დაცილებული წერტილები შეეთავსოს ერთმანეთს). სწორედ სიზმრებში ჩანს დაუფარავად არაცნობიერის მოქმედება: ჩვენ თვალწინ იშლება სიმბოლოთა სამეფო, სადაც უამრავი იდეა შეიძლება ერთ სიტყვად გაერთიანდეს, ერთი საგნის დეტალი ერთდროულად შეიძლება უამრავ სხვადასხვა რაიმეს აღნიშნავდეს.

შედეგად მიღებული არასწორი.

ფსიქოანალიტიკური თეორია თავისი არსით ადამიანის ქცევის მოტივაციის თეორიაა, რომლის თანახმად, ჩვენი მოქმედებების მნიშვნელოვან ნაწილს განსაზღვრავს არაცნობიერი გავლენები. ზოგიერთი აზრი, გრძნობა და იმპულსი არაცნობიერ მდგომარეობაში იმყოფება სრულიად მოტივირებულ მიზეზთა გამო: ანუ თუ ნებას დავრთავთ ამ აზრებს ცნობიერებაში ამოვიდნენ, ეს ტკივილს მოგვაყენებს. მაგალითად, თუ წარსულის მტკივნეულ მოვლენებს გავიხსენებთ, ვაღიარებთ საკუთარ ეჭვიანობას და მტრულ გრძნობებს ან კიდევ გავაცნობიერებთ სექსუალურ ლტოლვას პირისადმი, ვის მიმართაც ასეთი ლტოლვა აკრძალულია – ეს ყველაფერი, ცხადია, სერიოზულ სულიერ დისკომფორტს შეგვიქმნის. ადამიანის ძირითადი მისწრაფება სიამოვნების ძიება და ტკივილისგან გაქცევაა, ამიტომაც ცდილობს მსგავსი აზრები, გრძნობები და მოტივები ცნობიერების მიღმა დატოვოს.

ქართული
ენების
აქადემია

უსიქონალიტიკოსები ვარაუდობენ, რომ ის, რაც ჩვენი
 ლულია არაცნობიერში შეიძლება ჩვენ ყოველდღიურ ქცევაში
 წამოცდნების, მცდარი აღქმის, უცაბელი ქმედებების, უჩვეუ-
 ლო და, ერთი შეხედვით, ირაციონალურ ქცევათა სახით გა-
 მოვლინდეს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ჩვენი ფარული, "ნამდვი-
 დი" გრძნობები და მოტივები შეიძლება სააშკარაოზე გამოვი-
 დეს, მცდელობათა მიუხედავად მოვამწყვდიოთ ისინი არაცნო-
 ბიერის სიღრმეებში. ამასთან, საქმე არა მხოლოდ იმაშია,
 რომ მათ შესახებ არაფერი ვიცით – მთავარია, რომ ისინი სე-
 რიოზულ გავლენას ახდენს ჩვენ ყოველდღიურ ქცევაზე. უსი-
 ქონალიზი სწორედ ამგვარი არაცნობიერი გავლენების კვლე-
 ვის ხერხია.

რელიგიური უსიქონალიზიური კვლევები. არაცნობიერს
 უშუალოდ ვერასოდეს დავაკვირდებით. მაინც რა საბუთები
 მოგვეპოვება არაცნობიერის კონცეფციის სასარგებლოდ?

დავიწყოთ თვითონ ფროიდის კლინიკური დაკვირვებებით.
 არაცნობიერის მნიშვნელობას ფროიდი ჩასწვდა, როდესაც პიპ-
 ნოზის ფენომენებს აკვირდებოდა. ცნობილია, რომ პიპნოზის
 მდგომარეობაში ადამიანს შეუძლია გაიხსენოს ისეთი რამ, რი-
 სი გახსენებაც ადრე არ შეეძლო. მეტიც, პიპნოზური შთავო-
 ნების მდგომარეობაში ადამიანი სჩადის გარკვეულ მოქმედე-
 ბებს, ისე, რომ ვერც კი ხვდება, რომ პიპნოზურ შთავონებას
 ემორჩილება: იგი სავსებით დარწმუნებულია, რომ მოქმედებს
 საკუთარი ნებით. მოგვიანებით ფროიდმა უარი თქვა პიპნოზზე,
 როგორც სამკურნალო მეთოდზე და საკუთარი თერაპიული
 პრაქტიკა სხვა მეთოდებით გააგრძელა. მან დაინახა, რომ პა-
 ციენტები ხშირად იხსენებენ და აცნობიერებენ მოვლენებს და
 სურვილებს, რომლებიც ადრე ღრმად ჰქონდათ გადამაღული.
 ხშირად ამგვარ "აღმოჩენებს" თან ახლდა მწველი ემოციები –
 უძლიერესი შფოთვა, ისტერიული ტირილი და მძინვარება.

სწორედ ამგვარმა დაკვირვებებმა აფიქრებინა ფრანკლანდელმა არაცნობიერი შეიცავს მოგონებებსა და სურვილებს, რომლებიც არა თუ არ არის წარმოდგენილი ჩვენი ცნობიერების ნაკადში, არამედ განზრახ ჩამარხულია არაცნობიერში.

რა გზით შეიძლება ამის ექსპერიმენტული დასაბუთება? მეოცე საუკუნის 60-70-იან წლებში ჩატარდა **გაუსონიკური ალქის გამოკვლევები**. დაისვა საკითხი: შესაძლებელია, რომ ადამიანმა იცოდეს რაიმე ისე, რომ არ იცოდეს, რომ იცის? მაგალითად, შეუძლია ადამიანს ესმოდეს ან ხელავდეს სტიმულებს და ამ სტიმულთა გავლენას განიცდიდეს ისე, რომ ვერც კი ხედებოდეს, რომ მან ისინი აღიქვა? ამჟამად ეს მოვლენა **ქველურბული ალქის** სახელწოდებითაა ცნობილი. ეს არის ადამიანის მიერ სტიმულის რეგისტრირება იმ დონეზე, რომელიც უფრო დაბალია, ვიდრე ის ზღურბლი, რაც ცნობიერ აღქმას სჭირდება. მაგალითად, ერთ-ერთ ადრეულ გამოკვლევაში ცდისპირთა ჯგუფს აწვდიდნენ ე.წ. "იდუმალ სურათს". მასზე გამოსახული იყო ტბის ნაპირი და იხვი, რომლის კონტურს მცენარეები ნიღბავდა. მეორე ჯგუფს აჩვენეს მსგავსი სურათი, ოღონდ იხვის გარეშე. ორივე ჯგუფს სურათს ტაქისტოსკოპით, ხანმოკლე ექსპოზიციით აწვდიდნენ. ამის შემდეგ, ცდისპირებს თხოვდნენ დაეხუჭათ თვალები, წარმოესახათ ბუნების სურათი, ჩაეხატათ იგი და დაესახელებინათ მისი ნაწილები. საინტერესოა, დადასტურდება ამ ორ ჯგუფს შორის დახატულ პეიზაჟებში რაიმე განსხვავება? თუ დადასტურდება, იქნება ეს დამოკიდებული იმაზე, რომ მათ გაიხსენეს ის, რაც ახლახან აღიქვეს? აღმოჩნდა, რომ ცდისპირთა ნახატებში, რომლებმაც "ნახეს" იხვიანი სურათი, გაცილებით მეტი იყო იხვთან ასოცირებული ხატები (იხვი, წყალი, ფრინველები, ბუმბული), ვიდრე მეორე ჯგუფის ცდისპირთა ნახატებში. საკვირველი ის არის, რომ ეს ცდისპირები არაფერს ამბობდნენ, რომ ექსპერიმენტის

დროს სურათზე იხვი დაინახეს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სტიმული მულები, რომლებიც ცნობიერად არ აღიქმებოდა, გავლენას ცდისპირთა წარმოსახვასა და აზრებზე მაინც ახდენდა.

ის ფაქტი, რომ ადამიანს შეუძლია აღიქვას და განიცადოს სტიმულთა გავლენა, რომელთა არსებობაზე წარმოდგენაც კი არ გააჩნია, თავისთავად სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ აქ ფსიქოდინამიკური ან მოტივაციური ძალებია ამოქმედებული. ამას დამტკიცება სჭირდება. საკითხის კვლევა ორი მიმართულებით წარიმართა. პირველს ეწოდა **პარსეპზული დანხა**. იგი გულისხმობს პროცესს, რომლის მეშვეობით ინდივიდი თავს იცავს შფოთვისგან, რაც მოყვება საფრთხის შემცველ სტიმულთა ცნობას. ერთ-ერთ ექსპერიმენტში ცდისპირს ხანმოკლე ექსპოზიციით, ტაქისტოსკოპით აწოდებდნენ ორი ტიპის სიტყვებს – ნეიტრალურ სიტყვებს, როგორცაა *ვაშლი, ცეკვა, ბავშვი* და ემოციურად შეფერილ სიტყვებს: *გაუპატიურება, მძეავე* და *პენისი*. სიტყვები ცდისპირებს ჯერ ძალიან სწრაფად მიეწოდებოდა, შემდგომ სულ უფრო ნელა. ფიქსირდებოდა ცდისპირის მიერ თითოეული ამ სიტყვის იდენტიფიცირების მომენტი და, აგრეთვე, ყოველი ამ სიტყვის დროს საოფლე ჯირკვლების აქტივობა (ფსიქიკური დაძაბულობის ერთ-ერთი საყოველთაოდ მიღებული მანევრებელი). გაზომვებმა აჩვენა, რომ ცდისპირები ემოციურად შეფერილი სიტყვების ამოცნობას, ნეიტრალურთან შედარებით მეტ დროს ანდომებდნენ და ავლენდნენ ემოციურ რეაქციას უფრო ადრე, ვიდრე ამ სიტყვებს ამოიცნობდნენ. კრიტიკის მიუხედავად (მაგალითად, შეიძლება ცდისპირმა უფრო ადრე ამოიცნო ემოციურად დატვირთული სიტყვები, მაგრამ შეყოვნდა, რადგან მოერიდა ექსპერიმენტატორის წინაშე მათი წარმოთქმა, რამაც გაზარდა რეაქციის დრო), ამგვარი კვლევებით დამაჯერებლად დასაბუთდა, რომ

ადამიანს შეუძლია გაუცნობიერებლად, შერჩევით, **ერვაგეროს**
 სპეციფიკურ სტიმულებზე და გაუბოლდეს მათ. **ზინჯიროთაქა**

ამ მოვლენის შესასწავლად, რომელსაც ეწოდა **ქვეზღურბ-
 ლური ფსიქოდინამიკური აპზივასია**, მოგვიანებით ჩატარდა კვლე-
 ვები, სადაც ნაცადია არაცნობიერი სურვილების სტიმულირე-
 ბა და იმავდროულად მათი ცნობიერებაში არდაშვება. ექსპერი-
 მენტულ პროცედურაში სასტიმულო მასალა ცდისპირს ხან-
 მოკლე ექსპოზიციით წარედგინება. მასალა უკავშირდება სურ-
 ვილებს, რომლებიც ერთ შემთხვევაში საფრთხესთან ასოცირ-
 დება, ხოლო მეორე შემთხვევაში, პირიქით, საფრთხეს ამცი-
 რებს. საფრთხის შემცველი სურვილთა აქტივაციის დროს მო-
 სალოდნელია, რომ სასტიმულო მასალა, რაკი ის ქვეზღურბ-
 ლურ დონეზე იქნა მიწოდებული, "გამოაღვიძებს" არაცნობიერ
 კონფლიქტს და, ამგვარად, ფსიქოლოგიური დისბალანსის
 მდგომარეობას გააძლიერებს. შფოთვის შემამცირებელი სტიმუ-
 ლის შემთხვევაში კი ქვეზღურბლურ დონეზე მიწოდებული სას-
 ტიმულო მასალა შეასუსტებს არაცნობიერ კონფლიქტს და ამ
 გზით ფსიქოლოგიურ დისბალანსსაც შეამცირებს. კვლევათა
 სერიამ ამგვარი ქვეზღურბლური ფსიქოდინამიკური აქტივაციის
 ეფექტები დაადასტურა.

პერცეპტული დაცვისა და ქვეზღურბლური ფსიქოდინამი-
 კური აქტივაციის კვლევები შეიძლება განვიხილოთ როგორც
 სერიოზული ექსპერიმენტული საბუთი, რომ ფსიქოდინამიკური
 მოტივაციური ფაქტორები დიდწილად განსაზღვრავს იმას, რა
 არის "ჩამალული" და "ინახება" არაცნობიერში, თუმცა მეთო-
 დოლოგიის თვალსაზრისით ამ ექსპერიმენტებს ბევრი ნაკლი
 მოეძებნება.

არასწორი სენაის თანავედროვან სებაზისი. მოტივირებული
 არაცნობიერის ცნება დღემდეა ფსიქოანალიტიკური თეორიის

ცენტრში მოქცეული. როგორ აფასებს მას ფართო ფსიქოლოგიური საზოგადოება?

დღესდღეობით თითქმის ყველა ფსიქოლოგი დაეთანხმება იმას, რომ არაცნობიერი პროცესები არსებით გავლენას ახდენს იმაზე, თუ კონკრეტულად რა იპყრობს ჩვენ ყურადღებას და რა გრძნობებს განვიცდით. ამასთანავე, არსებობს სხვადასხვა თვალსაზრისი იმის თაობაზე, თუ როგორ ფუნქციონირებს არაცნობიერი, როგორია მისი შინაარსი და მოტივაციური ასპექტები. შეინიშნება ორი საპირისპირო პოზიცია: ერთი მახვილს სვამს ფსიქოანალიტიკურ არაცნობიერზე, ხოლო მეორე - *კ.წ. კოგნიტურ არაცნობიერზე*.

როგორც ვნახეთ, არაცნობიერზე *ფსიქოანალიტიკური შეხედულება* ხაზს უსვამს მისი ფუნქციონირების ირაციონალურ, არაცნობიერ ბუნებას. ამას გარდა, არაცნობიერის შინაარსი შეიცავს, ძირითადად, სექსუალურ და აგრესიულ წარმოდგენებს, გრძნობებს და მოტივებს. უმთავარესია ის, რომ რაც არაცნობიერში იმყოფება, იქ მოხვდა გარკვეულ მოტივთა გამოსა და რომ არაცნობიერის შინაარსი გავლენას ახდენს ადამიანის ყოველდღიური ქცევის მოტივებზე.

ამისგან საპირისპიროდ, *არაცნობიერზე კოგნიტური შეხედულების* თანახმად, გაუცნობიერებელ და გაცნობიერებულ პროცესებს შორის ფუნდამენტური თვისობრივი განსხვავება არ არსებობს. ანუ არაცნობიერი პროცესები, ჯერ ერთი, შეიძლება იყოს ისეთივე გონიერი, ლოგიკური და რაციონალური, როგორც ცნობიერი პროცესები, და მეორე, არაცნობიერის შესახებ კოგნიტურ შეხედულებაში ხაზგასმულია არაცნობიერის "შიგთავსის" მრავალფეროვნება და ცალკე კატეგორიად არ არის გამოყოფილი სექსუალური და აგრესიის სფეროები. დაბოლოს, არაცნობიერზე კოგნიტური შეხედულება არ სვამს მახვილს მოტივაციურ ფაქტორებზე. კოგნიტური თვალსაზრი-

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

სის თანახმად, შემეცნებითი პროცესები არაცნობიერი ან ცნობიერების დონეზე ვერ წარიმართება, რადგანაც ამ დონისთვის არასოდეს მიუღწევიათ; ან კიდევ, დროის მსვლელობაში რუტინული და ავტომატური გახდა (მაგ., ღილების შეხვევა, კლავიატურაზე ასოების აკრეფა). არაერთი კულტურული დოგმა სწორედ ამგვარი არაცნობიერი გზით ავითვისეთ და, ამდენად, მისი სიტყვიერი, ცნობიერი ფორმით ჩამოყალიბება გაგვიჭირდება. ასეთი არაცნობიერი შინაარსი ჩვენ ქცევაზე მოტივაციურ გავლენას ვერ ახდენს.

მცდელობათა მიუხედავად, გამთლიანებულიყო არაცნობიერზე ეს ორი – ფსიქონალიტიკური და კოგნიტური შეხედულება, პოზიციათა არსებითი განსხვავებულობა დღემდე ძალაში რჩება.

საბოლოო ჯამში, არაცნობიერი ფენომენების მნიშვნელობა ყველამ აღიარა და მათი შესწავლა ემპირიული კვლევის მნიშვნელოვან მიმართულებად ჩამოყალიბდა.

იდი, ეგო, სუპერეგო

ფსიქონალიზის ფორმალური მოდელის საფუძველში დევს ცნებები იდი (იგი), ეგო (მე) და სუპერეგო (ზე-მე), რომლებიც ადამიანის სასიცოცხლო მოქმედების სხვადასხვა ასპექტს შეესაბამება.

იდი ადამიანის მთელი მამოძრავებელი ენერჯის წყაროა. სასიცოცხლო მოქმედებისთვის აუცილებელი ენერჯია სექსუალურ და აგრესიულ დტოლვებშია, სიცოცხლის და სიკვდილის ინსტინქტებში, რომლებიც იდის მნიშვნელოვანი ნაწილია. იდი ცდილობს გამოათავისუფლოს, “განტვირთოს” აგზნება, დაძაბულობა და ენერჯია. ეს ქვესისტემა სურვილის ასრულების პრინციპით მოქმედებს – ეძებს სიამოვნებას და გაურბის

ტიკიელს. ჭირვეული ბავშვის მსგავსად, იდი დაძაბულობის მყისიერ და სრულ განტვირთვას ესწრაფვის, ვერ იტანს ფარმაცოლოგების ტრაციას და თავისუფალია ყოველგვარი აკრძალვისგან. იდი ანგარიშს არ უწევს რეალობას – იგი ლოგიკის, ღირებულებების და ზნეობის მიღმა იმყოფება. იდი კმაყოფილებას პოულობს როგორც რეალურ მოქმედებაში, ისე ფანტაზიებში – წარმოიდგენს, რომ უკვე ფლობს იმას, რაც სურს; წარმოსახული კმაყოფილება არაფრით არის რეალურზე ნაკლები; ერთი სიტყვით, იდი დაჟინებული, იმპულსური, ბრმა, ირაციონალური, ასოციალური, ეგოისტურია და მისთვის მხოლოდ სიამოვნება არსებობს – ამასთან, სიამოვნება უნდა იყოს განცდილი “აქ და აქამად”, შესაძლო შედეგებზე დაფიქრების გარეშე.

სუპერეგო ანუ **ზა-მე** იდის სრული ანტიპოლია. ბიოლოგიურ ადამიანში არსებული კულტურული “იმპლანტანტი” სუპერეგო შეიცავს ორ კომპონენტს. პირველი – სინდისი, თავის მხრივ, შეიცავს აკრძალვებს საზოგადოებრივად დაუშვებელი ქცევის წინააღმდეგ; მეორე – ეგო-იდეალი, ინდივიდის წარმოდგენაა ისეთ პიროვნებაზე, რადაც ნამოყალიბებას იგი უნდა ცდილობდეს. საკუთარ ქცევას ინდივიდი მე-იდეალის მეშვეობით განსჯის. სუპერეგოს ორი შემადგენელი ქვესისტემის – სინდისის და ეგო-იდეალის გენეზისი განსხვავებულია. ეგო-იდეალი ყალიბდება მშობლების მიერ შვილის წახალისებით, დაჯილდოვებით, ხოლო სინდისი – დასჯით. შემდგომში სინდისი სჯის, ქენჯნის პიროვნებას დანაშაულის გრძნობით, ხოლო მე-იდეალი მას სიამაყის გრძნობით აჯილდოვებს. ამ ორი ქვესისტემისგან შემდგარი ზე-მე-ს ერთ-ერთი ფუნქცია სწორედ სრულყოფილებისკენ და არა სიამოვნებისკენ სწრაფვაა.

ჩვენი არსებობის მორალური ვექტორის, სუპერეგოს მოქმედება თვითკონტროლში გამოიხატება. სუპერეგო ერთდროულად ორგუნავს იდის საზოგადოებრივად მიუღებელ იმპულს-

სებს და უბიძგებს ეგო-ს მოცემულ სიტუაციაში პრაქტიკული გადაწყვეტილება მორალურით ჩაანაცვლოს. ამრიგად, ამიტომ ბის ამ ინსტანციის ფუნქციაა მართოს ქცევა საზოგადოების წესების შესაბამისად, რისთვისაც იყენებს ჯილდოს (სიამაყის გრძნობას, საკუთარი თავისადმი სიყვარულს) “კარგი” ქცევისთვის და სასჯელს (დანაშაულის და არასრულფასოვნების გრძნობებს და, აგრეთვე, თვითდასჯას ე.წ. უბედურ შემთხვევათა სახით) ცუდი ყოფაქცევისთვის.

ზემე შეიძლება ფუნქციონირებდეს ძალზე პრიმიტიულ დონეზე – იყოს “ფხიზელი გუშავი” – ვერ ითვალისწინებდეს რეალობას და ქცევას გარემოებათა შესაბამისად ვერ ცვლიდეს. ასეთ შემთხვევაში ადამიანი ვერ არჩევს აზრს მოქმედებისგან, დანაშაულის გრძნობით იტანჯება უკეთური ფიქრების გამოც. მეტიც, ინდივიდი შებოჭილია სქემებით “ ყველაფერი ან არაფერი”, “თეთრი-შავი” და სრულყოფილებას ესწრაფვის. ინდივიდის ლექსიკონში ისეთი სიტყვების სიჭარბე, როგორცაა “კარგი”, “ცუდი”, “ცოდვა”, “მადლი” – მის მკაცრ ზემეს ავლენს. ზემე შეიძლება გამგები და მოქნილიც იყოს, მაგალითად, ადამიანს შეუძლია პატიობდეს თავის თავს და სხვას იმას, რაც უნებურად დაემართა. განვითარების მსვლელობაში ბავშვი სწავლობს ამგვარ ნიუანსირებას.

მესამე ქვესისტემა არის ”ეგო” ანუ “მე”. თუ იდი მუდმივად ეძიებს სიამოვნებას, ხოლო ზემე – სრულყოფილებას, “მე” რეალობისკენ ისწრაფვის. მე-ს ფუნქცია იმაშია, რომ გამოხატოს და დააკმაყოფილოს იდის სურვილები, რეალურ ვითარებებს და ზემეს მოთხოვნებს შეუსაბამოს ისინი. “მე” მოქმედებს რეალობის პრინციპით: რაციონალურ არჩევანს სიამოვნების მიღების მოთხოვნილებაზე მალდა აყენებს. თუ იდსა და სუპერეგოს შორის კონფლიქტია, ეგო განსჯის, აგვარებს მას ისეთი კომპრომისის პოვნით, რაც ნაწილობრივ დააკმაყოფი-

ლებს ორივეს. მაგალითად, ლტოლვების გადავადება ხდება იმ მომენტისთვის, როდესაც შესაძლებელი იქნება მაქსიმალური კმაყოფილების მიღება მტკივნეული და უსიამოვნო შედეგების მინიმუმის ხარჯზე. მაგრამ როდესაც იდის ზეწოლა ძლიერდება, ოპტიმალური კომპრომისის გამოძებნა ძნელდება. რეალობის პრინციპის შესაბამისად, იდის ენერგია შეიძლება დაიბლოკოს, განზე იქნას გადაყვანილი ან თანდათანობით გამოთავისუფლდეს – რეალობასთან და სინდისთან სრული შესაბამისობით. ამგვარი სტრატეგია არ ეწინააღმდეგება სიამოვნების პრინციპს. იგი უფრო დროებით უკანდახევაზე მეტყველებს. მეს შეუძლია განასხვავოს სურვილი და ფანტაზია, აიტანოს კომპრომისი და დროსთან ერთად თვითონაც შეიცვალოს. ამაში მეს პერცეპტული და კოგნიტური უნარების განვითარება დაეხმარება. მეს შეუძლია აითვისოს მეტი ინფორმაცია და იახროვნოს უფრო რთული ცნებებით: იფიქროს მომავალზე იმ პოზიციიდან თუ რა ჯობია გრძელვადიან პერსპექტივაში. ამ თვისებებით “მე” მკაფიოდ განსხვავდება რეალობას მოწყვეტილი, უცვლელი და დაუჩნებელი “იდისგან”.

არაცნობიერისა და იდის ცნებების დამუშავებაში შეტანილ წვლილთან შედარებით, გაცილებით ნაკლები ყურადღება და მნიშვნელობა მიენიჭა მეს. ფროიდმა წარმოადგინა “მე” როგორც სუსტი სტრუქტურა, საბრალო არსება, ერთდროულად სამი მკაცრი ბატონის: იდის, რეალობის და ზე-მეს მსახური. ამრიგად, ფროიდი მიიჩნევს, რომ “მე” – ლოგიკური, რაციონალური, დაძაბულობის ამტანი პიროვნების “მმართველი ორგანოა”, მაგრამ, ამავადროულად ადარებს მას მხედარს, რომელსაც უმძიმესი საქმე, გაუხედნავი ცხენის – “იდის” მოთოკვა აკისრია.

ცხოვრების მიწურულს ფროიდმა აღიარა პიროვნებისთვის მეს დიდი მნიშვნელობა. ეს თემა შემდგომში განავითარა

მისმა კალიშვილმა ანამ და ფსიქონალიტიკოსებმა **მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს** შრომები მოგვიანებით **აპო-ფსიქოლოგიის** მიეკუთვნა **სინთეზიკურ** ფსიქონალიტიკურ შეხედულებათა თანახმად, მე-ს არ გაანინდა საკუთარი ენერგია და გეზს იქეთკენ იღებდა, საითაც სურდა “იდს”, მოგვიანებით, კონფლიქტების გადაჭრასა და ადაპტაციაში მე-ს განსაკუთრებული როლი მიენიჭა. ხაზგასმით აღინიშნა, რომ ინდივიდს სიამოვნებას შეიძლება გვრიდეს არა მხოლოდ ენერგიის განმუხტვა, არამედ მე-ს თავისუფალი, უკონფლიქტო ფუნქციონირებაც, რომ მე-ს ენერგიის საკუთარი წყარო აქვს და მისთვის სასიამოვნოა გარესინამდვილესთან კონტაქტი. მე-ს ეს კონცეფცია კომპეტენტურობის მოტივაციის ცნებას ეხმიანება. პიროვნების აღწერისას ეს კონცეფცია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ხერხებს (აქქმას, აზროვნებას), რითაც ადამიანი აქტიურად ეუფლება გარესინამდვილეს.

მე-ს ფუნქციონირების ინდივიდუალურ სხვაობათა შესწავლის მიზნით დამუშავდა პროცედურები ისეთ ცნებათა გასაზომად, როგორიცაა **მე-ს ძალა**, **მე-ს განვითარების დონე**, **მე-ს ელასტიურობა** და თვითკონტროლი. თუმცა დეტალებით ეს ცნებები განსხვავდება ეთმანეთისგან, მათთვის საერთოა ყურადღება ისეთი უნარებისადმი, როგორიცაა მოთხოვნილების დაკმაყოფილების გადავადების ამტანიანობა, ფრუსტრაციათა დათმენა და სტრესთან გამკლავება, საკუთარი თავის მკაფიო განცდა, ადამიანებთან ახლობლური ურთიერთობების დამყარება, ღირებულებათა გათავისებულები სისტემა და ცხოვრებაში მეტნაკლები უკონფლიქტობა.

ცნობიერის, არაცნობიერის, “იდი“-ს, “მე“-ს, და “ზე-მე“-ს ცნებები უკიდურესად აბსტრაქტულია და, ამასთანავე, არაზუსტი. გარდა ამისა, ზოგიერთი ეს ცნება თეორიის განვითარების კვალდაკვალ იცვლებოდა. მაგრამ, საბოლოო ჯამში, ისიც არ

საქართველოს
ხალხთა
საქმიანობის
სამსახური

უნდა დაგვაიწოდეს, რომ ეს ცნებები რეალურ ფენომენთა კონცეპტუალიზაციებია. თუმცა ფსიქონალიზის ენა ხატოვანია და თვალსაჩინოა, ამ ცნებებს როგორც რეალურ მოვლენებს არ უნდა შევხედოთ. ჩვენ შიგნით არც ენერგოსადგური და არც ქონდრისკაცია, რომელიც ამ ენერგიას ანაწილებს. საქმე ეხება არა იმას, რომ ჩვენში “ძევს” იდი, მე და ზე-მე, არამედ იმას, რომ ადამიანის ქცევას ახასიათებს ისეთი თვისებები, რომელთა კონცეპტუალიზება საკმაოდ ხელსაყრელია ამ სტრუქტურული ცნებების სახით.

პროზესი

სიცოცხლის და სიკვდილის ინსტინქტები

პიროვნება ენერგეტიკული სისტემაა და იმავე კანონებს ემორჩილება, რასაც სხვა ენერგეტიკული სისტემები. ენერგიას შეუძლია სახეცვლილება, მაგრამ, არსებითად, ეს იგივე ენერგია იქნება. პროცესები (დინამიკა) იმ ხერხებს ეხება, რომელთა მეშვეობითაც ენერგია ვლინდება, იბლოკება ან ტრანსფორმირდება. მთელი ფსიქიკური ენერგიის წყარო სხეულებრივი აგზნების მდგომარეობაშია, რასაც გამოვლენა და შესუსტება სჭირდება. აგზნების მდგომარეობებს ეწოდება *ინსტინქტები ანუ ლტოლევები*. ეს მუდმივმოქმედი, გარდუვალი ძალებია.

ფროიდმა გამოყო ორი ინსტინქტი – **სისოსხლის ინსტინქტი**, რაშიც შევიდა ეგო- და სექსუალური ინსტინქტები, და **სიკვდილის ინსტინქტი**, რომელიც ორგანიზმის სიკვდილისადმი ანუ არაორგანულ მდგომარეობაში გადასვლის მისწრაფებას მოიცავს. სიცოცხლის ინსტინქტის ენერგიას ეწოდა *ლიბიდო*. სიკვდილის ინსტინქტს რაიმე ერთი სახელი არ მოეძებნა და მასში

ძირითადად აგრესია იგულისხმება. ორივე ეს ინსტინქტი – სექსუალური და აგრესიული – იდის შემადგენელი ნაწილებითაა.

ინსტინქტი ხასიათდება როგორც ღრთოვანი და უყონებლივ მოხდეს მოთხოვნის შემცირება, მიღწეულ იქნას კმაყოფილება და სიამოვნება. ცხოველისგან განსხვავებით, ადამიანს ინსტინქტთა დაკმაყოფილება მრავალგვარი ხერხით შეუძლია და სწორედ ეს განაპირობებს პიროვნების უნიკალურობას. მეტიც, ადამიანთან ინსტინქტები, ვიდრე დაკმაყოფილება, შეიძლება დამუხრუჭდეს და მოდიფიცირდეს.

ფუნქციონირების დინამიკა

ფუნქციონირების დინამიკის მხრივ ინსტინქტები შეიძლება დაიბლოკოს (თუნდაც დროებით), გამოვლინდეს შეცვლილი სახით ან უშუალოდ, უცვლელად გამოიხატოს. ინსტინქტთა დაკმაყოფილების კუთხით შესაძლებელია ინსტინქტის გადაინაცვლება თავდაპირველი ობიექტიდან რომელიმე სხვაზე. მაგალითად, დედისადმი სიყვარულმა შეიძლება გადაინაცვლოს ცოლის, შვილების სიყვარულზე. ნებისმიერი ინსტინქტი შეიძლება ტრანსფორმირდეს, სახე იცვალოს. შესაძლებელია სხვადასხვა ინსტინქტების კომბინირება: მაგალითად, ფეხბურთი შეიძლება ერთდროულად აკმაყოფილებდეს სექსუალურ და აგრესიულ ინსტინქტებს და ა.შ. ინსტინქტთა სწორედ ეს დენადობა, მუდმივი მოდიფიცირება და ალტერნატიული გზებით დაკმაყოფილება, განაპირობებს ქცევის ვარიაციებს. არსებითად ერთი და იგივე ინსტინქტი შეიძლება დაკმაყოფილდეს სრულიად განსხვავებული ხერხებით და ერთსა და იგივე ქცევას სხვადასხვა ადამიანთან განსხვავებული მიზეზები განაპირობებდეს.

ინსტინქტის ბლოკირების ანუ დამუხრუჭების პროცესი ისევე გულისხმობს ენერჯის ხარჯვას, როგორც მისი დაკმა-

ყოფილება. ადამიანები, რომლებიც დიდ ძალას ხარჯავენ ინსტიტუტის დამუხრუჭებაში, საბოლოოდ დაღლილობასა და ბეზრებულობას განიცდიან. ინსტიტუტების გამოვლენასა და მათ შეკავებას შორის ურთიერთქმედების საკვანძო მომენტია **შფოთვა**.

შფოთვა მტკივნეული ემოციური განცდაა, რაც პიროვნებას მოახლოებული საფრთხის ან საშიშროების შესახებ აუწყებს. უსაგნო ანუ „მოტივეტი“ შფოთვის დროს ინდივიდი ვერ უკავშირებს დაძაბულობის საკუთარ მდგომარეობას რაიმე გარეგან ობიექტს, ხოლო შიშის დროს დაძაბულობის წყარო ინდივიდისთვის ცნობილია. ფროიდს ეკუთვნის შფოთვის ორი თეორია. პირველის თანახმად, შფოთვა განუმუხტავი სექსუალური იმპულსების შედეგია. უფრო გვიანდელ თეორიაში შფოთვა განიხილება როგორც ძალზე უსიამოვნო, მტკივნეული ემოცია, რომელიც მე-ს წინაშე მდგარი საშიშროების სივნაღლია; შფოთვა წარსული ტრავმული განცდის გამეორებაა, მაგრამ შესუსტებული სახით. ამგვარად, ამჟამინდელი შფოთვა საფრთხის უფრო ადრინდელ განცდას უკავშირდება.

შფოთვა და დაცვის მექანიზმები

შფოთვა იმდენად მტკივნეული მდგომარეობაა, რომ მისი დიდხანს ატანა ძნელია. რა უნდა მოვუხერხოთ ამგვარ მდგომარეობას? რატომ არ ვშფოთავთ მუდმივად? იმიტომ, რომ ინდივიდს შეუძლებელია შფოთვისგან თავის დაცვის მექანიზმები. არაცნობიერად გამოძუშავებული გვაქვს რეალობის დამახინჯების ხერხი: ცნობიერებაში გრძნობების არდაშვება, რათა არ განვიცადოთ შფოთვა. მაგრამ რა გზით?

დაცვის ერთ-ერთი პრიმიტიული მექანიზმია **პროექცია**. ამ მექანიზმის წყალობით ყველაფერი, რაც **შარული** და მიუღებ-

ლია ცნობიერებისთვის, პროეცირდება სხვა ადამიანზე და აღიქმება როგორც ინდივიდის მიმართ სრულიად გარეშე და უცხო. ნაცვლად იმისა, რომ აღიაროს ადამიანთა მიმართ თავისი მტრული დამოკიდებულება, ინდივიდი მტრულ დამოკიდებულებას ადამიანებს მიაწერს. დაცვის ამ მექანიზმს მეტნაკლებად ყველა იყენებს.

დაცვის სხვა მექანიზმია **უარყოფა**. ასეთ დროს ხდება ან რეალობის უარყოფა („ო, არა, ეს შეუძლებელია მომხდარიყო!“) ან განცდის უარყოფა („რა მოხდა, მე სულაც არ მწყენია!“). რეალობის უარყოფა შეინიშნება მაშინაც, როდესაც ადამიანი ამტკიცებს ან ვარაუდობს, რომ „შეუძლებელია ეს მე დამემართოს!“, როგორც ეს ხდება ხოლმე მძიმე დაავადების დიაგნოსტიკისას. უარყოფასთან დაკავშირებით იბადება სერიოზული კითხვა: ხომ არ არის რეალობისადმი ზურგის შექცევის ეს მექანიზმი დესტრუქციული, რადგანაც “რეალობაზე ორიენტაცია“ ფსიქიანალიზში ემოციური ჯანმრთელობის საფუძვლად არის აღიარებული და საეჭვოა, რომ სიმართლის დამახინჯებას ადაპტაციისთვის რაიმე ღირებულება ჰქონდეს. პარალელურად არსებობს აზრი, რომ დადებითი ილუზიები და თავის მოტყუება, რაც ხშირად რეალობის დამახინჯებას ან უარყოფას ემყარება, შეიძლება ადაპტაციას ემსახურებოდეს. მაგალითად, ფიქრობენ, რომ პოზიტიური ილუზიები საკუთარი თავის, მოვლენათა მართვის უნარის მიმართ და რომ „ყველაფერი კარგად იქნება“, შეიძლება აუცილებელი და სასარგებლოც იყოს ფსიქიკური ჯანმრთელობისთვის. პასუხი, როგორც ჩანს, დამოკიდებულია დამახინჯების ხარისხზე და კონკრეტულ გარემოებებზე, რომლებშიც ეს დამახინჯება ხდება. ზომიერი პოზიტიური ილუზიების ქონა, საზოგადოდ, შეიძლება სასარგებლო იყოს; ემოციური ტრამვის შემთხვევაში უარყოფამ და საკუთარი თავის მოტყუებამ შეიძლება დროებით შვეება მოჰგვაროს

ადამიანს და იხსნას შფოთვისა და დეპრესიისგან ან კიდევ სხვა სარგებლო იყოს თუკი ადამიანი გამოუვალ მდგომარეობაში (მაგ., დაავადებულია უკუზრუნებელი სენით). ამასთანავე, უარყოფა ზიანის მომტანია, თუ იგი ხელს გვიშლის სერიოზულად მოვეკიდოთ დაავადების სიმპტომებს და შესატყვისი მკურნალობა ჩავიტაროთ.

დაცვის მექანიზმია *გაუქმება (ანუღირება)*. ამ მექანიზმის მეშვეობით ინდივიდი “მაგიურად” სპობს ერთ მოქმედებას ან სურვილს მეორე მოქმედების ან სურვილის მეშვეობით. მაგ., თვითმკვლევლობაზე ფიქრებს სპობს იმით, რომ მუდმივად ამოწმებს ხომ არ იღვრება გაზი ქურიდან.

რაციონალიზაცია არის საჩოთირო ან წარუმატებელი ქცევის გამართლება რაიმე გამოგონილი მოსაზრებებით ან მისი სოციალურად მისაღები ინტერპრეტაცია;

დაცვის მექანიზმი *ინტელექტუალიზაცია* ლოგიკური და რაციონალური არგუმენტაციის გამოყენებაა, რათა აცილებულ იქნას უსიამოვნო და ირაციონალურ აზრებთან, გრძნობებთან, სურვილებთან ან შიშებთან პირისპირ შეხვედრა. ინტელექტუალიზაციის მეშვეობით ხდება აზრის გაბატონება გრძნობაზე და ცნობიერებაში ლოგიკურად დაკავშირებული და ემოციურად განცალკევებული “კუნძულების” წარმოქმნა.

ნანაცვლება – შეკავებული აზრების, გრძნობების, სურვილების ან შიშების გადატანა რაიმე სხვა, ნაკლებ სახიფათო ობიექტზე, ვიდრე ის ობიექტია, რამაც ეს მდგომარეობები გამოიწვია.

რეაქციის წარმოქმნა არის სახიფათო სურვილების გამოხატვის დაბლოკვა საპირისპირო ქცევის მეშვეობით, მაგ., ძუნწობის – ხელგაშლილობით, სისასტიკის – გულჩვილობით და სხვ.

ინტროექცია – პიროვნების მიერ სხვა ადამიანის (ჩვეულებრივ, მშობლის) მოთხოვნების გათავისება და მათი შესრულება ამ სხვა ადამიანის დაუსწრებლად.

იდენტიფიკაცია – ინდივიდის მიერ სხვა ადამიანის პიროვნული ნიშნის საკუთარ შინაგან სიბრტყეში გადატანა-გათავისება და საკუთარი პიროვნების მის მიხედვით “აგება”.

იზოლაცია – მოვლენის განცალკევება მეხსიერების დანარჩენი შინაარსებისგან ან თვით ამ მოვლენისთვის ემოციების ჩამოშორება. ბუნებრივ ემოციურ თანხლებას მოკლებული იზოლირებული მოვლენა აღარ არის საშიში და ცნობიერებიდან არ აღიკვეთება.

დაცვის სხვადასხვა მექანიზმებს შორის მთავარი, პრიორიტეტული დაცვის მექანიზმია **დათრგუნვა ანუ განდევნა (რეპრესია)**, როდესაც ხდება აზრისა და სურვილის ცნობიერებიდან მოცილება. განდევნა გარკვეულ როლს ყველა სხვა სახის დაცვის მექანიზმებში ასრულებს და სხვა დაცვების მსგავსად ენერჯის მუდმივ ხარჯვას მოითხოვს, რათა ცნობიერებაში ფსიქიკისთვის საშიში შინაარსები არ მოხვდეს. კვლევებით გამოვლინდა ისეთი მოვლენა, როგორცაა ზოგიერთი ადამიანისთვის დამახასიათებელი **განდევნის რეპრესიული სტილი**. ამ სტილის მქონე ინდივიდები აღნიშნავენ, რომ უარყოფითი ემოციური განცდები სუსტად აქვთ გამოხატული; ჩვეულებრივ, მათი ემოციური რეაქციები ერთგვაროვანია; მე-ხატი საკმაოდ არაწინააღმდეგობრივია; არ უყვართ ცვლილებები და გაურბიან ინფორმაციას, რომელიც ცვლილებებს გამოიწვევს. რეპრესიული სტილის მქონე ადამიანებს ეს გარეგნული სიმჩნევე და სიმშვიდე, როგორც წესი, მათ ძვირი უჯდებათ: ისინი სტრესზე ფიზიოლოგიურად უფრო მძლავრად რეაგირებენ და უფრო მეტად არიან მიდრეკილნი სხვადასხვაგვარი მძიმე დაავადებებისადმი, ვიდრე ინდივიდები, ვისთვისაც განდევნა არ არის დამახასია-

თებელი. ეს ფაქტები სავსებით ესადაგება იდეას, რომ არაერთი მარისი ემოციური გამოხატულება ფსიქოსომატურ დაავადებათა რისკ-ფაქტორია.

ყველა ჩამოთვლილი მექანიზმი, როგორც აღვნიშნეთ, მეს- შფოთვისგან იცავს. მაგრამ არის დაცვის ერთი მექანიზმი, რომლის მეშვეობით ინდივიდი თავის ლტოლევებს ყოველგვარი შფოთვის გარეშე გამოხატავს. სოციალურად მეტად ღირებულ ამ მექანიზმს ეწოდება **სუალიზაცია**. ამ შემთხვევაში მოთხოვნი- ლების დაკმაყოფილების საწყის ობიექტს ჩაენაცვლება გაცი- ლებით უფრო მაღალი, კულტურულად მნიშვნელოვანი მიზანი. მაშინ, როდესაც დაცვის სხვა მექანიზმები „პირისპირ ეჯახე- ბა“ ინსტინქტს და ასე თუ ისე, ხელს უშლის და ზღუდავს მის გამოხატვას, სუბლიმაციის დროს ინსტინქტი გარდაიქმნება და ახალ, სასარგებლო არხში წარიმართება. სხვა დაცვებისგან განსხვავებით, აქ მე-ს არ სჭირდება ენერჯის მზარდი ხარჯვა, რათა ინსტინქტის განმუხტვა აღკვეთოს. ფროიდის თანახმად, მხატვრული ნაწარმოებების შექმნას და, საზოგადოდ, შემოქმე- დებას, საფუძვლად საზოგადოებრივად აკრძალულ ლტოლვათა სუბლიმირება უდევს. ადამიანის უნარში მოახდინოს სექსუა- ლური და აგრესიული ენერჯის სუბლიმირება, მოქცეულია ცი- ვილიზაციის არსი.

ზრდა და ბანკოთარება

ფსიქონალიტიკური თეორია პიროვნების განვითარების ყველა ასპექტს ითვალისწინებს. მათგან მთავარია ორი: პირვე- ლი – ადამიანის მიერ განვითარების გარკვეული სტადიების გავლა. მეორე – ადრეული ბავშვობის მოვლენათა დიდი მნიშვ- ნელობა მთელი მომდევნო ცხოვრებისთვის. ფსიქონალიზის თეორია ამტკიცებს იმასაც, რომ ზრდასრული პიროვნების ყვე-

ლაზე არსებით თავისებურებებს საფუძველი ცხოვრების პირველი ხუთი წლის განმავლობაში ეყრება.

აზროვნების პროცესების განვითარება

აზროვნების ფსიქოანალიტიკური თეორია ფოკუსირდება გადასვლაზე აზროვნების პირველადი პროცესიდან, მეორად პროცესზე. აზროვნების პირველადი პროცესი ხორციელდება არაცნობიერ დონეზე, სადაც რეალობა და ფანტაზია ჯერ კიდევ ერთი და იგივეა. პირველადი პროცესები ვლინდება სიზმრებში. ხშირად სიზმარში მოვლენა ერთდროულად სხვადასხვა ადგილას ხდება, სხვადასხვა ადამიანის თვისებები ურთიერთ-თან გადახლართულია, სცენები სწრაფად ინაცვლებს წინ და უკან – მომავალში ან წარსულში და ადგილი აქვს ისეთი მოვლენებს, რაც ცხადში ვერასდროს მოხდება. აზროვნების მეორადი პროცესი გულისხმობს ცნობიერების ენის გამოყენებას და რეალობის შემოწმებას. ამ პროცესის პარალელურად მიმდინარეობს მე-სა და ზე-მე-ს განვითარება. მე-ს განვითარებასთან ერთად ინდივიდი გამოეყოფა დანარჩენ სამყაროს როგორც “მე” ანუ “თვითობა”.

გასული საუკუნის 90-იან წლებში ეპსტაინმა ფუნდამენტურად განასხვავა *უშუალო* და *რაციონალური აზროვნება*. აზროვნების ამ ორი ტიპიდან ერთი უკავშირდება გრძნობებს და უშუალო გამოცდილებას, ხოლო მეორე – ინტელექტს. უშუალო აზროვნება, ისევე როგორც პირველადი აზროვნება, მიჩნეულია ევოლუციური განვითარების უფრო ადრეულ ეტაპად და მთლიანობით, კონკრეტულობით და მასზე ემოციების ძლიერი ზეგავლენით ხასიათდება. იგი ხშირად გამოიყენება პიროვნებათაშორისო ურთიერთობებში – ის ემპათიური და ინ-

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

ტუიტიურია. რაციონალური აზროვნება მეორადი სააზროვნებო პროცესის ანალოგიურია. იგი ევოლუციის უფრო გვიანდელი ეტაპზე ჩნდება და უფრო აბსტრაქტული, ანალიტიკურია და, ამასთანავე, მას ლოგიკა და ფაქტები მართავს. რაციონალური აზროვნება მათემატიკური და ფორმალური ამოცანების გადასატრედად გამოიყენება.

აზროვნების ამ ორ სისტემას შორის პოტენციური კონფლიქტის ილუსტრირებას ახდენს ექსპერიმენტი. ცდისპირებს თხოვდნენ აერჩიათ ორიდან ერთი: ამოვლოთ საპრიზო წითელი კანფეტი ჭურჭლიდან, რომელიც ათ კამფეტს შეიცავდა და მათგან მხოლოდ ერთი იყო წითელი, თუ ჭურჭლიდან, რომელშიც იყო ასი კანფეტი და აქედან წითელი იყო რვა. ცდისპირებმა იცოდნენ წითელი კანფეტების ხვედრითი წილი თითოეულ ჭურჭელში და მშვენივრად *ესმოდათ*, რომ გაცილებით გონივრულია იმ ჭურჭლის არჩევა, რომელშიც პროცენტულად მეტი წითელი კანფეტია, ანუ სადაც ათიდან ერთი კანფეტი იყო წითელი. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ცდისპირებს ჰქონდათ განცდა, რომ მეტი შანსი აქვთ იმ ჭურჭლიდან არჩევის შემთხვევაში, სადაც მეტია წითელი კანფეტი, მასში კანფეტების უფრო ნაკლები პროცენტული შემცველობის მიუხედავად. *გრძნობასა და გაგებას* შორის ეს კონფლიქტი აზროვნების უშუალო და რაციონალურ სისტემებს შორის კონფლიქტს ასახავს. ეს სისტემები ფუნქციონირებენ პარალელურ რეჟიმში და შესაძლებელია ერთმანეთთან თანხმობის ან კონფლიქტის ვითარებაში იმყოფებოდნენ. ალბათ, ასე ხდება შემოქმედებითი მოღვაწეობის სხვადასხვა ფორმის დროს. გარდა ამისა, არსებობს ინდივიდუალური სხვაობები თითოეული ამ სისტემის განვითარებუ-

ლობის მხრივ და იმაშიც, თუ ვინ როდის და რა დროს უნდა იყენებს მათ.

საქართველოს
ენციკლოპედია

ლტოლვების განვითარება

ფსიქონაღლიზის თეორიის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილი ლტოლვების განვითარებას ეთმობა. ლტოლვების წყარო სხეულებრივი დაძაბულობის მდგომარეობაა, რომელიც სხეულის გარკვეულ უბნებზე კონცენტრირდება. ამ უბნებს **პროპანსული ზონები** ეწოდება. სხეულის ძირითადი ეროგენული ზონების განვითარება და შეცვლა ბიოლოგიით არის განპირობებული. პირველი ეროგენული ზონაა პირი, მეორე – ანუსი, მესამე – გენიტალიები. ბავშვის ემოციური განვითარება დამოკიდებულია სხვადასხვაგვარ წუხილსა და მიღებულ სიამოვნებაზე, რაც ასე თუ ისე ამ ზონებს უკავშირდება.

განვითარების სტადიები. აგზნების, მგრძობელობის და ენერჯის პირველი ზონა – პირია. აგზნების წარმომავლობის ადგილის შესატყვისად განვითარების სტადიას **ორალური სტადია** ეწოდება. ადრეულ ბავშვობაში ორალური სიამოვნება განიცდება კვების, ჩვილისთვის დამახასიათებელი ცერა თითის წოვის და პირის სხვა მოძრაობები დროს. ზრდასრულ ასაკში ორალურობის ნიშნები ვლინდება კევის დეჭვაში, ჭამა-სმაში და მოწევაში. ორალური განვითარების ადრეულ სტადიაზე ბავშვი პასიური და მიმღებია. უფრო გვიანდელ ორალურ სტადიაზე, კბილების ამოსვლასთან ერთად ორალურ სიამოვნებას სექსუალური და აგრესიული სიამოვნება ერწყმის. ორალურობის ნაკვალევია, მაგალითად, სწავლა-განათლებასთან დაკავშირებული ორალური ასოციაციები, როგორიცაა “სულიერი საზრდო”, “ინფორმაციის შთანთქმა”, “სასწავლო მასალის გადაღება” და სხვ.

მეორე, განვითარების **ანალურ სტადიაზე** (ასაკი 2-3 წ.წ.) გზის გახსნა ლოკალიზდება ანუსში. კუჭში გასვლა თავისთავად ვეც დაძაბულობის შემცირებას და, ამასთანავე ანუსის ღორწოვანი გარსის სტიმულაციით მიღებულ სიამოვნებას. ეს კი აჩენს კონფლიქტს: 1. ფეკალიების მოცილებასა და შენარჩუნებას შორის ანუ შვებით მოგვრილ სიამოვნებასა და შენარჩუნებით მიღებულ სიამოვნებას შორის და 2. კუჭში გასვლით მიღებული სიამოვნებასა და უფროსების მკაცრ მოთხოვნას შორის გადავადდეს ეს აქტი (ბავშვმა ქოთანზე გადაყენება მოითხოვოს). ეს კონფლიქტი ინდივიდსა და საზოგადოებას შორის პირველი სერიოზული შეჯახებაა: სოციალური გარემოითხოვს ბავშვისგან წავიდეს სიამოვნების პრინციპის საწინააღმდეგოდ თუ არა და დაისაჯოს. “ჯავრის ამოსაყრელად” ბავშვმა შეიძლება განზრახ დაიწყოს ჩასვრა, ფეკალიების მოცილების პროცესი მისთვის რაღაც ღირებულის დაკარგვას დაუკავშიროს და ამგვარმა ასოციაციამ გამოიწვიოს დეპრესია. ან პირიქით, მოცილება, გაცემა დაუკავშირდეს სხვების “დასახუქრებას” და ბავშვს ძალაუფლების განცდა მიანიჭოს.

ფალოსურ სტადიაზე (ასაკი 4-5 წ.წ.) აგზნება და დაძაბულობა ლოკალიზდება გენიტალებში. სქესთა შორის ბიოლოგიურ დიფერენციაციას მოსდევს ფსიქოლოგიური დიფერენციაცია. სხეულებრივ სფეროში ახალი შეგრძნებები აძლიერებს ინტერესს გენიტალებისადმი, ბიჭი იგებს, რომ მას აქვს, ხოლო გოგონებს არა აქვს პენისი. ეს იწვევს პენისის შესაძლებელი დაკარგვის ანუ **კასტრაციის შიშს**. მამა მეტოქე ხდება დედის სიყვარულში. მამისადმი მტრულ გრძნობებს მოსდევს პასუხისგების შიში. ეს ყველაფერი **ოიდიპოსის კონფლიქტის** სახელით ცნობილი ფენომენია.

გოგონასთან განვითარების პროცესი ამ სტადიაზე სხვაგვარად მიმდინარეობს. წამყვანი თემა ამ ეტაპზე, ბიჭისგან გან-

სხვაგვებით, არა პენისის დაკარგვა, არამედ **პენისისაღი, გური დე**
მამისადმი ლტოლვაა.

მართლაც ასეა სინამდვილეში, თუ ეს ფროიდის პაციენტთა დამახინჯებული მოგონებებია? მშობელთა ცნობებით, დაახლოებით ოთხი წლის ასაკიდან ბავშვი მზარდ უპირატესობას საპირისპირო სქესის მშობელს ანიჭებს და ასევე მზარდ ანტაგონიზმს იმავე სქესის მშობლისადმი იჩენს. 5-6 წლის ასაკიდან მშობლების მიმართ ამგვარი დამოკიდებულება იცვლება. აღსანიშნავია, რომ სხვა თეორიული ორიენტაციის მკვლევარებიც ადასტურებენ, რომ მათ მიერ აღმოჩენილი ფაქტები ვაჟების – დედებთან და გოგონების – მამებთან ურთიერთობის ფსიქოანალიტიკურ შეხედულებებს ემთხვევა.

ოიდიპოსის კომპლექსის გადასატრედად ბავშვი თავისი სქესის მშობელთან იდენტიფიკაციას მიმართავს. იმავე სქესის მშობელთან **იდაზიფიკაცია** განვითარების ფსიქოლოგიის ცენტრალური ცნებაა. იდენტიფიკაციის პროცესში ინდივიდი ბაძავს სხვა ადამიანის თვისებებს და საკუთარ ქცევაში მათ ინტეგრირებას ახდენს. მშობლებთან იდენტიფიცირებით შვილები მათ ღირებულებებსა და მორალურ ნორმებს ითვისებენ. სწორედ ამ აზრით უწოდებენ ზე-მეს წარმატებით გადალახული ოიდიპოსის კომპლექსის “მემკვიდრეს”.

თუმცა ფროიდი შედარებით ნაკლებ ყურადღებას უთმობდა განვითარების იმ ფაქტორებს, რომლებიც ოიდიპოსის კომპლექსის დაძლევის შემდეგ მოქმედებს, მათ არსებობას იგი ადასტურებდა. ფალსურ სტადიას **ლაზანური პერიოდი** მოყვება. ლატენტური სტადიის აზრი ფსიქოანალიტიკურ თეორიაში არსად მკაფიოდ განმარტებული არ ყოფილა. ეს პერიოდი (6-13 წ.წ.) სექსუალური ლტოვებისა და ინსტინქტების შესუსტებით ხასიათდება. ბავშვი, ძირითადად, გარესამყაროზე ხდება ორიენტირებული, ხარობს გარესამყაროსთან კონტაქტით, მაგრამ

საკუთარ ინსტინქტთა დაკმაყოფილების რაიმე ახალი ხერხები ამ სტადიაზე მას არ აღენიშნება. ამჟამად განვითარების ქოლოგია ლატენცური პერიოდის არსებობას არ ადასტურებს. სავარაუდოდ, იგი სპეციფიკური იყო ეპოქისთვის, რომელშიც ფროიდი ცხოვრობდა.

პუბერტატის პერიოდის დადგომა და სექსუალური ლტოლვის ახლად გამოდევნება **პენიზალური სტადიის** დასაწყისს მოასწავებს. ოიდიპოსის კომპლექსთან დაკავშირებული შინაგანი ბრძოლა ისევ იწყება. მოზარდობის ხანისთვის დამახასიათებელი შინაგანი დაბნეულობა, ნაწილობრივ, ამას მიეწერება.

განვითარების ფსიქოსოციალური სტადიები

განვითარების ფსიქონალიტიკურ თეორიაში ძირითადი ყურადღება ადამიანის ცხოვრების პირველ ხუთ წელს და ინსტინქტების განვითარებას ეთმობა. ამ თეორიულ ჩარჩოებშივე ეგო-ფსიქოლოგებმა სცადეს მეტი ყურადღება ამ ადრეულ წლებში განვითარების სხვა ასპექტებისთვისაც დაეთმოთ. ერიკ ერისონმა, ერთ-ერთმა წამყვანმა ეგო-ფსიქოლოგმა, განვითარება ფსიქოსოციალური ტერმინებით აღწერა. ფსიქოსოციალურ ცვლილებათა მის თეორიაში მოცემულია ტიპური კონფლიქტის 8 სახეობა, რაც ადამიანის ცხოვრებაში დაბადებიდან სიბერემდე წამოიჭრება. ერიკსონის რწმენით, ყოველი ინდივიდი თანმიმდევრობით გადის სტადიებს, რომლებიც მთავარი კონფლიქტის გარშემო იყრის თავს. ეს კონფლიქტია საკუთარი რაობა. ინდივიდი წარმატებით გადაჭრის ამ კონფლიქტს, ან მის გადაჭრას ვერ მოახერხებს. წარმატებული გადაჭრა გულისხმობს, რომ ინდივიდმა რაღაც ახალი და პოზიტიური შეიძინა, ხოლო წარუმატებელი იმას, რომ ინდივიდს არა თუ არ შეემატა რაღაც პოზიტიური, არამედ დაემატა რაღაც არაჯან-

სალი, რაც შემდგომში დადს დაასვამს მისი ცხოვრების განმარტდნი ნაღურ განწყობებს და მოლოდინებს. იხ. ტაბულა 1. ტაბულა 1. ფსიქოსოციალური განვითარების სტადიები ერიკსონის მიხედვით

ფსიქოლოგიური სტადია	ასაკი	პოზიტიური გამოსავალი	ნეგატიური გამოსავალი
ანიბირეული ნდობა და უნდობლობა	1 წ.	შინაგანი კომფორტის განცდა, საკუთარი თავისა და სხვების მიმართ ნდობა, ოპტიმიზმი	დისკომფორტის განცდა, საკუთარი თავისა და სხვების მიმართ უნდობლობა, პესიმიზმი
ანავტონომია საკუთარ თავში და ურწუნობა	2-3	ნებისყოფა, თვითკონტროლი, არწევანის გაკეთების უნარი	სიხისტე, საკუთარ შესაძლებლობებში დაეჭვება, სირცხვილი
ინიციატივა ბრალეულობის განცდა	4-5	კმაყოფილება ნამოქმედართ, აქტიურობა, გარკვეულობა და მიზანდასახულობა	ბრალეულობის განცდა საკუთარი ზრახვების გამო
სიმარჯვისა ან არასრულფასოვნების განცდა	ლატენტური პერიოდი	საქმით დაკავების უნარი, საკუთარი შრომით მიღებული კმაყოფილება	არაადეკვატურობის, არასრულფასოვნების განცდა, საქმის ბოლომდე ვერ მიყვანა
იდენტობა ან ადრეული იდენტობა	მობარდობის ხანა	იდენტიურობის ანუ მეობის განცდის ჩამოყალიბება, მომავლის კონტურების მონიშვნა	სოციალური როლების ვერმორგება, უხერხულობის და საკუთარი არაბუნებრივობის განცდა
სიახლოვე ან გარიყულობა	ახალგაზრდობა	აზრების, გრძობების, საქმის სხვასთან გაზიარება, დაახლოვება, ერთგულება	სიახლოვისგან თავის არიდება, ადამიანებთან ზერუნელ ურთიერთობები
ქველითუნარიანობა ან სტაგნაცია	საშუალო ასაკი	საკუთარი თავის გარდა სხვა ადამიანებზე, საზოგადოებაზე, ქვეყანაზე ზრუნვის უნარი	საქმისადმი ინტერესის დაკარგვა, ადამიანურ კავშირთა გასადავება, საკუთარ თავში ჩაკეტვა
შინაგანი კარმინა ან სასოწარკვეთილება	ხანდაზმულობა	ცხოვრების აზრიანობის განცდა, განვლილი ცხოვრებით და ნაღვაწით კმაყოფილება	დაცარიელებულობა, ფუჭად ჩავლილი ცხოვრების განცდა, სიკვდილის შიში

საქართველოს
ქრონიკა

პირველი სტადია მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ სტადიების პირის არესთან ლოკალიზებით, არამედ იმითაც, რომ კვების სიტუაციაში დედა-შვილს შორის ნდობა-უნდობლობა ყალიბდება. ანალური სტადია საგულისხმოა არა მხოლოდ იმით, რომ ეროვნულმა ზონამ სხვაგან გადაინაცვლა, არამედ იმითაც, რომ ამ დროს ბავშვს ქოთანში მოსაქმებას ასწავლიან. ბავშვისთვის ეს მეტად მნიშვნელოვანი სოციალური სიტუაციაა. თუ ამ პროცედურას ბავშვმა სწრაფად გაართვა თავი, მას ჩამოუყალიბდება ავტონომიის განცდა, ხოლო თუ დროულად ვერ მიეჩვევა, სირცხვილი და საკუთარ თავში დაურწმუნებლობა მისი მუდმივი თანამგზავრი გახდება. ფალოსურ სტადიაზე ბავშვმა უნდა გადაჭრას კონფლიქტი სიამოვნების მიღებასა და ბრალეულობის გრძნობას შორის, რათა საბოლოო ჯამში, მტკიცე, უდრეკი გახდეს, მზად იყოს კონკურენტული ბრძოლისთვის და ამ ბრძოლაში იმარჯვებდეს.

ერიკსონისთვის ლატენტური და გენიტალური სტადიები ეს ის პერიოდებია, როდესაც ინდივიდს უვითარდება შრომისმოყვარეობა და წარმატებულობის გრძნობები ან პირიქით, არასრულფასოვნების გრძნობა და, რაც მთავარია, იდენტურობის ანუ საკუთარ თავთან მუდმივი იგივეობის გრძნობა ან ამის საპირისპირო – ბუნდოვანი, აღრეული იდენტობის განცდა. მოზარდობის პერიოდის მთავარი ამოცანაა თვითიდენტურობის გრძნობის ჩამოყალიბება: დარწმუნებულობა, რომ მისი ამჟამინდელი “მე” მისი წარსული “მე”-ს გაგრძელებაა და ემთხვევა იმას, როგორადაც მას სხვები აღიქვამენ. ამისგან განსხვავებით იდენტობა აღრეულმა ადამიანმა არ იცის დანამდვილებით თუ ვინ არის და რას წარმოადგენს, არ არის დარწმუნებული, რომ იმას, რასაც იგი საკუთარ თავზე ფიქრობს, სხვებიც იზიარებენ. ის მკაფიოდ ვერ აცნობიერებს როგორ გახდა ისეთი, როგორიც ახლა არის და ვინ იქნება მომავალში. იდენტურობის ძიებასთან და-

კავშირებული კოლიზიები განსაკუთრებით მწვავედ გამოხატულა ბის ასაკში. იდენტურობის პრობლემის გადაჭრის იმედით, იმედით ვიდი სხვადასხვა ჯგუფებს ეკედლება და სამომავლო კარიერაზე წუხს. თუ ეს პრობლემა დროულად ვერ გადაიჭრა, მომდევნო წლებში ინდივიდს სასოწარკვეთილება იპყრობს: ცხოვრება მას ძალზე ხანმოკლე ეჩვენება და ფიქრობს, რომ მისთვის ყველაფერი უკვე ძალიან გვიანია.

ერიკსონის მოდელით დახასიათებული ფსიქოსოციალური განვითარების სტადიები ცხოვრების განმავლობაში დასაძლევ კრიტიკული პერიოდების სერიაა; განვითარება ამ მხრივ მომწიფების პროცესს ემსგავსება, ხოლო მომწიფებით განპირობებული პროცესი უნივერსალურ ხასიათს ატარებს და ყველა კულტურაში დაახლოებით ერთნაირად მიმდინარეობს. ერიკსონი, ცხადია, აცნობიერებდა კულტურულ სხვაობათა მნიშვნელობას და იკვლევდა კიდევ სტადიათა გავლის თავისებურებებს სხვადასხვა კულტურაში, მაგრამ მიაჩნდა, რომ პიროვნების ფორმირების პროცესი ყველა კულტურაში მსგავს პრობლემათა გადაჭრას გულისხმობს: ყველა ადამიანი უნდა დაძლიოს პატარა ბავშვის უმწიფობა, შეიძინოს ნორმალური ფუნქციონირების უნარ-ჩვევები, დაეუფლოს სოციალური თანაცხოვრების წესებს; ყველგან წარმოიქმნება იდენტურობის მიღწევის, შემდგომი თაობების აღზრდის და სიკვდილისთვის თვალის გასწორების პრობლემები. ეს ამოცანები ყველა კულტურის წინაშე დგება, ვინაიდან თვით კულტურა კაცობრიობის ევოლუციის პროცესის ნაწილია.

იდენტურობის ფორმირება იკვლია, აგრეთვე, მარსიამ და გამოყო 4 სტატუსი, რომელსაც ადამიანი ამ პროცესში მოიპოვებს.

მიღწეული იდენტურობის სტატუსს ადამიანი იძენს თუკი და როდესაც ის საკუთარი თავის ძიებისა და შეცნობის პროცესს გაივლის. ასეთი ინდივიდი ფუნქციონირებს მაღალ ფსიქო-

ლოგიურ დონეზე: შეუძლია დამოუკიდებელი აზროვნება, ურთიერთობაში სიახლოვე, რთული მორალური პრობლემების განსჯა, და რაც მთავარია, ჯგუფურ ზეწოლას და საკუთარი ღირსების გრძნობაზე მანიპულაციებს ის მედგრად ეწინააღმდეგება.

საიდენტიფიკაციო მორატორიუმის სტატუსს ფლობს იდენტურობის ცხარე კრიზისში მყოფი ინდივიდი. ასეთ ადამიანს შეუძლია ცხოვრება მაღალ ფსიქოლოგიურ დონეზე, რაც გამოიხატება რთულ ლოგიკურ მსჯელობებსა და მორალურ განსჯაში; ის პატივს სცემს ადამიანებს და აფასებს მათთან სიახლოვეს. მაგრამ მისთვის ჯერჯერობით გადაუჭრელი რჩება პრობლემა მაინც ვინ არის, რას წარმოადგენს თვითონ, რას ფიქრობენ მასზე სხვები და საკუთარ ცხოვრებაში სხვადასხვა საპასუხისმგებლო არჩევანის გასაკეთებლად ჯერაც არ არის მზად.

ნაჩუქარი (“უფასოდ მიღებული”) იდენტურობის შემთხვევაში ადამიანს ეძლევა გარკვეული იდენტურობა ისე, რომ გამოტოვებულია საკუთარი თავის შეცნობის პროცესი. ასეთი ინდივიდი რიგიდულია; ის იოლად დაჰყვება ჯგუფურ ზეწოლას და მის თავმოყვარეობაზე მანიპულირებას ადვილად ემორჩილება; ის ზედმიწევნით იცავს კონვენციურ ნორმებს და სხვადასხვა სოციალურ პირობითობას.

დიფუზური (აღრეული) იდენტობის ადამიანი თვითიდენტურობის მკაფიო განცდას ან სხვათა მიმართ რაიმე ვალდებულებებს მოკლებულია. ინდივიდი მტკივნეულად იტანს მის თავმოყვარეობაზე უარყოფით ზემოქმედებას, მისი აზროვნება ხშირად დაულაგებელია და მას ახლობლური ურთიერთობების დამყარება უჭირს.

ამგვარად, მარსია მიიჩნევს, რომ ადამიანები განსხვავებულად გადიან იდენტურობის ფორმირების პროცესს. ეს განსხვავებები საკუთარი თავის განცდაში, სააზროვნო პროცესებში და პიროვნებათაშორისო ურთიერთობებში იჩენს თავს.

იდენტურობის პრობლემის მეტნაკლებად წარმატებული გადაჭრის შემდეგ ინდივიდი მომდევნო სტადიაზე გადადის. ახლა პრობლემა სხვა ადამიანებთან სიახლოვის მიღწევაა. ზოგიერთებს უვითარდება სხვა ადამიანებთან ერთობის და სოლიდარობის გრძნობა, საკუთარი წარმატება-წარუმატებლობათა მშვიდად მიღების უნარი, მთელი ცხოვრების უწყვეტ ციკლად განცდა, იმ დროს, როდესაც სხვები ოჯახსა და მეგობრებს ემოციურად მოწყვეტილნი, ცხოვრობენ ერთი დღით და გამუდმებით წარსულ იმედგაცრუებებზე და მომავალ სიკვდილზე ფიქრობენ. თუმცა ხერხები, რითაც ზრდასრული ადამიანები სწყვეტენ (ან ვერ სწყვეტენ) პრობლემებს, შეიძლება სათავეს ბავშვობის კონფლიქტებში იღებდეს, აუცილებელი არ არის, რომ ყოველთვის ასე იყოს.

ერიკსონის კონცეფციაში განსაკუთრებით საყურადღებოა შემდეგი: 1. ხაზგასმა, რომ პიროვნების განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია როგორც ინსტინქტური, ისე სოციალურ-ფსიქოლოგიური ბაზისი; 2. განვითარების სტადიების კონცეფციის განვრცობა მთელი ცხოვრების ციკლზე და იმ ძირითად გარდუვალ ფსიქოლოგიურ პრობლემათა მონიშვნა, რასაც ინდივიდი აწყდება შედარებით გვიანდელ სტადიებზე; 3. აღნიშვნა, რომ საკუთარი მომავლის ხედვა პიროვნების ისეთივე მნიშვნელოვანი მხარეა, როგორც წარსულის რეკონსტრუირება.

ფროიდის ფსიქოდინამიური თეორია:

პრაქტიკა და გამოყენება

ფსიქოანალიზი - პიროვნების კლინიკური თეორიაა და ცალკეული ადამიანის ინტენსიურ შესწავლაზე მიმართული. მასში მახვილი არაცნობიერ პროცესებზე და მოტივთა ურთიერთქმედებაზე კეთდება. განვიხილოთ როგორ აისახა ფსიქოანა-

ლიზის საბაზო იდეები და ცნებები ადამიანთა დიაგნოსტიკაზე, ფსიქოპათოლოგიის ინტერპრეტაციაზე და მკურნალობაზე

ფსიქოლიაზნოსტიკა: პროექციული ტესტები

პიროვნების ყველა ტესტს შორის ფსიქოანალიზის თეორიას ყველაზე მჭიდროდ უკავშირდება **პროექციული ტესტები**. პროექციული ტესტები შეიცავს მეტნაკლებად ბუნდოვან სტიმულებს, რომლებზეც ცდისპირი რეაგირებს როგორც მოესურვება და ამით საკუთარ პიროვნულ დინამიკას ავლენს. ტერმინი "პროექციული ტესტი" პირველად გამოიყენა ჰენრი მიურეიმ 1938 წელს და პიროვნების კვლევის სტანდარტიზებული ტესტების ალტერნატივად დასახა. ეს უკანასკნელი, მართალია, ახდენენ ადამიანთა კლასიფიცირებას, მაგრამ ადამიანის ინდივიდუალობას, ადამიანის სუბიექტურ მნიშვნელობათა და გრძობათა სამყაროს ვერ სწვდებიან.

ცნობილი პროექციული ტესტებია: რორშახის მელნის ლაქების ტესტი და თემატური აპერცეპციის ტესტი (თ თ). ორივე ეს ტესტი მოკლებულია მკაფიო სტრუქტურას და ამიტომ მასზე რეაგირება ინდივიდს თავისებური მანერით შეუძლია. ეს არის ტესტები, რომლის მიზნები კარგად შენიღბულია და მათ ცდისპირი, როგორც წესი, ვერ აცნობიერებს. ფსიქოანალიზის თეორია უკავშირდება პროექციულ ტესტებს შემდეგ პოზიციებში:

1. ფსიქოანალიზის თეორია აღიარებს ინდივიდუალურ სხვაობებს და პიროვნების ფუნქციონირების სირთულეს – გარეხინამდვილის სტიმულთა ორგანიზება და სტრუქტურირება პიროვნების მონაწილეობით ხდება. პიროვნული ტესტები საშუალებას აძლევს ინდივიდს გასცეს ფორმითა და შინაარსით სრულიად თავისუფალი პასუხები.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

2. ფსიქოანალიზის თეორია ხაზს უსვამს არაცნობიერი ფსიქიკურის და დაცვის მექანიზმების როლს; პროექციულ ტესტებში – ინსტრუქციებშიც და თვითონ სტიმულებშიც – ძალზე მცირე მინიშნებაა თუ რა პასუხია საჭირო. ტესტის მიზნები, ისევე, როგორც პასუხთა ინტერპრეტაცია ცდისპირისთვის უცნობია.

3. ფსიქოანალიზის თეორია ხაზს უსვამს პიროვნების პოლისტურ ანუ მთლიანობით გაგებას. იგი ყურადღებას აქცევს ნაწილთა ურთიერთმიმართებას და უარს ამბობს გაიგოს პიროვნების ქცევა მის ცალკეულ ნაწილთა და ნიშან-თვისებათა საფუძველზე.

განვიხილოთ ეს ორი ტესტი უფრო დეტალურად.

მელნის ლაქების რორშახის ტესტი

მელნის ლაქების ტესტი გასული საუკუნის დასაწყისში შეეცადარელმა ფსიქიატრმა ჰერმან რორშახმა შეიმუშავა. რორშახი აწვევებდა მელანს ქაღალდზე და კვდა მას შუაზე ისე, რომ სიმეტრიული, მაგრამ სრულიად გაუგებარი ფიგურები გამოსულიყო. ლაქებს ის პაციენტებს აჩვენებდა. ცდისა და შეცდომის მეთოდით შეირჩა ლაქები, რომელთა კონფიგურაციას სხვადასხვა ფსიქიატრიული დიაგნოზის მქონე პაციენტთა ჯგუფები განსხვავებულ ინტერპრეტაციას აძლევდნენ.

რორშახი ფრიდის ნაშრომებს, არაცნობიერის ცნებას და პიროვნების ფსიქოდინამიკურ თეორიას კარგად იცნობდა. მისი ტესტი, უდავოდ, მათი გავლენით შეიქმნა.

რორშახის ტესტი შეიცავს 10 ბარათს. ცდისპირს თხოვენ დახედოს თითოეულ ბარათს და თქვას, რას ხედავს. პასუხები ფიქსირდება ოქმებში.

ტესტის ინტერპრეტირებისას სპეციალისტს განსაკუთრებით აინტერესებს როგორ მოხდა პასუხის ფორმირება, რამდენადაა ნაპირობა ამგვარი პასუხი. ძირითადი პირობებია ის არის, რომ ხერხი, რითაც ცდისპირი აცალიბებს ტესტის მისეულ აღქმას, კავშირშია იმ ზოგად წესთან, რითაც ის გარესამყაროს სტიმულებს ასტრუქტურებს და აწესრიგებს ანუ აღიქვამს. ხატები, რომლებიც მელნის ღაქის **სტრუქტურის** ადეკვატურია, ფსიქოლოგიური ფუნქციონირების მაღალ დონეს შეესაბამება, მიუთითებს რეალობასთან კარგ ადაპტირებულობასა და შეთანხმებულობაზე. მწირი პასუხები, რომლებიც არ შეესაბამება ღაქის სტრუქტურას, არარეალისტურ ფანტაზიებზე და არაადეკვატურ ქცევაზე მეტყველებს. პასუხთა შინაარსი (რას ხედავს უპირატესად – უსულო საგნებს, ადამიანებს თუ ცხოველებს, რა ჩანს პასუხებში – სიყვარული თუ სიძულვილი) ასევე მიიღება მხედველობაში. პასუხთა შინაარსის ინტერპრეტირება შესაძლებელია სიმბოლურ პლანშიც: აფეთქება სიმბოლურად გამოხატავს სიძულვილს; მტაცებელი ცხოველი – აგრესიას; ობობა, აღქაჯი, რვაფეხა – დომინანტურ დედას; გორილები, გოლიათები – მამას და ა.შ.

ხაზგასასმელია, რომ რორშახის ტესტი ინტერპრეტირდება არა ცალკეულ, კონკრეტულ პასუხთა მიხედვით, არამედ ერთად აღებული ყველა პასუხით. ამასთანავე, ექსპერიმენტატორი აკვირდება ცდისპირის ქცევას და თუ შენიშნა რაიმე უჩვეულო, ინტერპრეტაციისას აუცილებლად გაითვალისწინებს. მაგალითად, ცდისპირი, რომელიც სულ ითხოვს ექსპერიმენტატორისგან რაიმე მითითებას, შეგვიძლია განვიხილოთ როგორც სხვაზე დამოკიდებული პიროვნება. ცდისპირი, რომელიც დაძაბულია, ფრთხილად სვამს კითხვებს და ბარათებს მეორე მხრიდანაც ათვალისწინებს, სავარაუდოდ, ეჭვიანი ან პარანოიდული ტენდენციების მატარებელია.

„აპერცეფცია“ აღქმაზე პიროვნების წარსული, მისი მომენტალური სულიერი მდგომარეობის გავლენას ნიშნავს. თემატური აპერცეფციის ტესტის ავტორები არიან ჰენრი მიურეი და კრისტინ მორგანი. ტესტი შედგება ფოტოებისგან, რომლებზეც გამოსახულია სხვადასხვა სცენა. ბარათების უმრავლესობაზე ნახვენებია მნიშვნელოვან ცხოვრებისეულ სიტუაციაში მყოფი ერთი ან ორი ადამიანი, თუმცა არის რამდენიმე უფრო აბსტრაქტული სურათიც. ცდისპირს თხოვენ შეთხზას ამბავი სურათზე გამოსახული თითოეული სცენის მიხედვით. ამბავი უნდა შეიცავდეს აღწერას თუ რა ხდება მოცემულ მომენტში, სცენის მონაწილეთა აზრებსა და გრძნობებს, რამ წარმოქმნა ეს ვითარება ანუ რა უძღოდა წინ ამ სცენას და რით დასრულდება იგი. სცენათა გაურკვეველობა და მათი ბევრნაირი ინტერპრეტირების შესაძლებლობა ფანტაზიის პორიზონტს არ ბოჭავს, პირიქით. ტესტი ემყარება კარგად ცნობილ ფაქტს: ორაზროვანი, გაუგებარი სოციალური სიტუაციის ინტერპრეტაცია ვერ იქნება თავისუფალი სუბიექტურობისგან ანუ ინტერპრეტაციაში აუცილებლად გაცხადდება ინტერპრეტატორის პიროვნება.

TAT-ის ბარათების სხვადასხვა კომპლექტი არსებობს: ქალებისთვის, კაცებისთვის და ბავშვებისთვის.

ტესტის ამოსავალი დებულებების კავშირი ფსიქოდინამიკურ თეორიებთან სრულიად ცხადია: TAT-ი პიროვნების არაცნობიერ და დათრგუნულ ტენდენციებს ააშკარავებს. ცდისპირი ვერ აცნობიერებს, რომ სინამდვილეში არა სხვაზე, არამედ საკუთარ თავზე გვიყვება და ამიტომ დაცვით მექანიზმებსაც ნაკლებად იყენებს.

ქვეყნული
საზოგადოებრივი
საბუნებისმეტყველო
ცენტრი

TAT-ზე გაცემული პასუხები შეიძლება დამუშავდეს ინფორმაციის სისტემატურად შეფასდეს მიურეის სააგენტო სქემით ან უფრო თავისუფლად. ტესტი კლინიკურ პრაქტიკაში და, ასევე, მოტივაციის ექსპერიმენტულ კვლევაში გამოიყენება.

პროექციული ტესტები შესანიშნავი ინსტრუმენტია, თუ გვინდა ცალკეული ინდივიდის შინაგანი ორგანიზაციის სირთულეს და ნიუანსებს ჩავწვდეთ. მაგრამ უდიდესი სიძნელეები წარმოიქმნება თეორიული ჰიპოთეზების შემოწმებისას, თვითონ ამგვარი ტესტების სანდოობისა და ვალიდობის დადგენისას. აქ კვლავ ვაწყდებით წინააღმდეგობას, ერთი მხრივ ფსიქოლინამიკურ, კლინიკურ მონაცემთა ნაირფეროვნებასა და სიმდიდრეს, ხოლო მეორე მხრივ, სისტემატური კვლევისადმი წაყენებულ მკაცრ მოთხოვნებს შორის.

ფსიქოპათოლოგია

პროფესიული ცხოვრების უდიდესი ნაწილი ფროიდმა მონდომა მუშაობას ნევროტულ აშლილობებზე, საიდანაც, ფაქტობრივად, საკუთარი თეორიის ყველა პრინციპი გამოიყვანა. ფროიდი დარწმუნდა, რომ ნევროტული გადახრების მქონე პაციენტებისთვის დამახასიათებელი ფსიქოლოგიური პროცესები, მათი ექსკლუზიური თავისებურება სულაც არ არის: ამა თუ იმ ფორმით ისინი ყველა ადამიანთან გვხვდება. ამდენად, პაციენტთა ქცევაზე დაკვირვების საფუძველზე შექმნილი თეორია, თანდათანობით პიროვნების ზოგად თეორიად იქცა.

პიროვნების ტიპები

ფროიდს მიაჩნდა, რომ პიროვნების ჩამოყალიბებისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა ცხოვრების პირველი ხუთი წელი. ამ პერიოდის განმავლობაში ინსტინქტურ ლტოლვათა გან-

ვითარებაში შეიძლება არაერთი წარუმატებლობა და შეფერხება მოხდეს. განვითარებაში ამგვარ შეფერხებებს უწოდებენ **ფიქსაციას**. თუ განვითარების რომელიმე სტადიაზე ინდივიდის ინსტინქტები სათანადოდ არ დაკმაყოფილდა, მას აშინებს შემდგომ სტადიაზე გადასვლა, ხოლო თუ ინსტინქტები ჭარბად კმაყოფილდება, ინდივიდს აღარ უჩნდება სურვილი გზა გააგრძელოს – ორივე ვითარებაში ვიღებთ ფიქსაციას. თუ მოხდა ფიქსაცია, ინდივიდი განვითარების მომდევნო სტადიებზეც იგივენაირი კმაყოფილების მიღებას ეცდება, რასაც წინა სტადიებზე იღებდა. მაგალითად, ორალურ სტადიაზე ნაწილობრივ ჩარჩენილი ინდივიდი გააგრძელებს ორალური სიამოვნების ძიებას ჭამაში, მოწევაში ან სმაში. ფენომენი, რომელსაც **რეგრესია** ეწოდება, ფიქსაციის ფენომენს უკავშირდება. რეგრესიის შემთხვევაში ინდივიდი ცდილობს კმაყოფილების მიღების უფრო ადრინდელ ხერხს, ფიქსაციის უფრო ადრეულ მომენტს მიუბრუნდეს. რეგრესია ხშირია სტრესულ სიტუაციებში: აღამიანი იწყებს უსომო ჭამას, სასმელს და თამბაქოს ეძიება ან კიდევ ძილს ეძიება.

ორალური პიროვნება. განვითარების ფსიქონალიტიკურ თეორიაში ერთ-ერთი საინტერესო საკითხია როდის და როგორ, რა გზით ყალიბდება პიროვნული თავისებურებები.

განვითარების ყოველ სტადიას შეესაბამება თავისი ხასიათობრივი ტიპი, რომელიც მოცემულ სტადიაზე ნაწილობრივი ფიქსაციის გამო ჩამოყალიბდა. მაგალითად, **ორალური პიროვნების** თავისებურებები დაკავშირებულია პროცესებთან, რასაც ადგილი ჰქონდა ორალურ სტადიაზე და ინდივიდს ცხოვრების შემდგომ სტადიაზე გაჰყვა. ორალური პიროვნება ნარცისული პიროვნებაა, რადგანაც მას აინტერესებს მხოლოდ საკუთარი თავი და მკაფიოდ ვერ აცნობიერებს, რომ სხვები მისგან დამოუკიდებლად არსებობენ. სხვა აღამიანთა მნიშვნელობა მისთვის

ვის იმით ამოიწურება, რომ რაღაცის მოცემა შეუძლიათ (მკვლევარი საკვების). ორალური პიროვნება ყოველთვის რაღაცას ითმის – ეს შეიძლება იყოს მოკრძალებული თხოვნა, ხვეწნა, მუდარა ანდა აგრესიული მოთხოვნა.

ორალური ხასიათის ნიშნებია: ოპტიმიზმი-პესიმიზმი; მიმდობლობა-უნდობლობა, აღტაცებულობა-შურიანობა, თავდაჯერებულობა-თავმოდრეკილობა. მკვეთრად გამოხატულ ამ ნიშანთა არსებობა ფიქსაციაზე მიუთითებს. ეს პიროვნული ნიშნები ორალურ დონეზე მშობლებთან ურთიერთობაში წარმოიშვა იმასთან მიმართებით თუ რა შესთავაზა გარესამყარომ – მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება თუ ფრუსტრირება და მოახერხა თუ არა თვითონ ბავშვმა სასურველის მოპოვება. აქვე ყალიბდება არაკონსტრუქციული საპირისპირო ტენდენციები – მანიპულატორობა ან პასიურობა: გამოვლიჯო გარესამყაროს სიამოვნება თუ ველოდო როდის ჩამოვარდება ციდან.

ორალური ხასიათის ადამიანი დაცვის მექანიზმებად უპირატესად იყენებს: პროექციას, უარყოფას და ინტროექციას. ეს უკანასკნელი სხვა ადამიანთან შერწყმის რეაქციაა. ფაქტობრივად, ინდივიდი ფსიქოლოგიურად სხვა ადამიანად გადაიქცევა, რათა გაექცეს ამ ადამიანის მისთვის საშიშ არსს ან ამ ადამიანის წინააღმდეგ მიმართულ საკუთარ სახიფათო იმპულსებს. ინტროექციის გამოვლინებაა “აგრესორთან იდენტიფიკაცია”, პარადოქსული ფაქტი, როდესაც “მსხვერპლს” უყვარს თავისი “შტარვალი.”

დაცვის ეს სამივე მექანიზმი გულუბრყვილოდ გამოიყურება, მაგრამ მათი გავლენა საკმაოდ ნეგატიურია, რადგან რეალობის დეფორმირებულ აღქმას განაპირობებს. უარყოფა – ოპტიმიზმის და პესიმიზმის მთავარი დეტერმინანტია, რადგან ოპტიმიზმის შემთხვევაში ცალმხრივად არის დანახული პოზიტიური გამოსავალი და უარყოფილია ნეგატიური, ხოლო პესი-

მიზმის შემთხვევაში ვითარება შებრუნებულია. პროექტის განხორციელება უნდა ხდებოდეს სხვა ადამიანებისადმი, მათთვის მათთვის მიწერა, რასაც ადამიანი საკუთარ თავში ვერ ამჩნევს. მანიპულატორობა ან ხელგაშლილობა ზედმეტად მზრუნველ მშობლებთან ინტროექციის შედეგია.

ანალური პიროვნება. სახელწოდება “ანალური პიროვნება” განვითარების ანალურ სტადიას უკავშირდება. განსხვავებით ორალური სიამოვნებისგან, რომელიც პირის არეს და ორალურ აქტივობას შეესაბამება, რაც ზრდასრულმა ადამიანმა შედარებით დიად შეიძლება გამოხატოს, ანალურ იმპულსებთან დაკავშირებულმა კმაყოფილებამ ასაკის მატებასთან ერთად მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია უნდა განიცადოს. საზოგადოდ, ანალური ხასიათის ნიშნებს განაპირობებს განვითარების ანალურ სტადიაზე მომხდარი პროცესები, რომლებიც წარსულს ბოლომდე ვერ ჩაბარდა. მათგან უმთავრესია სხეულში მიმდინარე პროცესები (ფეკალიების დაგროვება და მათგან გათავისუფლება) და პიროვნებათაშორისო ურთიერთობები (მშობელ-შვილის “შერკინება” სისუფთავის ჩვევების შემუშავების გამო). ამ ორი პროცესის გაერთიანებით ანალური პიროვნება კუჭში გასვლას ძალაუფლების სიმბოლოდ მიიჩნევს.

ორალური ხასიათის ანალურით შეცვლა გამოიხატება გადასვლით “მომეცი!”-დან – ”გააკეთე, რასაც გაუბნები!”-ზე.

ანალური ხასიათისთვის დამახასიათებელ პიროვნულ ნიშნებს ეწოდება ანალური ტრიადა. ეს არის: მოწესრიგებულობა (მეთოდურობა) და სისუფთავე; მომჭირნეობა და ძუნწობა; ჯიუტობა. მაგრამ ანალური პიროვნება ასევე შესაძლებელია ზუსტად საპირისპირო ნიშნებს ავლენდეს ანუ იყოს უწესრიგო, დაუდევარი, დაბნეული, უყაირათო, დამყოლი. ანალურ პიროვნებასთან ეს ყოველივე აკვიატებულ ხასიათს ატარებს და დაცვის მექანიზმების გამოხატულებაა. ანალური პიროვნება

ხშირად ცდილობს კონტროლი მოიპოვოს საგნებზე, ხოლო ძალაუფლება – ადამიანებზე.

ანაღური ხასიათის ადამიანი დაცვის მექანიზმებად უპირატესად იყენებს ინტელექტუალიზაციას, საპირისპირო რეაქციის წარმოქმნას, იზოლაციას და ანულირებას. სურათი ასეთია: საპირისპირო რეაქციის წარმოქმნით ადამიანი თავისუფლდება სოციალურად მიუღებელი ისეთი მოვლენებისგან, როგორცაა უსუფთაობა, მუდმივი დაგვიანება და ძუნწობა. იგი ხდება ზემოწვევით სუფთა, ავადმყოფურად პუნქტუალური და არაჩვეულებრივად ხელგაშლილი. საკუთარ თავში ამ თვისებათა დანახვას აძლიერებს ანულირება – ყველა არასასურველი თვისების ჭარბი კომპენსირება საპირისპირო რეალური ქმედებით.

ფალოსური ხასიათი. თიდიპოსის კომპლექსის სტადიაზე ნაწილობრივი ფიქსირების შედეგია ფალოსური ხასიათი. ამ სტადიაზე ფიქსირებას გასხვავებული შედეგები მოაქვს ქალებისა და კაცებისთვის. მაშინ როცა წარმატება ორალური პიროვნებისთვის ნიშნავს “მე რაღაცას ვიღებ!”, ხოლო ანაღური პიროვნებისთვის “მე ვაკონტროლებ!”, ფალოსური ტიპის კაცისთვის წარმატებულობა ნიშნავს “მე მამაკაცი ვარ!” ფალოსური ტიპის მამაკაცი უნდა აქარწყლებდეს თავისი არამამაკაცურობის (“კასტრირებულობის”) ყოველგვარ ეჭვს. მისთვის წარმატება იმაშია, რომ სხვათა თვალში იგი “დიდი ვინმეა”, “მაგარია”, “ყოჩაღია”, “ვაჟაკაცია”.

მამაკაცის ფალოსური ხასიათის ქაღური ანალოგია ე.წ. **ისპერიოლული პიროვნება.** თიდიპოსის კომპლექსის დასაძლევად პატარა გოგონა აძლიერებს დედასთან და ფემინურობასთან (ქაღურ საწყისთან) იდენტიფიკაციას. იგი იყენებს საკუთარ მომხიბვლელობას და სიკეკლეუცეს, მაგრამ ვერ გრძნობს ამის უკან მდგარ სექსუალურ მისწრაფებებს. ასეთი გოგონა, შემდგომში ქაღი, რაიმე კონკრეტული სექსუალური მიზნის გარე-

შეც ცდილობს მამაკაცის მონუსხვას. ისტერიდულ მდგომარეობაში აიდეალებენ ცხოვრებას, თავის პარტნიორებს და მანტიკულ სიყვარულს. ბოლოს ცხოვრების რეალობას ვერ უმკლავდებიან და მას ზუგს აქცევენ.

ფალოსური ტიპის ადამიანი ძირითადად დაკავებულია საკუთარი სილამაზით და გამორჩეულობით. თავი რომ კარგად იგრძნოს მას სჭირდება, რომ ეს “აუდიტორიამ” ანუ სხვებმაც დაუდასტურონ. თუ ექნება ამგვარი მხარდაჭერა და აღიარება, იგი მართლაც იქნება საინტერესო, მიმზიდველი, მომხიბლავი და უშუალო. ხოლო თუ ამგვარ აღიარებას ვერ მიიღებს, საკუთარი არარაობის, სიმახინჯის, უნიჭობის შავბნელი აზრები დაეუფლება და “საქციელი წაუხდება”.

ფალოსური ხასიათის თვისებებია: პატივმოყვარეობა – საკუთარი თავის მიმართ სიძულვილი, სიამაყე – თავმდაბლობა; თავზეხელაღებულობა – გაუბედაობა; გულდიაობა – კარნაკტილობა; მოხდენილობა – სიუბრალოვე, სიკეკლუცე – უკარებლობა; ხალისიანობა – დაღვრემილობა.

დაცვის ძირითადი მექანიზმი – განდევნა ანუ ცნობიერებიდან შფოთვის აღმგრელი ინსტინქტური ღტოლვების და მოქმედებების მოცილება. ამასთანავე, გამოიყენება დაცვის ყველა ის მექანიზმი, რაც წინა სტადიებზე იყო ხელმისაწვდომი.

გენიტალური ხასიათი პიროვნების განვითარების და სიმწიფის მწვერვალია. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ მისთვის კონფლიქტები, დაცვები და სექსუალური აკრძალვები უცხოა – უბრალოდ, ეს კონფლიქტი მინიმალურია და შეიძლება გადაიჭრას ნაკლებად ხისტი დაცვის მექანიზმით – სუბლიმაციით. საბოლოოდ, გენიტალური პიროვნების პორტრეტი ასეთია: ის სოციალიზებულია, გარემოსთან კარგად არის შეგუებული და მისგან არ იტანჯება; კმაყოფილია საკუთარი თავით, მაგრამ ფალოსური ხასიათის ინდივიდისგან განსხვავებით არ არის ქედმაღალი

და პატივმოყვარე; სასიყვარულო ურთიერთობებში პარტნიორის
მიმართ ზედმეტად მომთხოვნი და მასზე “მიწებებული” არ
არის. შრომაში იგი მუყაითი და პროდუქტიულია, მაგრამ ანა-
ლური ხასიათისთვის დამახასიათებელი სრულყოფილების აკვი-
რებულობისა და ქიშპობისგან თავისუფალია; უანგარო და გუ-
ლუხვია, მაგრამ ანალური ხასიათის ადამიანისგან განსხვავე-
ბით ამით თავი არ მოაქვს. ერთი სიტყვით, გენიტალური ტიპის
ადამიანი იკმაყოფილებს ინსტინქტურ ლტოლვებს და, ამასთან,
დანაშაულის გრძნობა და დასჯის შიში მას არ სტანჯავს.

კონფლიქტი და დაცვა

ფროიდის თანახმად, მთელი ფსიქოპათოლოგია უკავშირ-
დება სურვილს დაკმაყოფილდეს ლტოლვები, რომლებმაც გან-
ვითარების უფრო ადრინდელ სტადიაზე გაიყინა. ამგვარად, პა-
თოლოგიის შემთხვევაში ინდივიდი ისევ ისწრაფვის მიიღოს
ბავშვური ფორმებით სექსუალური და აგრესიული კმაყოფილე-
ბა. მაგრამ წარსულ ტრავმასთან შესაძლო კავშირის გამო ამ
სურვილის გამოვლენა შეიძლება ნიშნავდეს “მე“-სადმი მუქა-
რას, და ეს კი შფოთვას აღძრავდეს. ასე იქმნება კონფლიქტის
სიტუაცია, როცა ერთი და იგივე მოქმედება სიამოვნებასაც
უკავშირდება და ტკივილსაც. მაგალითად, სექსუალური განც-
დებისადმი ნების მიცემას ამუხრუჭებს დანაშაულის გრძნობა,
სასჯელის და შეურაცხყოფის შიში; ადამიანის სურვილს
სხვას დაეყრდნოს და დაექვემდებაროს, შიში, რომ ეს ფრუსტ-
რაციასა და ტკივილს მოუტანს. ორივე შემთხვევაში გვაქვს
სურვილსა და შფოთვას შორის კონფლიქტი. კონფლიქტში
მყოფი ინდივიდი კი, როგორც წესი, თავს უბედურ და არათა-
ვისუფალ ადამიანად გრძნობს.

შფოთვა, არსებითად, კონფლიქტის უმთავრესი ელემენტი. პათოლოგიის დროს ურთიერთთან კონფლიქტში აღსრულებული (ინსტინქტი) და საფრთხის განცდა (შფოთვა), რომელიც ემუქრება ინდივიდს, თუკი სურვილი იქნება გამოვლენილი (რეალიზებული). შფოთვისგან თავის დასაცავად, როგორც ცნობილია, დაცვის მექანიზმები გამოიყენება. ხშირ შემთხვევაში ძლიერი კონფლიქტი იწვევს სივარდის ჩამოყალიბებას. სიმპტომები, როგორცაა სხვადასხვა ნერვული ტიკი, ფსიქოლოგიური წარმოშობის დამბლები ან აკვიატებული მოქმედებები, დათრგუნულ ლტოლვათა დამახინჯებული გამოხატულებებია. სიმპტომის მნიშვნელობა, ინსტინქტის სახიფათო ბუნება და დაცვის არსი – ეს ყველაფერი ცნობიერების მიღმა რჩება. მაგალითად ავიღოთ ყოველ წუთს ხელის ბანის “რიტუალი”. ეს სიმპტომი ერთდროულად შეიძლება ნიშნავდეს სურვილს „აკეთო ბინძური საქმეები“ და ამ სურვილისგან დაცვას – აკვიატებულ პირად სისუფთავეს.

ამრიგად, ფსიქონალიტიკური თეორიის თანახმად, პათოლოგიური ქცევის ყველა შემთხვევაში გვაქვს არაცნობიერი კონფლიქტი სურვილსა და შიშს შორის, რაც სათავეს ადრეულ ბავშვობაში იღებს ანუ, ჩვენ, უფროსებს, ნაწილობრივ შენარჩუნებული გვაქვს ქცევის ბავშვური ფორმები, რომლებიც სტრესის დროს შეიძლება გააქტიურდეს და შეგვაწუხოს.

ქცევის სვლილება

როგორ ხდება ცვლილება? თუ ადამიანს უკვე ჩამოუყალიბდა ქცევის, აზროვნების და სხვადასხვა სიტუაციაზე რეაგირების თავისებური წყობა, როგორ, რის ხარჯზე შეიძლება პიროვნება შეიცვალოს? ფსიქონალიტიკური თეორიის თანახმად, არსებობს პიროვნული ზრდის ნორმალური თანმიმდევრო-

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

ბა, რომელიც ფრუსტრაციის ოპტიმალური დონის წყალბით
ყალიბდება. თუ ფრუსტრაციები ზედმეტად ბევრი ან ცოტაა,
ნორმალური განვითარება წყდება და პიროვნება განვითარების
მიღწეულ სტადიაზე ფიქსირდება. ეს ნიშნავს, რომ იგი იწყებს
ქცევის ათვისებულ სახეობათა გამოყენებას სიტუაციაში მომხ-
დარ ცვლილებათა გათვალისწინების გარეშე. თუკი ამგვარი
ნეეოლოტიკური ჩავარდნა მოხდა, როგორ შეიძლება ამ ჩაკეტილი
წრის გარღვევა და წინ წაწევა?

*არაენობიერში შეღწევა: თავისუფალი ასოციაციები და
სიმშრების ინტერპრეტაცია*

თავისუფალი ასოციაციების მეთოდი და სიმშრების ინ-
ტერპრეტაცია ფროიდს ფსიქონალიზის წამყვან მეთოდად მი-
აჩნდა. თავისუფალი ასოციაციის მეთოდი მდგომარეობს შემ-
დეგში: პაციენტი, რომელიც მოხერხებულად წევს ტახტზე, შეძ-
ლებისდაგვარად ათავისუფლებს გონებას და უწყვეტად აღ-
წერს საკუთარ აზრებს, სურვილებს, ფიზიკურ შეგრძნებებსა
და წარმოდგენებს. მან მაშინვე უნდა აცნობოს ანალიტიკოსს
ნებისმიერი აზრი თუ გრძნობა, რაც გაუფლავებს გონებაში, გა-
ნურჩევლად იმისა, რამდენად მნიშვნელოვნად მიაჩნია იგი. რა-
კი ასოციაციები არასოდეს არის შემთხვევითი, ანალიტიკოსის
ამოცანაა თვალი გაადევნოს მათ და უბრალო სიტყვების მიღ-
მა ნაგულისხმევი რეალური მნიშვნელობა ამოიცნოს. ამასთან,
პაციენტს ძლიერი გრძნობების ამოთქმის საშუალება ეძლევა.
ეს გრძნობები, როგორც წესი, პაციენტისთვის მნიშვნელოვან
და ძალამოსილ ფიგურებზეა მიმართული და ცნობიერებიდან
დასჯის ან სამაგიეროს მიზღვის შიშით განიდევნა. ნებისმიერ

ემოციურ განმუხტვას, რაც ხდება თერაპიულ გარემოში, ამ ან სხვა პროცესის შედეგად, *კათარზისი* ან განწმენდას ეწოდება.

არაცნობიერში შეღწევის „სამეფო გზად“ მიაჩნდა ფროიდის სიზმარი, ანუ მისი ხილული შინაარსიდან ფარული შინაარსის, გაუცნობიერებელი სურვილების ამოკითხვა, და ამისთვის ისევე თავისუფალ ასოციაციათა მეთოდის გამოყენება. სიზმარი, სიმპტომის მსგავსად, გაუცნობიერებელი სურვილების მასკირება და ნაწილობრივი განხორციელებაა. სიზმრებში ადამიანს შეუძლია დაიკმაყოფილოს საკუთარი აგრესიული და სექსუალური მიწრაფვებები შენიღბული, და ამდენად, უსაფრთხო ფორმით. მაგალითად, იმის ნაცვლად, რომ თვითონ კლავდეს ვინმეს სიზმარში, მას ესიზმრება, რომ საძულველ ადამიანს კლავენ. ამ შემთხვევაში სურვილის ამოცნობა ასე თუ ისე შეიძლება, სხვა დროს კი იგი შეიძლება გაცილებით უკეთ იყოს შენიღბული და სწორედ ამიტომ ხდება საჭირო თავისუფალ ასოციაციათა გამოყენება.

განდევნილი მასალის ცნობიერების ზედაპირზე ამოსვლისას, პაციენტი, როგორც წესი, ამტკიცებს, რომ ის იმდენად უმნიშვნელო, აბსურდული, შეუსაბამო ან უსიამოვნოა, რომ არც კი ღირდეს სალაპარაკოდ. თერაპევტი კი სრულიად საპირისპიროს ფიქრობს. ფსიქანალიზის მიზანია დაძლიოს პაციენტის წინააღმდეგობა და აიძულოს ამ მტკივნეულ აზრებს, სურვილებსა და განცდებს თვალი გაუსწოროს.

თერაპიული ცვლილების პროცესი გულისხმობს შერკინებას არაცნობიერ ემოციებთან და სურვილებთან, პაციენტისთვის შედარებით უსაფრთხო და უმტკივნეულო ვითარებაში. თუ ფსიქოპათოლოგიას განაპირობებს შეფერხება ანუ ფიქსაცია განვითარების ადრეულ სტადიაზე, ფსიქანალიზის პროცედურა

რის დახმარებით ინდივიდი თავისუფლდება ამ ფიქსაციისგან, რათა ფსიქოლოგიური განვითარების ნორმალურ გზას დაუბრუნდეს. თუ ფსიქოპათოლოგია გამოიწვია ინსტინქტთა ბლოკირებამ და ფსიქოლოგიურ დაცვაზე ენერგიის უზომო ხარჯვამ, ფსიქონალიზი ენერგიას იმგვარად გადაანაწილებს, რომ მეტი ენერგია დაეთმოს უფრო მოქნილ, ნაყოფიერ საქმიანობას, რომელიც თავისუფალი იქნება დანაშაულის განცდისგან და მეტიც, კმაყოფილებას მიანიჭებს ადამიანს. თუ ფსიქოპათოლოგიის მიზეზია კონფლიქტები და დაცვის მექანიზმები, ფსიქონალიზი შეასუსტებს კონფლიქტებს და პაციენტს მოუხსნის დაცვის პროცესებით დაწესებულ შეზღუდვებს. თუ ფსიქოპათოლოგია წარმოშვა ინდივიდზე არაცნობიერის გაბატონებამ და იდის ტირანიამ, ფსიქონალიზი ხელს შეუწყობს იმის გაცნობიერებას, რაც მანამდე ვერ ცნობიერდებოდა და “მე“-ს დაეხმარება საკუთარ კონტროლს დაუმორჩილოს ის, რასაც ადრე “იდი” ან ზე -“მე” განაგებდა.

თერაპიული პროცესი: ვალაგანა

ფსიქონალიზის შედეგად ინდივიდი უბრუნდება და აგრძელებს განვითარების პროცესს, რაც ნევროზმა შეაფერხა. ფსიქონალიზის ძირითადი პროცედურული პრინციპია დავაბრუნოთ პაციენტი, მაგრამ ახლა უფრო ხელსაყრელ ვითარებაში, იმ ემოციურ სიტუაციებში, რასაც მან წარსულში თავი ვერ გაართვა. წარსულისადმი ამგვარ მიბრუნებაზე მძლავრ გავლენას ახდენს **ვალაგანის**, ანუ ტრანსფერის ურთიერთობები და ვალაგანის ნევროზის განვითარება. ტერმინი **ვალაგანა** ეხება პაციენტის მხრიდან ანალიტიკოსის მიმართ ემოციური დამოკიდებულების გაჩენას თავისი მშობლებისადმი ადრე ჩამოყალი-

ბებული ემოციის დარად. გადატანა ანუ წარსული გამოცდი-
 ლების გაკვლით ამჟამინდელი რეალობის დამახინჯება, ხშირ
 რია ყოველდღიურ ცხოვრებაშიც და ყველა ფორმის ფსიქოთე-
 რაპიასა და ფსიქოკონსულტაციაში. ფსიქონალიზი გადატანას
 აქტიურად იყენებს და ეყრდნობა მას როგორც ცვლილებათა
 მამოძრავებელ ძალას: ფსიქოთერაპევტის მეუდრო კაბინეტში
 პაციენტის წოლა ტახტზე, ხშირი შეხვედრების რეჟიმი (კვირა-
 ში 4-5 შეხვედრა) უზრდის პაციენტს ამ ურთიერთობის ემოცი-
 ურ მუხტს, ხოლო ის ფაქტი, რომ პაციენტი ემოციურად ეჯახ-
 ვება თავის ანალიტიკოსს, რომელსაც, როგორც აღამიანს, ფაქ-
 ტობრივად არცკი იცნობს, მეტყველებს იმაზე, რომ პაციენტის
 ემოციური რეაქციები მთლიანად მისივე ნევროტული კონფლიქ-
 ტებით არის ნასაზრდოები. ხატოვნად რომ ითქვას, ანალიტი-
 კოსი სარკე ან სუფთა ეკრანი, რაზეც ინდივიდი თავისი სურ-
 ვილებიკ თუ შფოთვების პროექციას ახდენს.

გადატანის პროვოცირება ხშირად იწვევს გადატანის ნე-
 როზს. სწორედ ასეთ დროს მთელი ძალით გადმოაფრქვევს პა-
 ციენტი თავის ძველ კონფლიქტებს. ანალიტიკოსთან ურთიერ-
 თობებში პაციენტი წარსულიდან გამოყოფილი სურვილებითა
 და მშფოთვარე განცდებით შემოდის. მისი მიზანი ის კი არ
 არის, რომ გამოჯანმრთელდეს, არამედ ფსიქონალიტიკოსის-
 გან მოიპოვოს ის, რაც დააკლდა და რის გარეშეც ყოფნა
 უწევდა ბავშვობაში. მაგალითად, ნაცვლად იმისა, რომ სურ-
 დეს სხვებისგან უფრო დამოუკიდებელი გახდეს, უშედეგოდ
 ცდილობს აიძულოს ანალიტიკოსი სხვაზე დაყრდნობის და
 დამოკიდებულების მოთხოვნილება დაუკმაყოფილოს. თავდა-
 პირველი, ბავშვობისდროინდელი კონფლიქტი სუსტდება თუ
 პაციენტი ინტელექტუალურ და ემოციურ დონეზე თავისი კონ-
 ფლიქტის რაობას ხვდება და ამჟამად თავი უფრო თავისუფა-
 ლი პგონია საიმისოდ, რომ საკუთარი ლტოლევები პროდუქტიუ-

ლად, უკონფლიქტოდ დაიკმაყოფილოს. ეს შეუძლებელი არის, რადგან ახლა იგი საკუთარ თავს და სამყაროს, განსაკუთრებით ნამდვილეს ახლებურად ხედავს.

პიროვნების განვითარებას წარსულში შფოთვა და დანაშაულის გრძნობა აფერხებდა, ხოლო ანალიტიკური სიტუაცია საშუალებას აძლევს მას ძველ კონფლიქტებზე რეაგირება ახლებურად მოახდინოს. ამჯერად რეაქცია სხვაგვარი იქნება ძირითადად სამი ფსიქოთერაპიული ფაქტორის წყალობით: 1. ანალიზის დროს კონფლიქტი აღარ არის ისეთი მძაფრი, როგორც ის ამოსავალ სიტუაციაში იყო; 2. ანალიტიკოსი არ ექცევა პაციენტს ისე, როგორც მას მშობლები ექცეოდნენ; 3. ანალიზის მომენტისთვის პაციენტი გაიზარდა და საკმარისად მომძლავრდა, რომ თავისი ქცევის ინფანტილური მხარეები დაძლიოს. ეს სამი ფაქტორი საფუძველია იმისა, რასაც „მაკორეგირებელი ემოციური გამოცდილება“ ეწოდება.

კორექციას განაპირობებს შემდეგი: ხდება ძველ კონფლიქტებში თერაპევტის შეღწევა; პაციენტის ახლა უკვე კარგად ესმის, რომ მოთხოვნების დაკმაყოფილებას უმწიფარი ხერხით ცდილობდა და რომ შესწევს უნარი მოთხოვნის დაკმაყოფილებას „მოწიფული“ ხერხებით დაიკმაყოფილოს; აცნობიერებს ძვალსა და რბილში გამჯდარ შფოთვებს და ესმის, რომ ეს ძველი შფოთვები არანაირად არ უკავშირდება მის ამჟამინდელ რეალობას. კორექციის შემდეგ პაციენტის მიერ საკუთარი ლტოლვებისა და სურვილების სრულ დაკმაყოფილებას მხოლოდ რეალობა და მისივე მორალური შეხედულებები დაუდებს ზღვარს.

პიროვნების ფსიქოანალიტიკური თეორიის შეფასება

რამდენად სრულია პიროვნების ფსიქოანალიტიკური თეორია? უდავოა, რომ ფრიდმა დიდი წვლილი შეიტანა ფსიქო-

ლოგიაში: დაამკვიდრა ისეთი ახალი ტექნიკები, ეროვნულ-
თავისუფალი ასოციაციები, სიზმრების ინტერპრეტაცია, სიბრ-
მისცა სადიაგნოსტიკო ტესტების შემუშავებას და, რაც მთავ-
რია, ფსიქოანალიზმა აღმოაჩინა და შეისწავლა არაცნობიერის
ახალი ფენომენები. ფროიდის მთელი ნამოღვაწარის უპირვე-
ლესი და მთავარი ღირსება დაკვირვებათა სიმდიდრე, ქცევის
უფაქიზესი დეტალებისადმი ყურადღებაა. თვითონ ფროიდის,
როგორც მეცნიერის მთავარი ღირსება იმაშია, რომ თუმცა
მიზნად დაისახა ყოველისმომცველი თეორიის შექმნა, მას ადა-
მიანის ქცევის გამარტივება არ უცდია. სწორედ ადამიანის
ქცევის სირთულის გააზრებიდან წარმოიქმნა თეორია, რომელ-
მაც ადამიანის ქცევის თითქმის ყველა ასპექტი მოიცვა.

თეორიის მთავარ ნაკლოვანებად არასაკმარის მეცნიე-
რულ სიზუსტეს და მეთოდის არასრულყოფილებას ასახელებ-
ბენ. ფროიდი ამ კრიტიკულ მოსაზრებებს ეთანხმებოდა, მაგ-
რამ მიიჩნდა, რომ კვლევის საწყის ეტაპზე მეცნიერს უწევს
ფენომენების აღწერა და ასეთ დროს უზუსტობები გარდუვა-
ლია. ის, რომ ფსიქოანალიზის საფუძველზე უფრო ადვილია
ქცევის ახსნა-განმარტება, ვიდრე წინასწარმეტყველება – ამ
ბრალდებასაც ფროიდი სავსებით ეთანხმებოდა.

ფსიქოანალიზის სეროზული კრიტიკოსები იყვნენ ჰუმბ-
ნისტური ფრთის ფსიქოლოგები და ფსიქიატრიაში ეგზისტენ-
ციალური მიდგომის მომხრეები. მათი აზრით, წარმოდგენა
ადამიანზე, როგორც დაძაბულობის შემცირებაზე ორიენტირე-
ბულ ენერგეტიკულ სისტემაზე ძირშივე მცდარია, განსაკუთრე-
ბით, როდესაც საქმე ინდივიდის შემოქმედებით მისწრაფებებს
და პიროვნების თვითაქტუალიზაციას ეხება. ფსიქოანალიზს
დაუნდობლად აკრიტიკებენ ფემინისტებიც, რომლებიც კატეგო-
რიულად არ ეთანხმებოდნენ ფროიდს, რომ ზოგიერთი პიროვ-
ნული ნიშანი – შთაბეჭდილებიანობა, სხვებზე დამოკიდებულე-

ბა, მგრძობელობა, თავმომწონეობა, მორჩილება - ქალაქის მორჩილების მახვენებელია და რომ ქალის ხასიათის ეს თვისებები ბიოლოგიამ განაპირობა. ფემინისტებს ყურადღებიდან გამორჩათ ის, რომ სწორედ ფსიქონანალიტიკურ მიმართულებას ჰყავდა სხვებთან შედარებით გაცილებით მეტი ცნობილი ქალი-თეორეტიკოსი, როგორებიც იყვნენ ანა ფროიდი, ჰელენ დონი, გრეტა ბიბრინგი, მარგარეტ მალერი, კლარა ტომპსონი, ფრიდა ფრომ-რაიჰმანი და სხვები.

ძირითადი ცნებები

არაცნობიერი - აზრები, განცდები, გრძობები, რომელთა არსებობა ჩვენთვის უცნობია.

ცნობიერი - აზრები, განცდები და გრძობები, რომელთა არსებობა ჩვენთვის ცნობილია.

წინარეცნობიერი - აზრები, განცდები და გრძობები, რომელთა არსებობას მოცემულ მომენტში ვერ ვაცნობიერებთ, თუმცა გაცნობიერება იოლად არის შესაძლებელი.

რეალობის პრინციპი - ფროიდის თანახმად, ფსიქოლოგიური ფუნქციონირება, რომელიც რეალობის გათვალისწინებას და სათანადო მომენტამდე სიამოვნების გადავადებას ემყარება.

სიცოცხლის ინსტინქტი - ფროიდის მიერ შემოღებული ცნება იმ ლტოლვათა და ენერგიის წყაროთა აღსანიშნად, რომლებიც სიცოცხლის შენარჩუნებაზე და სექსუალურ კმაყოფილებაზეა მიმართული.

სიკვდილის ინსტინქტი - ფროიდის მიერ შემოღებული ცნება იმ ლტოლვების და ენერგიის წყაროების აღსანიშნად, რომლებიც თვითგანადგურებაზე ანუ არაორგანულ მდგომარეობაში გადასვლაზეა მიმართული.

ლიბიდო – ფსიქოანალიტიკური ტერმინი, რითაც აღწერილია სექსუალურ ინსტინქტთან დაკავშირებული ენერგია, რომელიც შემდგომში სიცოცხლის ინსტინქტის ენერგია აღინიშნებოდა.

შფოთვა – ფსიქოანალიტიკურ თეორიაში – მტკივნეული ემოციური განცდა, რომელიც გვაწვდის სიგნალს, რომ ჩვენი “მე” საფრთხეშია.

დაცვის მექანიზმები – ხერხები, რასაც ადამიანი შფოთვის შესამცირებლად იყენებს. მათი მეშვეობით ხდება გარკვეული აზრების, სურვილების და განცდების ცნობიერებიდან მოცილება.

პროექცია – დაცვის მექანიზმი, რომლითაც ადამიანი ცნობიერებისთვის მიუღებელ საკუთარ ინსტინქტებს, აზრებს და სურვილებს სხვას მიაწერს.

უარყოფა – დაცვის მექანიზმი, რომლის მეშვეობით ხდება შინაგანი და გარეგანი მტკივნეული რეალობის იგნორირება.

დათრგუნვა ანუ განდევნა – დაცვის მთავარი, პრიორიტეტული მექანიზმი, რითაც ხდება აზრისა და სურვილის ცნობიერებიდან გაძევება.

სუბლიმაცია – დაცვის მექანიზმი – ინსტინქტის გამოხატვის საწყისი ფორმის უფრო ამაღლებული, კულტურულად მნიშვნელოვანი მიზნით ჩანაცვლება.

პირველადი პროცესი – ფსიქოანალიზში – აზროვნების ფორმა, რომელსაც ვერ მართავს ლოგიკა ან რეალობა და თავს იჩენს ოცნებებში, სიზმრებში და არაცნობიერის სხვა გამოვლინებებში.

მეორადი პროცესი – ფსიქოანალიზში – მე-ს განვითარებასთან დაკავშირებული და რეალობით მართული აზროვნების ფორმა.

პროექციული ტესტი – ტესტი, რომელიც შეიცავს ბუნდოვან, ორაზროვან სტიმულებს და მათზე რეაგირებით ცდისპირი

მისდაუნებურად საკუთარ ძირეულ მისწრაფებებს და შინაგან კონფლიქტებს ამჟღავნებს.

ფიქსაცია – ფროიდის მიერ მოწოდებული ცნება, რითაც აღინიშნება ფსიქოსოციალური განვითარების რომელიმე ეტაპზე მომხდარი შეფერხება ან შეჩერება.

რეგრესია – ფროიდის მიერ მიწოდებული ცნება. ნიშნავს ინდივიდის მიბრუნებას გარესამყაროსთან და საკუთარ თავთან ურთიერთქმედების იმგვარ ხერხებთან, რაც განვითარების უფრო ადრეული სტადიისთვის არის დამახასიათებელი.

სიმპტომი – ფსიქოლოგიური კონფლიქტის ან ფსიქოლოგიური ფუნქციონირების დარღვევის გამოვლენა; დათრგუნული იმპულსის შენიღბული ფორმით გამოხატვა.

გალატანა (ტრანსფერი) – ფსიქონალიზში – პროცესი, რომლის დროსაც პაციენტს უჩნდება ანალიტიკოს მიმართ იმგვარი განცდები, რაც მას წარსულში საკუთარი მშობლებისადმი ჰქონდა; მშობლების მიმართ არსებული ემოციების ანალიტიკოსზე “მზა სახით” მორგება.

ძირითადი დაბუჯებები

1. ფსიქონალიზის თეორია პიროვნებისადმი ფსიქოდინამიკური, კლინიკური მიდგომის ნიმუშია. ფსიქოდინამიკის არსი იმაშია, რომ ქცევა გაგებულია როგორც შინაგან ძაღთა – მოტივების ანუ ღტოლვების ურთიერთქმედების შედეგი. კლინიკური მიდგომა კი იმაში გამოიხატება, რომ დასკვნები ძირითადად ცალკეულ ინდივიდთა ინტენსიური მკურნალობით მიღებულ მასალებს ემყარება.

2. ფრიდის ფსიქოდინამიკური თეორია ეყრდნობა ენერჯიკულ მოდელს, რომელიც იმ ეპოქაში მეცნიერების სფეროებშიც იყო პოპულარული.
3. ფრიდის თეორიაში საკვანძო მნიშვნელობა ენიჭება ცნებათა ორ სტრუქტურას. ერთი ეხება ცნობიერების დონეებს – ცნობიერის, წინარეცნობიერის და არაცნობიერის გამოჯენას, ხოლო მეორე – ადამიანის ფუნქციონირების განსხვავებულ ასპექტებს, რომლებიც იდის, ეგოს და სუპერეგოს ცნებებით გამოიხატება. “იდი” იმართება ინსტინქტით, “ეგო” ორიენტირებულია რეალობაზე, ხოლო “სუპერ-ეგო” – ზნეობრივ ღირებულებათა დამცველია.
4. ფსიქოანალიზის თეორიაში ადამიანი არის ენერჯიკული სისტემა, ხოლო ენერჯიის წყარო სიცოცხლის და სიკვდილის ინსტინქტები ანუ სექსუალური და აგრესიული ლტოლვებია.
5. ფრიდის ფსიქოანალიტიკური თეორიის თანახმად პიროვნება ბრძოლის ველია, სადაც ერთმანეთს არაცნობიერი ლტოლვები, ინსტინქტური ძალები და ცნობიერება უპირისპირდება.
6. ფსიქოლოგიური ფუნქციონირების დინამიკის აღსაწერად გადამწყვეტია შფოთვისა და დაცვის მექანიზმების ცნებები. შფოთვა – მტკივნეული განცდაა, რომელიც მოახლოებული საფრთხის მაუწყებელია. დაცვის მექანიზმები სინამდვილის დამახინჯების და გრძნობების ცნობიერებიდან მოცილების ხერხებია, რათა ადამიანი არ განიცდიდეს შფოთვას.
7. ფსიქოანალიზის თეორიის თანახმად, ინდივიდი განვითარების გარკვეულ სტადიებს გადის, რაც სხეულის სხვადასხვა უბანთა მგრძნობელობის ცვლილებას უკავშირდება.

8. ფსიქონალიტიკოსმა ერიკ ერიკსონმა გააფართოვა ფსიქონალიზის თეორია, რისთვისაც ფსიქოსოციალური განვითარების სტადიების კონცეფცია შეიმუშავა.
9. ფსიქონალიზი ხაზს უსვამს ადამიანის ცხოვრების პირველი ხუთი წლის მანძილზე მიღებული გამოცდილების განსაკუთრებულ როლს პიროვნების მომდევნო განვითარებაში.
10. პროექციული ტესტები, როგორიცაა მელნის ლაქების რორ-შახის ტესტი და თემატური აპერცეფციის ტესტი (TAT), ფსიქონალიზის თეორიას ეყრდნობა. რადგანაც ამგვარი ტესტები სტრუქტურას მოკლებულია და მათი მიზანი შენიღბულია, ინდივიდი მათზე რეაგირებს მისთვის დამახასიათებელი ხერხებით ისე, რომ ვერც კი ხვდება რა ინტერპრეტაცია მიეცემა მის პასუხებს და უნებურად თავის პიროვნულ დინამიკას ავლენს.
11. ფსიქოპათოლოგიის ფსიქონალიტიკური თეორია ხაზს უსვამს პიროვნების ფორმირებაში ფიქსაციების ანუ შეფერხებების და მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების უფრო ადრეულ ხერხებთან მიბრუნების როლს. ხასიათის ორალური, ანალური და ფალოსური ტიპები განვითარების ადრინდელ სტადიებზე ფიქსაციის შედეგად წარმოიშვა.
12. ფსიქოპათოლოგიის ფსიქონალიტიკური თეორია განსაკუთრებით გამოპყოფს კონფლიქტს ინსტინქტურ ლტოლვებსა და მათ გამო წარმოქმნილ შფოთვას შორის. დაცვის მექანიზმები შფოთვის შემცირების მექანიზმებია, თუმცა მათ ნევროტულ სიმპტომთა ფორმირებაც შეუძლია.
13. ფსიქონალიზი – თერაპიული პროცესია, რომელიც ეხმარება პაციენტს გაიგოს და გადაჭრას კონფლიქტები, რომლებიც სათავეს ბავშვობიდან იღებს. არაცნობიერ კონფლიქტებთან მისასვლელად გამოიყენება თავისუფალი ასოციაციების და სიზმრის ინტერპრეტირების მეთოდები. თე-

რაპიული მიზნით გამოიყენება, აგრეთვე, გადაცემის (ტელე-
სფერის) სიტუაცია, რომლის დროსაც პაციენტს თეორიულ
ტის მიმართ იგივე განწყობები და გრძნობები უჩნდება, რა-
საც ადრე მშობლების მიმართ განიცდიდა.

14. ფსიქონალიზის დამსახურებაა არაერთი მნიშვნელოვანი მოვლენისადმი მკვლევართა ყურადღების მოზიდვა, კვლევისა და ფსიქოთერაპიის ახალი მეთოდის შემუშავება.
15. ფსიქონალიზის თეორიის სუსტი წერტილია ცნებათა ბუნდოვანება, არასათანადო მეცნიერული სიზუსტე და კონკრეტული ჰიპოთეზების შემოწმების მეთოდოლოგიური ნაკლოვანებები.

თავი IV

ფსიქოანალიზური მიდგომის წიაღი აღმოცენებული საოლაზი

ფსიქოანალიზის ისტორიაში მოქმედებდა სკოლები და ჯგუფები, რომლებსაც ერთმანეთისგან განსხვავებული, ხშირად ანტაგონისტური შეხედულებები ჰქონიათ. თვითონ ფროიდს, რომელსაც არაერთხელ გადაუსინჯავს ფსიქოანალიტიკური თეორიისა და თერაპიის ზოგიერთი ასპექტი, ბევრ საკითხში თავის მიმდევრებთან აშკარა დაპირისპირებაც ჰქონია. ფსიქოანალიზი ერთგვარად ჰგავდა რელიგიურ მოძრაობას: თავგამოდებული მომხრეები ჭეშმარიტ მორწმუნეებად ირაცხებოდნენ, ხოლო ვინც ფუძემდებლურ პრინციპებს დოგმატურად არ მისდევდა, მოძრაობიდან ირიყებოდა. ურთიერთობათა ამგვარი სტილი ფროიდის სიცოცხლეშივე დამკვიდრდა და მისი გარდაცვალების მერეც გავრძელდა.

ფროიდის ფსიქოანალიზის სკოლის ყველა წარმომადგენელს მოეთხოვებოდა ერთგულად გაეზიარებინა შემდეგი ცნებები: სექსუალური და აგრესიული ინსტინქტები, არაცნობიერი, პიროვნების განვითარების სტადიები. ანალიტიკოსებმა, რომელთა შეხედულებებს ქვემოთ განვიხილავთ, ეჭვის ქვეშ დააყენეს ფროიდის თეორიის ხან ერთი, ხან მეორე ძირითადი ცნება და, საბოლოო ჯამში, ადამიანის რაობის გაგებას და მკურნალობას თავისებურად მიუდგნენ.

ანალიტიკოსთა შორის, ვინც ადრევე გააწვავთა ცხოვრების ფროიდთან და თავისი სკოლა შექმნა, იყვნენ ალფრედ ადლერი და კარლ იუნგი. განხეთქილების მთავარი მიზეზი იყო ფროიდის მიერ სექსუალური ლტოლვის ფსიქიკური ცხოვრების ქვაკუთხედად გამოცხადებასთან მათი პრინციპული არღატანხმება.

ადლერმა გადაწყვიტა აქცენტების გადანაცვლება ინსტიქტური სექსუალური ლტოლვებიდან და არაცნობიერიდან – სოციალურ მისწრაფებებსა და ცნობიერებაზე, დატოვა ფსიქონალიტიკური საზოგადოება და საკუთარი ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის სკოლა ჩამოაყალიბა. ადლერი მიიჩნევდა, რომ პიროვნების განვითარებისა და ჩამოყალიბებისთვის არსებითი და ძირეულია არა სექსუალური მოტივაცია, არამედ არასრულყოფილების განცდა და მისი კომპენსირების მექანიზმები. არასრულყოფილების განცდა საყოველთაო, თავდაპირველი, ნორმალური მდგომარეობა და პიროვნების განვითარების სტიმულია. ამ განცდის დაძლევის ლტოლვა ვლინდება ისეთ კონკრეტულ მოტივაციურ ტენდენციათა სახით, როგორცაა უპირატესობის მიღწევა ან კიდევ, ძალაუფლებისკენ სწრაფვა.

ჯერ კიდევ თავისი პროფესიული კარიერის დასაწყისში ადლერი, როგორც განათლებით ექიმი, დაინტერესდა ფიზიკური ნაკლოვანებებით, შემდეგ არასრულფასოვნების გრძნობით და იმით, რას აკეთებს ადამიანი მის გადასალახავად. თუ ადამიანს რომელიმე ორგანო სუსტად აქვს განვითარებული, იგი ცდილობს დაზოგოს ეს ორგანო, რისთვისაც სხვა ორგანოებს და ფუნქციებს აძლიერებს (კომპენცირება) ან ინტენსიური და ხანგრძლივი ვარჯიშით სუსტ ორგანოს იძლიერებს (ზეკომპენსაცია). ამგვარ ძალისხმევას შეიძლება მოჰყვეს ის, რომ მაკომ-

პენსირებელი ორგანო ან თვითონ სუსტი ორგანო გაცილებით უფრო ძლიერი ხდება, ვიდრე ეს ნორმაშია: მაგალითად, ბავშვობაში ენაბრკვილი შეეცადოს გახედეს ორაჭორი, ხოლო მხედველობის დეფექტის მქონემ ფაქიზი სმენა განივითაროს. კომპენსაციის მიმართულებას არასრულფასოვნების სპეციფიკის გარდა განსაზღვრავს სრულყოფილების იდეალები, ე.წ. ფიქციური ფინალიზმები ანუ საბოლოო მიზნები. ფიქციური ფინალიზმი ნიშნავს იმას, რომ ადამიანის ქცევას მის მიერვე გამოგონილი სამომავლო მიზნები განსაზღვრავს. ამ მხრივ აღლერზე დიდი გავლენა იქონია ჰანს ვაიჰინგერის "თითქოსდა"-ს ფილოსოფიამ – რომ ადამიანზე გაცილებით უფრო ძლიერ გავლენას ახდენს მომავლის მიმართ მოლოდინები, ვიდრე წარსული რეალური განცდები. ბევრი ადამიანი ისე იქცევა, თითქოსდა იდეები, რითაც ის ხელმძღვანელობს, ობიექტურად არსებობს და უტყუარია. აღლერი ამტკიცებდა, რომ ადამიანის მიერ დასახული ცხოვრების ძირითადი მიზნები – ფიქციაა, დადგანაც მათ ჭეშმარიტებას ან მცდარობას ვერაფერს დაამტკიცებს. მიზანი ადამიანის შემოქმედებითი შესაძლებლობების და თავისუფალი არჩევანის გამოვლინებაა და რეალურია მხოლოდ მისთვის, ვინც მას დაისახავს. მაგრამ, მიუხედავად ფიქციურობისა, მიზნები ანუ სუბიექტური იდეალები და ცხოვრების ორიენტირები რეალურ პრობლემათა გადაჭრაში გვეხმარება.

ფიქციური ფინალიზმების და არასრულყოფილების დაძლევის ხერხების ერთობლიობა ადამიანის ცხოვრების სტილი, მისი პიროვნების განმასხვავებელი ასპექტი ხდება. ანუ ცხოვრების სტილის რაგვარობა როგორც იდეალებზე, ისე პიროვნულ თავისებურებებზეა დამოკიდებული.

აქტიურ-კონსტრუქციული სტილი, ფიქციურ ფინალიზმის ანუ იდეალის სახით საქმისადმი ერთგულ მსახურებას, ხოლო

პიროვნულ ნიშნებად პატივმოყვარეობას ან წარმატებულ ინტეგრაციას შეიცავს. ეს სტილი, ადღერის თანახმად, სასიურ-კონსტრუქციული სტილის შემთხვევაში ძირითადი ფიქციური ფინალიზმია საზოგადოების ყურადღების ცენტრში ყოფნა, ხოლო პიროვნულ ნიშანთა შორის წამყვანია მომხიბვლელობა – გარშემომყოფთა ყურადღების მიზიდვა არა იმით, თუ რა გააკეთა და რას მიადწია ამ ადამიანმა, არამედ თვითონ ის როგორია. ეს სტილიც ადღერისთვის სასურველი და მისაღებია.

პასიურ-კონსტრუქციული სტილის შემთხვევაში ძირითადი ფიქციური ფინალიზმია საზოგადოების ყურადღების ცენტრში ყოფნა, ხოლო პიროვნულ ნიშანთა შორის წამყვანია მომხიბვლელობა – გარშემომყოფთა ყურადღების მიზიდვა არა იმით, თუ რა გააკეთა და რას მიადწია ამ ადამიანმა, არამედ თვითონ ის როგორია. ეს სტილიც ადღერისთვის სასურველი და მისაღებია.

აქტიურ-დესტრუქციული სტილი ფიქციური ფინალიზმად გულისხმობს ძალაუფლებისადმი დაუმორჩილებლობას, სამაგიეროს მიზღვას და მოთხოვნას – “თავი დამანებეთ”! ამგვარი სტილის ადამიანის პიროვნული ნიშნებია მოურიდელობა, ღვარძლიანობა, მოდავეობა და ცილისმწამებლობა.

პასიურ-დესტრუქციული სტილი იმავე ფიქციური ფინალიზმით ხასიათდება, რითაც აქტიურ-კონსტრუქციული, მაგრამ მისგან განსხვავებს შემდეგი სპეციფიკური ნიშნები: სიზარმაცე, ჯიუტობა, ნეგატივიზმი და უიმედობა.

ამ ცნებებში სოციალური გაცილებით მეტია, ვიდრე ბიოლოგიური. თანდათან ადღერისთვის სოციალური ასპექტი სულ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენდა. მან ჯერ აღწერა ძალაუფლების ნება, როგორც ადამიანის პირადი ძალისხმევა გადალახოს უმწიფობის გრძნობა, რომელიც ბავშვობიდან იღებს სათავეს. მოგვიანებით აქცენტმა გადაინაცვლა პიროვნული უპირატესობის (სუპერიორობის) მიღწევის და დემონსტრირების, აღმატებული თვითშეფასების მოპოვების მისწრაფებაზე. ნევროტული ფორმით ეს მძლავრი მისწრაფება შეიძლება გამოვლინდეს სხვებზე ძალაუფლებისა და კონტროლის განხორციელების სურვილში; უფრო ჯანსაღი ფორმით კი – პიროვნული მთლიანობისა და სრულყოფილების ძიებაში.

ჯანმრთელ ადამიანთან სუპერიორობის მისწრაფება ვლინდება არა მხოლოდ შეუპოვრობასა და კონკურენტულ დისკვებებაში, არამედ თანამშრომლობასა და სოციალურ გრძნობებშიც. საზოგადოდ, ადამიანისთვის სოლიდარობის სულისკვეთება ანუ “სოციალური ინტერესი” უცხო არ არის. მათთვის, ვისთანაც სოციალური ინტერესი სათანადოდ არის განვითარებული, დამახასიათებელია თანამშრომლობა, ადამიანებთან ურთიერთობით ფსიქოლოგიური კომფორტის განცდა, საზოგადოდ, ადამიანის ნდობა, ოპტიმიზმი ანუ იმედი, რომ ცხოვრების უკეთესობისკენ შეცვლა შესაძლებელია. სოლიდარობის ეს თანდაყოლილი გრძნობა იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ადამიანის ყველა წარუმატებლობაში, ყველა ნერვულ გამოვლინებაში, ფაქტობრივად, შეგვიძლია მისივე ასოციალურობა ანუ სოციალური გრძნობის ნაკლებობა აღმოვაჩინოთ – წერდა ადლერი.

აშკარაა, რომ ადლერის მიერ წამოწეული ეს საკითხები არა იმდენად ფსიქოანალიტიკურ, რამდენადაც სოციალურ-ფსიქოლოგიურ პრობლემატიკას უკავშირდება.

ანალიტიკური ფსიქოლოგია (ხარლ გუსტავ იანგი)

იუნგი ფსიქოანალიტიკური მოძრაობის წამყვანი ფიგურა და ფროიდის უახლოესი თანამშრომელი იყო, მაგრამ ისიც განუდგა მას და ანალიტიკური ფსიქოლოგიის თეორიული სკოლა ჩამოაყალიბა. ფროიდის მიერ ადამიანის ფსიქოლოგიური ცხოვრების სექსუალიზაცია იუნგმა გადაჭარბებულად მიიჩნია და სექსუალური ენერჯია – ლიბიდო – როგორც ზოგადი, არასპეციფიკურ სასიცოცხლო ენერჯია განიხილა. თუმცა სექსუალობა ამ საბაზო ენერჯიის ნაწილია, ლიბიდო შეიცავს სხვა მისწრაფებებსაც – ზრდისა და შემოქმედებისადმი.

არაცნობიერზე ფროიდის შეხედულებებს იუნგმა დაუმატა კოლექტიური არაცნობიერის ცნება. ადამიანის გონიერებაში არაცნობიერში მსოფლიო სიბრძნე და გამოცდილება ინახება. კოლექტიური არაცნობიერი, განხვავებით ინდივიდუალურისგან, ყველა ადამიანის მიერაა გაზიარებული, როგორც კაცობრიობის საერთო წარმომავლობის პროდუქტი და კავშირი მილიონწლიან წარსულთან.

კოლექტიური არაცნობიერის მნიშვნელოვანი მდგენელია უნივერსალური ხატ-სიმბოლოები, კრებითი წარმოდგენები, რომლებიც ცნობილია არქეტიპების სახელით და თავს იჩენს ზღაპრებში, სიზმრებში, მითებში და ფსიქოზით დაავადებულ ადამიანთა აზროვნებაში. ეს ხატები, საოცარი მსგავსებით მუდმივად რეპროდუცირდება ერთმანეთისგან დაშორებულ ძველ და ახალ კულტურებში. არქეტიპებს ზეპიროვნული, აუცილებელი და საყოველთაო ხასიათი აქვს.

სიტყვა "არქეტიპი" ბერძნულად პირველსახეს ნიშნავს, მაგრამ იუნგთან იგი ამასთანავე არის ფორმა, ყალიბი, კალაპოტი, რომელიც აწესრიგებს და წარმართავს ფსიქიკურ პროცესებს. არქეტიპი არის შესაძლებლობა, გარკვეული განცდებისა და რეაქციებისადი მზაობა. ძირითადი არქეტიპები იყოფა ოთხ კატეგორიად: 1. "დიდი დედის" არქეტიპი: ეს არის ქალური საწყისი თავისი პროდუქტიული და დესტრუქციული თვისებებით, როგორიცაა: დედა - სიცოცხლის მომნიჭებელი, დედა-მიწა, დეთისმშობელი, სიყვარულის ქალღმერთი, ჯადოქარი, მისანი, მზეთუნახავი, მაცდური ალი, სირინოზი, ქალწული, მეძავი, კუდიანი დედაბერი, 2. "სულიერი მამის" არქეტიპი - განასახიერებს მამაკაცურ თვისებებს, ცნობიერებას და სულიერ ანუ მატერიის საპირისპირო საწყისს; მამის არქეტიპს განეკუთვნება ღმერთი, წმინდანი, მეფე, მოგვი, ბრძენი, დესპოტი, მეომარი; 3. ქმნის, გარდაქმნის, სახეცვლილების არქეტიპი, რომე-

ლიც უკავშირდება სიკვდილისა და აღორძინების თემას, საზღვრის მოსაპოვებლად მოგზაურობას და ქვესკნელში ჩასვლას მთლიანობის დაშლა-აღდგენას და აგრეთვე უფლისწულის, გმირისა და გასაოცარი ნიჭის მქონე ბავშვის (ვუნდერკინდის) თემებს; 4. ცენტრალური არქეტიპი – “თვითობა”, სისრულე და მთლიანობა; სიზმრებში და ოცნებებში თვითობა გამოიხატება უპიროვნოთ როგორც *მანდალა* – წრე, რომელიც კვადრატთან არის შეხამებული და ფსიქიკის წინააღმდეგობრივი ელემენტების ბალანსს განასახიერებს ან როგორც ქვა ან კრისტალი, ან კიდევ პერსონიფიცირებულად (ქრისტე, ბუდა, მაჰმადი, მეფე, დედოფალი, ღვთაებრიობის სხვადასხვა სიმბოლოები). თვითობა პიროვნული განვითარების ქვაკუთხედი და პიროვნების მთავარი მარჯვნივზე მდებარე საწეისია. განვითარება არაცნობიერში იმთავითვე მოცემული პიროვნების შინაგანი ბირთვის – თვითობის გახსნასა და ჩამოყალიბებაზე მიმართული.

პიროვნების ფორმირებისა და ფუნქციონირებისთვის უმთავრესია რამდენიმე არქეტიპი. ესენია: პერსონა, ლანდი, ანიმა და ანიმუსი. *პერსონა* ნიღაბია, რომლის საშუალებით ადამიანი თავს ისეთად წარმოაჩენს, როგორც სახითაც და სურს, რომ საზოგადოებამ მიიღოს და შეაფასოს იგი. ნიღაბი შეიძლება ადამიანის რეალურ ბუნებას ფარავდეს, მაგრამ აუცილებელია ადამიანებთან საურთიერთოდ და ამდენად, სოციალურ ადაპტაციას უკავშირდება. *ლანდის* არქეტიპში პირიქით, სოციალურად მიუღებელი აზრები, გრძნობები და მოქმედებებია განსახიერებული (ურჩხული, ვამპირი, ავაზაკი, მეკობრე); იგი ადამიანის ავ და მოუთვინიერებელ, ბესტიალურ, ინსტინქტურ საწეისს უკავშირდება. ლანდი ადამიანის ველური და ბნელი ორეულია, თუმცა ამავე დროს ლანდი სპონტანურობის, შემოქმედებითი ალტკინების, ემოციური და გონებრივი გასხივოსნე-

ბის წყარო შეიძლება გახდეს, რის გარეშეც პიროვნების სრულფასოვანი ცხოვრება ძნელი წარმოსადგენია.

საყურადღებოა, აგრეთვე, *ანიმასა* და *ანიმუსის* არქეტიპები. ანიმა განასახიერებს ქალურ მარადიულ სახებას, ასევე ფემინურ ნიშნებს მამაკაცის ფსიქიკაში, ხოლო ანიმუსი – მამაკაცის მარადიულ სახებას და მასკულინურ ნიშნებს ქალში. ანიმა-ანიმუსის არქეტიპებში ფიქსირებულია საწინააღმდეგო სქესთან ურთიერთობის საკაცობრიო გამოცდილება. კაცის (ქალის) მთელი არსება ითვალისწინებს ქალის (კაცის) როგორც სხეულებრივ, ისე სულიერ არსებობას. მისი სისტემა იმთავითვე განწყობილია ქალის (კაცის) მიმართ, ისევე, როგორც გარესამყაროზე, სადაც მისთვის არსებობს წყალი, სინათლე, ჰაერი, საკვები და სიცოცხლისთვის აუცილებელი ელემენტები – წერს იუნგი. საკუთარ რჩეულზე პროეცირებული ეს არაცნობიერი სახება მისადმი ვნებას განაპირობებს.

იუნგის თეორიაში ხაზგასმულია თვით ადამიანში საპირისპირო ძალთა ბრძოლა: სახესა ანუ ნიღაბს და შინაგან, პიროვნულ მე-ს შორის; ერთი და იგივე პიროვნების მასკულინურ და ფემინურ მხარეებს შორის. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შეპირისპირება ექსტრავერსია-ინტროვერსია, რაც გარესინამდვილესთან მიმართების ფორმაა. ინტროვერსიის შემთხვევაში ადამიანის საბაზო ვექტორი შიგნით, საკუთარ თავისკენ არის მიმართული. ინტროვერტი შინაგანად ფაქიზი, იდეებით გატაცებული ადამიანია. ამასთან ის ფრთხილი, მოფიქრალი, მერყევია. ექსტრავერტი ადამიანის საბაზო ვექტორი საგანთა და მოვლენათა ობიექტურ სამყაროზეა ორიენტირებული. ის ძირითადად სოციალური ქმედებასა და პრაქტიკულ საქმეებზეა მიმართული. ეს არის სოციალურ ურთიერთობებში ჩართული აქტიური, ფხიზელი, რეალისტი, თამამი ადამიანი.

საქართველო
საქართველოს
საქართველო

ამასთან, ყოველ ადამიანს საკუთარ თავთან ერთიანობა, თანხმობა სწადია. საკუთარი პიროვნების ჰარმონიზებას, ფსიქიკური ფუნქციების დიფერენციაციას და, აგრეთვე, ცნობიერებასა და არაცნობიერს შორის ცოცხალი კავშირების დამყარებას ცნობიერების სფეროს მაქსიმალური გაფართოების ფონზე. ინდივიდუაცია ანუ უმაღლეს მეობაზე გადასვლა ეწოდება. პიროვნების მიერ ყველა თავისი ინდივიდუალური თავისებურების აქტუალიზაციას, ინდივიდუაციას მხოლოდ განსაკუთრებული თვისებებით და შესაძლებლობებით დაჯილდოებული ადამიანები აღწევენ. ამ საბოლოო წერტილის მიღწევა პიროვნების ცხოვრების წამყვანი მიზანიც კი შეიძლება იყოს. “ის, რაც ძვეს არაცნობიერში გამოვლენას და ვაცნობიერებას ესწრაფვის. ასევე პიროვნება, განვითარების მსვლელობაში ცდილობს არაცნობიერი მდგომარეობიდან გამოვიდეს და საკუთარი მთლიანობის განცდა მოიპოვოს” – წერდა 83 წლის იუნგი თავის ავტობიოგრაფიაში.

მრავალთა აზრით, იუნგი XX საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი შემოქმედებითი მოაზროვნეა. მისმა თეორიამ დიდი გავლენა არა მარტო ფსიქოლოგიაზე, არამედ კულტურის სხვა სფეროებზეც მოახდინა.

ჰუმანისტური ფსიქონალიზი (ხარან ჰორნი)

კარენ ჰორნიც ჩამოშორდა ტრადიციულ ფსიქონალიზს და ფსიქონალიზის საკუთარი მიმართულება და სწავლების პროგრამა შეიმუშავა. ჰორნი აღიარებდა, რომ მისი შეხედულებები ფრიდის მიერ შექმნილ გრანდიოზულ ფუნდამენტს ემყარებოდა, მაგრამ მისთვის მიუღებელი გახდა კულტურულ გავლენებთან შედარებით ბიოლოგიურ ძალთა პრიორიტეტულობის იდეა. „როდესაც ვაცნობიერებთ კულტურულ გარემოებათა

უდიდეს როლს ნევროზების წარმოქმნაში, ბიოლოგიური ფიზიოლოგიური ფაქტორები, რაც ფროიდს ნევროზების წარმოქმნაში როდ მიანდა, უკანა პლანზე იხევს“. ამ დასკვნამდე გერმანიიდან ამერიკის შეერთებულ შტატებში ემიგრირებული კარენ ჰორნი თეორიულ მოსაზრებათა გარდა, ემპირიულმა დაკვირვებამ მიიყვანა. ევროპელი და ამერიკელი პაციენტები პიროვნული სტრუქტურით მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისგან, რაც, მისი ვარაუდით, კულტურათაშორისო სხვაობების შედეგი იყო. საბოლოოდ ჰორნი დარწმუნდა, რომ ნებისმიერი – ჯანმრთელი თუ ნევროტული პიროვნების ცხოვრებაში წამყვანია *ადამიანებთან ურთიერთობა*.

ნევროტული პიროვნების ფუნქციონირებაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას კარენ ჰორნი ანიჭებდა იმას, თუ რა გზით ცდილობს ინდივიდი დაძლიოს *ძირეული შფოთვა* – გრძნობა, რასაც განიცდის ბავშვი, რადგან პოტენციურად საშიშ სამყაროში აღმოჩნდა მარტო და უძველესი ნევროზთა ჰორნის თეორიის თანახმად, ნევროტული პიროვნება ძირეულ შფოთვაზე რეაგირების სამ ხერხს შორის კონფლიქტს განიცდის. ეს სამი ხერხი ანუ ნევროტული ტენდენციია: *მოძრაობა ადამიანებისკენ, მოძრაობა ადამიანებისგან, და მოძრაობა ადამიანთა წინააღმდეგ*. სამივე ტენდენციისთვის დამახასიათებელია სიხისტე და ინდივიდუალური პოტენციალის სრულად რეალიზების შეუძლებლობა, რაც ყველა ნევროზის არსია. „ადამიანებისკენ მოძრაობისას“ ინდივიდი ცდილობს დაძლიოს საკუთარი შფოთვა აკვიტებული და დაუინებელი მისწრაფებით, რომ ადამიანებმა იგი მიიღონ, მოიწონონ, შეიყვარონ და ამით მან თავი საჭირო ადამიანად იგრძნოს. ასეთი ორიენტაციის ინდივიდი თავგანწირვისადმი არის მიდრეკილი. მოძრაობისას „შორს ადამიანებისგან!“ – ინდივიდი რეალობას ზურგს აქცევს, იკეტება, ცდილობს გაექცეს ემოციურ ურთიერთობებს.

„მოდრაობისას ადამიანთა წინააღმდეგ“ ინდივიდი დარწმუნებულია, რომ მის გარშემო ყველა მტერია და ცხოვრება სხვედრის მუდმივი ბრძოლაა. მთელი მისი ქცევა მიმართულია იმის დემონსტრირებაზე, რომ ის მედგარია და არავინ სჭირდება.

ნორმაში ეს ტენდენციები ასე თუ ისე თანაარსებობენ და აწონასწორებენ ერთმანეთს, ნევროზის დროს კი ძირეული შფოთვის დაძლევის ამ სამ შეუთავსებელ ტენდენციას შორის კონფლიქტი გარდუვალია.

აღნიშნული სამი სტრატეგიის შესაბამისად გამოიყოფა ნევროტული ხასიათის სამი ტიპი: 1. დამთმობი; 2. განდგომილი და 3. აგრესიული. დამთმობი ტიპი ეძებეს ადამიანებს, რომლებიც მასზე დომინირებენ, უყვართ იგი და იცავენ მას; განდგომილი ტიპი გაურბის ადამიანებს, უყვარს განმარტოება, განკერძოება, დამოუკიდებელი, თვითკმარი და გაუცხოებულია; აგრესიული ანუ მტრული ტიპი უპირისპირდება ადამიანებს, მას იზიდავს ძალაუფლება, პრესტიჟი, „დიდების ძიება“ და დომინირება. ამასთან, ჰორნის თვალსაზრისით, განსხვავება ნევროზით შეპყრობილ და ნორმალურ პიროვნებას შორის მხოლოდ რაოდენობრივია – ამ კონფლიქტურ ტენდენციებს შორის წინააღმდეგობა გაცილებით უფრო მძაფრია ნევროტულ პიროვნებასთან.

ძირეული შფოთვის დაძლევის ნევროტული სტრატეგიებისგან თავისუფალი ცხოვრება – ნორმალური პიროვნების არსებითი ნიშანია. ამას სჭირდება საკუთარი თავის რეალისტურად დანახვა, მიღება და თვითრეალიზაციისადმი სწრაფვა.

საგულისხმოა კარენ ჰორნის ნაშრომი „ქალის ფსიქოლოგია“. ჰორნი თავიდანვე ძნელად ეგუებოდა ქალის ფსიქიკურ თავისებურებათა შესახებ ფროიდის „პატრიარქალურ“ შეხედულებებს, რომ ქალს იმთავითვე ახასიათებს ხასიათის სისუსტე, მორჩილებისადმი და მაზოხისტური ურთიერთობებისადმი მიდრეკილება. ჰორნი კატეგორიულად არ ეთანხმება ამ შეხედულებას.

ბას და მთლიანად უარყოფს ფროიდის ბიოლოგიურ დეტერმინიზმს სოციალური, პიროვნებათაშორისი მიდგომის სახარვეზოდ. ამიტომაც იგი ადამიანის ცვლილებისა და თვითრეალიზების უნარს იმედინად უყურებს. კარენ ჰორნი ჰუმანისტური ფსიქოანალიზის და, ზოგადად, ჰუმანისტური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელია. მის სახელს უკავშირდება აგრეთვე ფემინიზმის თეორიისა და პრაქტიკის წარმოშობა.

ახალი მიმართულებები ბრალიციული ფსიქოანალიზის ჩარჩოში

ფროიდიდან მოყოლებული დღემდე, ფსიქოანალიზის განვითარება კლინიკურ კვლევებს ანუ ინდივიდუალურ შემთხვევათა ანალიზს ეფუძნება. მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადაიდგა მაშინ, როდესაც ფსიქოანალიზი გავრცელდა იმ ასაკობრივ ჯგუფებზე, ვისაც ფროიდი და მისი მიმდევრები იშვიათად ჰკიდებდნენ ხელს – ეს იყო ბავშვები. ეს ნაბიჯი პირველმა ანაფროიდმა და მელანი კლანმა გადადგეს და დღესაც ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქოთერაპია აშშ-სა და ინგლისში ფსიქოანალიზის კონცეფციას ემყარება.

ფსიქოანალიტიკოსებს ასევე სულ უფრო ხშირად უწევდათ კლიენტთა იმგვარ პრობლემებზე მუშაობა, რომლებიც აშკარად განსხვავდებოდა იმ პრობლემებისგან, რასაც ფროიდთან მისული კლიენტები უჩიოდნენ. შეცვლილმა სოციალურ-კულტურულმა კონტექსტმა შესაბამისად კლიენტთა პრობლემებიც შეცვალა: ახლა ისინი აკითხავენ ფსიქოანალიტიკოსს არა მხოლოდ „ტიპური ნევროზებით“, არამედ დეპრესიის, დაცარიელებულობის განცდისა და ცხოვრების ხალისის დაკარგვის გამო. ამგვარ კლინიკურ პრობლემათა გადასატრელად ახლებურ სქემათა საჭიროება დადგა.

ობიექტი-პრობლემის თეორია

თავის წიგნში “მე-ს აღდგენა” ცნობილი ეგო-ფსიქოლოგი პინც კოპუტი განმარტავს თუ რატომ მიმართა მან ფსიქონალიზის რევიზიას. იგი აღნიშნავს, რომ ყველაზე დიდი საფრთხე, რაც ემუქრება თანამედროვე ადამიანის ფსიქოლოგიურ გადარჩენას, შეიცვალა. თუ შედარებით ახლო წარსულში წამყვანი იყო გადაუჭრელი შინაგანი კონფლიქტი, რასაც ქმნიდა “ოიდიპოსის კომპლექსი” – მშობლებსა და შვილს შორის ჭარბი ემოციური სიახლოვე, ამჟამად ბავშვი საკმარისად ვერ იღებს ამგვარ გრძნობად სტიმულაციას: მას აკლია როგორც დედის მხრიდან მისი “სარკული არეკლა” ანუ საკუთარი ფსიქოლოგიის ამოკითხვა დედის მოსიყვარულე მხერაში, ისე იდეალიზაცია – თავისი “მე”-ს სხვაზე, მშობელზე პროეცირება. ორივე შემთხვევაში ბავშვს თავისი მე-ს შესაცნობად სჭირდება “სხვა” და ამ სხვას “მე-ობიექტი” ეწოდება. ბავშვის ხშირი ფიზიკური მარტოობა, დედ-მამის შინაგანი ხატების ნაკლებობა და ნაკლებობა იწვევს იმას, რომ მისი “მე” შეუკვრელი, სუსტი და შეუვსებელი ანუ ცარიელია. ამიტომაც მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრიდან დასავლეთი მოიცვა დეპრესიის სენმა, იკლო შიდაპიროვნული კონფლიქტებით გამოწვეულმა პათოლოგიამ და პრობლემად ახლობლურ ურთიერთობათა დამყარების უუნარობა იქცა. პათოლოგიამ იმდენად იცვალა სახე რომ გამოითქვა აზრი იმის სასარგებლოდ, რომ არსებობს გარდამავალი ზონა ნევროზსა და ფსიქოზს შორის და პიროვნების ორგანიზების საზღვრითი დონე. სწორედ თვითგამორკვევასა და თვითპატივისცემასთან დაკავშირებულ პრობლემათა მოჭარბებამ უბიძგა ანალიტიკოსებს დაინტერესებულნიყვნენ თუ როგორ იძენს ბავშვი ადრეულ ასაკში “მე”-ს განცდას და შემდეგ უკვე მისი მთლიანობის შენარჩუნებას ცდი-

ლობს. ამ პრობლემებზე მომუშავე ანალიტიკოსები უმეტეს შემთხვევაში აღნიშნავენ ობიექტი-ურთიერთობის თეორია და ახვეწენ, რომ ობიექტი-ურთიერთობის თეორიაში ასახული, წარსულში მნიშვნელოვანი და გულისხმიერ ადამიანებთან ურთიერთობის გამოცდილება არსებითად განსაზღვრავს პიროვნების აწმყო დამოკიდებულებებს ადამიანებთან. ხაზგასმით აღინიშნება, რომ ადამიანისთვის გაცილებით უფრო დამახასიათებელია სწრაფვა პიროვნებათაშორისო ურთიერთობების დამყარებისადმი, ვიდრე სექსუალურ და აგრესიულ ლტოლვათა დაკმაყოფილების ძიება.

ობიექტი-ურთიერთობამ დეფორმირება შეიძლება განიცადოს განვითარების სხვადასხვა დონეზე, და რაც უფრო ადრეულია ეს დონე, მით უფრო სერიოზული იქნება მომავალში პიროვნული დარღვევა. მაგალითად, შიზოფრენია ყველაზე ადრეულ საფეხურზე მომხდარი დეფორმაციაა, რომლის შედეგად სუბიექტი საზოგადოდ ვეღარ ანსხვავებს რა არის “მინაგანი” და რა – “გარეგანი”.

ობიექტი-ურთიერთობის თეორიაში გატარებულია საგულისხმო იდეა, რომ საკუთარ თავისა და ობიექტის, ანუ მნიშვნელოვანი სხვა ადამიანის რეპრეზენტაციები ურთიერთკავშირში ყალიბდება და რომ ობიექტი-ურთიერთობა ინტერაქციული დიალოგის შედეგია. ანუ ადამიანს ვერ ექნება დიფერენცირებული, განაწევრებული წარმოდგენა მეორე ადამიანზე, თუკი საკუთარი თავის შესახებ სტაბილური და ამასთანავე დიფერენცირებული წარმოდგენა არ გააჩნია, და პირიქით.

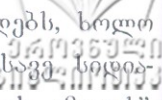
კონკრეტულ, ცალკეულ ადამიანთა კოგნიტური რეპრეზენტაციები ანუ ობიექტი-რეპრეზენტაციები, ამ რეპრეზენტაციებთან მიმართული სურვილები და ემოციები, მე-სა და “მნიშვნელოვან სხვათა” მიმართ ფანტაზიები და შიშები - ეს ის თემებია, რაც კვლევის ამ სფეროში შედის, და რაც, ამ თეორიის მიხედ-

ვით, ინტერპერსონალური ფუნქციონირების მთავარი და განმარტავი წყვეტი მაშუალებელია.

ობიექტი-ურთიერთობის თეორიაში პიროვნული ორგანიზაციის განსხვავებული დონეები შემდეგნაირად არის გააზრებული: უდაბლეს დონეზე იმყოფებიან ქრონიკული ფსიქოტიკები, რომლებსაც დაზიანებული აქვთ უნარი შეამოწმონ რეალობა და დაამყარონ მნიშვნელოვანი ურთიერთობები. შემდეგ მოდიან საზღვრითი პიროვნული აშლილობის მქონე ადამიანები, რომლებსაც უჭირთ საკუთარი თავისა და ადამიანების მწყობრი რეპრეზენტაციების ფორმირება, და ურთიერთობებში დაღრმავებული ფსიქიკური ენერჯის “დაბანდება” ანუ პიროვნული ჩართულობა. საზღვრითი პათოლოგიის შემთხვევაში, პაციენტს უჭირს ასევე თავისი ემოციების რეგულირება – ჩვეულებრივ, მისთვის ადამიანი ან ძალიან კარგი, ან ძალიან ცუდია. ფსიქიკური ჯანმრთელობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაჩვენებელი საპირისპირო ვალენტობის აზრებისა და გრძნობების ინტეგრირების უნარია, რასაც საზღვრითი პათოლოგიის მქონე ადამიანები აშკარად მოკლებულნი არიან.

თავისი “ეგოფსიქოლოგია” კოპტმა ფსიქოანალიტიკური კონფლიქტების ალტერნატივად დასახა. იგი ვარაუდობდა, რომ ჩვილის განვითარება იწყება მდგომარეობიდან, სადაც ჯერ კიდევ გამოუდიფერენცირებელია “მე” და “სხვა”, რაც ხასიათდება გარდამავალი, ცუდად ინტეგრირებული რეპრეზენტაციებით, და მას ფრაგმენტული “მე”-ს სტადია უწოდა. მოგვიანებით ყალიბდება ნუკლეარული “მე” ანუ “მე”-ს ბირთვი. ამ “მე”-ს ბიპოლარული სტრუქტურა აქვს: ერთ მხარეზეა მისწრაფებები, მეორეზე – იდეალები, ხოლო მათ შორის განლაგებულია მონაცემები და უნარები, რაც ამ ორ პოლუსს თაღვივით აერთიანებს. ანუ ბავშვს ერთი მხრივ, ამოძრავებს საკუთარი თავის შესახებ ფანტასტიკური წარმოდგენები, რომ ის ყოვლისშემძლე და ყოვლის-

მცოდნეა, რასაც კოპუტი გრანდიოზულ “მე“-ს უწოდებს, სრულ მეორე მხრივ, ბავშივი საკუთარ მშობლებსაც ასეთსავე სიდიადეს ანიჭებს და ქმნის “იდეალიზირებული მშობლის იმაგოს”. კოპუტი ფაქტობრივად ამბობს, რომ ბავშვთან მოცემულია ადამიანის ძირეული მისწრაფებები და იდეალები, მათი შესაბამისი ტალანტები და უნარები; უნარი იპოვო გარემოში ადამიანები, რომლებიც დაგეხმარებიან გამოიმუშავო მთლიანი და პოზიტიური “მე“-ს განცდა. პრობლემები შეიძლება გაჩნდეს, თუ: მზრუნველი 1. დააკლებს ემპათიას ბავშვს, რომელსაც სურს რომ თავისი “საავტორო ნამოქმედარი” (მაგ., პირველი ნაბიჯები, ან ავტონომიურობის სხვა გამოვლინება) სხვამ დაუდასტუროს ანუ არეკლოს; 2. ვერ შესთავაზებს საკუთარ თავს, როგორც პიროვნულობის მომხიბლავ მოდელს. თუკი მზრუნველი (დედა) ოპტიმალურზე მეტად აკლებს ბავშვს ემპათიას, ან მუდმივად საკუთარ საჭიროებებზე რეაგირებს და არა ბავშვზე, ბავშვს დეფექტები უვითარდება “მე“-ს ერთ ან ორივე პოლუსზე. ბავშივი ვედარ ახერხებს სხვადასხვა მოთხოვნილებების და თვითშეფასების რეგულირებას, რაც იწვევს ისეთ სიმპტომებს, როგორიცაა უუნარობა აიტანო სიამოვნების უეცარი დაკარგვა, მერყეობა “მე“-სა და “სხვების” განდიდებასა და გაუფასურებას შორის; განცდა, რომ რაღაც იმთავითვე გეკუთვნის და არ გაძლევენ; დაუოკებელი მოთხოვნილება, რომ ყველანი შენით იყვნენ აღტაცებულნი და არაინტეგრირებული იდენტურობა.

ნარსისიზმი და ნარსისული პიროვნება. “მე“-ს განცდის დარღვევებისადმი ინტერესმა „ნარცისიზმის“ და “ნარცისული პიროვნების“ კონცეფციები აქტუალური გახადა.

ტრადიციულ ფსიქონალიზში ნარცისიზმი, ლიბიდოს საკუთარ თავზე (და არა გარეგან ობიექტზე) კონცენტრირება ერთმნიშვნელოვნად განიხილებოდა როგორც ინფანტილური ფსიქიკური დისპოზიცია, რომელიც სინამდვილის მიმართ რეა-

ლისტური დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას იმდენად მეტად რად ეწინააღმდეგება, რომ მის წინაშე ფსიქონალიტიკოსების ფარ-ხმაღს ყრიდნენ და მას “გამოუვალ მდგომარეობად” მიიჩნევდნენ, რომელიც “მკურნალობას არ ექვემდებარება”.

ჰაინც კოჰუტი მე-ს ჯანსაღი გრძნობის ჩამოყალიბებას ნარცისიზმს უკავშირებს. ჯანსაღი, ტრანსფორმირებული ნარცისიზმის შემთხვევაში ინდივიდი იძენს საკუთარი მე-ს მკაფიო განცდას, მისთვის მისაღებ და საკმაოდ სტაბილურ თვითშეფასებას, ამაყობს საკუთარი მიღწევებით. ამასთანავე, აცნობიერებს და ანგარიშს უწევს სხვა ადამიანთა სურვილებს. ნარცისული პიროვნული დარღვევის შემთხვევაში კი ადამიანს ახასიათებს დეფექტები “მე“-ს განცდაში, მყიფე თვითშეფასება, მოთხოვნილება, რომ სხვები მისით იყვნენ აღტაცებულნი, და ამასთანავე, სხვა ადამიანთა გრძნობებისადმი ემპათიის უქონლობა. ნარცისული ხასიათობრივი ტიპისთვის არც თუ იშვიათად, დამახასიათებელია საკუთარი უსარგებლობის და უნიათობის, სირცხვილისა და დამცირებულობის ინტენსიური განცდები და ამასთანავე, საკუთარი გრანდიოზულობის განცდა და უდიდეს პირად წარმატებათა წარმოსახვა. ხშირად ამგვარი ადამიანი მიიჩნევს, რომ სხვები მის წინაშე დავალებულები არიან, რომ ის აღტაცებას იმსახურებს, რომ იგი ერთადერთი და განუმეორებელია. ნარცისულ პიროვნებას შეუძლია ახლობლების, ისევე, როგორც საკუთარი თავის გაიდევლება, მაგრამ, საზოგადოდ, ადამიანებისადმი პატივისცემით არ გამოირჩევა – უფრო პირიქით. ნარცისული პიროვნული აშლილობის მქონე პაციენტებისთვის დამახასიათებელია ზემგრძნობიარობა სხვების მხრიდან უგულვებელყოფის მიმართ, იპოქონდრია და დეპრესია.

ჰენრი მიურეიმ, პიროვნების კვლევის ორიგინალური მეტოდიკის TAT-ის ავტორმა, შემომუშავა აგრეთვე ნარცისიზმის საკვლევი კითხვარი და მასში შეიტანა შემდეგი დებულებები:

- ხშირად ვფიქრობ იმაზე, როგორ გამოვიყურები ბეჭდილებას ვახდენ ირგვლივმყოფ ადამიანებს
- გულში მხვდება ჩემ შესახებ ხუმრობით ან გადაკრულად ნათქვამი;
- მიყვარს ღაპარაკი საკუთარ თავზე, საკუთარ განცდებზე, გრძნობებსა და აზრებზე.

მოგვიანებით შემუშავდა და ამჟამად აქტიურად გამოიყენება ნარცისული პიროვნების კითხვარი (NPI).

ნარცისიზმის სკალაზე მაღალი ქულების მქონე პირები გაცილებით უფრო პოზიტიურად აფასებენ საკუთარ ქმედებებს, ვიდრე მათ აფასებენ ადამიანები – მეგობრები, კოლეგები, უფროსები. მაშინ, როდესაც ადამიანთა უმრავლესობა სარკეში ან ვიდეოჩანაწერზე თავისი გამოსახულების დანახვისას უხერხულობას განიცდის, ნარცისული პიროვნება საკუთარი გამოსახულებით ტკბება. მთლიანობაში, ნარცისული პიროვნებისთვის დამახასიათებელია თვითგანდიდება, საკმაოდ მარტივი (რომ არა ვთქვათ, პრიმიტიული) *მე-კონცეფცია და სხვა ადამიანებისადმი ცინიკური უნდობლობა.*

ამ და სხვა მონაცემებიდან იკვეთება აღმატებულ თვითშეფასებას ჩაჭიდებული ადამიანის სახე.

ამონიური მიჯაჭვულობის თეორია

მტკიცე ემოციური კავშირის ანუ მიჯაჭვულობის თეორიაში მუშავდება პიროვნების განვითარებაზე და მის შემდგომ ფუნქციონირებაზე ადრეული გამოცდილების გავლენა.

თეორია ძირითადად ემყარება ბრიტანელი ფსიქონალიტიკოსის ჯონ ბოულბის შრომებსა და განვითარების ფსიქოლოგიის სპეციალისტის მერი ეინსუორთის ემპირიულ მონაცემებს. ბოულბი დაინტერესდა იმ გავლენით, რასაც ახდენს

მშობლებთან ბავშვის ადრეული განშორება მის პიროვნულ განვითარებაზე, ეს სერიოზული პრობლემა იყო ინგლისში მსოფლიო ომის დროს, სადაც ათასობით ბავშვი დააცილეს მშობლებს და სოფლად გახიზნეს, რათა ისინი ქალაქების საავიაციო დაბომბვებისგან დაეფარათ.

ბოულები აგრძელებს მელანი კლანის ხაზს – რომ ცენტრალურ როლს ბავშვის პიროვნების ჩამოყალიბებაში ასრულებს დედა (და არა მამა, როგორც ეს ფროიდის ფსიქონალიზშია) და მიიხედავს, რომ განვითარების პროცესში ბავშვი თანამიმდევრულად გაივლის მასზე მუდმივი მზრუნველის, ჩვეულებრივ, დედისადმი მიჯაჭვულობის ფაზათა სერიას. მიჯაჭვულობის ყველაზე ადრეული ფუნქცია ბავშვისთვის სიცოცხლის შენარჩუნებაა. მოგვიანებით, მზრუნველი ბავშვისთვის ხდება „უსაფრთხოების ბაზა“, რაც მას გარესამყაროს საკვლევად და საკუთარი ავტონომიზაციისთვის სტირდება. **მიჯაჭვულობის მსავეთი სისტემის** განვითარების შემდგომ ფაზაზე ბავშვი იქმნის შინაგან ოპერატიულ მოდელებს ანუ საკუთარი თავისა და მასზე მთავარ მზრუნველთა ფსიქოლოგიურ ხატებს. ურთიერთობათა ბავშვობისდროინდელ გამოცდილებაზე დამყარებული ეს მოდელები ადამიანებთან ურთიერთობის ზოგად მოლოდინებს განსაზღვრავს.

მიჯაჭვულობის ქცევითი სისტემა განიხილება როგორც ადაპტაციისთვის დიდი ღირებულების მქონე შინაგანი პროგრამა, ჩვენი ევოლუციური მემკვიდრეობის ნაწილი, რაც დედასთან მჭიდრო კონტაქტის შენარჩუნებას უზრუნველყოფს და ამით ბავშვის განვითარებას და გარესამყაროში დამკვიდრებას ემსახურება.

მიჯაჭვულობის შეფასების საგულისხმო პროცედურა შეიმუშავა მერი ენსლურთმა, რასაც „უცნაური სიტუაცია“ უწოდია. ეს არის სისტემატური დაკვირვება იმაზე, თუ როგორ რეაგირებ

რებს ბავშვი მზრუნველის წასვლაზე (მასთან გაყრას ან დაბრუნებაზე (მასთან შეყრაზე). გამოიყო მიჯაჭვულობის სხვა კატეგორიის ბავშვები: ძვირად მიჯაჭვული ანუ თავდაჯერებული (ბავშვების 70%), არამყარად მიჯაჭვული ანუ მშფოთვარეთაგან ამრიდებული (ბავშვების 20%) და მშფოთვარე არამყარად მიჯაჭვული ანუ ამბივალენტური ბავშვები (ბავშვების 10%). მარტივად რომ ვთქვათ, თავდაჯერებულ ბავშვს სწყის დედის წასვლა, მაგრამ უხარია მისი დაბრუნება, დედის წასვლას ადვილად ეგუება და თამაშის გაგრძელება შეუძლია. ამის საპირისპიროდ, მშფოთვარეთაგანამრიდებული ბავშვი დედასთან განშორებას დიდად არ აპროტესტებს, მაგრამ დაბრუნებულ დედას გაურბის – ზურგს აქცევს ან მასთან არ ჩერდება. დაბოლოს, მშფოთვარე-ამბივალენტურ ბავშვს უჭირს ორივე სიტუაციაში – დედასთან გაყრისას და დედასთან შეყრისას. განსაკუთრებით საგულისხმო მის ქცევაში ეს არის მოთხოვნათა უცნაური ნაზავი – აიყვანოს დედამ ხელში და იქვე იატაკზე დააბრუნოს მას შემდეგ, რაც პირველი მოთხოვნა დაკმაყოფილდება.

ადამიანის მიჯაჭვულობის სტილი უცვლელი რჩება ცხოვრების მანძილზე და დიდწილად განსაზღვრავს პიროვნებათაშორისო ურთიერთობებს. კერძოდ, მიჯაჭვულობის თავდაჯერებული სტილი უკავშირდება ბედნიერების, მეგობრობის, ნდობის განცდებს; თავის არიდების სტილი სიახლოვის შიშს, ემოციურ რხევებს და ეჭვიანობას; მშფოთვარე-ამბივალენტური სტილი კი – ემოციურ რყევებს და უკიდურესობებს და, საზოგადოდ ადამიანისადმი უნდობლობასა და ეჭვანულობას. მიჯაჭვულობის ტიპი გავლენას ახდენს აგრეთვე თვითშეფასებაზე, ხოლო თვითშეფასება, თავის მხრივ, დიდწილად განსაზღვრავს სხვადასხვა სფეროში ადამიანის წარმატებას. მიჯაჭვულობის სტილი კავშირში აღმოჩნდა პარტნიორის არჩევასთან

და სასიყვარულო ურთიერთობის სტაბილურობასთან, დეპრესიული ულ რეაგირებასთან და იმასთანაც, თუ როგორ უმკლავდებიან ინდივიდი კრიზისს.

კვლევებიდან გამოიკვეთა აზრი, რომ ეს სტილი გენეტიკური ფაქტორებით არ არის განსაზღვრული, არამედ ოჯახში გაშვებული ატმოსფეროს შედეგია.

ფსიქოლინამიური მიმართულების თეორიათა გეფასება

ფროიდის კლასიკური ფსიქოანალიზის წიაღში აღმოცნობული თეორიები თუმცა სხვადასხვა მიმართულებით განვითარდა, პიროვნების ამ თეორიათა ავტორებს არ გაუწყვეტიათ ორგანული კავშირი ფროიდის მოძღვრებასთან, რასაც თავადაც აღნიშნავენ. მათთვის, ისევე როგორც ფროიდისთვის, პრიორიტეტულია პიროვნების არაცნობიერის სფერო, მკურნალობა არაცნობიერი შინაარსების გაცნობიერებას უკავშირდება და ხელშეუხებელია ფროიდის თეზისი ნორმასა და პათოლოგიაში მოქმედ მექანიზმთა იგივეობის შესახებ. უნდა ითქვას ისიც, რომ ამ თეორიათა საერთო წარმომავლობის მიუხედავად, ერთიან თეორიულ სისტემად მათში განვითარებული შეხედულებების სინთეზი დღემდე არავის უცდია.

ძირითადი ცნებები

არასრულყოფილების განდა და მისი კომპენსირების მექანიზმები – ადღერის თეორიის ამოსავალი ცნებები – პიროვნების განვითარებისა და ჩამოყალიბების ძირეული მოტივაცია.

ცხოვრების სტილი – არასრულყოფილების დაძლევის ხერხების და პიროვნების იდეალების ერთობლიობა.

კოლექტიური არაცნობიერი – იუნგის თანახმად, ინდივიდის არაცნობიერის ნაწილი, რომელიც თანდაყოლილია და ლუცისურად ჩამოყალიბებული და ზოგად კაცობრიულია.

არქეტიპები – უძველესი ზეპიროვნული, საყოველთაო, თანდაყოლილი ფსიქოლოგიური სქემები (ფიგურები), საკაცობრიო განცდების ანაბეჭდები და ამ განცდებისადმი შინაგანი განწყობები.

ძირეული შფოთვა – ჰორნის თეორიის ამოსავალი ცნება – მარტოობისა და უსუსურობის განცდა, რასაც ინდივიდს პოტენციურად საშიში გარემო აღუძრავს.

მეობიექტები – ობიექტი-ურთიერთობის თეორიის თანახმად – მნიშვნელოვანი და გულისხმიერი ადამიანები, რომლებიც ბავშვს საკუთარი მე-ს ასაგებად და შესაცნობად სჭირდება.

მიჯაჭვეულობის ქცევითი სისტემა – ბოულბის კონცეფცია, რომელშიც ხაზი ესმება პატარა ბავშვის კავშირის ფორმირებას დედასთან (მზრუნველთან). მიჯაჭვეულობის ქცევითი სისტემის ფუნქციაა ბავშვს უსაფრთხოების განცდა შესძინოს, რათა მან გარემოსთან ადეკვატური კონტაქტის დამყარება შეძლოს.

ძირითადი დაბუჯებები

1. ფსიქონალიტიკური მოძრაობის წამყვანი ფიგურები – ადლერი და იუნგი განუდგნენ ფროიდს და საკუთარი თეორიული სკოლები შექმნეს.
2. ადლერი და იუნგი პრინციპულად არ ეთანხმებოდნენ ფროიდის მიერ სექსუალური ლტოლვის ფსიქიკური ცხოვრების ქვაკუთხედად გაზოცხადებას.
3. ადფრედ ადლერმა ჩამოაყალიბა ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის სკოლა, ხოლო კარლ იუნგმა – ანალიტიკური ფსიქოლოგია.

4. ადღერმა ინსტიტუტური სექსუალური ღტოლვებიდან არაცნობიერიდან აქცენტი სოციალურ მისწრაფებებსა ცნობიერებაზე გადაიტანა.
5. ადღერის აზრით, პიროვნების განვითარებისთვის ძირეული არა სექსუალური მოტივაცია, არამედ საკუთარი არასრულყოფილების განცდა და მისი კომპენსირების მექანიზმები.
6. არასრულყოფილების განცდის დაძლევის ღტოლვა აღძრავს უპირატესობის მიღწევის და დემონსტრირების მოტივაციას.
7. უპირატესობის მიღწევის მისწრაფება არა მხოლოდ ადამიანის კონკურენტულ სულისკვეთებაში, არამედ თანამშრომლობასა და სოციალურ გრძნობებშიც ვლინდება.
8. კარლ იუნგმა არაცნობიერზე ფროიდის შეხედულებებს დაუმატა კოლექტიური არაცნობიერის ცნება.
9. კოლექტიური არაცნობიერი პირადი გამოცდილებისგან დამოუკიდებელია და ყველა ეპოქისა და კულტურისთვის უნივერსალურია.
10. იუნგი მიიხსენებდა, რომ ზოგადი არასპეციფიკური სასიცოცხლო ენერგია – ლიბიდო, გარდა სპეციფიკური სექსუალური ენერგიისა შეიცავს ზრდისა და განვითარების მისწრაფებებს.
11. პიროვნული მთლიანობის მისაღწევად ადამიანმა ცნობიერ და არაცნობიერ პროცესებს შორის კავშირი უნდა დაამყაროს;
12. კარენ ჰორნი ხაზს უსვამდა პიროვნების დინამიკაში კულტურული ფაქტორების და პიროვნებათაშორისო ურთიერთობების როლს.
13. ნევროზის მიზეზთა შორის ყველაზე დიდ მნიშვნელობას კარენ ჰორნი პიროვნებათაშორისო ურთიერთობების დარღვევას ანიჭებდა.
14. ტრადიციული ფსიქოანალიზის შემდგომი განვითარება პიროვნების თვითგამორკვევის და თვითშეფასების შესწავლის მიმართულებით წარიმართა. კვლევის ამ მიმართულებაში

შეიქმნა: ა) ობიექტი-ურთიერთობის თეორია და ბ) ემპირიკური მიჯაჭვულობის მოდელი. ორივე ეს მოდელი, შესწავლის განმარტებებზე დაყრდნობით, ადასტურებს ბავშვის ადრეული ემოციური გამოცდილების გადამწყვეტ გავლენას მის განვითარებაზე, პიროვნებად ჩამოყალიბებაზე და ადამიანებთან სამომავლო ურთიერთობაზე.

ფენომენოლოგიური ჰუმანისტური თეორია, რომლის ავტორია ჯარლ როჯერსი

ტერმინი “ფენომენოლოგია” ძნელი განსასაზღვრია, მაგრამ, ზოგადად, ის ეხება ფართო ფილოსოფიურ პოზიციას, რომ ადამიანისთვის ერთადერთი რეალობა, მასალა, რისგანაც აგებულია მისი არსებობა – უშუალო, მთლიანობითი, სუბიექტური გრძნობადი გამოცდილებაა. პიროვნებისადმი ფენომენოლოგიურ მიდგომაში წამყვანი ადგილი უკავია ჰუმანისტურ ფსიქოლოგიას.

ჰუმანისტური მსოფლმხედველობა საუკუნეებს ითვლის. ის ძირითად ღირებულებად მიიჩნევს ადამიანის პიროვნებას და აღიარებს მის უფლებას ბედნიერებაზე, თავისუფლებაზე, თანასწორობაზე და ყოველგვარი უნარის გამოვლინებაზე; ადამიანის კეთილდღეობა სოციალური ინსტიტუტების აკარგვანობის შეფასების მთავარი საზომია, ხოლო თავისუფლების, თანასწორობის, სამართლიანობისა და კაცთმოყვარეობის პრინციპი – ადამიანთა შორის ურთიერთობის ნორმები.

პიროვნებისადმი ჰუმანისტურ მიდგომაში, რომლის თვალსაჩინო წარმომადგენელია კარლ როჯერსი, იგულისხმება, რომ ადამიანი შეიძლება გავიგოთ და კიდევ უნდა გავიგოთ იმის მიხედვით, თუ როგორ აღიქვამს იგი საკუთარ თავს და გარემომცველ სინამდვილეს ანუ დიდი ყურადღება ეთმობა მე-ს (Self) და მე-სთან დაკავშირებულ გრძნობად გამოცდილებას.

ამრიგად, განსახილველი თეორია მიმართულია ადამიანის შინაგანი (ფენომენოლოგიური) სამყაროს შესწავლაზე, რადგა-

ნაც ვარაუდობს, რომ ადამიანის მიერ საკუთარი ქვეყანა და ძალზე ღირებულია როგორც ემპირიული – ობიექტური, ისე კლინიკური – ინტუიციური კვლევისთვის, რისი სინთეზიც საგნებით შესაძლებელია.

ხაზგასასმელია, რომ განსხვავებით ფსიქონალიზისგან, რომელიც ახსნითი მოდელია, როჯერსის თეორია პიროვნების აღწერით მოდელს წარმოადგენს.

როჯერსის მახედულეზები ადამიანის რაობაზე

როჯერსისთვის ადამიანის ბუნება არსობრივად პოზიტიურია. ადამიანი თვითაქტუალიზაციისკენ ანუ საკუთარი პოტენციალის – უნარებისა და ნიჭის სრული გაშლისკენ მიემართება. საპირისპირო აზრის იყო ფროიდი: – საკმარისია ნება მიეცეს, ადამიანი მყისვე მკვლელობას, ინცესტს და ყველანაირ კრიმინალურ აქტს ჩაიდენს, რადგან ის თავისი არსით ირაციონალური, ასოციალურია და საკუთარი თავის და სხვათა ნგრევისკენ არის მიდრეკილი. როჯერსი არ უარყოფს ადამიანის ამგვარი ქცევის რეალურობას, მაგრამ ფიქრობს, რომ ასე იქცევა როგორც ნევროზით შეპყრობილი და არა მოწიფული, განვითარებული ადამიანი. როდესაც ადამიანი თავისუფლად მოქმედებს იგი თავს საზოგადოებრივ არსებად განიცდის, შესაბამისად იქცევა და ამით საკუთარი თავის რეალიზებას ახდენს.

როჯერსმა იცის, რომ მას გულუბრყვილო ოპტიმისტად მიიჩნევენ და განმარტავს თავის პოზიციას: უკლებლივ ყველა ადამიანში არის პოზიტიურ ცვლილებათა წარმართველი ძალები, მაგრამ ეს ძალები ხშირად ძალიან ღრმად არის ჩაბუდებული და მათ გამოთავისუფლებას ხელშეწყობა სჭირდება.

როჯერსის ფენომენოლოგიური პოზიციის თანახმად, ყველა ინდივიდი სამყაროს უნიკალურად აღიქვამს, რაც მის **სიზოლოგიურ ველს** ქმნის. ადამიანის ფენომენოლოგიური ველი ცნობიერი და არაცნობიერი შინაარსებისგან შედგება, მაგრამ ადამიანის (განსაკუთრებით ჯანმრთელი ადამიანის) ქცევის უმნიშვნელოვანესი დეტერმინანტები არის ის, რომლებიც ცნობიერდება ანდა შესაძლებელია მათი გაცნობიერება. როჯერსის მიდგომა ამაშიც მკაფიოდ განსხვავდება ფსიქონალიზისგან და მასში არაცნობიერზე დასმული აქცენტისგან. თუმცა ფენომენოლოგიური ველი ინდივიდის ინტიმური, სხვებისთვის დახურული პრივატული სამყაროა, უნდა ვეცადოთ დავინახოთ ეს სამყარო ისე, როგორც მას ხედავს ინდივიდი, მის ქცევას მისივე თვალთ შევხედოთ, ის ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა ამოვიკითხოთ, რაც თვითონ ინდივიდმა იგულისხმა.

როჯერსისთვის ფენომენოლოგია ადამიანის შესახებ მეცნიერების ბაზისია და ფსიქოლოგიური კვლევა შინაგანი სუბიექტური გამოცდილების ანუ პიროვნების მიერ მოვლენათა უშუალო განცდის გაგებას უნდა ცდილობდეს. სამეცნიერო კვლევა ლაბორატორიაში ან კომპიუტერთან არ უნდა იწყებოდეს. ფენომენოლოგიური მონაცემების უმნიშვნელოვანესი წყაროა თერაპიის პროცესში მოპოვებული კლინიკური მასალა. როჯერსი ყოველთვის იწყებდა კლინიკური დაკვირვებით, შემდეგ ამ დაკვირვებებს ჰიპოთეზებად აყალიბებდა, ხოლო ჰიპოთეზას მკაცრი მეთოდებით ამოწმებდა.

პროფესიული ცხოვრების მანძილზე როჯერსი ცდილობდა გაედო ხიდი უფსკრულზე, რაც არსებობს სუბიექტურსა და ობიექტურს, რელიგიასა და მეცნიერებას შორის, რათა არ დაკარგულიყო ადამიანის ინდივიდუალობა – ასე შეაფასა მისი მოღვაწეობა ამერიკის ფსიქოლოგთა ასოციაციამ.

როჯერსის ყურადღება ძირითადად მიმართულია ინდივიდის ქოთერაპიის პროცესზე. პიროვნების მისი თეორია თერაპიული მუშაობის პროცესში იშვა და მის განშტოებად იქცა.

პიროვნებისადმი ფენომენოლოგიური მიდგომა აქცენტს სვამს თვითაქტუალიზაციისადმი ინდივიდის მუდმივ სწრაფვაზე და აღიარებს ნებისყოფის თავისუფლებას და პიროვნების ინდივიდუალურ არჩევანს განსაზღვროს გარესამყაროში საკუთარი არსებობის მოდუსი. როჯერსის თეორიის ქვაკუთხედია მუდმივი ცვლილებისა და ჩამოყალიბების პროცესში მყოფი პიროვნება.

სტრუქტურა

საკუთარი „მე“ (Self)

პიროვნების თეორიაში როჯერსისთვის საკვანძო სტრუქტურული ცნებაა “**მე**”. ინდივიდი აღიქვამს გარეგან სტიმულებს, საკუთარ გრძნობად გამოცდილებას, რასაც გარკვეულ შინაარსს ანიჭებს. გრძნობადი ხატების და შინაარსების (მნიშვნელობების) ერთიანი სისტემა ინდივიდის ფენომენოლოგიურ ველს ქმნის. ფენომენოლოგიური ველის ის ნაწილები, რასაც ადამიანი „მე“-თი აღნიშნავს, “საკუთარ თავს” ანუ მე-კონცეფციას ქმნის. მე-კონცეფცია აღქმის მწყობრი და შეთანხმებული პატერნია. თუმცა მე-კონცეფცია იცვლება, იგი სტრუქტურირებულიობის, მთლიანობის და ორგანიზებულობის ამ თვისებას ყოველთვის ინარჩუნებს.

“მე“-ს ცნებასთან მიმართებით საყურადღებოა კიდევ ორი ასპექტი. ჯერ-ერთი, “მე” არ არის ჩვენი შიგნით დაბუდებული არსება. “მე” არაფერს “აკეთებს”, ინდივიდი არ ფლობს “მე“-ს

იბგვარ ინსტანციას, რომელიც გააკონტროლებდა მის ქვეყნს. „მე“ – სხვადასხვა აღქმის ორგანიზებული ნაკრები; მეცნიერებისა და ხატების პატერნი, რასაც „მე“-ს ვუწოდებთ, მისაწვდომია ცნობიერებისთვის ანუ შესაძლებელია მისი გაცნობიერება. თუმცა ინდივიდს გაუცნობიერებელი შინაგანი განცდაც უთუოდ აქვს, მე-კონცეფცია, ძირითადად, ცნობიერდება. როჯერსს მიაჩნდა, რომ „მე“-ს ამგვარი განსაზღვრება ზუსტია და გამოკვლევათა ჩასატარებლად აუცილებელი. თუ „მე“-ს განსაზღვრებაში შვეიტანთ არაცნობიერ მასალას, ამ მოვლენას ობიექტური მეთოდებით ვეღარ შევისწავლით.

მონათესავე სტრუქტურული ცნებაა *იდეალური მე*. „იდეალური მე“ ეს არის ინდივიდისთვის სანუკვარი მე-კონცეფცია. იგი შეიცავს გრძნობად ხატებს და მნიშვნელობებს, რომლებიც „მე“-ს უკავშირდება და ინდივიდისთვის მეტად ღირებულია.

მე-კონცეფციის გამოშვების მეთოდები

როჯერსს არაერთხელ აღუნიშნავს, რომ მუშაობა „მე“-ს ცნებით არ დაუწყია. თავიდან, მას „მე“ ბუნდოვან და უშინაარსო ტერმინად მიაჩნდა. მაგრამ, როდესაც ისმენდა თუ როგორ აყალიბებენ კლიენტები საკუთარ პრობლემებს და სხვადასხვა მოვლენებისადმი თავის დამოკიდებულებას გამოსატყვენ, აღმოაჩინა, რომ ამა თუ იმ ხარისხით ყველა აქტიურად იყენებს სიტყვა „მე“-ს. ამან როჯერსს მე-ს ცნების განსაზღვრების და მისი გაზომვის ხერხისა და ინსტრუმენტის გამონახვის აუცილებლობა დაანახა.

Q—სოროტირების ტექნიკა. კვლევა როჯერსმა დაიწყო იმით, რომ ჩაიწერა საკუთარი თერაპიული საუბრები და შემდეგ ყველა სიტყვა, რომელიც „მე“-ს ეხებოდა რამდენიმე კატეგორიად გადაანაწილა. საუბრების ჩანაწერთა ამ პირველი კვლევის შემ-

დევ მან გამოიყენა სტეფენსონის მიერ მე-კონცეფციის მად დამუშავებული **Q - სორტირების მეთოდი**. ეს მეთოდი არის აწვდის ცდისპირს ბარათების დასტას. თითოეული ბარათი შეიცავს დებულებას, რომელიც ამა თუ იმ პიროვნულ მახასიათებელს ეხება. ერთ ბარათზე შეიძლება ეწეროს: “ადვილად უმეგობრდება ადამიანებს”, მეორეზე – “უჭირს ბრაზის გამოხატვა” და ა.შ. ცდისპირს თხოვენ წაიკითხოს ყველა ეს დებულება (სულ დაახლოებით 100) და განაღვოს გარკვეული წესით: ერთ კიდეზე უნდა დაიდოს ბარათები – “ჩემთვის ყველაზე უფრო მეტად დამახასიათებელი”, ხოლო მეორე კიდეზე – “ჩემთვის ყველაზე უფრო ნაკლებად დამახასიათებელი”. ცდისპირს წინასწარ ეუბნებიან რამდენ გროვად უნდა დალაგდეს ბარათები და რამდენი ბარათი უნდა იყოს გროვაში. ამით ირკვევა ცდისპირის მიერ შეფარდებითი შეფასება თუ რამდენად შეეფერება მას თითოეული პიროვნული ნიშან-თვისება.

ამრიგად, Q-სორტირება ფაქტობრივად არის ინდივიდუალური მიცემული დავალება, დაახარისხოს დებულებები, რომელიც მას ეხება, კატეგორიებად, დაადგინოს რანჟირი მისთვის ყველაზე უფრო მეტად დამახასიათებელ და ყველაზე ნაკლებად დამახასიათებელ დებულებებს შორის. იგივე ფრაზები შეიძლება გადანაწილდეს იმავე რაოდენობის კატეგორიებად, მაგრამ ახლა იდეალური “მე”-სთან მიმართებით: დაწყებული “ყველაზე ახლოს არის ჩემ იდეალურ მე-სთან”, დამთავრებული “ყველაზე შორსაა ჩემი იდეალური მე-სგან”. ამით შესაძლებელია რაოდენობრივად შეფასდეს მე-სა და იდეალურ მე-ს შორის სხვაობა, დისტანცია, შეუსატყვისობა. ამ გზით მიღებული მონაცემები ძალზე მნიშვნელოვანია ფსიქოპათოლოგიის გასაგებად და, რაც მთავარია, იმის დასადგენად, რამდენად შეიცვალა პიროვნება ფსიქოთერაპიის გავლენით. შემცირებული სხვაობა ჩატარებული ფსიქოთერაპიის ეფექტურობის მაჩვენებელია.

მეს შესახებ სუბიექტური ანგარიშების მისაღებად სხვა მეთოდებიც გამოიყენება. ასეთია 1. *ზედსართავი სახელების ჩამონათვალი*, საიდანაც ცდისპირი ირჩევს ზედსართავებს, რომლებიც შეიძლება საკუთარ თავს მიაკუთვნოს და 2. *სემანტიკური დიფერენციალი*. თუმცა ეს უკანასკნელი ატიტუდების გასაზომად და ცნებათა მნიშვნელობის დასადგენად შემუშავდა და არ არის პიროვნული ტესტი, როგორც მას პიროვნების ფსიქოლიანგოსტიკებისთვის იყენებს: ცდისპირი აფასებს ცნებას “საკუთარის მე” შეიძლებლიანი სკალებით. ეს სკალები პოლარული ზედსართავებით გამოიხატება, როგორცაა, მაგ., *კარგი-ცუდი*, *ძლიერი-სუსტი*, ან *აქტიური-პასიური*. ცდისპირს ასევე შეუძლია ცნება “ჩემი იდეალური მე” თითოეული ამ ბიპოლარული სკალის მიხედვით შეაფასოს. ვიღებთ მონაცემებს, თუ რა მნიშვნელობას დებს ინდივიდი ამ ცნებებში და როგორია მათი მიმართება.

პრონესი

თვითაქტუალიზაცია

როგორც პიროვნების თეორიაში აქცენტირებულია ცვლილება. ადამიანი, როგორც უნიკალური ერთიანი სისტემა, მოცემულია არა წინასწარ, მზა სახით, არამედ მუდმივად ვითარდება და მადლა, თვითაქტუალიზაციისკენ მიემართება. როგორც მოტივაციის ცნებას მამოძრავებელ ძალთა მნიშვნელობით საერთოდ არ იყენებდა. მოტივაციის ადგილი მასთან აქტუალიზაციის ფუნდამენტურმა ტენდენციამ დაიკავა: ორგანიზმს აქვს ერთადერთი ტენდენცია – მუდმივად მოახდინოს საკუთარი თავის აქტუალიზება, შეინარჩუნოს და განავრცოს საკუთარი თავი – აცხადებდა კარლ როგორსი.

აქტუალიზაციის ცნებაში იგულისხმება ორგანიზმის ტენდენცია მარტივი არსებიდან რთულ არსებად იქცეს, მოკიდებული არსებობიდან დამოუკიდებელ არსებობაზე გადავიდეს, ფიქსირებულობიდან და რიგიდულობიდან ცვლილების შესაძლებლობა და გამოხატვის თავისუფლება მოიპოვოს და, საბოლოო ჯამში, საკუთარი კანონებით იცხოვროს. აქტუალიზაციის კონცეფცია არ უარყოფს ადამიანის მისწრაფებას დაიკაყოფილოს მოთხოვნილებები და ამით შეიმციროს დაძაბულობა, მაგრამ ამ კონცეფციაში მთავარია ის სიამოვნება და კმაყოფილება, რაც პიროვნული ზრდის ხელშემწყობ ქმედებას მოაქვს.

როჯერსს თვითაქტუალიზაციის მოტივის გასაზომი ინსტრუმენტი არ შეუქმნია. ეს მოგვიანებით სხვა მკვლევარებმა გააკეთეს. ერთ-ერთი ბოლოდროინდელი სკალა შედგება 15 კითხვისგან, რითაც იზომება: ადამიანის უნარი იმოქმედოს დამოუკიდებლად; საკუთარი თავის მიმდებლობის ანუ თვითშეფასების დონე; საკუთარი ემოციების მშვიდად მიღება და ადამიანების მიმართ ნდობა.

მე-კონცეფციის შინაგანი შეთანხმებულობა და კონგრუენტობა

აქტუალიზაცია არ გამხდარა როჯერსის ემპირიული კვლევის საგანი. მისი თეორიის ექსპერიმენტული განვითარებისთვის გაცილებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა მე-ს შინაგანი შეთანხმებულობისა და სუბიექტურ გამოცდილებასთან თავსებადობის საკითხი. როჯერსის თანახმად, პიროვნება ფუნქციონირებს, რათა საკუთარი თავის განსხვავებულ გრძნობად ხატებსა და თავისსავე გრძნობად გამოცდილებას შორის თავსებადობა ანუ უკონფლიქტობა შეინარჩუნოს.

პიროვნების შინაგანი შეთანხმებულობის ანუ კონსისტენტობის ცნება და ავრეთვე ამავე სახელწოდების პიროვნების

პირველი თეორია ეკუთვნის პრესკოტ ლეკის. ლეკი მიიჩნევდა, რომ ორგანიზმი სიამოვნებას კი არ ეძიებს და ტკივილს კი ვერ გაურბის – ეს სულაც არ არის მისი მთავარი მამოძრავებელი; მას საკუთარი მე-კონცეფციის სტრუქტურის შენარჩუნება სწავლია. ადამიანი იქმნის ღირებულებათა ისეთ სისტემას, რომლის ცენტრში დგას მე-ს ღირებულება; ის ისე ალაგებს თავის ფსიქიკურ ფუნქციებსა და ღირებულებებს, რომ საკუთარი მე-სისტემის შენარჩუნება უზრუნველყოს. ინდივიდი იმგვარად იქცევა, რომ საკუთარი ქცევა მე-კონცეფციას შეესაბამებოდეს, მაშინაც, როცა ამგვარ ქცევას გარეგანი ჯილდო არ მოჰყვება.

როჯერსი ხაზს უსვამს აგრეთვე კონგრუენტობას მე-სა და შინაგან გამოცდილებას შორის. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანი ცდილობს შეუხამოს (კონგრუენტული გახადოს) ის, რასაც გრძნობს, იმას, როგორადაც აღიქვამს საკუთარ თავს. ხშირად ინდივიდი ამას ვერ ახერხებს და ინკონგრუენტულ მდგომარეობაში იმყოფება. ინკონგრუენტულობა ეს არის ინდივიდის უუნარობა ზუსტად აღიქვას რეალობა, უუნარობა ან არსურვილი ზუსტად ამცნოს მეორე ადამიანს საკუთარი გრძნობები. როდესაც შეუსაბამობა განცდებს და მათ გაცნობიერებას ეხება – როჯერსი ამას დათრგუნვას და უარყოფას უწოდებს – ადამიანი უბრალოდ ვერ აცნობიერებს რას აკეთებს, ხოლო როდესაც შეუსაბამობა გაცნობიერებასა და კომუნიკაციას ეხება – ადამიანი არ გამოხატავს თავის ნამდვილ განცდებს და გარშემომყოფთა თვალში არაბუნებრივი, ყალბი და უპატიოსნოა.

ინკონგრუენტულობა აგრეთვე დაძაბულობის, შფოთვის სახით განიცდება, უკიდურეს გამოხატულებაში იგი შინაგან დაბნეულობასა და დეზორიენტირებულობაში გამოიხატება. ფსიქიატრიული კლინიკის პაციენტებთან, რომლებმაც არც კი იციან სად იმყოფებიან, წელიწადის რა დრო და რა დღეა –

ინკონგრუენტულობა იმდენად დიდია, რომ სრულიად უმწეონი ხდებიან და დახმარებას საჭიროებენ.

ფსიქოპათოლოგიაში აღწერილ სიმპტომთა უმრავლესობა შეიძლება ინკონგრუენტულობად მივიჩნიოთ. როჯერსი დარწმუნებულია, რომ ყოველგვარი ინკონგრუენტულობა აუცილებლად უნდა გადაიჭრას. კონფლიქტური აზრები, იდეები, გრძნობები და ინტერესები ჯერ კიდევ არ არის ინკონგრუენტულობის სიმპტომები. შეუსაბამობასთან ანუ ინკონგრუენტულობასთან გვაქვს საქმე, როდესაც ადამიანი ვერ აცნობიერებს კონფლიქტებს და, ამდენად, მათ ვერ გადაჭრის და შესაბამისობაში ვერ მოიყვანს.

კონგრუენტულობის მდგომარეობა და დაცვის პროცესები

მეტწილად, ჩვენი სუბიექტური გამოცდილება ცნობიერებაში აისახება, მაგრამ შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ გრძნობადი გამოცდილების რაღაც ნაწილი საფრთხის მატარებელია, რადგანაც იგი მე-კონცეფციასთან კონფლიქტურ დამოკიდებულებაშია. ასეთ დროს ჩვენ ამ გამოცდილებას ცნობიერებაში არ ვუშვებთ. ქვეცნობიერი აღქმის პროცესის მეშვეობით შეგვიძლია წინასწარ ვიგრძნოთ, რომ ეს გამოცდილება არ ეთაყსება ჩვენ მე-კონცეფციას და მივმართოთ დაცვით რეაქციას: არ დავეშვათ ცნობიერებაში სუბიექტური გამოცდილების ის ელემენტები, რაც ბუნდოვნად როგორც მე-კონცეფციის არაკონგრუენტული აღვიქვით.

დაცვის ორი ძირითადი, საყოველთაოდ ცნობილი რეაქციაა – სუბიექტური გამოცდილების დამახინჯება და თვით ამ გვარი გამოცდილების უარყოფა. უარყოფა ცნობიერებაში საფრთხის შეღწევისგან მე-კონცეფციის დაცვას ემსახურება. დამახინჯება უფრო გავრცელებული ფენომენია. იგი ხელს არ უშ-

ლის გამოცდილების გაცნობიერებას, მაგრამ ხდება ისეთი ფორმით, რომ იგი მე-სთან თანხმობაში მოვიდეს. მაგალითად, თუ მე-კონცეფცია შეიცავს დახასიათებას “მე ცუდი სტუდენტი ვარ”, კარგი ნიშნის მიღების გრძნობადი გამოცდილება შეიძლება დამახინჯდეს, რათა ის მე-კონცეფციის კონგრუენტული გახდეს. სტუდენტმა შეიძლება იფიქროს, რომ “პროფესორი ცუდი გამომცდელია” ან “მე უბრალოდ, ბედმა გამიღიმა”. მე-კონცეფციის შინაგანი შეთანხმებულობის ტენდენცია სძლევეს კარგი ნიშნით მიღებულ პოზიტიურ განცდას და მე-ს დაცვის მექანიზმს აამოქმედებს.

პოზიტიური შეფასების მოთხოვნილება

რა იწვევს კონფლიქტს სუბიექტურ გამოცდილებასა და მე-კონცეფციას შორის და, შესაბამისად, ბაღებს დაცვის აუცილებლობას? ამის მიზეზია დადებითი შეფასების მოთხოვნილება, რომელიც შეიცავს ისეთ ღირებულებებს, როგორცაა სითბო, სიმპათია, პატივისცემა და მიღება. თუ მშობლები უზრუნველყოფენ ბავშვის უპირობო პოზიტიურ შეფასებას, აგრძნობინებენ, რომ ის მათთვის უძვირფასესია, მას აღარ სჭირდება თავისი სუბიექტური გამოცდილების ამა თუ იმ ასპექტის უარყოფა. მაგრამ თუ მშობელთა მხრიდან ბავშვის შეფასება და მიმღებლობა რამე წინაპირობის შესრულებაზეა დამოკიდებული, ბავშვი იძულებულია უგულებელყოს თავისი ის სუბიექტური გამოცდილება, რომელიც მის მე-კონცეფციას არ ეთავსება. მაგალითად, თუ ბავშვი გრძნობს, რომ ჯილდოვდება სიყვარულთ (პოზიტიური შეფასებით) მხოლოდ იმისთვის, რომ თვითონაც ყოველთვის მოსიყვარულე შეიღია, იგი დაიწყებს საკუთარ თავში ყოველგვარი ბოროტი გრძნობის უარყოფას და იბრძოლებს, რომ მოსიყვარულე შეიღის სახე და მშობლების

სიყვარული შეინარჩუნოს. ამ შემთხვევაში უკეთური გარდნობა გარდა იმისა რომ მე-კონცეფციის არაკონსისტენტობის შესახებ უშლის საკუთარი თავის პოზიტიურ შეფასებას. ამრიგად, მისი ფასეულობის ცნობისთვის წინაპირობის დათქმა ბავშვს საკუთარი სუბიექტური გამოცდილების უარყოფას აიძულებს და ამასთანავე, თვითშეფასებას უქვეითებს.

ზრდა და განვითარება

როჯერსს არ დაუმუშავებია ზრდისა და განვითარების თეორია, არ უტარებია გრძელვადიანი ექსპერიმენტები და მშობელ-შვილის ურთიერთობები არ უკვლევია – მას პრინციპულად სჯეროდა, რომ ზრდის პოტენციური აქვს უკლებლივ ყველას. ორგანიზმის ზრდის პროცესი გამოიხატება გართულებაში, გაფართოებაში, ავტონომიის გაძლიერებაში და, ამასთანავე, ინდივიდის სოციალიზებულიობის ზრდაში – მოკლედ, თვითაქტუალიზაციაში. მე-კონცეფცია ფენომენოლოგიური ველის ნაწილი ხდება და სულ უფრო რთულ სისტემად გარდაიქმნება. მე-კონცეფციის აღმოცენებისთანავე ინდივიდს უჩნდება მოთხოვნილება პოზიტიურად იქნას შეფასებული. თუ სხვათა მიერ პოზიტიური შეფასების მოთხოვნილება უფრო მნიშვნელოვანი ხდება, ვიდრე საკუთარ სუბიექტურ გამოცდილებასთან “კონტაქტში ყოფნა”, ინდივიდი განცდების ნაწილს არ დაუშვებს ცნობიერებაში და არაკონგრუენტობის მდგომარეობაში დარჩება.

თვითაქტუალიზაცია და ჯანსაღი ფსიქიკური განვითარება

როჯერსისთვის განვითარების მთავარი პრობლემა ის არის, განვითარდება თუ არა ბავშვი, თავისუფლად, თავის

თავთან შესაბამისობით თუ პირიქით, დაცვითი შეგუების დაადგება და არაკონგრუენტულ მდგომარეობაში იქნება. ჯანსაღი მე-კონცეფციის ჩამოყალიბება საჭიროებს ატმოსფეროს, რომელშიც ბავშვს შეუძლია სუბიექტური გამოცდილების სრული სისავსით განცდა, ამ გამოცდილების შეთვისება და იმედის ქონა, რომ მშობლები მიიღებენ მაშინაც, როცა ზოგიერთი მისი ქცევა არ მოსწონთ. ამას ხაზს უსვამს ბავშვის ფსიქიატრთა და ფსიქოლოგთა უმრავლესობა. ბავშვისთვის მშობლის ნათქვამი “არ მომწონს, რასაც აკეთებ” და “შენ არ მომწონხარ” – განსხვავებულ რაიმეს ნიშნავს. მშობელი, რომელიც ამბობს: “არ მომწონს რასაც აკეთებ” იღებს ბავშვს, თუმცა არ იწონებს მის კონკრეტულ საქციელს. არსებითად სხვა არის, როდესაც მშობელი აშკარად თუ ფარულად ამცნობს ბავშვს, რომ მისი ქცევაც და თვითონაც “არ ვარგა”, “ცუდია”. ბავშვი ხვდება, რომ გარკვეული გრძნობების აღიარება საკუთარი თავის როგორც საყვარელი და სიმპათიური არსების წარმოდგენას არ ეთავსება. იგი იძულებულია უარყოს ან დაამახინჯოს ეს გრძნობები.

მშობელ-შვილის ურთიერთობები

ბავშვის პიროვნულ ზრდას განსაკუთრებით უწყობს ხელს მშობელთა მხრიდან ბავშვის მიმდებლობის განწყობები, “ბავშვისადმი დემოკრატიული დამოკიდებულება”. ამგვარი განწყობების მქონე მშობელთა შვილებს აღენიშნებათ დაჩქარებული ინტელექტუალური განვითარება, კრეატიულობა, ემოციური სიმყარე და კარგი თვითკონტროლი. ავტორიტარ მშობელთა შვილები ემოციურად არასტაბილურები, აგრესიულები და გაუგონრები არიან. მაგრამ გადამწყვეტია ის, როგორ აღიქვამენ შვილები მშობელთა მიერ მათ შეფასებას. თუ ბავშვს ჰგონ-

ნია, რომ მშობლები მას პოზიტიურად აფასებენ, იგი საკუთარ გარეგნობითა და პიროვნული თავისებურებებით ემსახურება იქნება. ხოლო თუ ფიქრობს, რომ ფასდება ნეგატიურად, თავისთავში დაურწმუნებელი ხდება და საკუთარ გარეგნობასაც უარყოფითად უდგება. პოზიტიურია თუ ნეგატიური მშობლის მიერ შვილის შეფასება, ეს თავის მხრივ, მშობლის მიერ საკუთარი თავის მიმდებლობის ხარისხზეა დამოკიდებული.

ბავშვის თვითშეფასების ჩამოყალიბებაზე მოქმედ ფაქტორთა კვლევამ აჩვენა, რომ მშობელთა სოციალური პრესტიჟის გარეგნული მაჩვენებლები, როგორცაა სიმდიდრე, განათლების დონე და თანამდებობა, არ ახდენს იმდენად დიდ გავლენას ბავშვის თვითშეფასებაზე, როგორც ეს ხშირად კვლიათ. ბავშვის მიერ საკუთარი ფასეულობის განცდაზე ძლიერ მოქმედებს ოჯახში გამეფებული პიროვნებათაშორისო ურთიერთობათა ატმოსფერო. ბავშვის მე-კონცეფციაზე გავლენას ახდენს არეკლილი შეფასების პროცესი ანუ ბავშვი “უშუალოდ სწვდება” საკუთარი თავის შესახებ მისთვის ღირებულ ადამიანთა შეხედულებებს და თვითშეფასებაში მათ ეყრდნობა.

ბავშვის თვითშეფასების ფორმირებისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია მშობელ-შვილის ურთიერთობის სამი სფერო:

1. მიმდებლობის დონე – ეს არის მშობლის მიერ შვილის მიმართ გამოვლენილი ინტერესი, სიყვარული და სიბოძო; ამ ინტერესს ბავშვი იგებს როგორც საკუთარი ფასეულობის მაჩვენებელს – რომ ის ზრუნვის და ყურადღების ღირსია.
2. დაშვებულის და დაუშვებელის (დასჯადის) სფერო – მაღალი თვითშეფასების მქონე ბავშვთა მშობლები შვილებს მკაფიო მოთხოვნებს უყენებენ და მათ შესრულებას მტკიცედ მოითხოვენ. საპასუხოდ ბავშვი მშობლებისგან სიყვარულის ამა თუ იმ გამოსატყულებას იღებს; დაბალი თვითშეფასების მქონე ბავშვთა მშობლები ნაკლებად წარმართავენ ბავშვს

და, ამასთანავე, მას უპატვიცემულოდ ექცევიან. ასეთი მშობლები არ უდგენენ შვილებს ქცევის მკაფიო წესებს და ითხოვენ მათ შესრულებას; უფრო ხშირად იყენებენ დასჯას (და არა წახალისებას), იშვიათად – სიტბოს და სიყვარულის გამოვლენას.

3. დემოკრატიზმის ხარისხი – მაღალი თვითშეფასების მქონე ბავშვთა მშობლები შვილებთან წესების საკმაოდ ფართო სპექტრს ათანხმებენ და შემდგომში მტკიცედ მოითხოვენ მათ შესრულებას, მაგრამ დადგენილი ჩარჩოების შიგნით არავითარ იძულებას არ მიმართავენ, ბავშვის უფლებებს პატივს სცემენ და აღიარებენ. დაბალი თვითშეფასების მქონე ბავშვთა მშობლები შვილებს ბევრ შეზღუდვას არ უწესებენ და საზღვრებსაც მკაფიოდ არ უდგენენ. ამასთან, ბავშვზე კონტროლის ავტორიტარულ და უკომპრომისო მეთოდებს იყენებენ.

აღზრდის დასახელებული პირობები ძალზე მნიშვნელოვანია ბავშვის შემოქმედებითი პოტენციალის გასავითარებლად.

კარლ როჯერსის მიერ შექმნილმა კლიენტზე ცენტრირებულმა თერაპიამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა იმაზე, თუ ამჟამად როგორ ხედავენ განსხვავებული მიმართულების თერაპევტები კლიენტ-თერაპევტის ურთიერთობას. კლიენტზე ცენტრირებული თერაპიის უპირველესი მიზანია პიროვნების ჯანსაღი ფსიქოლოგიური ზრდის წახალისება და ხელშეწყობა. ეს მიდგომა ეფუძნება დაშვებას, რომ ყველა ადამიანი თვითაქტუალიზაციის – საკუთარ შესაძლებლობათა რეალიზაციის – უმთავრესი ტენდენციის მატარებელია. როჯერსი დარწმუნებულია, რომ ორგანიზმისთვის ბუნებრივია სწრაფვა მოელ თავის შესაძლებლობათა გაშლისკენ, რათა გაძლიერდეს, დაიხვეწოს და გაუმჯობესდეს.

როჯერსმა უარი თქვა პათოლოგიური ქცევის კლინიკურ ნო მოდელზე. სადაც „ავადმყოფს“ მკურნალობს კლინიკურ ტომაც სიტყვა „პაციენტი“ შეცვალა „კლიენტით“ ანუ მომხმარებლით და საყრდენ წერტილად ჯანმრთელობისადმი ინდივიდის მისწრაფება აიღო. ყურადღება გაამახვილა პირობებზე, რომლებსაც ამგვარი ზრდის შეფერხება შეუძლია და თერაპიულ სესიებზე გაბატონებულ სპეციფიკურ ატმოსფეროზე, რომელიც კლიენტს დაბრკოლებებს აცილებს თვითაქტუალიზაციისკენ მიმავალ გზაზე.

ფსიქოპათოლოგია

როჯერსს სჯერა, რომ ფსიქოპათოლოგია გამოწვეულია **მე-კონცეფციასა და სოციალურ გარემოს შორის უთანხმოებით** და პიროვნების არსურვილით სუბიექტური გამოცდილება ანუ რასაც იგი უშუალოდ განიცდის, საკუთარ მე-კონცეფციაში ასახოს. ხოლო ჯანმრთელი ადამიანისთვის დამახასიათებელია კონგრუენტულობა ანუ თავსებადობა მე-სა და გრძნობად გამოცდილებას შორის, გამოცდილებისადმი ღიაობა და დაცვის რეაქციების უქონლობა. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ნევროტული ადამიანის მე-კონცეფციის აგებულება მის გრძნობად გამოცდილებას არ შეესაბამება. ფსიქოლოგიურად ცუდად ადაპტირებულ ადამიანს არ სურს დაუშვას ცნობიერებაში მნიშვნელოვანი სენსორული და ემოციური გამოცდილება. მე-სადმი არაკონგრუენტული გამოცდილება ქვეცნობიერად აღიქმება როგორც საშიში და ხდება მისი უარყოფა ან დამახინჯება. შედეგად ვიღებთ მე-კონცეფციის რიგიდულ ანუ ხისტ შენარჩუნებას: მე თავს იცავს სუბიექტური გამოცდილებისგან, რადგანაც ის მე-ს მოლიანობას ემუქრება და დადებითი თვითშეფასების მოთხოვნილების ფრუსტრირებას ახდენს. დაცვითი ქცევის მნიშვნელოვანი ფუნქციაა მე-სა და სუბიექტურ გამოცდილებას შორის არაკონგრუენტული ვითარების რეგულირება

რეალობის უარყოფისა და აღქმის დეფორმირების ხარჯზე. ამრიგად, ფსიქოლოგიური პათოლოგია მე-კონცეფციასა და ტუალურ გამოცდილებას შორის მიმართების დარღვევაა.

როჯერსის მიერ ჩატარებულ კვლევათა უმრავლესობა მე-სა და იდეალურ მე-ს შორის მიმართებას მიეძღვნა. მე-სა და იდეალურ მე-ს შორის სხვაობა გამოიყენებოდა როგორც ადაპტირებულობის მანვენებელი – რაც ნაკლებია შეუსატყვისობა, მით უკეთ არის ადაპტირებული პიროვნება, ხოლო მნიშვნელოვანი სიდიდის შეუსატყვისობა უკვე შინაგან კონფლიქტზე მიუთითებს, რომელიც საჭიროებს გაცნობიერებას და „ინტენსიურ თერაპიულ დამუშავებას“, რათა ადამიანი ცვლილება განიცადოს. დადგინდა, რომ მე-სა და იდეალურ მე-ს შორის დისტანცია განსაკუთრებით დიდია დეპრესიის დროს.

ქმევის სვლილება

როჯერსს, ძირითადად, პიროვნებაში მომხდარი ცვლილებები აინტერესებდა. იგი საკუთარ თავსაც ობიექტურ და სუბიექტურ განსაცდელში ავდებდა, რათა ცვლილებების პროცესი შიგნიდან შეეგრძნო და გაეგო. სწორედ ამ პროცესს – პიროვნებად ჩამოყალიბებას – ანიჭებდა ის უდიდეს მნიშვნელობას.

პიროვნების ცვლილებისთვის აუცილებელი ფსიქოთერაპიული პირობები

თავის ადრეულ შრომებში როჯერსი აქცენტს სვამდა თერაპევტის მიერ პაციენტის გრძნობებზე რეაგირების ტექნიკაზე. ამ არადირექტიულ მიდგომაში თერაპევტის აქტიურობა და მის მიერ საუბრის წარმართვა მინიმალური იყო. იმის გამო, რომ ამგვარი არადირექტიული მეთოდით მომუშავე თერაპევტი კლიენტს პასიური და არასაინტერესო ეჩვენებოდა, როჯერსმა შეცვალა მიდგომა და *კლიენტზე ცენტრირებული* ქცევის პრინცი-

პეტი შეიმუშავა. მისი მეთოდი თანდათანობით დაიხვეწა და ფსიქოთერაპიის "ტექნიკიდან" აქცენტმა კლიენტის შინაგან მნიშვნელობაზე და მოკიდებულებაზე გადაინაცვლა.

საბოლოოდ, როჯერსი დარწმუნდა, რომ თერაპიაში მთავარია თერაპიული კლიმატი. თუ თერაპევტი კლიენტთან ურთიერთობისას შეძლებს სამი პირობის შესრულებას, თერაპიული ცვლილება აუცილებლად მოხდება. ეს სამი პირობაა: კონგრუენტულობა ანუ სიწრფე; უპირობო კეთილგანწყობა და ემპათიური გაგება.

თერაპევტის **სინერჯალუნი** იგულისხმება, რომ იგი რჩება იმად, რაც არის (ანუ „საკუთარი თავის კონგრუენტულია“), იგი არაფერს „განასახიერებს“, არ ქმნის რაიმე ფასადს, პირიქით, კლიენტისთვის სრულიად ღიაა და გამჭვირვალე. ამიტომაც კლიენტი გრძნობს, რომ შეუძლია მას ენდოს. კონგრუენტულ ანუ წრფელ თერაპევტს თავისუფლად შეუძლია იყოს ის, ვინც არის, განიცადოს მოვლენები და გაიზიაროს გრძნობები თერაპიულ „დუეტში“.

უპირობო კეთილგანწყობა. ეს ნიშნავს, რომ თერაპევტი კლიენტისადმი, როგორც საზოგადოდ ადამიანისადმი ღრმა და ჭეშმარიტ ინტერესს ავლენს. ამით კლიენტი „მადლდება საკუთარ თავადში“, იქმნება ურთიერთობის უსაფრთხო კონტექსტი, სადაც კლიენტს თამამად შეუძლია საკუთარი მე-ს სხვადასხვა კუთხით განხილვას და გამოიმუხურებას შეუდგეს.

ემპათიური გაგება. იგულისხმება თერაპევტის უნარი აღიქვას კლიენტის გრძნობები იმ სუბიექტური მნიშვნელობით, რაც მათში ძვეს უშუალოდ ფსიქოთერაპიული კონტაქტის მომენტში. ეს არ არის კლიენტის განცდების დიაგნოსტიკა ან მისი სიტყვების მექანიკური გამეორება, არამედ „კლიენტთან თანაყოფა“ და ამასთანავე, საკუთარ თავად დარჩენა. ეს არის აქ

ტიური მოსმენა და გრძნობებისა და პირადი მნიშვნელობების
იმგვარად გაგება, როგორც მათ თვითონ კლიენტი განიცდის.

ფაქტობრივად, როჯერსი ასახელებს პირობებს, რომლებიც არ არის დამოკიდებული თერაპევტის თეორიულ ორიენტაციაზე. კვლევამ აჩვენა, რომ განურჩევლად თეორიული მიმართულებისა, მაღალი კლასის თერაპევტები, ნაკლები კვალიფიკაციისა და გამოცდილების მქონე თერაპევტებთან შედარებით, ზემოდაღწერილი იდეალური თერაპიული ურთიერთობების შექმნას მეტი წარმატებით ახერხებენ.

კლიენტზე ცენტრირებული თერაპიის შედეგები

როჯერსს ეკუთვნის კვლევები თუ რა პიროვნულ ცვლილებებს იწვევს კლიენტზე ცენტრირებული თერაპია. აღმოჩნდა, რომ ეს ცვლილებები შემდეგია: 1. მე-ს დაცვის მოთხოვნილების დაქვეითება და ახალი გამოცდილებისადმი გახსნა; 2. უფრო მეტად პოზიტიური და კონგრუენტული მე-ს ჩამოყალიბება; 3. სხვა ადამიანებისადმი პოზიტიური გრძნობებით უფრო მეტად განმსჭვალვა; 4. საკუთარ შეფასებებში დარწმუნებულობის ზრდა (სხვათა მიერ მიცემულ შეფასებებთან შედარებით).

როჯერსის კონცეფცია 1960-იანი წლების ამერიკის შეერთებულ შტატებში აღმოცენებული „**პოპაროზა ადამიანური პოპან-სილისთიის**“ ნაწილი იყო. ეს საზოგადოებრივი მოძრაობა თავისუფალი, ჯანსაღი და ღირსეული ადამიანებით წარმოდგენილი საზოგადოების შექმნას ისახავდა მიზნად.

პარლ როჯერსის თეორიის შეფასება

როჯერსის თეორია თავისი არსით ე.წ. ორგანიზმულ თეორიებს განეკუთვნება. ორგანიზმული თეორია აღიარებს პი-

როვნების მთლიანობას და ინტეგრირებულობას, ორგანიზაცი-
 ას ორგანიზმის ბუნებრივ მდგომარეობად მიიხსნება ხოლო
 ზორგანიზაციას პათოლოგიურ მდგომარეობად, რომელიც გა-
 მოწვეულია გარემოს დამორგუნველი მოქმედებით ან შიდაორ-
 განული ანომალიებით. თუმცა ორგანიზმული თეორია არ განი-
 ხილავს ინდივიდს როგორც გარემოდან განცალკევებულ, დახ-
 შულ სისტემას, იგი არ ცნობს ინდივიდის განვითარებაზე გა-
 რემოს პრიორიტეტულ გავლენას და ორგანიზმის შიგნიდან
 ზრდის შესაძლებლობებს უსვამს ხაზს. თუ ორგანიზმის ამ შე-
 საძლებლობებს „დახედება“ შესატყვისი გარემო, ჩამოყალიბდუ-
 ბა ჯანმრთელი, ინტეგრირებული პიროვნება, თუმცა გარემოს
 მავნე ძალებს შეუძლია პიროვნების განვითარებას ზიანი მია-
 ყენოს. „ცუდი“ ორგანიზმში არაფერია, ცუდს იწვევს ცუდი გა-
 რემო“. კარლ როჯერსის ამ შეხედულებას ბევრი აქვს საერთო
 ფრანგი განმანათლებლის ჟან-ჟაკ რუსოს თვალსაზრისთან,
 რომ ბუნებით ადამიანი კეთილი, ბედნიერი და სინდისიერი არ-
 სებაა, და რომ მანკიერებას მას საზოგადოება ანუ გარემო ახ-
 ვევს თავს.

როჯერსის თეორია ფენომენოლოგიურია და მასში ყუ-
 რადღება მე-ზე, როგორც ამსხნელ ცნებაზეა გამახვილებული.
 ამასთანავე, ეს თეორია კლინიკურია ანუ კლინიკური დაკვირ-
 ვებებიდან იღებს სათავეს, ისევე როგორც ფროიდის, იუნგის,
 პორნის და ფსიქოანალიტიკური ფრთის სხვა თეორიები. მაგ-
 რამ როჯერსისგან განსხვავებით, ვერცერთმა ამ ავტორმა ვერ
 მიიჩნია შესაძლებლად პაციენტის ნაამბობი პირდაპირი მნიშე-
 ნელობით გაეგო, მეტიც საგანგებო- ანალიზის და დასკვნების
 საფუძველზე მასში ფარული არაცნობიერი შინაარსის ამო-
 კითხვა პრინციპულად მოითხოვა. როჯერსი შორს იყო პაციენ-
 ტისადმი ამგვარი უნდობლობისგან და დაიკავა პოზიცია, რომ
 კლიენტის თვითანგარიში მისი პიროვნების შესახებ ინფორმა-

ციის სასარგებლო და უშუალო წყაროა. “მე”, რომელიც ცენტრალური კატეგორიაა როჯერსის თეორიაში, ცნობიერად ნიცილება და, ამდენად, მასთან დაკავშირებული განცდების გადმოცემას ხელს არაფერი უშლის. პიროვნება სხვა არაფერია თუ არა ის, რასაც გრძნობს და ამბობს. როჯერსის ეს თვალსაზრისი არ განსხვავდება პიროვნებაზე ყოფითი, მთარეული შეხედულებისგან და, შესაძლოა, თავის დროზე ამანაც განაპირობა როჯერსის თეორიის ფართო პოპულარობა, თუმცა მთავარი მიზეზი მაინც პიროვნების ოპტიმისტურ-ჰუმანისტური ხედვა იყო, რითაც გამსჭვალულია ეს თეორია.

როჯერსის მიერ პიროვნების ფსიქოლოგიაში შეტანილი წვლილი განისაზღვრა შემდეგი რამდენიმე პოზიციის მიხედვით: როჯერსმა ყურადღება გაამახვილა ადამიანის არსებობის მნიშვნელოვან ასპექტებზე და პიროვნების მთლიანობით ბუნებაზე, მან ჰუმანიზმისა და ემპირიული კვლევის გაერთიანება სცადა და, რაც მთავარია, თერაპიული ცვლილებისთვის აუცილებელი პირობები დაადგინა. ჰუმანისტური ფსიქოლოგიის გაგონებით ახალი ტენდენციები გაჩნდა აღზრდის სფეროშიც – ჩამოყალიბდა სწავლის ჰუმანისტური ფსიქოლოგიური სისტემა. როჯერსის ნააზრევის ნაკლად მიჩნეულია ძირითადი ცნებების არასათანადო განმარტება – პირველ რიგში ეს ეხება თვითაქტუალიზაციის ცნებას, პიროვნების კონკრეტულ-ინდივიდუალური მახასიათებლების იგნორირება და ფუნქციონოლოგიური მეთოდის შესახებ გულუბრყვილო და გაუბრალოებული შეხედულება.

ძირითადი ცნებები

ფუნქციონოლოგია – მიმართულება ფილოსოფიასა ფსიქოლოგიაში. მასში ყურადღება გამახვილებულია იმაზე, თუ რო-

გორ აღიქვამს და განიცდის ადამიანი გარესამყაროს და საკუთარ თავს.

მე-კონცეფცია – გრძნობადი ხატები და მნიშვნელობები, რომლებიც უკავშირდება იმას, რასაც, ჩვეულებრივ, ეწოდება “მე” და “საკუთარი თავი”, აგრეთვე “მეობა”, “თვითობა”, “პირადობა”.

იდეალური “მე” – ინდივიდისთვის ყველაზე უფრო მეტად სასურველი მე-კონცეფცია.

თვითაქტუალიზაცია – საკუთარი პიროვნული პოტენციალის რეალიზაციისკენ – უნარებისა და ნიჭის სრულად განვითარებისა და გამოვლენისკენ ორგანიზმის მუდმივი სწრაფვა.

პოზიტიური შეფასების მოთხოვნილება – გარშემომყოფთაგან სითბოს, სიმპათიის, პატივისცემის, გულისხმიერი დამოკიდებულების მოთხოვნილება.

კლიენტზე ცენტრირებული თერაპია – თერაპიული მიდგომა, რომლის დროსაც თერაპევტის ძირეული განწყობაა ინტერესი იმისადმი თუ როგორ აღიქვამს და განიცდის საკუთარ თავს და გარესამყაროს ინდივიდი.

სხვაობა მე-კონცეფციასა და სუბიექტურ გამოცდილებას შორის – შეუსაბამობა ან კონფლიქტი მე-კონცეფციასა და შინაგან გამოცდილებას შორის, რაც ფსიქოპათოლოგიას ბადებს.

უპირობო პოზიტიური შეფასება – პიროვნებისადმი, და საზოგადოდ ადამიანისადმი, კეთილი დამოკიდებულება – პირთუნული ზრდისა და თერაპიის წარმატების მთავარი გარანტი;

ემპათიკური გაგება (წვდომა) – სუბიექტის უნარი მეორე ადამიანის განცდები და მათი მნიშვნელობა მისივე თვალსაზრისით აღიქვას; პიროვნული ზრდისა და ფსიქოთერაპიის წარმატებისთვის აუცილებელი პირობა.

“მოძრაობა ადამიანის პოტენციალის განვითარებისთვის” – ფსიქოლოგთა ჯგუფი, რომელიც აქცენტს სვამდა რიგითი

ადამიანის მიერ საკუთარი პოტენციალის უფრო სრულ გამოყენებაზე, პიროვნული გამოცდილების გამდიდრებასა და გამრავალფეროვნებაზე.

ძირითადი ღაბუღაბები

1. პიროვნებისადმი ფენომენოლოგიურ მიდგომაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმის გაგებას თუ უშუალოდ როგორ განიცდის ადამიანი საკუთარ თავს და გარემომცველ სამყაროს.
2. კარლ როჯერსმა ინტუიტიური და ობიექტური ცოდნის გაერთიანება, ნიუანსებისადმი მგრძობელობის მეცნიერების მკაცრ და ზუსტ მეთოდებთან შეთავსება სცადა.
3. როჯერსმა წინ წამოწია ადამიანის პოზიტიური ბუნება და ქცევის ძირითად მამოძრავებელ ძალად დასახა თვითაქტუალიზაცია, როგორც ადამიანის ქცევის ცენტრალური მოტივი.
4. როჯერსის თეორიის საკვანძო სტრუქტურული ცნებებია "მე", "მე-კონცეფცია", "იდეალური-მე", ხოლო Q-სორტირების სპეციალური ტექნიკა ამ ცნებებს შორის არსებულ მიმართებათა კვლევის მეთოდია.
5. როჯერსს მიაჩნდა, რომ ა) ადამიანს სწავლია იქონიოს არა-წინააღმდეგობრივი, დადებითი მე-კონცეფცია და იგი მის რეალურ გრძობად გამოცდილებას შეესაბამებოდეს; ბ) ბავშვი, რომელიც პოზიტიურ თვითშეფასებას უპირობოდ იღებს, პიროვნულად ვითარდება. საზოგადოდ, ადამიანს გარშემომყოფთაგან უპირობო მიღება სჭირდება, რათა მისი გარე- და შიდა რეალობა ერთმანეთის კონგრუენტული იყოს; გ) ნევროტულია პიროვნება, ვისი მე-კონცეფცია და გრძობადი გამოცდილება არაკონგრუენტულ მდგომარეობაშია. მე-სადმი არაკონგრუენტული გრძობადი გამოცდილე-

- ბის ელემენტები აღიქმება როგორც მუქარა და ხდება მათი უარყოფა ან დამახინჯება;
6. ფსიქოპათოლოგიაში როჯერსის გამოკვლევები მიმართულია მე-კონცეფციასა და იდეალურ მე-კონცეფციას შორის არსებულ შეუსატყვისობაზე და იმაზე, რა ზომით ამბობს ადამიანი უარს საკუთარ გრძნობებზე მე-კონცეფციის შენარჩუნების სასარგებლოდ;
 7. როჯერსის ყურადღება ფოკუსირებული იყო თერაპიის პროცესზე. თერაპიის გადამწყვეტ ფაქტორად მას მიაჩნდა თერაპიული ატმოსფერო: კლიენტთან თერაპევტის სიწრფელე მისგან წამოსული უპირობო პოზიტიური შეფასება და ემპათიური გაგება.
 8. როჯერსმა წვლილი შეიტანა მე-კონცეფციის მეცნიერული შესწავლის და ფსიქოთერაპიის ემპირიული კვლევისადმი ინტერესის გაღვივებაში. მან იკვლია ადამიანის შინაგანი გამოცდილების მნიშვნელოვან ასპექტები, გამოკვეთა ადამიანის დადებითი მისწრაფებები და წარმატებული ფსიქოთერაპიისთვის აუცილებელი საბაზო პირობები ჩამოაყალიბა;
 9. გარკვეული ეჭვები არსებობს ფენომენოლოგიური მიდგომის, როგორც სამეცნიერო კვლევის მეთოდის მიმართ; უნდა ასევე აღინიშნოს მთელ რიგ ცნებათა მკაფიო განსაზღვრებების არარსებობა, როგორც არის მაგალითად, **თვითაქტუალიზაციის მოტივი**.

თავი VI

მიღვომა: პიროვნული ნიშნები

პიროვნული ნიშნის ცნება

ნიშანთა კუთხით პიროვნებისადმი მიღვომა ფსიქოლოგიის გაღვნიანი სფეროა, როგორც თეორიული, ისე კვლევითი და პრაქტიკული თვალსაზრისით. მისი უმთავრესი დაშვებაა, რომ ყოველი ადამიანი ავლენს გარემოზე თავისებური რეაგირების გარკვეულ ზოგად მიდრეკილებებს, რასაც **ნიშნები** ეწოდება.

პიროვნული ნიშნის თეორიების ავტორები ნიშნების დასადგენად განსხვავებულ მეთოდებს გვთავაზობენ, მაგრამ ერთხმად აღიარებენ, რომ ნიშნები პიროვნების ფუნდამენტური საშენი ბლოკებია. თანხმობა სუფევს იმაშიც, რომ ადამიანის ქცევა და პიროვნება იერარქიულად არის ორგანიზებული. ამგვარი იერარქიული თვალსაზრისი მოცემულია პანს აიზენკის შრომებში. აიზენკი ვარაუდობს, რომ ყველაზე დაბალ და მარტივ დონეზე ქცევა შეიძლება სპეციფიკურ რეაქციათა ნაკრებად განვიხილოთ. ზოგი ეს რეაქცია კავშირშია ერთმანეთთან და აყალიბებს უფრო ზოგად ჩვეულებას. ასევე, ზოგიერთ ჩვეულებებს აქვს ერთად გამოჩენის ტენდენცია, ეს კი თვისებას აყალიბებს. მაგალითად, პიროვნებას, რომელსაც ურჩევნია ადამიანებთან ურთიერთობა, ვიდრე წიგნის კითხვა, როგორც წესი, მეტ სიამოვნებას ანიჭებს მხიარული თავყრილობები. ეს კი ნიშნავს, რომ ეს ორი ჩვეულება ჯგუფდება ისეთი ნიშნის ჩარჩოში, როგორცაა კომუნიკაბელურობა. ავიღოთ კიდევ ერთი მაგალითი: ადამიანი, რომელიც ჯერ მოქმედებს, მერე ფიქ-

რობს და შენიშვნას უპასუხოდ არ დატოვებს — აქტიურად ჩვეულება ჯგუფდება ერთი პიროვნული ნიშნის საც იმპულსურობა ეწოდება. ორგანიზაციის კიდევ უფრო მაღალ დონეებზე ნიშნები შეიძლება შეეხამოს ერთმანეთს და ჩამოყალიბდეს ის, რასაც აიზენკი მეორეულ ფაქტორებს, უფრო მაღალი რიგის ფაქტორებს ანუ **სუპერფაქტორებს** უწოდებს.

ამრიგად, პიროვნული ნიშნის თეორიაში გატარებულია აზრი, რომ ადამიანისთვის დამახასიათებელია გარკვეული სახით რეაგირების ფართო, ზოგადი მიდრეკილებები ანუ დისპოზიციები და რომ პიროვნება იერარქიულად არის აგებული.

პიროვნული ნიშნის თეორია, რომლის ავტორია გორდონ ოლჰორტი

ოლპორტს მიაჩნდა, რომ ნიშნები პიროვნების საბაზო ერთეულებია. ნიშნები რეალურად არსებობს და ჩანერგილია ნერვულ სისტემაში. ნიშნები განზოგადებული პიროვნული დისპოზიციებია და მათი მეშვეობით აიხსნება სხვადასხვა სიტუაციაში და სხვადასხვა დროს პიროვნების ფუნქციონირების ერთგვაროვნება. ნიშნები შეიძლება დახასიათდეს სამი თვისებით. ეს არის: სიხშირე, ინტენსივობა და სიტუაციითა დიაპაზონი, რაშიც ვლინდება ეს თუ ის ნიშანი.

ნიშნები, მღვრმარეობები და მოქმედებები.

ოლპორტმა და ოლბერტმა დაადგინეს, რომ ინგლისურ ენაში არსებობს 17953 ზედსართავი სახელი, რითაც ადამიანის ქცევის თავისებურებები აღიწერება. აქედან დაახლოებით 4500 აღწერს გარემოსთან ინდივიდის შეგუების შეთანხმებულ და სტაბილურ ხერხებს. ყველა ეს თვისება პოტენციურად პიროვნული ნიშანია, რაც ფსიქოლოგიამ უნდა გაანალიზოს და გაზომოს.

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

ნიშნები განსხვავდება პიროვნების ისეთი ასპექტების განიხილვასთან დაკავშირებით, რომლებიც მდგომარეობები და მოქმედებები, რომლებიც დროსთან ერთად იცვლება, სწრაფად მიმდინარეობს და გარე-
ვითარებებით არის გამოწვეული.

ნიშანთა სახეები

ოლპორტმა დაყო ნიშნები სამ კატეგორიად. ეს არის **პარ-
დიანალური, სანტრალური და იერარქი ნიშნები**. კარდინალური ნიშა-
ნი გამოხატავს დისპოზიციას, რომელიც ადამიანის ცხოვრება-
ში იმდენად თვალშისაცემი და ყოვლისმომცველია, რომ, ფაქ-
ტობრივად, მის ყველა ქცევას ასვამს დაღს, პიროვნების მთე-
ლი ცხოვრების ვნებაა, რომელიც ცოტას თუ გააჩნია. ასეთია
უიდეურესი სისასტიკე – საღიზიმი; შოვინიზმი – აგრესიული
ნაციონალიზმი; ფუნდამენტალიზმი – უადრესად
კონსერვატორული ტრადიციებისადმი მიდევნება და სხვ. ცენტ-
რალური ნიშნები, როგორცაა პატიოსნება, სიკეთე, შეუპოვრო-
ბა გამოხატავს დისპოზიციებს, რომლებიც კარდინალურ ნიშ-
ნებთან შედარებით, სიტუაციათა უფრო შემოსაზღვრულ
სპექტრს ფარავს. მეორადი ნიშნები ნაკლებად შესამჩნევი, გან-
ზოგადებული და შეთანხმებული დისპოზიციებია. სხვაგვარად
რომ ვთქვათ, ადამიანისთვის დამახასიათებელი ნიშნები თანაბ-
რად მნიშვნელოვანი და ზოგადი არ არის.

ოლპორტს არ უთქვამს, რომ ნიშანი უცილობლად ყველა
სიტუაციაში გამოვლინდება. ის სიტუაციას ქცევის ასევე მნიშ-
ვნელოვან გარემოებად მიიჩნევდა. ზოგიერთი სიტუაცია ბიძგს
აძლევს ნიშნის გამოვლენას, სხვა კი არა. მაგალითად, მოსა-
ლოდნელია, რომ ძალზე აგრესიული ადამიანიც შეიცვლის
ქცევას, თუკი სიტუაცია არ მისცემს აგრესიის გამოვლენის სა-
შუალებას ანდა გარკვეულ სიტუაციაში მორცხვი ადამიანი

თამამად მოიქცევა. ნიშანი გამოხატავს იმას, თუ, ჩვეულებრივ როგორ იქცევა ადამიანი სიტუაციათა უმრავლესობაში იმას, თუ როგორ მოიქცევა ის მოცემულ კონკრეტულ სიტუაციაში. ოლპორტის თანახმად, ქცევის გასაგებად აუცილებელია როგორც ნიშნის, ისე სიტუაციის ცნება. ნიშნის ცნებით აიხსნება ქცევის შეთანხმებულობა, ხოლო სიტუაციის ცნებით – ქცევის ვარიაციულობა.

ფუნქციური ავტონომია

გორდონ ოლპორტის სახელს უკავშირდება აგრეთვე **ფუნქციური ავტონომიის** საავტორო კონცეფცია. ამ კონცეფციის არსი იმაშია, რომ თუმცა ზრდასრული ადამიანის ეს თუ ის მოტივი, შესაძლებელია, სათავეს დაძაბულობის შემცირების ბავშვობის მოტივაციიდან იღებდეს, შემდგომში იგი ტოვებს ამ მოტივაციის ჩარჩოებს ანუ მისგან თავისუფლდება. ის, რაც თავდაპირველად შიმშილის გრძნობისა და შფოთვის შესამცირებლად განხორციელებული მცდელობა იყო, მოგვიანებით შეიძლება ამ კონკრეტული ფუნქციის ფარგლებიდან გავიდეს და თავისთავადი სიამოვნების წყაროდ, ავტონომიურ მოტივად იქცეს. ან კიდევ, სრულყოფილებისადმი ბავშვის სწრაფვის თავდაპირველი მოტივი იყო მშობლების მხრიდან მოწონების დამსახურება, მაგრამ თანდათანობით ამ თვისებამ უპირობო ღირებულება შეიძინა. ამგვარად, ის, რაც ადრე იყო გარეგანი და ინსტრუმენტული, ახლა შინაგანი, თვითკმარი მამოძრავებელი ძალა ხდება. მოქმედება, რომელიც ადრე რაიმე მარტივი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას ემსახურებოდა, ამჟამად თავის თავს ემსახურება ანუ, ფართო გაგებით, ადამიანის იდეალურ მე-ზე “მეშაობს”. ბავშვობა მოწიფულობისგან ამით განსხვავდება.

ოლპორტი ინდივიდის უნიკალურობისადმი განსაკუთრებულ ინტერესს იხენდა. **ილიოგრაფიული კვლევა** ანუ ინდივიდის ჩაღრმავებული შესწავლა მთელი მისი ცხოვრების გასაგებად მას მეტად მნიშვნელოვნად მიიჩნდა. ასეთ კვლევაში კონკრეტული ადამიანის უნიკალური მასალების გამოყენებაა შესაძლებელი. ოლპორტმა გამოაქვეყნა ერთი ქალის მიერ მთელი ცხოვრების მანძილზე დაწერილი 172 წერილი, რაც მისი პიროვნების ამომწურავ დახასიათებას დაედო საფუძვლად.

ილიოგრაფიული მიდგომის დროს შეიძლება აგრეთვე გაზომვის ზოგადი (ანუ ყველა ადამიანისთვის განკუთვნილი) მეთოდების გამოყენება, მაგრამ ამ შემთხვევაში ინდივიდის ერთი რომელიმე პარამეტრის მიხედვით შედარება ხდება არა სხვა ინდივიდებთან, არამედ მისსავე სხვა პარამეტრებთან. მაგალითად, როდესაც გვჭირდება გავიგოთ, რა უფრო მნიშვნელოვანია ამ პიროვნებისთვის – ადამიანებთან ურთიერთობა თუ მატერიალური კეთილდღეობა – ასეთ შემთხვევაში მივმართავთ *შიდაინდივიდუალურ შედარებას*. ამის ცოდნა შესაძლებელია უფრო ღირებულიც კი იყოს, ვიდრე ცოდნა იმისა, აფასებს თუ არა ადამიანებთან ურთიერთობას ეს პიროვნება სხვებზე მეტად ან ნაკლებად ანდა აფასებს თუ არა იგი ნივთების შექმნას სხვა ადამიანებთან შედარებით მეტად ან ნაკლებად. ილიოგრაფიული მიდგომით ვიკებთ ნიშანთა ორგანიზაციას ინდივიდის შიგნით და არა იმას, თუ ვის რა ნიშანი აქვს მეტად ან ნაკლებად გამოხატული.

პიროვნების უნიკალურობის იდეამ მიიყვანა ოლპორტი იმ დასკვნამდე, რომ ყოველ ადამიანში არის განუმეორებელი თვისებები, რაც მკაცრი მეცნიერული მეთოდებით შესწავლას არ ემორჩილება. ამ აზრს პიროვნების ბევრი მკვლევარი პრინციპუ-

ლად არ დაეთანხმა. მიუხედავად ამისა, პიროვნებისადმი ედი-
ოგრაფიულ მიდგომას არ დაუკარგავს მნიშვნელოვან დროს
დროს იგი სულ უფრო ხშირად გამოიყენება.

ჰანს აიზენაის სამი ფაქტორის თეორია

აიზენაის პროფესიულ ჩამოყალიბებაზე გავლენა იქონია
მათემატიკურ სტატისტიკაში ფაქტორული ანალიზის აღმოჩე-
ნამ, პიროვნებისადმი იუნგისა და კრენჩერის ტიპოლოგიურმა
მიდგომამ, გენეტიკის სფეროში ჩატარებულმა კვლევებმა, პე-
ლოვის კლასიკური პირობითი რეფლექსების ექსპერიმენტებმა
და სწავლის ბიპვეიორისტულმა თეორიამ.

ნიშანთა ბაზომა: ფაქტორული ანალიზი

აიზენაი მეცნიერულ კვლევაში მკაცრ მოთხოვნებს
უყენებდა და კონცეპტუალურ სიცხადეს და გაზომვას დიდ ყუ-
რადღებას უთმობდა. ამიტომაც ის ფსიქონალიზის ყველაზე
დაუნდობელი და თანამიმდევრული კრიტიკოსი იყო. აიზენაი
იზიარებდა პიროვნული ნიშნის თეორიის ძირითად იდეებს,
მაგრამ ამავე დროს ხაზს უსვამდა, რომ აუცილებელია ნიშნე-
ბის გაზომვის უფრო ადეკვატური მეთოდების და თეორიის შე-
მუშავება, რომლის შემოწმება, დადასტურება ან უარყოფა იქ-
ნება შესაძლებელი. მას აგრეთვე საჭიროდ მიაჩნდა თითოეუ-
ლი პიროვნული ნიშნის ბიოლოგიური საფუძვლის დადგენა. ეს
ყველაფერი, აიზენაის აზრით, საჭიროა იმისთვის, რომ გამოვი-
დეთ მანკიერი წრიდან – როდესაც ნიშანი გამოიყენება იმ ქცე-
ვის ასახსნელად, რომლიდანაც ის თავის დროს იქნა გამოყვა-
ნილი: ჯეკი ემუსაიფება მეგობრებს, რადგანაც მაღალი ქულა
აქვს “კომუნიკაბელობის” ნიშანში, მაგრამ დასკვნა, რომ მას

ქვემოთაა
საქართველოს
საქართველოს

მაღალი ქულა ეკუთვნის ამ ნიშნის მიხედვით, გაკეთდა ჩვენს
იმ დაკვირვების საფუძველზე, რომ ჯეკი დიდ დროს ატარებს
მეგობრებთან მუსაიფში.

ნიშანთა გაზომვისა და კლასიფიცირების მეთოდების და-
მუშავებისას აიხენკი ემყარებოდა **ფაქტორული ანალიზის** სტა-
ტისტიკურ ტექნიკას. ფაქტორულ-ანალიზურ გამოკვლევაში
დიდი როლენობის სატესტო კითხვა ცდისპირთა ასევე დიდ
როლენობას წარედგინება. რა კავშირი არსებობს ყველა ამ
კითხვაზე მათ პასუხებს შორის? ინდივიდები, რომლებიც ეთან-
ხმებიან დებულებს “მე ხშირად დავდივარ დიდ და ხმაურიან
თავყრილობებზე”, ასევე ეთანხმებიან ხოლმე დებულებას –
“მიყვარს ხალხთან დროის გატარება” და არ ეთანხმებიან დე-
ბულებას – “თუკი ეს ჩემზეა დამოკიდებული, მირჩევნია სახლ-
ში დავრჩე, ვიდრე სადმე წავიდე”. ფაქტორული ანალიზი სტა-
ტისტიკური ტექნიკაა, რითაც შესაძლებელია გამოვლინდეს
ჯგუფები (კლასტერები ანუ ფაქტორები), რომლებიც ურთიერ-
თთან დაკავშირებულ ნიშნებად ერთიანდება. მაგალითად, ფაქ-
ტორი, რომელიც ჩამოყალიბდა ზემოთმოყვანილი სამი დებუ-
ლების საფუძველზე, წარმოქმნა ადამიანებისადმი სწრაფვის
ორმა ნიშანმა და კარჩაკეტილობის ნიშანმა. ეს კი ნიშნავს,
რომ კომუნიკაბელობასთან შინაარსით ახლო მდგომი პარამეტ-
რიც ამ სამივე ნიშნისთვის საერთოა.

ამ თეორიის თანახმად, პიროვნების შიგნით არსებობს
ბუნებრივი სტრუქტურული ერთეულები და ფაქტორული ანა-
ლიზი მათ აღმოჩენაში გვეხმარება. თუ რაიმე მოვლენები (მაგ.,
ცვლადები ან სატესტო კითხვებზე პასუხები) ერთობლივად ვა-
რირებს ანუ ერთდროულად ჩნდება ან ქრება, აქედან შეგვიძ-
ლია დავასკვნათ, რომ მათ საერთო საფუძველი აქვთ, ისინი

პიროვნების ფუნქციონირების ერთსა და იმავე ასპექტს განეკუთვნება. სწორედ იდეას – რომ მოქმედებები, რომლებიც თობლივად ვარირებს მრავალ ინდივიდთან, კავშირშია ერთმანეთთან – ეფუძნება ფაქტორული ანალიზი. ამ სტატისტიკური მეთოდით ვიგებთ ადამიანის რა მოქმედებებია ერთმანეთთან დაკავშირებული, მაგრამ სხვებისგან დამოუკიდებელი. ეს მეთოდი აფიქსირებს პიროვნული სტრუქტურის ერთეულებს ანუ ბუნებრივ ელემენტებს, რასაც *ფაქტორები* ეწოდება. სწორედ ეს ფაქტორები ასახავს პიროვნულ ნიშნებს. შესაძლებელია ამ ფაქტორების ინტერპრეტირება და მათთვის სახელის დარქმევა.

აიზენკმა ხელმეორედ გამოიყენა ფაქტორული ანალიზი (“მეორადი ფაქტორული ანალიზი”) და გამოჰყო საბაზო პარამეტრები, რომლებიც საფუძვლად უდევს თავდაპირველ (“პირველად”) ფაქტორებს – ანალიზის პირველ წრეზე გამოვლენილ ნიშნებს. ეს პარამეტრები მეორადი ფაქტორები ანუ **სუპერფაქტორები**. მაგალითად, ნიშნები: “სიმკვირცხლე”, “აგზნებადობა” შეიძლება გაერთიანდეს ზემდგომი ცნებით “ექსტრავერსია”. ამრიგად, სუპერფაქტორი არის ორპოლუსიანი პარამეტრი და შეიძლება ადამიანები ამ პოლუსებს შორის ნებისმიერ წერტილში განთავსდნენ.

პიროვნების ძირითადი პარამეტრები

თავისი ადრეული კვლევებით აიზენკმა აღმოაჩინა პიროვნების ორი ძირეული პარამეტრი: **ინტროვერსია** და **ექსტრავერსია** (ემოციური სტაბილურობა – არასტაბილურობა).

თავიდან აიზენკმა პიროვნების საკუთარი ტიპოლოგია მხოლოდ ამ ორ ძირეულ პარამეტრს დააფუძნა, ხოლო შემდეგ მიუმატა მესამე პარამეტრი, რომელსაც **ფსიქოპათია** უწოდა. ამ პარამეტრის მიხედვით მაღალი მანევრებლების მქონე ადამიანი

ექებს განმარტობას, სხვათა მიმართ გულგრილი, უგრძობი, უფურადღებო და ქცევის მიღებული ნორმებისადმი რწმუნად არის განწყობილი.

აიხენკის თეორიულ სისტემას უფრო სრულად გავიგებთ და შევაფასებთ, თუ უფრო დეტალურად განვიხილავთ მის ერთ-ერთ პარამეტრს – ინტროვერსია-ექსტრავერსიას. ტიპური ექსტრავერტი გულდიანა, უყვარს თავყრილობები, ჰყავს ბევრი მეგობარი, ექებს ამგზნებ შთაბეჭდილებებს, იმპულსურად მოქმედებს მომენტის კარნახით. ამ პარამეტრში გამოიყოფა ორი ასპექტი – კომუნიკაბელურობა და იმპულსურობა, რომლებიც ცალცალკე შეიძლება ვლინდებოდეს, მაგრამ საკმარისად მჭიდროდ დაკავშირებული აღმოჩნდა საიმისოდ, რომ ექსტრავერსიის ცნებით გაერთიანდეს. საპირისპირო პოლუსიც, შესაბამისად, საწინააღმდეგო მახასიათებლებს გვაძლევს. ინტროვერტი ადამიანი მიდრეკილია თვითდაკვირვებისადმი, არ უყვარს ხმაურიანი თავყრილობები, ის თავის თავში ჩაკეტილია, დაფიქრებული, არ ენდობა იმპულსურ გადაწყვეტილებებს და მოულოდნელობებით აღსავსე რისკიან ცხოვრებას მოწესრიგებული ცხოვრება ურჩევნია.

ვაზომვა კითხვართა მეშვეობით

აიხენკმა კითხვარების მთელი ნაკრები შექმნა ინტროვერსია-ექსტრავერსიის პარამეტრის მიხედვით ადამიანთა გასახომად. ტიპური ექსტრავერტი დადებით პასუხს გასცემს ისეთ კითხვებზე, როგორიცაა: „მიანნიხართ ადამიანებს ხალისიან პიროვნებად?“, „ნათვლით თავს უბედურ ადამიანად, თუკი დროის დიდი ნაწილის გატარება ადამიანებთან ურთიერთობის გარეშე მოგიწევთ?“ „სმირად გიჩნდებათ სურვილი რაიმე ამგზნები შთაბეჭდილება განიცადოთ?“ და პირიქით, ტიპური ინტ-

როგორც დადებით პასუხს გაგვცემს შემდეგ კითხვებზე: "როგორც წესი, გირჩევნიათ სახლში დარჩეთ და წიგნთწაკითხვით ვიდრე ადამიანებთან შესახვედრად წახვიდეთ?" "საზოგადოებაში თქვენ, როგორც წესი, ჩუმი და შეუმჩნეველი რჩებით?" "გირჩევნიათ ჯერ კარგად დაფიქრდეთ და მერე იმოქმედოთ?"

ნიშნთა ბიოლოგიური საფუძველი

რა საფუძველს ემყარება ამ პარამეტრების გამოყოფა?

აიხენკი მიიჩნევს, რომ ინტროვერსია-ექსტრავერსიის პარამეტრის მიხედვით ამ ინდივიდუალურ სხვაობებში ნეიროფიზიოლოგიური სხვაობები აისახება. ინტროვერტები, საზოგადოდ, უფრო ადვილად აქტივირდებიან სხვადასხვა მოვლენათა გავლენით და უფრო იოლად ითვისებენ სოციალურ აკრძალვებს, ვიდრე ექსტრავერტები. ამის შედეგია ის, რომ ინტროვერტები უფრო თავშეკავებული და თავდაჭერილი ხალხია. არსებობს არაერთი ფაქტი, რომ სწავლისას ინტროვერტებზე უკეთ მოქმედებს დასჯა, ხოლო ექსტრავერტებზე – ხალისება.

ინტროვერსია-ექსტრავერსიაში ინდივიდუალური სხვაობები დიდად დამოკიდებული აღმოჩნდა გენეტიკურ ფაქტორებზე, რასაც ტყუპების კვლევა ადასტურებს. ის, რომ პარამეტრი ინტროვერსია-ექსტრავერსია თვალნათლივ დასტურდება განსხვავებულ კულტურებში, რომ ინდივიდუალური სხვაობები სტაბილურია დროში და რომ დიდია გენეტიკური ფაქტორის წვლილი ამ სხვაობებში – ინტროვერსია-ექსტრავერსიის პარამეტრის მტკიცე ბიოლოგიურ საფუძველზე მეტყველებს.

ნევროტიზმის მაღალი დონის მქონე ადამიანები არიან ემოციურად ლაბილურები და ხშირად უჩივიან შფოთვას და ფორიაქს, ისევე როგორც სომატურ ჩივილებს (თავის ტკივილს,

უსიამოვნო შეგრძნებებს გულმკერდისა და მუცლის არეშე
 თაბრუსხვევას); უფრო სწრაფად რეაგირებენ სტრესზე და
 საფრთხის გაქრობისას უფრო ნელა უბრუნდებიან წინანდელ
 მდგომარეობას, კიდრე სტაბილური, ნევროტიზმის დაბალი დონის
 მქონე ინდივიდები. პიროვნების ამ მახასიათებლის საფუძველში
 ნერვული სისტემის ფუნქციონირების მემკვიდრეობით
 მიღებული ბიოლოგიური სხვაობები ძვეს.

ფსიქოტიზმის ბიოლოგიური საფუძველი ნაკლებად არის შესწავლილი, თუმცა გენეტიკის მონაწილობა აქაც ივარაუდება.

გენეტიკურ ფაქტორებს დიდი როლი აკისრია პიროვნების და სოციალური ქცევის დეტერმინაციაში. აიზენკის თანახმად, ძირეულ პიროვნულ ნიშნებში სხვაობათ დაახლოებით 2/3-ს განპირობებულია გენეტიკური ფაქტორებით, თუმცა მოგვიანებით დადგინდა, რომ ორი მესამედი გადაჭარბებული რიცხვითა და რეალური ციფრი 40%-ს უახლოვდება.

უსიმპათოლოგია და ქსევის სვლილება

აიზენკის პიროვნების თეორია მჭიდრო კავშირშია ფსიქოპათოლოგიის და ქცევის ცვლილების მის თეორიასთან. სიმპტომთა ანუ ადამიანის წინაშე მდგარ ფსიქოლოგიურ სიძნელეთა ჩამონათვალი პიროვნების საბაზო მახასიათებლებს და ნერვული სისტემის მოქმედების მექანიზმებს უკავშირდება. ნევროტული სიმპტომის ჩამოყალიბებას განაპირობებს ერთდროულად ორი რამ: ინდივიდის ნერვული სისტემის თავისებურება და შემაშინებელ სტიმულზე წარსულში ძლიერი ემოციური რეაგირების გამოცდილება. მაგალითად, ნევროტულ პაციენტთა დიდი უმრავლესობა გამოირჩევა ნევროტიზმის მაღალი და ექსტრავერსიის დაბალი დონით. მათგან განსხვავებით, კრიმინალებისა და ანტისოციალური პიროვნებებისთვის

დამახასიათებელია ნევროტიზმის, ექსტრავერსიის და ფსიქოტიზმის მაღალი მაჩვენებლები, რის გამოც ისინი სტრესულ ნორმებს ძნელად ითვისებენ.

აშლილობების წარმოშობასა და შენარჩუნებაში ძლიერი გენეტიკური მდგენელის მიუხედავად, აიზენკი ამტკიცებს, რომ მკურნალობის შესაძლებლობას არ უნდა შევხედოთ პესიმისტურად – გენეტიკით არის განპირობებული ადამიანის გარკვეული სახით რეაგირების და მოქმედების მხოლოდ წინასწარი დისპოზიცია, ისიც მაშინ თუ ადამიანი გარკვეულ ვითარებაში აღმოჩნდება. ადამიანს შეუძლია გაექცეს ზოგიერთ პოტენციურად მატრავმირებელ სიტუაციას და, აგრეთვე, “გადაისწავლოს” შიშის რეაქციები ანდა სოციალური ქცევის სათანადო ნორმებს დაეუფლოს. ამრიგად, აიზენკი ხაზს უსვამს გენეტიკურ ფაქტორთა მნიშვნელობას, მაგრამ ამასთანავე ქცევითი თერაპიის სერიოზულ მომხრედ გამოდის და დევიაციური ქცევის კორექცია დასწავლის თეორიის პრინციპებზე დაყრდნობით მას სავსებით შესაძლებლად მიიჩნია.

აიზენკი მუდმივად და დაუფარავად აკრიტიკებდა ფსიქონალიზის თეორიას და თერაპიას. მთავარი ამ კრიტიკაში იყო ის, რომ თუკი ფსიქონალიტიკოსები რაიმე შედეგებს აღწევენ, ეს ხდება იმიტომ, რომ თავისდაუნებურად ქცევითი თერაპიის ხერხებს იყენებენ.

რანიგონდ ჯებალის ფაქტორულ-ანალიზური მიღგობა

კებელის შესაქმნელობი მენსიერებაჲ

კებელმა განახსვავა პიროვნების შესწავლის სამი მეთოდი: **ბიოპრიანტული, პულსიპრიანტული და კლინიკური**. ტიპური ბიოპრიანტული ექსპერიმენტი, რომელიც მისდევს საბუნებისმეტყვე-

ლო ექსპერიმენტის კლასიკურ სქემას, შეიცავს ორ ცვლადს და მოუკიდებელ ცვლადს, რითაც მანიპულირებს ექსპერიმენტატორი და დამოკიდებულ ცვლადს, რომელიც იზომება, რათა ექსპერიმენტული მანიპულაციის შედეგები იქნას ნანახი. მულტივარიანტული მეთოდით ერთდროულად მრავალი ცვლადის ურთიერთკავშირი შეისწავლება. მეტიც, მულტივარიანტულ ექსპერიმენტში მკვლევარი არ მანიპულირებს ცვლადებით – იგი თვით ცხოვრების მიერ დაყენებულ ექსპერიმენტთა მიმართ სტატისტიკურ მეთოდებს იყენებს, რათა გამოაცადკეოს მნიშვნელოვანი პარამეტრები და გამოავლინოს მიზეზობრივი კავშირები. ფაქტორული ანალიზი მულტივარიანტული მეთოდის საუკეთესო ილუსტრაციად გამოდგება. ბივარიანტული და მულტივარიანტული მეთოდები, ორივე, პრეტენზიას მეცნიერულ სიმკაცრეზე აცხადებს. განსხვავება აქ იმაშია, რომ ბივარიანტული მეთოდის დროს ექსპერიმენტატორი შემოიფარგლება რამდენიმე ცვლადით, რითაც მანიპულირება მას ასე თუ ისე შეუძლია, ხოლო მულტივარიანტულ გამოკვლევაში ექსპერიმენტატორს საქმე აქვს ცვლადთა სიმრავლესთან, რაც ბუნებრივ და არა ექსპერიმენტულ სიტუაციაში იზომება.

კატეგორიული მეთოდის კრიტიკულად ეკიდება ბივარიანტულ მოდელს. კრიტიკა ძირითადად ამ მეთოდის ხელშეწყობას და მისი მეშვეობით დადგენილ კანონზომიერებათა ტრივიალურობას ეხება.

ბივარიანტული მეთოდისგან განსხვავებით, კლინიკური მეთოდის უპირატესობა იმაშია, რომ მკვლევარს შეუძლია ადამიანისთვის მნიშვნელოვანი ქცევა ბუნებრივ პირობებში შეისწავლოს და მთლიანი ორგანიზმის ფუნქციონირების კანონზომიერებები ეძიოს. ამრიგად, მეცნიერული მიზნების და ფილოსოფიური ბაზის მხრივ კლინიკური და მულტივარიანტული მეთოდები ჰგავს ერთმანეთს და ბივარიანტულიდან განსხვავდუ-

ბა. მკვლევარი, რომელიც იყენებს კლინიკურ მეთოდს, ისევე, როგორც მკვლევარი, ვინც მულტივარიანტულ მეთოდს იყენებს, დაინტერესებულია გლობალური ფენომენებით; ორივე, ქცევის რთულ პატერნებს იკვლევს ისე, როგორადაც ეს პატერნები ყალიბდება ცხოვრებაში; ორივე თვით ცხოვრების მიერ განხორციელებულ მანიპულაციებს აკვირდება და ცდილობს გაიგოს პიროვნული მთლიანობა და არა იზოლირებული პროცესები და დაჩეხილი ფრაგმენტები. განსხვავება ის არის, რომ კლინიკური მეთოდის გამოყენებისას მკვლევარი ეყრდნობა ინტუიციას, რათა ცვლადების დიაგნოსტიკება მოახდინოს და მეხსიერებას, რომ მოვლენათა მსვლელობა ადადგინოს, ხოლო მულტივარიანტული მეთოდით მომუშავე მკვლევარი – სისტემურ დაკვირვებას და სტატისტიკურ ანალიზს იყენებს.

ამგვარი ურთიერთშეპირისპირების საფუძველზე კეტელი ასკვნის, რომ კლინიკური მეთოდი იგივეა, რაც მულტივარიანტული, მაგრამ მოკლებული მეცნიერული სიმკაცრის მოთხოვნებს. ერთი სიტყვით, კეტელს მულტივარიანტული მეთოდი ბივარიანტული და კლინიკური მეთოდების კარგი მხარეების კომბინაციად მიაჩნია. კეტელისთვის მულტივარიანტულ კვლევაში ყველაზე მნიშვნელოვანია სტატისტიკური ტექნიკა **ფაქტორული ანალიზი**. აიზენკისგან განსხვავებით, რომელიც აგრეთვე ამ ტექნიკას იყენებს, კეტელი უპირატესობას ანიჭებს მუშაობას ფაქტორთა უფრო დიდ რაოდენობასთან ნიშანთა დონეზე, რომლებიც უფრო ვიწროდ არის განსაზღვრული, მაგრამ, როგორც წესი, კორელაციაშია ერთმანეთთან. (აიზენკი კი მეორად ფაქტორულ ანალიზს მიმართავს, რათა ნიშნები მცირერიცხოვან სუპერფაქტორებად გააერთიანოს. სუპერფაქტორები ქცევის უფრო ფართო სპექტრს მოიცავს და, როგორც წესი, ერთმანეთთან არ კორელირებს).

ნიშნთა სახეები

პიროვნების ძირითადი სტრუქტურული ერთეულია ნიშანი, რომელიც ადრე უკვე განვსაზღვრეთ როგორც დისპოზიცია. ნიშნის ცნება გულისხმობს, რომ ქცევა გარკვეულ პატერნს მისდევს და, აგრეთვე, მყარია დროში და სხვადასხვა სიტუაციაში. ნიშანთა მრავალგვარ კლასიფიკაციათა შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ორი. პირველში ყველა ნიშანი დაყოფილია **უნართა ნიშნებად, ბაჰაჰარაჰანის ნიშნებად და ღინამიკის ნიშნებად:**

მეორეში – **ზედაპირულ ნიშნებად და სიღრმისეულ ნიშნებად.**

უნართა ნიშნები ის უნარ-ჩვევებია, რომლებიც საშუალებას აძლევს ინდივიდს ეფექტურად იმოქმედოს. ამგვარი ნიშნის მაგალითია ინტელექტი. *ტემპერამენტის ნიშნები* ადამიანის ემოციურ ცხოვრებას და მისი ქცევის სტილის თავისებურებებს ეხება. სწრაფი მუშაობაა დამახასიათებელი ადამიანისთვის თუნელი, თავდაჭერილია თუ მძაფრი ემოციებისკენაა მიდრეკილი, იმპულსურად მოქმედებს თუ გააზრებულად – ეს ყველაფერი კავშირშია ტემპერამენტთან, რითაც ადამიანები განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. *ღინამიკური ნიშნები* ინდივიდის მისწრაფებებს, მის მოტივებს და მიზანთა რაგვარობას განსაზღვრავს. კეტელს მიაჩნია, რომ უნარების, ტემპერამენტის და ღინამიკის ნიშნები პიროვნების ყველა ძირითად სტაბილურ ელემენტს ამოწურავს.

ზედაპირულ და სიღრმისეულ ნიშანთა განსხვავება ქცევაზე დაკვირვების დონეს ეხება. ზედაპირული ნიშნები გამოხატავს ქცევის იმგვარ თავისებურებებს, რომლებიც თვალის ზერეულ შევლელით თითქოსდა კავშირშია ერთმანეთთან, მაგრამ სინამდვილეში ყოველთვის ერთად არ იცვლება და სრულიადაც არ არის აუცილებელი, რომ საერთო მიზეზი იქონიონ.

სიღრმისეული ნიშნები, პირიქით, ქცევის თავისებურებების მართლად იცვლება და ქმნის პიროვნების ერთიან, დამოუკიდებელ პარამეტრს. ზედაპირული ნიშნების გამოვლენა შესაძლებელია სუბიექტური მეთოდებით, მაგ., თვითონ ადამიანთა გამოკითხვით თუ რომელი პიროვნული მახასიათებლები, მათი აზრით, იცვლება ერთად. სიღრმისეულ ნიშანთა გამოსავლენად კი ფაქიზი სტატისტიკური პროცედურებია საჭირო. სიღრმისეული ნიშნები ის ბლოკებია, რითაც პიროვნებაა აგებული.

მონაცემთა წყაროები: ცხოვრების დოკუმენტური ჩანაწერები; კითხვარებით მიღებული მონაცემები და ობიექტური ტესტებით მიღებული მონაცემები

როგორ უნდა გამოვავლინოთ სიღრმისეული ნიშნები, რომლებზეც დამოკიდებულია მრავალფეროვანი რეაქციები მრავალგვარ სიტუაციებზე? სად ვეძებთ პიროვნების საშინი ბლოკები? კეტელს მოჰყავს მონაცემთა სამი წყარო: ცხოვრებისეული მონაცემები (L-მონაცემები, სიტყვიდან Laif), მასში შედის ობიექტური მონაცემები ცხოვრებაში მომხდარ რეალურ მოვლენათა შესახებ და გარეშე დამკვირვებელთა შეფასებები; კითხვარებით მიღებული მონაცემები (Q-მონაცემები, სიტყვიდან Questionnaires), რომლებიც თვითანგარიშებს ემყარება და ობიექტურ ტესტთა მონაცემები (OT – სიტყვაშესაბამიდან Objective Tests).

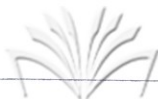
თუ მულტივარიანტულ, ფაქტორულ-ანალიზურ გამოკვლევას მართლაც შეუძლია პიროვნების ძირეული სტრუქტურის გამოვლენა, მაშინ შესაძლებელი უნდა იყოს ერთი და იგივე ფაქტორების ანუ ნიშნების მიღება ამ სამივე სახის მონაცემთა მასალის საფუძველზე. ეს ძალზე მნიშვნელოვანი, ლოგიკური და აუცილებელი მოთხოვნაა.

თავიდან კეტელმა L-მონაცემთა ფაქტორული ანალიზი ჩატარა და მიიღო 15 ფაქტორი, რომლებიც, სავარაუდოდ, პირველი მახასიათებლების დიდ ნაწილს მოიცავდა. მისი შემდეგი ამოცანა იყო განესაზღვრა, მიიღებს თუ არა შესაძარებელ იგივე ფაქტორებს Q-მონაცემთა საფუძველზე. საგანგებოდ მოფიქრებული ათასობით კითხვა წარედგინა ფსიქიკურად ჯანმრთელ ადამიანთა ძალზე დიდ რაოდენობას და ჩატარდა მრავალჯერადი ფაქტორული ანალიზი, რათა გამოვლენილიყო კითხვები, რომლებიც ჯგუფებად ერთიანდება. ტიტანური შრომა დაგვირგვინდა კითხვართ, რომელიც მსოფლიოში ცნობილია როგორც "16 ფაქტორიანი პიროვნული კითხვარი" (იხ ტაბულა 2)

ტაბულა: 2. 16 პიროვნული ფაქტორი, რაც კეტელმა კითხვარის მონაცემთა საფუძველზე მიიღო

თავლაქარილი	კომენიკაბელური
შედარებით ნაკლებად განვითარებული ინტელექტი	შედარებით მეტად განვითარებული ინტელექტი
სტაბილური (ეზოს დიდი კალა)	ემოციური (ნევროტული)
მორჩილი, ღამთმობი	შეუპოვარი
წინდახედული	ღაუღეპარი
პრაგმატული, ემორჩილება მომენტის კარნახს	შეზნაული, ემორჩილება მოვალეობას
ფრთხალი	თაბამი, რისკიანი
სქელკანიანი	შაქიში
მიმწლობი	ეკვიანი
მიწაგი მყარად გღკომი, პრაქტიკული	მდილარი შანტაგმის მქონე

ეროვნული
სივრცითი

სწორხაზოვანი	ღახვიანი
უფროთხელი	ფრთხილი
ტრადიციის მიმდევარი	სიხლის მაქიზაელი
ჯგუფზე დამოკიდებული	თვითკმარი
უღისნიკლინო	წესრიგთან
მრუნეხული	ღაპაპული

ეს ფაქტორები პიროვნების მახასიათებლების ფართო სპექტრს მოიცავს, განსაკუთრებით ტემპერამენტის და ატიტუდთა სფეროში. მოლიანად, Q-მონაცემთა საფუძველზე გამოვლენილი ფაქტორები ემთხვევა L-მონაცემთა ფაქტორებს, მაგრამ ზოგიერთი ფაქტორი მხოლოდ ერთი სახეობის მონაცემთა შორის გვხვდება.

კეტელი აქტიურად იყენებდა კითხვარებს, განსაკუთრებით ისეთებს, რომლებიც ფაქტორული ანალიზის საფუძველზე შეიქმნა. საზოგადოდ, კითხვარის ნაკლოვანებებს იგი კარგად აღწინობიერებდა და ამიტომ თავის კვლევით პროგრამაში შემავალ OT-მონაცემებზე გაამახვილა ყურადღება. სწორედ ობიექტური ტესტებით მიღებული პასუხები მიანდა მას პიროვნების კვლევის “მყარ ვალუტად”.

კეტელის ამოცანა იყო ისეთი ობიექტური ტესტების შექმნა, რითაც გაიზომებოდა L და Q-მონაცემებით უკვე გამოვლენილი სიღრმისეული ნიშნები. მაგალითად, “შეუპოვრობის” თვისება შეიძლება გამოვლენილიყო ისეთ მოქმედებებში, როგორცაა ქაღალდის ლაბირინთში გავლილი გზის სიგრძე, ხელის მოძრაობის სწრაფი ტემპი და დიდი სიჩქარე სხვადასხვა ასოთა შედარების დავალებებში. 500-ზე მეტ ტესტს პიროვნ-

ნების ყველა ჰიპოთეტური პარამეტრი უნდა მოეცემა. ტესტების
ცდისპირთა დიდმა რაოდენობამ შეავსო და მონაცემთა მის-
ვალეზისმა ფაქტორიზაციამ საბოლოო ჯამში მოგვცა 21 პი-
როვნული ნიშნისგან შემდგარი ფაქტორული სტრუქტურა.

სიღრმისეული ნიშნები ანუ ფაქტორები, რომლებიც მიღე-
ბულ იქნა L და Q-მონაცემების საფუძველზე, დაემთხვა ერთმა-
ნეთს, მაგრამ OT მონაცემებმა იმედი გაუცრუვა მკვლევარებს:
თუმცა მონაცემთა სამივე წყაროს შორის დადასტურდა გარკ-
ვეული კავშირები, რაიმე პირდაპირი შესატყვისობა OT ფაქტო-
რებთან ვერ იქნა აღმოჩენილი.

ქცევის სტაბილურობა და ვარიაბელურობა

ქცევის შეთანხმებულობისა და პიროვნების სტრუქტურის
გარდა კეტელს აინტერესებდა პროცესი და მოტივაცია. ქცევის
მოტივაციური წყაროების დასადგენად იგი დიდ მნიშვნელობას
ისევ ფაქტორულ ანალიზს ანიჭებდა. კვლევამ იგი მიიყვანა
დასკვნამდე, რომ ადამიანის მოტივაცია შეიცავს თანშობილ
ტენდენციებს, რასაც კეტელმა **პრავუი** უწოდა და გარემოთი დე-
ტერმინირებულ მოტივებს, რასაც უწოდა **სენტიმენტავი**. ერგების
ნიმუშებია: უსაფრთხოების, სექსის და თვითგანმტკიცების ერ-
გები. სენტიმენტების მაგალითებია რელიგიური მოტივები
("მინდა ვილოცო"), კარიერული მოტივები ("მინდა დავეუფლო
პროფესიულ უნარ-ჩვევებს") და მე-კონცეფციით შექმნილი მო-
ტივაცია ("საკუთარ თავმოყვარეობას ვერ გადავაბიჯებ!"). ქცე-
ვა ერთდროულად რამდენიმე მოტივს აკმაყოფილებს ხოლმე
და სენტიმენტების დასაკმაყოფილებლად მიმართული ძალისხ-
მევის მიღმა შეიძლება ფუნდამენტური ერგები ანუ ბიოლოგი-
ური მიზნები დავინახოთ.

გასაგებია, რომ კეტელი არ განიხილავს ადამიანს როგორც სტატიკურ მთლიანობას, რომელიც ყველა ინსტიტუციის ერთნაირად იქცევა. როგორ მოიქცევა ადამიანი მოცემულ კონკრეტულ მომენტში, ეს მის პიროვნულ ნიშნებზე და სიტუაციის თავისებურებებზეა დამოკიდებული. ქცევის ცვალებადობის ასახსნელად დამატებით საჭიროა ორი ცნება: **მდგომარეობა** და **როლი**.

მდგომარეობებში კეტელი გულისხმობს გუნება-განწყობილებებსა და ემოციებში მომხდარ ცვლილებას, რაც, ნაწილობრივ, სიტუაციით არის ნაკარნახევი. მდგომარეობათა სახეებია: შფოთვა, დეპრესია, დადლილობა, ავზნებულობა და ცნობისმოყვარეობა. კონკრეტულ სიტუაციაში ადამიანის ქცევას ვერ ვიწინასწარმეტყველებთ, ნიშნების გარდა თუ არ გავითვალისწინეთ დადლილია იგი თუ განრისხებული, შეშინებული და ა.შ.

კონკრეტულ სიტუაციაში ადამიანის ქცევა ასევე შესაძლებელია მისი **როლი** უფრო მეტად იყოს განპირობებული, ვიდრე პიროვნული ფაქტორებით. იგივე ითქმის ტრადიციებსა და მორალურ ნორმებზე – მათაც შეუძლია მნიშვნელოვნად შეცვალონ ქცევაზე პიროვნულ ნიშანთა გავლენა.

ამგვარად, თუმცა კეტელს მიაჩნია, რომ პიროვნული ფაქტორები უზრუნველყოფს ქცევის სტაბილურობის გარკვეულ ხარისხს ნებისმიერ სიტუაციაში, იგი ასევე ფიქრობს, რომ მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს პიროვნების ქცევაზე გუნება-განწყობილება (მდგომარეობა) და მოცემულ სიტუაციაში საკუთარი თავის პრეზენტაციის ხერხი ანუ როლი. ქცევაში აისახება: 1. ადამიანის პიროვნული ნიშნები, რომელიც ამოქმედდება მოცემულ სიტუაციაში, 2. სიტუაციის შესაბამის ატიტუდებთან დაკავშირებული ერგები და სენტიმენტები, და 3. დროში და სიტუაციიდან სიტუაციაში ცვალებადი მდგომარეობები და როლები.

კეტელს ეკუთვნის კვლევები პიროვნების განვითარების სფეროში და ფსიქოპათოლოგიაში. პიროვნების განვითარებაში იგი განიხილავდა, ძირითადად, იმ კუთხით, თუ რა წვლილი შეაქვს გარემოს და მემკვიდრეობას ყოველ პიროვნულ ნიშანში, ხოლო პათოლოგია აინტერესებდა, როგორც სხვადასხვა დაავადებების მქონე პაციენტთა ჯგუფებს შორის პიროვნულ სხვაობათა საკითხი. რაიმე ტიპის ფსიქოთერაპიას კეტელი თავის შეხედულებებს არ უკავშირებდა.

პიროვნულ ნიშანთა ერთიანი მოღალის შეფასების ბანდენცია: სუბფაქტორიანი მოღალი

ოლპორტის, აიზენკის და კეტელის მიდგომების განხილვამ გვიჩვენა, რომ მათთვის ნიშნები პიროვნების ფუნდამენტური ერთეულები და მოვლენებზე გარკვეული სახით რეაგირების წინასწარი დისპოზიციები ანუ მიდრეკილებებია. ამასთანავე, სამივე ავტორი განსხვავებულად უყურებს ფაქტორული ანალიზის გამოყენებას და იმას, თუ რა და რამდენი ძირეული პარამეტრია აუცილებელი, რომ პიროვნება ადეკვატურად აღიწეროს.

იბადება კანონიერი კითხვა: თუკი ნიშნები პიროვნების ძირეული ელემენტებია, რატომ ვერ თანხმდებიან მკვლევარები კონკრეტულად რა ნიშნებია ძირეული და სულ რამდენია ეს ნიშანი? ამჟამად გამოიკვეთა ტენდენცია გაზიარებულ იქნას **პიროვნების სუბფაქტორიანი მოღალი**, ე.წ. **“დიდი სუბაული”**.

სუბფაქტორიან მოღელს ასახრდოვებს 3 ძირითადი წყარო: 1) ბუნებრივ ენაში არსებულ უამრავ პიროვნულ ნიშანთა ფაქტორული ანალიზი; 2) კავშირი, რომელიც არსებობს ნიშნების დამდგენ კითხვარებსა და გარეშე დამკვირვებელთა შეფასებებს შორის; 3) პიროვნებაზე გენეტიკურ გავლენათა ანალიზი.

განვიხილოთ თითოეული ეს წყარო ცალცალკე.

**ბუნებრივ ენასა და კომუნიკაციაში
ნიშანთა სახელგების ანალიზი**

პიროვნების საბაზო ელემენტების ძიების ერთერთი გზა იმ სიტყვების განხილვაა, რასაც ადამიანის პიროვნების აღსაწერად ვიყენებთ. ამგვარი კვლევის ძირითადი პროცედურა იმაშია, რომ ინდივიდებმა შეაფასონ საკუთარი თავი და სხვა ადამიანები ლექსიკონიდან საგანგებოდ ამოკრებილი მრავალი ნიშნის მიხედვით. ამის შემდეგ ტარდება მიღებულ შეფასებათა ფაქტორული ანალიზი, რათა ნანახი იქნას რომელი ნიშნები ვარიირებს ერთად. შეფასებებს, რასაც ადამიანები აძლევენ ერთმანეთს, ნორმანმა ფაქტორული ანალიზი ჩაუტარა და ხუთი საბაზო პიროვნული ფაქტორი აღმოაჩინა. მსგავსი ხუთი ფაქტორი დადასტურდა სხვა მკვლევართა მიერ ჩატარებულ ანალიზში სრულიად სხვადასხვა ამონაკრებთან და გაზომვის განსხვავებული ინსტრუმენტების გამოყენებით. მეტიც, ნაჩვენები იქნა, რომ ხუთივე ფაქტორი სტაბილურია ზრდასრული ადამიანის ცხოვრების განმავლობაში.

ტაბულა 3. პიროვნულ ნიშანთა ფაქტორები, რომლებიც ქმნიან დიდ ხუთეულს და მასში შემავალი სკალების ნიმუშები

<i>მისი მახასიათებლები, ვინც მოცემული ფაქტორის მიხედვით მაღალი შეფასებები მიიღო</i>	<i>ფაქტორში შემავალი ნიშანთა აღწერა</i>	<i>მისი მახასიათებლები, ვინც მოცემული ფაქტორის მიხედვით დაბალი შეფასებები მიიღო</i>
მოუსვენარი, ნერვიული, ემოციური, საკუთარ თავში დაურწმუნებელი, არაადეკვატური, იმოქონდრიული	ნეკროპიზმი (N) ზომავს ადაპტირებულობას ან ემოციურ არასტაბილურობას. ადგენს მიდრეკილებას უსიამოვნო განცდებისადმი (ღისტრესებისადმი), ზედმეტი ვნებებისა და ალტკინებისადმი,	მშვიდი, მოდუნებული, არაემოციური, ამტანი, თავის თავში დარწმუნებული, საკუთარი თავით კმაყოფილი

	რეალობას მოწყვეტილი იდეებისადმი; რეალობაზე არაადეკვატურ რეაგირებას	
გულდია, აქტიური, მოლაპარაკე, ადამიანებზე ორიენტირებული, ოპტიმისტი, მხიარულების მოყვარული, ალერსიანი	ამბრაპერსია (E) ზომავს პიროვნებათშორისო ურთიერთქმედების დიაპაზონს და ინტენსივობას; აქტივობის დონეს; გარედან სტიმულირების მოთხოვნილებას, სიცოცხლის ხალისს.	თავდაჭერილი, საღად მოაზროვნე, უხალისო, გაუცხოებული, საქმეზე მომართული, ჩუმი, მხიარულ წრეში შეუმჩნეველი
ცნობისმოყვარე, ფართო ინტერესების მქონე, კრეატიული, ორიენტირებული, არატრადიციული, მდიდარი წარმოსახვის მქონე	გამოცდილავისადგილი (O) ზომავს ახალი განცდების სიყვარულს და აქტიურ ძიებას; სხვაგვარი, უცხო, უჩვეულოსადმი შემწვანარებლობას, მასში გარკვევის სურვილს და ინტერესს	კონფორმული, შებოჭილი, ზერედე, მარტივი, "მიწაზე მყარად მდგომი", მხატვრული და ანალიტიკური აზროვნების უნარს მოკლებული
ღმობიერი, კეთილმოსურნე, მიმწოდობი, დაუზარელი, დიდსულოვანი, გულუბრყვილო, პირდაპირი	კითილანწყობილავა (A) ზომავს ინდივიდის სხვა ადამიანებთან მიმართების ხარისხს მთელ კონტინუუმზე, დაწყებული თანაგრძობით – დამთავრებული აზრებში, გრძობებში და მოქმედებებში გამოვლენილი მტრული დამოკიდებულებით	ცინიკური, უხეში, იტყუებული, ცივი, ეგოისტური, შურისმაძიებელი, შეუბრალებელი, მანიპულატორი
მოწვევრიგებული, სანდო, გაწონასწორებული, მუყაითი, დისციპლინირებული, კონკრეტული, პულანტური, პატივმოყვარე, შეუპოვარი	შეგნებულობა (C) მიზანმიმართული საქმიანობის დროს ინდივიდის ორგანიზებულობის, შეუპოვრობისა და მოტივირებულობის ხარისხს, სანდო და მომთხოვნ ადამიანებს უპირისპირებს მათ, ვინც მუშაობაში აპათიურია და არ არის გულმოდგინე.	უთავბოლო, არასანდო, ზარმაცი, არხინი, დაუდევარი, უგულისყურო უნებისყოფო და სულსწრაფი.

გოლდბერგმა საკუთარი კვლევის შედეგებთან ერთად სხვა ავტორთა ნაშრომებიც გაანალიზა და მონაცემთა დამთხვევა დაინახა. მან გამოთქვა ვარაუდი, რომ ინდივიდუალურ სხვაობათა სტრუქტურირების ნებისმიერი მოდელი ასეთუნივე დაიყვანება “დიდი ხუთეულის” მაგვარ პარამეტრებზე. ასე დაერქვა ამ ფაქტორებს “დიდი ხუთეული” – “Big Five”. სიტყვა “დიდი” ნიშნავდა იმას, რომ ყოველი ამ ხუთ ფაქტორთაგანი შეიცავს ბევრ, უფრო კონკრეტულ ნიშანს. პიროვნულ იერარქიაში დიდი ხუთეულის ფაქტორები თითქმის ისეთივე ფართო და აბსტრაქტულია, როგორც აიზენკის “სუპერფაქტორები”. ესენია: ნევროტიზმი (Neuroticism, N), ექსტრავერსია (Extraversion, E), გამოცდილებისადმი ღიაობა (Openness, O), კეთილგანწყობა ანუ თანხმობისთვის მზაობა (Agreeableness, A), სინდისიერება, პატიოსნება, შეგნებულობა (Conscientiousness, C). ერთად ეს ფაქტორები ინგლისურენოვან ლიტერატურაში აღინიშნება აკრონიმით OCEAN. ამ პარამეტრების შინაარსის გადმოსაცემად ტაბულაზე მოყვანილია ზედსართავი სახელები, რომლებიც აღწერენ ინდივიდებს, ვინც მაღალი და დაბალი ქულები დააგროვეს თითოეული ამ ფაქტორის მიხედვით. ნევროტიზმი (N) ემოციურ სტაბილურობას უპირისპირებს უარყოფითი ემოციებისადმი მიდრეკილების ფართო სპექტრს, როგორცაა შფოთვა, სევდა, გაღიზიანებულობა, ნერვული დაძაბულობა. გამოცდილებისადმი ღიაობა (O) აღნიშნავს ადამიანის განცდებისა და აზრების ფართო ღიაპაზონს, სიღრმეს და სირთულეს. ექსტრავერსია (E) და კეთილგანწყობა (A), ორივე, პიროვნებათაშორისო ურთიერთობის ნიშნებს აჯამებს ანუ განსაზღვრავს როგორ ექცევიან ადამიანები ერთმანეთს და რას აკეთებენ ერთმანეთისთვის. ხოლო პარამეტრი შეგნებულობა-სინდისიერება (C) ძირითადად აღწერს მიზანმიმართულ და ამოცანაზე ორიენტირებულ ქცევას და საკუთარ იმპულსებზე კონტროლს, რასაც საზოგადოება თავისი წევრისგან მოითხოვს (იხ. ტაბულა 3.)

ფუნდამენტური ლექსიკური ჰიპოთეზა

დიდი ხუთეული ჩაფიქრებული იყო იმგვარად, რომ მიუხედავად ის პიროვნული თვისებები, რასაც რიგითი ადამიანები ცხოვრებაში ყველაზე უფრო მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ. გოლდბერგმა რაციონალური მოსაზრებებით დამაჯერებლად დაასაბუთა ეს მიდგომა და ჩამოაყალიბა **ფუნდამენტური ლექსიკური ჰიპოთეზა**: “ინდივიდუალურ სხვაობათა მრავალფეროვნება თითქმის უსაზღვროა, მაგრამ ამ სხვაობათა უმრავლესობა ბევრს არაფერს ნიშნავს ადამიანთა ყოველდღიური ურთიერთობებისთვის და პრაქტიკულად შეუმჩნეველი რჩება. სერ ფრენსის გალტონი, ალბათ, ერთ-ერთი პირველი მეცნიერი იყო, ვინც ჩამოაყალიბა ფუნდამენტური ლექსიკური ჰიპოთეზა, როდესაც ივარაუდა, რომ ადრე თუ გვიან ადამიანთა ურთიერთქმედებებში გამოვლენილ მნიშვნელოვან ინდივიდუალურ სხვაობათა უმრავლესობა ცალკე ტერმინებად დაკოდირდება რამდენიმე ან სულაც ყველა არსებულ ენაში”.

ამრიგად, გოლდბერგის ვარაუდით, გამოცდილების საფუძველზე ადამიანები წვდებიან მათი ურთიერთქმედებისთვის ზოგიერთი ინდივიდუალური სხვაობის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას და საქმის გასაადვილებლად მათ არქმევენ სახელებს – სპეციალურ ტერმინოლოგიას ქმნიან. ნიშანთა ეს სახელები ატარებს ინფორმაციას იმ ინდივიდუალურ სხვაობათა შესახებ, რაც ჩვენი და ჩვენი ჯგუფის კეთილდღეობისთვის საჭირო და მნიშვნელოვანია. ამრიგად, ნიშნები საჭირო და სასარგებლოა, რადგან ემსახურება პროგნოზს და კონტროლს – გვეხმარება გავითვალისწინოთ თუ რას გააკეთებენ სხვა ადამიანები და ამით ჩვენთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი შედეგები ვაკონტროლოთ. ნიშნები გვეხმარება მივიღოთ პასუხი თუ, სავარაუდოდ, როგორ მოიქცევა ადამიანი მნიშვნელოვან სიტუაციათა ფართო სპექტრის შიგნით.

საესებოთ ლოგიკურია დაუშვათ მსოფლიოს ყველა ენაში პიროვნულ ნიშანთა ერთი და იგივე ძირეულ ნიშანებად ბის არსებობა. მაგრამ რა საბუთი მოგვეპოვება, რომ ეს მართლაც ასეა? განსხვავებულ ენათა მიმოხილვა, როგორცაა გერმანული, იაპონური და ჩინური, ფუნდამენტურ ლექსიკურ ჰიპოთეზას ადასტურებს. გამოდის, რომ სხვადასხვა კულტურის მატარებელი, სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ადამიანები პიროვნების კონსტრუირებისას ხუთფაქტორიან მოდელს მისდევენ.

ზრდა და ბანვიოთარება

ასაკობრივი ცვლილებები

ნიშანთა მკვლევარები, ჩვეულებრივ, ყურადღებას ამახვილებენ ზრდასრული ადამიანის პიროვნებაზე, ხოლო მისი ჩამოყალიბების საკითხს უტოვებენ განვითარების ფსიქოლოგიას, რომლის თანახმად ნიშნები დაახლოებით 30 წლის ასაკში სტაბილიზირდება. დიდი ხუთეულის გამოკვლევები აჩვენებს, რომ მოზარდებს და ახალგაზრდებს 20-25 ასაკში გაცილებით მაღალი აქვთ *ნევროტიზმი* და *ექსტრავერსია* და დაბალი – *კოთილგანწყობა* და *შეგნებულობა*, ვიდრე 30 წელს გადაცილებულ ადამიანებს. ეს შედეგები ინტუიციურად გასაგები გახდება თუ გავიხსენებთ, რომ ახალგაზრდობა, საზოგადოდ, საკუთარი თავით უკმაყოფილების, მძაფრი გრძნობების და პროტესტების ხანაა.

რა ხდება განვითარების უფრო ადრინდელ საფეხურებზე მნელი სათქმელია, რადგან ბავშვის პიროვნების სტრუქტურა, ზრდასრულ ადამიანთან შედარებით, ნაკლებად ინტეგრირებულია.

ნიშნები, როგორც მემკვიდრეობით მიღებული პიროვნული მნიშვნელობის მახასიათებლები

რა მექანიზმით შეიძლება აიხსნას ნიშანთა სპეციფიკური ცვლილებები და მათი გრძელვადიანი სტაბილურობა? აიხენკი და კეტელი ხაზს უსვამდნენ ნიშნების გენეტიკურ, მემკვიდრეობით განპირობებულ ხასიათს. უფრო გვიანდელი გამოკვლევებითაც შთამბეჭდავად დადასტურდა, რომ ბევრ პიროვნულ ნიშანს მნიშვნელოვანი გენეტიკური კომპონენტი მოუპოვება. მაგალითად, არც თუ დიდი ხანია, რაც მეცნიერებმა აღმოაჩინეს გენი, რომელიც სიახლისადმი სწრაფვას განსაზღვრავს. ამ გენის მოქმედება ვლინდება ექსტრავერსიაში, იმპულსურობაში, სიმკვირცლეში, ავზნებადობაში, გარემოს საკვლევად მიმართულ ქცევაში. ბოლო მონაცემებით, პიროვნულ ნიშნებში გენეტიკური ფაქტორის წილი დაახლოებით 40%-ია. ეს ნიშნავს, რომ პიროვნულ ნიშნებში სხვაობათა 40% აიხსნება მემკვიდრეობით. ამასთანავე სხვადასხვა ნიშნებში მემკვიდრეობის წილი განსხვავებულია.

ფსიქოლოგები დიდხანს გაუბოლდნენ იმის აღიარებას, რომ პიროვნება გენეტიკურ საფუძველზე დგას. მაგრამ ახალი მონაცემები თვალნათლივ აჩვენებს რაოდენ მნიშვნელოვანია გენეტიკურ ფაქტორთა როლი, განსაკუთრებით ტემპერამენტთან დაკავშირებული ნიშნების შემთხვევაში. პიროვნებაში გენეტიკური ფაქტორის წილის დასადგენად ფსიქოლოგები ერთმანეთს აღარებენ ერთად აღზრდილ იდენტურ ტყუპთა სატესტო მონაცემების მსგავსების ხარისხს, განცალკევებით აღზრდილ იდენტურ ტყუპთა მონაცემებთან. თუკი გენების როლი გადამწყვეტია, განცალკევებული იდენტური ტყუპები ისევე უნდა ჰგავდნენ ერთმანეთს, როგორც ერთად აღზრდილი იდენტური ტყუპები; ხოლო თუ უფრო მნიშვნელოვანია სააღმზრდელო გარემო, მაშინ განცალკევებული იდენტური ტყუპები ნაკლებად ემგვანებიან ერთმანეთს, ვიდრე ერთად გაზრდილი იდენტური ტყუპები. ფაქტებით დადასტურდა, რომ ცალცალკე აღზრდილი

ტყუპები ერთად აღზრდილი ტყუპებისგან თითქმის არაფრად განსხვავდებიან.

ხომ არ გამომდინარეობს აქედან, რომ გადასახედია პიროვნების განვითარებაში ოჯახური გარემოს როლი, რის უდიდეს მნიშვნელობას განსაკუთრებით ფსიქოანალიზი უსვამდა ხაზს?

ფსიქოლოგები, რომლებიც ტყუპებს შეისწავლიან, არ უარყოფენ იმას, რომ ოჯახი მნიშვნელოვანია პიროვნების განვითარებისთვის, მაგრამ ფიქრობენ, რომ ერთი ოჯახის შვილებისთვის ოჯახური გარემო სრულიადაც არ არის ერთნაირი – იგი მათ მიერ განსხვავებულად აღიქმება და განიცდება. სიბლინგები (ერთი დედ-მამის შვილები) ჰკვანან ერთმანეთს პიროვნული თავისებურებებით, მაგრამ ეს ხდება საერთო გენების ხარჯზე და არა ერთნაირი ოჯახური გარემოს წყალობით. უნიკალური ოჯახური გარემო, რომელიც ექმნება თითოეულ ბავშვს, გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ის საერთო-ოჯახური გარემო, რომელშიც ბავშვები იმყოფებიან. საყურადღებოა, რომ გენეტიკა მოქმედებს აგრეთვე იმ გარემოპირობებზე, რასაც მშობლები საკუთარ შვილებს უქმნიან. ანუ ბავშვის თანშობილი (გენეტიკური) თავისებურებები გავლენას ახდენს იმაზე, თუ როგორ მოეპოვებიან მას მშობლები: წყნარი, აღერსიანი ჩვილი იწვევს მშობლების საპასუხო რეაქციას, რომელიც სულ არ ჰგავს იმას, რასაც იწვევს მტირალა და “გულგრილი” ჩვილი. ზუსტად ასევე, აგრესიული და ჰიპერაქტიური ბავშვისადმი და ჩუმი, პასიური ბავშვის მიმართ რეაქციები განსხვავებულია. თვითონ ბავშვებიც თავისთვის სხვადასხვა გარემოს ირჩევენ: აგრესიულ ბავშვს, განსხვავებით მშვიდისგან, იზიდავს ამჯუნები, მაპროვოცირებელი და მასტიმულირებელი გარემო. ამ აზრით სამართლიანია გამონათქვამი, რომ ადამიანი თავისთვის გარემოს თვითონვე იქმნის.

პიროვნების ფორმირებაში გენეტიკური ფაქტორის მნიშვნელოვანი როლის შეჯამებისას განსაკუთრებით არსებითად შემდეგი ოთხი მომენტია:

1. დასკვნა გენეტიკური ფაქტორის დიდი მნიშვნელობის შესახებ არ ნიშნავს იმას, რომ პიროვნების განვითარებას მთლიანად წინასწარვე განსაზღვრავს ბიოლოგია.
2. თუმცა გენეტიკური ფაქტორები გავლენას ახდენს ბავშვის ოჯახურ გარემოზე, მთავარი პასუხისმგებლობა გარემოთი განპირობებულ ინდივიდუალურ სხვაობებზე მაინც არაგენეტიკურ ფაქტორებს ეკისრება.
3. ოჯახური გარემო ერთი ოჯახის შვილებისთვისაც არ არის ერთგვაროვანი. იგი დამოკიდებულია ბავშვის სქესზე, დაბადების რიგითობაზე და სხვ., მაგრამ ოჯახში მიღებული გამოცდილება მნიშვნელოვანია მაშინაც, როდესაც ეს გამოცდილება არ არის ერთნაირი ერთ ოჯახში გაზრდილი შვილებისთვის.
4. ძლიერი გენეტიკური გავლენა არ ნიშნავს, რომ პიროვნული ნიშანი ერთხელ და სამუდამოდ არის დაფიქსირებული და გარემოს გავლენით ვეღარ შეიცვლება.

მართებული იქნება, თუ ვცნობთ გენეტიკურ და გარემოს გავლენთა მუდმივ ურთიერთქმედებას და მათ ერთმანეთის ალტერნატივებად არ დავსახავთ – უარს ვეტყვიით პოზიციას “ან” –“ან”.

**ხუთშაბათრიანი მოღველი
ეპოლუსიის თეორიის თვალსაზრისით**

ნიშნის ფსიქოლოგიის არაერთი სპეციალისტი ხუთშაბათრიან მოღველს ეპოლუსიის თეორიის თვალსაზრისით უდგება. ეს თვალსაზრისი ორ საგულისხმო კომპონენტს შეიცავს. პირველი: ნიშნის ცნება აღმოცენდა, რათა ადაპტაციისთვის პრინციპული მნიშვნელობის მქონე მოქმედებათა კატეგორიზაცია

ბაში დახმარებოდა ადამიანებს; კონკრეტულად, ურთიერთქმედების მაინც რა მხარეებია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანს? გოლდბერგის ფუნდამენტური ლექსიკური ჰიპოთეზის თანახმად, როდესაც ადამიანი რომელიმე პერსონასთან (X-თან) ურთიერთქმედებას იწყებს, მის წინაშე ხუთი ფუნდამენტური და უნივერსალური კითხვა დგება:

1. ეს X-ი აქტიური და დომინანტურია თუ პასიური და დამთმობი? (მე დავეჯაბნი თუ ის დამჯაბნის?)
2. ეს X-ი კეთილგანწყობილია (თბილი, სასიამოვნოა) თუ არაკეთილგანწყობილი (ცივი და გაუცხოებული)?
3. შემიძლია დავეყრდნო ამ X-ს (სინდისიერია იგი და პასუხისმგებლიანი თუ დაუდევარი და არასანდო?)
4. კეთილგონიერია (სტაბილურია) იგი თუ “თაქქარიანი” (არაპროგნოზირებადი)?
5. გონიერია ის თუ ჩლუნგი (რამდენად იოლად შევძლებ მას რაიმე გავაგებინო)?

არაფერია გასაკვირი იმაში, რომ ხუთივე ეს კითხვა დიდი ხუთეულის პარამეტრებს ესადაგება.

ევოლუციური მიდგომის მეორე კომპონენტი უკავშირდება შეხედულებას, რომ რაკი ადამიანი ბიოლოგიური არსებაა, მისთვის დამახასიათებელია შემდეგი თვისებები: აქტივობის დონე, შიშის დონე, იმპულსურობა, კომუნიკაბელურობა, მორუნგულობა, აგრესიულობა და დომინანტურობა. მათგან ზოგიერთი თვისება პროსოციალურ ქცევას უკავშირდება, სხვა კი ძალაუფლებისთვის ბრძოლას და გარშემომყოფებთან კონფლიქტების გადაჭრას.

ევოლუციის თვალსაზრისის თანახმად, მნიშვნელოვანი ინდივიდუალური სხვაობები არსებობს იმიტომ, რომ თავის დროზე გარკვეული როლი შეასრულა ბუნებრივი გადარჩევის

პროცესში. უმთავრესი კითხვა ასე უღერს: როგორ წარმოიქმნება გარემოსთან ადაპტაციისთვის აუცილებელი ნიშნები?

სავარაუდოდ, ეს ინდივიდუალური სხვაობები უკავშირდება ევოლუციის ისეთ ძირეულ ამოცანებს, როგორიცაა სიცოცხლის შენარჩუნება, გაგრძელება და შთამომავლობის დატოვება. ნიშნები ექსტრავერსია და ემოციური სტაბილურობა (ნევროტიზმის საპირისპიროდ), სავარაუდოდ, მნიშვნელოვანია პარტნიორის შერჩევისას, ხოლო პატიოსნება და კეთილგანწყობილება – შიდაჯგუფურ კეთილდღეობას სჭირდება. ამრიგად, ყოველდღიურ ენაში პიროვნული ნიშნების აღმნიშვნელ ტერმინებში აისახება ინდივიდუალური სხვაობები, რომლებიც მნიშვნელოვანია იმ ამოცანათა გადასაწყვეტად, რაც ადამიანთა წინაშე ევოლუციური განვითარების ხანგრძლივი ისტორიის განმავლობაში იდგა.

პიროვნული ნიშნის მიმართ ევოლუციური თვალსაზრისი შედარებით ახალია და მასში ბევრი რამ დაზუსტებას საჭიროებს.

სუთფაქტორიანი მოდელის ბამოყენება

პიროვნების ხუთფაქტორიან მოდელში, არაერთი თეორეტიკოსის აზრით, პიროვნების სტრუქტურა აღეკვატურად არის წარმოდგენილი. მის საფუძველზე შექმნილი კითხვარი NEO-PI პიროვნების ამ ძირითადი პარამეტრების გაზომვის სანდო ინსტრუმენტია ანუ შესაძლებელია მოდელის და პიროვნული კითხვარის გამოყენება ისეთ სფეროებში, როგორცაა პროფესიის არჩევა, პიროვნების და ფსიქოპათოლოგიის დიაგნოსტიკა და, აგრეთვე, ფსიქოთერაპიის კონკრეტული სახეობის შერჩევა.

ხუთფაქტორიანი მოდელი საკუთარ თეორიულ მიდგომას არ გვთავაზობს და არც რაიმეს ამბობს თუ როგორ არის შე-

საძლებელი ადამიანის შეცვლა. ამ მიმართულებით მიმდინარეობს და შედეგების შეფასებას დრო დასჭირდება.

კონტროლერმა ალამიანი – სიტუაცია

კონტროლერმა “**ადამიანი-სიტუაცია**” დღემდე გადაუჭრელია. ერთმანეთს ედავება ფსიქოლოგთა ორი ფრთა, სადაც ერთნი, “დისპოზიციონისტები” ხაზს უსვამენ პიროვნულ, შინაგან ფაქტორთა წამყვან როლს ქცევის დეტერმინაციაში, ხოლო მეორენი, “სიტუაციონისტები” – სიტუაციური ფაქტორების გადამწყვეტ მნიშვნელობას აღიარებენ. სიტუაციონისტთა აზრით, თუკი პიროვნება სტაბილურის შთაბეჭდილებას ახდენს, ეს იმიტომ, რომ მისი ცხოვრების სიტუაციები შეტნაკლებად უცვლელია. საკმარისია შეიცვალოს სიტუაცია, პიროვნების ქცევაც იცვლება და ხშირად რადიკალურადაც.

სტაბილურია თუ არა პიროვნული ნიშნები, ამ საკითხის გასარკვევეად პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს სტაბილურობის ორი ასპექტი – ლონგიტუდური და კროს-სიტუაციური. პირველი კითხვა ასე ყალიბდება: თუ ადამიანს რომლიმე პიროვნული ნიშანი დროის ერთ მოცემულ მომენტში მკაფიოდ აქვს გამოხატული, ასევე გამოვლინდება ეს ნიშანი დროის სხვა მონაკვეთში? მეორე კითხვა კი ეხება იმას, რომ თუ ადამიანს ერთ სიტუაციაში ერთი თვისება აღმოაჩნდა, სხვა სიტუაციაშიც ასევე გამოვლინდება იგი? ნიშნის თეორიის პასუხი დადებითია – ადამიანი სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა სიტუაციაში საკუთარ პიროვნული ნიშნებს სტაბილურად ავლენს. სიტუაციონისტები დისპოზიციონისტებს ძირითადად პიროვნების სიტუაციურ სტაბილურობაში ედავებიან.

პიროვნული ნიშნების ლონგიტუდური სტაბილურობის არაერთი დამამტკიცებელი საბუთი არსებობს. თუნდაც ის,

რომ 30 წლის ასაკის შემდეგ ადამიანი ნაკლებად იცვლება, მიუხედავად იმისა, რომ დროს ამ მონაკვეთში სერიოზულად იცვლება მისი ცხოვრების სიტუაციები (ოჯახური, კარიერული ცვლილებები და სხვ.). მაღალი ღონგიტუდური სტაბილურობა ნაწილობრივ გენეტიკურ ფაქტორებზეა დამოკიდებული; გარდა ამისა თვითონ ადამიანები ირჩევენ და აყალიბებენ თავის გარემოს იმგვარად, რომ განამტკიცონ და გააძლიერონ თავისი უკვე არსებული თვისებები. ექსტრავერტი უბრალოდ კი არ დაელოდება ხელსაყრელ სიტუაციას, რომ ადამიანებთან კონტაქტი დაამყაროს, არამედ თვითონ წამოიწყებს კონტაქტს - შეკრიბავს მეგობრებს, საღმრთოებს და სხვ. გარდა ამისა გარემომყოფი ადამიანებიც განუმტკიცებენ მას ამ პიროვნულ თვისებას იმით, რომ მას როგორც კონტაქტურ ადამიანს ეპყრობიან. ყოველივე ამის გამო, თუმცა პიროვნებას აქვს ცვლილების პოტენციალი, საქმეში სერიოზულად ერთვება ხანგრძლივი დროით სტაბილურობის შენარჩუნებაზე მიმართული ძალები. ხოლო სტაბილურობა, ნიშნის თეორიის მომხრეთა თვალსაზრისით, ადაპტაციისთვის და ადამიანთა ურთიერთქმედებისთვის მეტად ღირებულია.

კროს-სიტუაციური შეთანხმებულობის საკითხი ღონგიტუდურზე გაცილებით უფრო რთულია, რადგან ჯერ გასარკვევია რა იგულისხმება შეთანხმებულობაში ანუ პიროვნების ქცევის თანამიმდევრულობაში.

სრულიად ერთნაირად ყველა სიტუაციაში ადამიანი არ იქცევა და არც ნიშნის თეორია ვარაუდობს ამას. არავინ მოელოდა, რომ ადამიანი აგრესიულობას გამოავლენს ეკლესიაში რელიგიური ცერემონიის დროს ან თავშეკავებულობას საფეხბურთო მატჩის ყურებისას. ნიშნის თეორიის თანახმად, ქცევის შეთანხმებულობა ვლინდება სიტუაციათა სპექტრის შიგნით, სადაც მრავალი სხვადასხვა მოქმედება სინამდვილეში ერთსა

და იმავე ნიშანს გამოხატავს; შეცდომაა ერთ კონკრეტულ სიტუაციაში გამოვლენილი ქცევა რაიმე პიროვნულ მოხატულებად მივიჩნიოთ. ამისთვის სიტუაციათა ფართო დიაპაზონი დაგვჭირდება. ერთ-ერთი მიზეზი თუ რატომ ანიჭებენ ნიშნის მკველევარები უპირატესობას კითხვარებს, სწორედ ეს არის – კითხვარებით ქცევა ფასდება სიტუაციათა ფართო დიაპაზონში. გარდა ამისა, მოქმედებები, რომლებიც განსხვავებულად გამოიყურება, შეიძლება ერთსა და იმავე პიროვნულ ნიშანს გამოხატავდეს. მაგალითად, ბევრი მეგობრის ყოლა და ამაღელვებელი შთაბეჭდილებების ძიება ერთი ნიშნის, კონკრეტულად კი ექსტრავერსიის მახვენებელია. ამ თვისებას ადამიანი სხვადასხვა სიტუაციაში განსხვავებულად ავლენს.

კონტროვერზის მიმართ “სამართლიანი გადაწყვეტილება” ასეთი იქნება: 1. ნიშანთა შეთანხმებულობა პრინციპულად დასტურდება, თუმცა შეთანხმებულობა მეტია გარკვეულ სიტუაციურ კატეგორიათა შიგნით (მაგ., სახლი, სკოლა, სამსახური, მეგობრები, დასვენება) და არა მათ შორის. 2. რადგანაც ყოველდღიურ ცხოვრებაში ჩვენ წინაშე ადამიანის ქცევა საკმაოდ შეზღუდულ დიაპაზონში იშლება, ქვევის შეთანხმებულობა შეიძლება უფრო დიდად მოგვჩვენოს, ვიდრე ის სინამდვილეშია. 3. ქცევის ასხივსას ადამიანები ავლენენ მიდრეკილებას გადაჭარბებულად შეაფასონ შინაგანის, პიროვნულის მნიშვნელობა გარეგანთან, სიტუაციურთან შედარებით, პიროვნებისა და სიტუაციის ურთიერთობაში პრიორიტეტი პიროვნებას მიანიჭონ. როგორც წესი, ადამიანები ვარაუდობენ, რომ პიროვნება სიტუაციური, შემთხვევითი გავლენებისგან თავისუფალია და საკუთარ ქცევაში ძირითადად პირადი მოსაზრებებით და რესურსებით ხელმძღვანელობს. ამასთანავე, ეს ტენდენციური ვარაუდი, რასაც “ატრიბუციის ფუნდამენტური შეცდომა” ეწოდება, სინამდვილისადმი ადამიანის აქტიურ დამოკიდებულებას ასაზრდოებს.

საბოლოო ჯამში კონტროვერზამ “ადამიანი-სიტუაცია” ანუ საკითხის რადიკალიზაციამ მეცნიერულად პროდუქტიული როლი შეასრულა – მოახდინა სერიოზული კვლევის სტიმულირება და შინაგან და გარეგან ფაქტორთა ურთიერთქმედების ანუ ურთიერზეგავლენის იდეა განამტკიცა: პიროვნება ჩართულია მოქმედების უწყვეტ ნაკადში და განხორციელებული ქცევა უკუგავლენას ახდენს როგორც პიროვნებაზე, ისე სიტუაციაზე. ჩვენი ქცევა ცვლის სიტუაციას, სიტუაცია ცვლის პიროვნებას და ასე დაუსრულებლად. ამის შედეგად გვაქვს უწყვეტი ურთიერთქმედებისა და გარდაქმნის ციკლური პროცესი, რომელშიც პიროვნება, ქცევა და სიტუაცია ერთმანეთს განაპირობებს. რაკი პიროვნებასა და სიტუაციას შორის კავშირი არა შემთხვევითი, არამედ არსებითია, სისტემურმა ცვლილებებმა გარესიტუაციაში შეიძლება პიროვნებაში შესაბამისი ცვლილებები გამოიწვიოს. მაგალითად, პასიური ადამიანი გარესიტუაციის მოთხოვნათა კარნახით გახდეს აქტიური, ხოლო ადამიანი, რომელიც ყოველთვის გაურბოდა პასუხისმგებლობას – პასუხისმგებლობის გრძნობით განიმსჭვალოს. თუმცა პიროვნების უეცარი, რადიკალური ცვლილება ანუ ”კონვერსია” ძალზე იშვიათია და ისიც ძლიერი ემოციური შოკის გავლენით ხდება, მეტნაკლები სახეცვლილება სავსებით შესაძლებელია. მაგრამ ეს არა მოწოდებით, ერთხელობრივი გადაწყვეტილებით, არამედ გამიზნულ, თანმიმდევრულ მოქმედებათა საშუალებით ხდება. სასურველ პიროვნულ თვისებათა გამომუშავებას ტრენინგების მრავალფეროვანი პროგრამები ემსახურება.

ნიშნის თეორიის შეფასება

პიროვნებისადმი ნიშნის თვალსაზრისით განხორციელებული მიდგომა ზოგადად ასე ფასდება: მის საფუძველზე მო-

პოვებულია მნიშვნელოვანი საბუთები, რომ პიროვნებას ქცევის
 ლურად ფუნქციონირებს და ქცევის პროგნოზირებას. ნიშნების
 ლი ნიშნების მიხედვით საგნებით შესაძლებელია. საგულისხმო
 ფაქტები იქნა აღმოჩენილი პიროვნებაზე გენეტიკური გავლენე-
 ბის და პიროვნული ნიშნების ფიზიოლოგიური ასპექტების
 შესწავლისას. გარდა ამისა, პიროვნებათაშორისო ურთიერთო-
 ბებთან და ფსიქოპათოლოგიასთან პიროვნულ ნიშანთა კავში-
 რის დასადგენად განხორციელდა სერიოზული კვლევითი
 პროგრამები. ასე რომ, სიტუაციონისტური კრიტიკის მიუხედა-
 ვად პიროვნების ფსიქოლოგიაში ნიშანთა კვლევის ტრადიციას
 საფრთხე არ ემუქრება.

ძირითადი ცნებები

პიროვნული ნიშანი – გარკვეული სახით ქცევის დისპო-
 ზიცია (მიდრეკილება), რასაც ადამიანი სიტუაციათა ფართო
 სპექტრის მიმართ ავლენს.

კარდინალური ნიშანი – თვალშისაცემი და ყოვლისმომც-
 ველი დისპოზიცია, რაც, პრაქტიკულად, ადამიანის ყველა საქ-
 ციელში ვლინდება.

ცენტრალური ნიშანი – სიტუაციათა საკმაოდ ფართო
 დიაპაზონში გარკვეული სახით მოქმედების დისპოზიცია.

ფუნქციური ავტონომია – ოლპორტის მიერ მოწოდებული
 ცნება. მასში დაფიქსირებულია ის ფაქტი, რომ მოტივი შეიძ-
 ლება გახდეს დამოუკიდებელი თავისი თავდაპირველი მიზეზე-
 ბისგან: კერძოდ, ზრდასრულ ადამიანთა მოტივები "გამოცხს-
 ნას" მათ საფუძვლად მდებარე დაძაბულობის შემცირების უფ-
 რო აღრეულ მოტივაციას და გახდეს თვითკმარი: მიზნის მიღ-
 წვევის საშუალება თვითონ იქცეს მიზნად.

იდიოგრაფიული მიდგომა – კვლევითი პოზიცია, რომელიც დროსავე განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა კონკრეტული ინდივიდის ცხოვრების გზის შესწავლას და გამოკვლევას როგორ არის ორგანიზებული მისი პიროვნება.

ფაქტორული ანალიზი – სტატისტიკური მეთოდი იმ ცვლადების და სატესტო რეაქციების გამოსავლენად, რომლებიც ერთობლივად იზრდება ამ მცირდება. მეთოდი პიროვნული ტესტების შედგენისას გამოიყენება.

ინტროვერსია – აიზენკის თეორიაში, პიროვნული პარამეტრის “ინტროვერსია-ექსტრავერსიის” ერთი პოლუსი. მისი მეშვეობით აღინიშნება ისეთი მიდრეკილებები, როგორცაა თავდაჭერილობა, რეფლექსიურობა (ფიქრიანობა), ხმაურისა და რისკისგან თავის არიდება.

ექსტრავერსია – აიზენკის თეორიაში, პიროვნული პარამეტრის “ინტროვერსია-ექსტრავერსია” ერთი პოლუსი. მისი მეშვეობით აღინიშნება ისეთი მიდრეკილებები, როგორცაა კომუნიკაბელურობა ანუ თანაზიარობა, გულისხმიერება, იმპულსურობა, რისკიანობა.

ნევროტიზმი – აიზენკის თეორიაში, პიროვნების პარამეტრი, რომელიც განისაზღვრება როგორც ემოციური სტაბილურობა და დაბალი შფოთვა ერთ პოლუსზე, და არასტაბილურობა და მაღალი შფოთვა – მეორეზე.

ფსიქოტიზმი – აიზენკის თეორიაში, პიროვნების პარამეტრი, რომელიც განისაზღვრება როგორც მიდრეკილება მარტობისადმი და უგრძობლობა (არასენსიტიურობა) საზოგადოდ ადამიანისადმი – ერთ პოლუსზე, ხოლო მეორეზე – ნორმების და ყოფითი ჩვეულებების დაცვა და ადამიანთა მიმართ ზრუნვის გამოკვლენა.

მიდგომარეობა – გუნება-განწყობილების და ემოციების (მაგ., შფოთვა, დეპრესია, დადლილობა) ცვლადები, რომლებსაც,

კეტელის აზრით, შეუძლია გავლენა მოახდინოს კონკრეტულ მომენტში ადამიანის ქცევაზე. პიროვნული ნიშნის რეობის ერთდროული დიაგნოსტიკა ქცევის წინასწარმეტყველების შესაძლებლობას იძლევა.

ხუთფაქტორიანი მოდელი – მოსაზრება, რომ არსებობს ხუთი ძირეული პარამეტრი ანუ ფაქტორი, რომელიც პიროვნების ყველა ნიშანს მოიცავს.

“დიდი ხუთეული” – ხუთი განზოგადებული პარამეტრი, რომელიც ქმნის პიროვნების ხუთფაქტორიან მოდელს. ესენია: ნევროტიზმი, ექსტრავერსია, გამოცდილებისადმი ღიაობა, სინდისიერება და კეთილგანწყობილება.

ფუნდამენტური ლექსიკური პიპოთეზა – ვარაუდი, რომ ისტორიის მსვლელობაში ადამიანთა ურთიერთქმედების უმნიშვნელოვანესი და ძირეული ინდივიდუალური სხვაობები ბუნებრივი ენის ცალკე სიტყვებად დაკოდირდა.

კონტროლერზა “ადამიანი სიტუაცია” – დაპირისპირება ფსიქოლოგთა ორ ბანაკს შორის: ერთნი ქცევის დეტერმინაციაში პიროვნულ (შინაგან) ფაქტორთა გადამწყვეტ მნიშვნელობას, ხოლო მეორენი სიტუაციურ (გარეგან) ფაქტორთა წამყვან როლს აღიარებენ.

ძირითადი დაჯულებები

1. პიროვნული ნიშნის ცნებით წარმოდგენილია გარკვეული სახით მოქმედების ფართო, ზოგადი დისპოზიცია.
2. ოლპორტმა ნიშნები მათი მნიშვნელოვნების მიხედვით განასხვავა. მან ისინი კარდინალურ, ცენტრალურ და კონკრეტულ დისპოზიციებად დაყო.
3. ოლპორტი ფუნქციური ავტონომიის ცნების ავტორია. მოტივთა ფუნქციური ავტონომია აღწერს იმ ფაქტს, რომ

- ზრდასრული ადამიანის მოტივი შესაძლებელია თავის ადრეულ ფესვებს მოსწყდეს; გახდეს დამოუკიდებელი, თვითკმარი ანუ ადამიანმა განახორციელოს ეს ქცევა უბრალოდ იმიტომ, რომ მოსწონს, ეხალისება იგი.
4. ოლპორტი ინდივიდის ჩაღრმავებული კვლევის ანუ იდიოგრაფიული მიდგომის საჭიროებას ცნობდა;
 5. პიროვნული ნიშნების შესწავლისას ნიშანთა კლასიფიკაციის მისაღებად ფაქტორული ანალიზის სტატისტიკური მეთოდი გამოიყენება;
 6. აიზენკის თანახმად, პიროვნების ძირეული პარამეტრებია ინტროვერსია-ექსტრავერსია, ნეიროტიზმი და ფსიქოტიზმი. ამ პარამეტრების მიხედვით ადამიანთა გასაზომად კითხვარები შემუშავდა;
 7. აიზენკი ფიქრობს, რომ პიროვნულ ნიშნებში გამოვლენილი ინდივიდუალური სხვაობები ბიოლოგიურ და გენეტიკურ საფუძველს ემყარება, თუმცა არ გამორიცხავს, რომ ქცევითი თერაპიის გავლენით პიროვნება შეიძლება მნიშვნელოვნად შეცვალოს;
 8. კეტელმა ყველა პიროვნული ნიშანი უნარების, ტემპერამენტის და დინამიურ ნიშნებად დაყო. მანვე გამოყო ზედაპირული და სიღრმისეული ნიშნები. სიღრმისეული ნიშნების გამოვლენა ხდება ფაქტორული ანალიზის გამოყენებით და სწორედ სიღრმისეული ნიშნებია ის ბლოკები, რითაც აიგება პიროვნება;
 9. ოლპორტი, აიზენკი და კეტელი აღიარებენ, რომ ცენტრალური ადგილი პიროვნებაში განზოგადებულ დისპოზიციებს უკავია. მაგრამ პიროვნებისადმი მათი მიდგომები ერთმანეთისგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება;
 10. “დიდ ხუთეულში” შემავალ პარამეტრთა თაობაზე პიროვნული ნიშნის თეორეტიკოსთა შორის ერთსულოვანი აზრი

ყალიბდება. ამ მოდელს ადასტურებს ბუნებრივ ენაში პირველი ნიშნების აღმნიშვნელ სიტყვათა, განსაკუთრებით ვებელთა შეფასებების და, აგრეთვე, თვითშეფასების კითხვარებით მიღებული მასალის ფაქტორული ანალიზი;

11. ფუნდამენტური ლექსიკური პიპოთეზის თანახმად, ისტორიის მანძილზე ადამიანთა ურთიერთობებში არსებული ყველაზე მნიშვნელოვანი სხვაობები ბუნებრივ ენაში ცალკე სიტყვებად დაკოდირდა;
12. ევოლუციის თეორიის ვარაუდით, ფუნდამენტურ პირველ ნიშანთა არსებობა განაპირობა იმ მნიშვნელოვანმა როლმა, რასაც ისინი ასრულებდნ და მომავალშიც შეასრულებენ სოციალურ გარემოსთან პიროვნების შეგუების პროცესში;
13. ხუთფაქტორიანი მოდელი წარმატებით გამოიყენება სხვადასხვა სფეროში, როგორცაა პროფესიული ორიენტაცია, ჯანმრთელობის ფსიქოლოგია, ფსიქოლიაგნოსტიკა და ფსიქოთერაპია.
14. ხუთფაქტორიანი მოდელი პიროვნების ცვლილების საკითხზე რაიმე კონკრეტულ რეკომენდაციას არ გვაწვდის.

პიროვნებისადმი სწავლის თეორიის მიდგომა

პიროვნება და მაცნობარება სწავლის თეორიის თვალსაზრისით

პიროვნებისადმი სწავლის თეორიის მიდგომა ეფუძნება ორ ძირითად პოსტულატს: პირველი, თითქმის ყოველი ქცევა დასწავლით არის შეძენილი და მეორე, კვლევა მკაფიოდ ჩამოყალიბებულ ჰიპოთეზებს, ობიექტურობას და მეცნიერულ სიმკაცრეს უნდა ემყარებოდეს. პრინციპული მნიშვნელობა აქვს იმასაც, რომ პიროვნების კვლევა, ისევე როგორც ფსიქოპათოლოგია სწავლის ზოგადი თეორიის განშტოებებად განიხილება. სწავლის ბიჰევიორისტული თეორიის ამოსავალი იდეაა, რომ ყოველი ცოცხალი ორგანიზმის უმთავრესი ამოცანაა აქტუალურ გარემოს მოთხოვნებთან ადაპტაციის ანუ შეგუების ხერხებს დაეუფლოს. ეს უნარი ცოცხალ ორგანიზმს, უდავოდ, გააჩნია. მაგრამ თუ ორგანიზმმა ვერ დაისწავლა პრობლემათა ეფექტური დაძლევა, არასწორ, ადაპტაციისთვის გამოუსადეგარ რეაქციათა კორეგირება ისევ და ისევ დასწავლის პრინციპებზე დაფუძნებულ ფსიქოთერაპიით არის შესაძლებელი. ამგვარ თერაპიას *ქცევის მოდიფიკაცია* და *ბიჰევიორალური თერაპია* ეწოდა. იგულისხმება, რომ უშუალოდ შესაცვლელია პიროვნების კონკრეტული მოქმედებები, დასამკვიდრებელია ახალი რეაქციები, და სწორედ ეს იქნება პიროვნების შეცვლა ანუ რეორგანიზება. ამრიგად, ბიჰევიორისტებისთვის პიროვნება - ეს არის გამოცდილება, რაც ადამიანმა *გარემო სიტუაციების* გაფლენით მისი სიცოცხლის მანძილზე დასწავლით შეიძინა ანუ დააგროვა.

ობიექტურობასა და მეცნიერულ სიმკაცრეზე ბიპვეიორიზ-
მის ორიენტირებულობას მოჰყვა ის, რომ კვლევის ძირითად
ადგილად იქცა ლაბორატორია, ყურადღება გამახვილდა მარ-
ტივ ქცევაზე; ცდისპირებს – ადამიანებს ჩაენაცვლა საცდელი
ცხოველები – ძირითადად ვირთაგვები და მტრედები. ამან გა-
მოიწვია აქცენტების გადანაცვლება შინაგანი პროცესებიდან
(რითაც ფსიქოლოგია ტრადიციულად იყო დაკავებული) ორგა-
ნიზმის მიმართ გარეგან ძალებზე, დაიწყო მანიპულირება გა-
რემოს პარამეტრებით და დაკვირვება – რა გავლენა იქონია
ამან ორგანიზმის ქცევაზე. საბოლოო ჯამში, გაკეთდა დასკვნა,
რომ ქცევას და მის სტაბილურობას განსაზღვრავს არა შინა-
განი მყარი მახასიათებლები, არამედ გარემო პირობათა მსგავ-
სება, რის პასუხადაც ეს თუ ის მოქმედება წარმოიშობა.

უოტსონის ბიპვეიორიზმი

ჯონ უოტსონმა დააფუძნა ფსიქოლოგიური სკოლა, “**ბიპვე-
იორიზმი**”, რომლის ძირითადი დებულებები ჩამოაყალიბა 1919
წელს გამოქვეყნებულ წიგნში “*ფსიქოლოგია ბიპვეიორისტის
თვალთახედვით*”. მან უარყო ინტროსპექცია, როგორც ძალზე
არასანდო, სუბიექტური მეთოდი და ფსიქოლოგიის საგნად და-
სახა დაკვირვებადი, ხილული ქცევა, ხოლო ფსიქოლოგიის ძი-
რითადი მიზანი განსაზღვრა როგორც ქვევის კონტროლი და
პროგნოზი.

უოტსონის შეხედულებების ჩამოყალიბებაზე დიდი გავ-
ლენა იქონია რუსი ფიზიოლოგის ივან პავლოვის კლასიკური
განპირობების თეორიამ. კლასიკური განპირობების ფენომენს
პავლოვი შემთხვევით, საჭმლის მომნელებელი სისტემის კვლე-
ვისას გადააწყდა, როდესაც ძაღლებთან კუჭის წველის სეკრე-
ციას შეისწავლიდა. ექსპერიმენტის მსგეველობაში ძაღლს პირ-
ში გაკვეული რაოდენობის საკვებს უდებდნენ და იზომებოდა

ამის შედეგად გამოყოფილი ნერწყვის რაოდენობა. პავლტინის
 ყურადღება მიიპყრო იმან, რომ რამდენიმე ასეთი ექსპერიმენ-
 ტის შემდეგ, ძაღლს ნერწყვი გამოეყოფოდა საჭმლის პირში
 მოხვედრამდე გაცილებით ადრე. ეს ხდებოდა პასუხად ისეთ
 სტიმულებზე, როგორცაა ჯამი, რითაც მოპქონდათ საკვები ან
 საკვების დამტარებელი კაცი. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სტიმუ-
 ლებს, რომლებიც თავიდან არ იწვევდა მოცემულ რეაქციას
 (ე.წ. ნეიტრალური სტიმულები) შემდგომში შეეძლო გამოეწვია
 ნერწყვის გამოყოფა იმის გამო, რომ ისინი ასოციაციით დაუ-
 კავშირდა საკვებს, რომელიც ძაღლთან ნერწყვის გამოყოფას
 ავტომატურად იწვევს. ამ დაკვირვებამ პავლოვს შემოქმედები-
 თი იღვა გაუჩინა. იღვის ხორცშესხმას მოყვა პროცესის აღმო-
 ჩენა, რასაც კლასიკური პირობითი რეფლექსის გამოუმუშავება
 ანუ განპირობების პროცესი ეწოდა.

კლასიკური განპირობების პრინციპები

კლასიკური განპირობების არსი შემდეგში მდგომარეობს:
 ბიოლოგიურად ნეიტრალური სტიმული იწვევს რეაქციას იმის
 გამო, რომ დაუკავშირდა სტიმულს, რომელიც ამგვარ ან
 მსგავს რეაქციას ავტომატურად (უპირობოდ) წარმოქმის. თან-
 მიმდევრობა ასეთია: ძაღლს გამოეყოფა ნერწყვი, როგორც კი
 პირში საკვები მოხვდება. ამ შემთხვევაში ლაპარაკი რაიმე
 განპირობებაზე სრულიად ზედმეტია. საკვები შეიძლება განვი-
 ხილოთ როგორც *უპირობო სტიმული*, ხოლო ნერწყვის გამო-
 ყოფა როგორც *უპირობო რეაქცია* ან უპირობო რეფლექსი,
 რადგანაც ნერწყვის გამოყოფა საკვებზე ავტომატური, რეფ-
 ლექსური რეაქციაა. ნეიტრალური სტიმული, მაგ, ზარის ხმა –
 ნერწყვის გამოყოფას არ იწვევს. მაგრამ თუ ექსპერიმენტოა
 მსვლელობაში *უშუალოდ საკვების მიწოდებამდე* რეკს ზარი,

მისმა ხმამ, საკვების მომდევნო მიწოდების გარეშე, შეიძლება ნერწყვის გამოყოფის რეაქცია გამოიწვიოს. ამ შემთხვევაში გვექნება განპირობების პროცესი, რადგანაც ნერწყვის გამოყოფა მოხდა ზარის შემდეგ, საკვების მიწოდების გარეშე. ამდენად, ზარი შეიძლება *პირობით სტიმულებს*, ხოლო ნერწყვის გამოყოფა – *პირობით რეფლექსებს* მივაკუთვნოთ.

კლასიკური განპირობების საკვლევად პავლოვის მიერ მოფიქრებულმა პროცედურამ მას საშუალება მისცა არაერთი მნიშვნელოვანი ფენომენი შეესწავლა. დაუკავშირდება მოცემული პირობითი რეფლექსი მხოლოდ ერთ კონკრეტულ სტიმულს თუ არა მხოლოდ მას, არამედ სხვა, მის მსგავს სტიმულებს? მოხდება ზარის პასუხად ნერწყვის გამოყოფის რეაქციის გენერალიზება, განზოგადება ანუ გავრცობა ზარის მსგავს სხვა ბგერებზე? პავლოვმა ნახა, რომ პირობითი რეფლექსი, რომელიც წარმოიშვა პასუხად ერთ, თავიდან ნეიტრალურ სტიმულზე, ასოციაციით სხვა მსგავს სტიმულებსაც უკავშირდება. ამ პროცესს **გენერალიზაცია** ეწოდა.

რა საზღვრებში ვლინდება მსგავსი გენერალიზაცია? თუ მრავალჯერად ცდებში უპირობო რეფლექსი მხოლოდ ზოგიერთ ნეიტრალურ სტიმულს მოსდევს, ცხოველი ამჩნევს სტიმულთა შორის განსხვავებას და ამ პროცესს **დიფერენცია** ეწოდება. მაგალითად, თუ მხოლოდ ზოგიერთ ზარს მოსდევს დენის დარტყმა და თათის რეფლექსური მყისიერი გაწევა, მაშინ ძაღლი დაისწავლის ბგერების გარჩევას – რომელს მოსდევს დენის დარტყმა და რომელს არა და თათიც შესაბამისად გაწიოს ან არ გაწიოს. ამრიგად, გენერალიზაციის პროცესი იწვევს მსგავს სტიმულებზე ერთგვაროვან რეაქციებს, ხოლო დიფერენციაციის პროცესი პირუკუ – მსგავს სტიმულებზე განსხვავებულ რეაქციებს. დაბოლოს, თუ პირობით სტიმულს სულ ადარ მოსდევს შემდგომი უპირობო სტიმული, განპირობე-

ბა თანდათანობით სუსტდება ანუ სუსტდება სტიმულებს შორის კავშირი და ვიღებთ პროცესს, რასაც ჩაქრობა ეწოდება. ამრიგად, ნეიტრალური სტიმულის უპირობო სტიმულთან შეუდლება იწვევს პირობითი რეფლექსის შემუშავებას, პირობითი სტიმულის მრავალჯერადი მიწოდება უპირობო სტიმულის გარეშე კი - პირობითი რეფლექსის ჩაქრობას.

უსიქოპათოლოგია და სვლილება

პავლოვის ლაბორატორიაში პირველად მოხდა დემონსტრირება იმისა, რასაც შემდგომში ცხოველებთან ექსპერიმენტული ნევროზი ეწოდა. პროცედურა მდგომარეობდა შემდეგში: ძაღლს ჯერ შეუმუშავეს ნერწყვის გამოყოფის პირობითი რეფლექსი წრის ფორმის სიგნალზე. შემდეგ, ასწავლეს დიფერენცირებული ანუ განსხვავებული რეაგირება წრესა და ელიფსზე. ეს ხდებოდა იმით, რომ ელიფსზე ძაღლის რეაქციას განმტკიცება არ მოისდევდა ანუ ძაღლს საკვები არ მიეწოდებოდა. ამის შემდეგ, როდესაც დაიწყო ელიფსის ფორმის თანდათანობით შეცვლა, რათა ის მიმგვანებოდა წრეს, ძაღლმა ჯერ გამოავლინა დიფერენცირებული რეაქცია, მაგრამ შემდეგ, როდესაც შეუძლებელი გახდა წრის გარჩევა ელიფსისგან, მოხდა ძაღლის ქცევის დეზორგანიზაცია - ბუნებით მშვიდმა ძაღლმა დაიწყო წკმუტუნის, კბენის, ღრენის და მწვავე ნევროზის ყველა სიმპტომი გამოავლინა.

პირობითი ემოციური რეაქციები

პავლოვის მიერ პირობითი რეფლექსების კვლევის დიზაინში მკაფიოდ იყო განსაზღვრული სტიმულები და რეაქციები, რამაც შესაძლებელი გახადა სწავლის ფენომენების ობიექტური მეთოდით კვლევა. სწორედ ამიტომ იქონია შემდგომში ამ

კვლევებმა უდიდესი გავლენა ბიჰევიორისტებზე. ჯონ უოტსონის და როზალია რაინერის გამოკვლევა თერთმეტწიან ბავშვის ალბერტის ემოციური რეაქციის შემუშავების შესახებ ქრესტომათიული გახდა. მკვლევარებმა ცდისპირს, პატარა ალბერტს ცხოველებისა და ნივთების შიში შემდეგნაირად გამოუმუშავეს: უფრო ადრე მათ შენიშნეს, რომ ლითონის ფირფიტაზე ჩაქუნის კაკუნი ბავშვის შეკრთომას იწვევდა. ამიტომ, როდესაც ბავშვი თავის საყვარელ თეთრ თაგთან მიცოცავდა, მკვლევარები კეფასთან ფირფიტაზე ჩაქუნს უკაკუნებდნენ. ამის რამდენჯერმე გამეორების შემდეგ საკმარისი იყო თაგვის ჩვენება (ბგერითი თანხლების გარეშე), რომ ალბერტს ტირილი დაეწყო. ბავშვს გამოუმუშავდა ის, რასაც პირობითი პოსიური რეაქცია ეწოდება.

თაგვის შიში ბავშვს შემაშინებელ ბგერასთან ემოციური ასოციაციის გამო გაუნდა. მეტიც, მისი შიში გავრცელდა სხვა ობიექტების მიმართაც, რომლებიც მეტნაკლებად ჰგავდა თაგვს. უოტსონმა და რაინერმა ასეთ შიშს პირობითი ემოციური რეაქცია უწოდეს.

ბაჭის მიმართ პირობითი შიშის მოხსნა

კლასიკური პირობითი რეაქციების შემუშავება გადამწყვეტ როლს ასრულებს ფსიქოპათოლოგიის ჩამოყალიბებაში და, ამასთანავე, ქვევის შეცვლის საგულისხმო შესაძლებლობებს იძლევა. ქვევით თერაპიაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება არაადეკვატური რეაქციების ჩაქრობას, როგორცაა შიშები და, აგრეთვე, ახალი რეაქციების გამომუშავებას სტიმულებზე, რომლებიც ადრე არასასურველ რეაქციებს, მაგალითად, შფოთვას იწვევდა.

ქართული
ლიბრთეკა

ლაბორატორიის პირობებში ქცევითი თერაპია სისტემის ტურად პირველმა მერი ჯონსმა გამოიყენა. ჯონსი ცდილობდა 2 წლისა და 9 თვის ასაკის ბიჭი, სახელად პეტერი, ზღვარგადასული შიშისგან განეკურნა. პეტერს, ჯანმრთელ და კარგად ადაპტირებულ ბავშვს, თეთრი თავგების ემინოდა. შიში თეთრ ბაჭიებზე, ბეწვეულზე, ბუმბულზე და ბამბაზეც ვრცელდებოდა. ჯონსმა საექსპერიმენტოდ პეტერის ბაჭისადმი შიში შეარჩია და შეიმუშავა შემდეგი პროცედურა: პეტერი შეყავდათ სათამაშოდ ოთახში, სადაც იყო ბაჭია და კიდევ ორი ბავშვი, ვისაც ბაჭიის არ ეშინოდა. ბაჭიის დანახვაზე პეტერის შეძრწუნების რეაქცია თანდათანობით სრულიად პოზიტიური რეაქციით შეიცვალა. პეტერის წინსვლა ეტაპობრივ ხასიათს ატარებდა. თავიდან მონიშნული 17 ეტაპიდან პეტერმა მე-9-ს მიაღწია, როდესაც ქუთრულში დაემართა და იგი საავადმყოფოში მოათავსეს. ორთვიანი ავადმყოფობის შემდეგ პეტერის შიშის რეაქცია ისევ საწყის ეტაპს დაუბრუნდა. ამის შესაძლო მიზეზი იყო ის, რომ საავადმყოფოდან გამოსვლისას პეტერს დიდი ძალდი ებგერა და ბავშვი ძალზე შეაშინა.

ჯონსმა გადაწყვიტა ახლიდან დაეწყო და თერაპიის სხვა მეთოდი – "უშუალო განპირობება" გამოეყენებინა. პეტერს საბავშვო სკამზე სვამდნენ და აწვდიდნენ მის საყვარელ საჭმელს, ამ დროს კი ექსპერიმენტატორს მავთულის გაღიაში მყოფი ბაჭია ბავშვის სახესთან სულუფრო ახლოს მიჰქონდა. სასიამოვნო სტიმულის (გემრიელი საჭმელი) არსებობამ, რაც თან ახლდა ბაჭიის ყოველ გამოჩენას, გამოიწვია ის, რომ შიშმა თანდათანობით ადგილი დადებით რეაქციას დაუთმო. მოხდა კონტრგანპირობება – საჭმელთან დაკავშირებული პოზიტიური გრძნობების გადატანა შიშის მომკვრელ ბაჭიაზე. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმასაც, რომ ტრენინგის მომდევნო სეანსებზე გამოჩნდნენ ბავშვები, ვისაც ბაჭიის სრულებით არ ეში-

ნოდათ. ბაჭისადმი შიშის გაქრობისთანავე ბეწვეულის ბუჩქების და ბამბის მიმართ შიშიც მოისპო ანუ მოხდა გენერალიზაცია.

სისტემატური დესენსიტიზაცია

ქცევითი თერაპიის ყველაზე მნიშვნელოვანი მონაპოვარია **სისტემატური დესენსიტიზაციის** მეთოდი, რომლის ავტორია ჯოზეფ ვოლპე. საგულისხმოა, რომ ეს მეთოდი შეიმუშავა არა ფსიქოლოგმა, არამედ ფსიქოანალიტიკური მიმართულების ფსიქიატრმა, ვიზუც დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა პავლოვისა და ბიჰევიორისტების შრომებმა. ვოლპე დარწმუნდა, რომ ნევროზი არაადეკვატური, შეძენილი რეაქციაა, რომელიც თითქმის ყოველთვის შფოთვას უკავშირდება. აქედან გამომდინარე, თერაპია იქნება შფოთვის შეკავება. მაგრამ როგორ? – ახალი რეაქციის ჩანაცვლებით. თერაპიის დროს უნდა გამოიშვადეს პირობითი რეაქციები, რომლებიც შფოთვას მოსპობენ ან შეაკავებენ. ასეთი კონტრგანპირობებისთვის შეიძლება შფოთვის შესამცირებელ სხვადასხვაგვარ რეაქციათა გამოყენება, მაგრამ ვოლპე ღრმა კუნთურ მოღუნებაზე ანუ რელაქსაციაზე შეჩერდა. სისტემატური დესენსიტიზაციის მეშვეობით პაციენტი შფოთვის გამომწვევ სტიმულებზე ამჟამად უკვე მოღუნების ახალი პირობითი რეფლექსით რეაგირებს.

სისტემატური დესენსიტიზაცია რამდენიმე ეტაპს ანუ ფაზას მოიცავს. პირველ ეტაპზე ხდება პაციენტის თერაპიულ საჭიროებათა დიაგნოსტიკა. ამის შემდეგ, თერაპევტი ასწავლის პაციენტს კუნთური დაძაბულობის მოხსნას ანუ მოღუნებას, რასაც დაახლოებით 6 სესია სჭირდება. მომდევნო ეტაპზე დგინდება შფოთვის აღმძვრელ სტიმულთა იერარქია. ამ პროცედურის დროს თერაპევტი ცდილობს მიიღოს პაციენტისგან სხვადასხვა სიძლიერის შფოთვის აღმძვრელ სტიმულთა სია.

სტიმულები ჯგუფდება თემატურ ჯგუფებად და ინტენსივობის მიხედვით ლაგდება.

მას შემდეგ, რაც დადგინდა შფოთვის გამომწვევ ვითარებათა იერარქია, პაციენტი უკვე მზად არის თვით ამ დესენსიტიზაციის პროცედურისთვის. პაციენტმა ისწავლა საკუთარი თავის დამშვიდება რელაქსაციის მეშვეობით, ხოლო თერაპევტმა დაადგინა შფოთვათა იერარქია. ახლა პაციენტმა უნდა მიადწიოს ღრმა რელაქსაციის მდგომარეობას და ამასთან შფოთვათა იერარქიის ყველაზე სუსტი სტიმული წარმოისახოს. თუკი პაციენტი შეძლებს ამის გაკეთებას დისკომფორტის გარეშე, ის გადადის, ასევე მოდუნებულ მდგომარეობაში, მომდევნო, შედარებით ძლიერ სტიმულზე. სუფთა რელაქსაციის მდგომარეობებს ენაცვლება რელაქსაცია შფოთვის აღმძვრელ სტიმულთა წარმოსახვის ფონზე. თუ ამ დროს პაციენტს შფოთვა დაეუფლება, თერაპევტის დახმარებით ის ისევ უნდა მოდუნდეს და შფოთვის აღმძვრელ უფრო სუსტ სტიმულებს მიუბრუნდეს. საბოლოო ჯამში, პაციენტს უკვე შეუძლია მოდუნებული რჩეობდეს მაშინაც, როდესაც შფოთვის აღმძვრელ სტიმულთა სრულ სიას წარმოისახავს. სტიმულთა წარმოსახვის ფონზე მოდუნება გენერალიზდება და ყოველდღიურ რეალობაში ამ სტიმულებთან შეხვედრას ასევე მოდუნება ახლავს თან.

არაერთმა კლინიკურმა და ლაბორატორიულმა კვლევამ დაადასტურა, რომ სისტემატური დესენსიტიზაცია თერაპიის ეფექტური საშუალებაა.

სწავლის თეორიის შემდგომი განვითარება

კლასიკური განპირობების შესახებ ნაშრომთა უმრავლესობაში ნაკვლევი იყო შედარებით მარტივი რეფლექსური მექანიზმები, რომლებიც ცხოველებთან და ადამიანებთან ერთნაირად მოქმედებს. ამასთან, პავლოვი დიდ მნიშვნელობას

ანიჭებდა მეტყველებას და აზროვნებას, პავლოვის სტრუქტურული ლოგიკით, მეორე სასიგნალო სისტემას, რომლის საფუძველზე ანუ სიტყვების მიწოდებით პირობითი რეფლექსების შემუშავება შესაძლებელია.

პირობითი ემოციური რეაქციების და მეორე სასიგნალო სისტემის ცნებებმა მნიშვნელოვნად გააფართოვა წარმოდგენა კლასიკური განპირობების პრინციპებისა და პროცედურების როლზე ადამიანის ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში, როგორცაა განწყობების ფორმირება, ჯანმრთელი ცხოვრების წესის დანერგვა და სხვა.

პიროვნების თეორია, რომლის ავტორია პარუს სკინერი

საზოგადოდ, პიროვნების თეორიაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სტრუქტურის ცნებას. სტრუქტურის ცნება აღწერს სისტემის მეტნაკლებად მყარ მახასიათებლებს და მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ინდივიდუალურ სხვაობათა ახსნაში. მაგრამ, პიროვნებისადმი ბიჰევიორისტული მიდგომა ხაზს უსვამს სიტუაციის სპეციფიკურობას და გარე სტიმულებთან შედარებით მინიმუმამდე დაჰყავს გარკვეული ტიპის რეაგირებისადმი პიროვნების ზოგად დისპოზიციათა როლი. ამიტომაც არ არის გასაკვირი, რომ ბიჰევიორიზმში იშვიათად შევხვდებით სტრუქტურის ცნებას. “აკნინებს” რა სტრუქტურას, ბიჰევიორისტული მიდგომა “განადიდებს” პროცესის ცნებას, განსაკუთრებით იმგვარ პროცესს, რომელიც უკლებლივ ყველა ინდივიდისთვის არის დამახასიათებელი.

სტრუქტურა

საერთოდ, ბიჰევიორისტული მიდგომის საკვანძო ერთეულია — რეაქცია. რეაქციები რანჟირდება მარტივი რეაქციებიდან (მაგ., საკვებზე ნერწყვის გამოყოფა, შეერთობა მაღალი

ბგერის გაგონებისას), ქცევის რთულ პატერნამდე (მაგ., მათემატიკური ამოცანის ამოხსნა, აგრესიის ფარული ფორმები). რეაქციის ცნებაში პრინციპული მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ იგი ქცევის გარეგანი, ხილული ნაწილია, რომელიც შეიძლება გარესინამდვილის მოვლენებს დაუკავშირდეს. სწავლის პროცესის არსი რეაქციებსა და გარესინამდვილის მოვლენებს შორის კავშირების (ასოციაციების) დამყარებაა.

სკინერი განასხვავებს რეაქციებს, რომლებსაც იწვევს სრულიად გარკვეული სტიმულები (მაგ., თვალის ხამხამის რეფლექსი ჰაერის შეებრვაზე) და რეაქციებს, რომლებიც არცერთ სტიმულთან არ არის დაკავშირებული. ამ მეორე ტიპის რეაქციებს წარმოქმნის თვითონ ორგანიზმი და მათ **ოპერანტივი** ეწოდება. სკინერს მიაჩნია, რომ გარემოს სტიმულები არ აიძულებს ორგანიზმს გარკვეული სახის ქცევას და, საერთოდ, ქცევას. ქცევის ამოსავალი მიზეზები თვითონ ორგანიზმშია: აწარმოოს ოპერანტული ქცევა – ადამიანის ბიოლოგიურ ბუნებაში ძვეს.

პროცესი: ოპერანტული განპირობება

თავდაპირველად განვიხილოთ თუ რა იგულისხმება ცნებაში **”განმტკიცება”**.

სკინერი განიხილავს გამტკიცებას როგორც მოვლენას (სტიმულს), რომელსაც მოსდევს რეაქცია და ამ უკანასკნელის გამოჩენის ალბათობას ზრდის. მაგალითად, როდესაც მტრედი ნისკარტს უკავუნებს დისკს, ეს ქცევა იქნება ოპერანტული, თუ მას მოჰყვება განმტკიცება, როგორცაა საკვები და, ამდენად დისკის კენკვის ალბათობა გაიზრდება. ამ თვალსაზრისის შესაბამისად, განმტკიცება აძლიერებს იმ ქცევას, რომელსაც იგი მოჰყვება და ზედმეტია ბიოლოგიური ახსნა-განმარტებები თუ

რატომ ხდება ასე. სტიმული, რომელიც თავიდან არ იყო განმტკიცება, შეიძლება ასეთად სხვა განმტკიცებებთან ერთად ბამ აქციოს. ზოგიერთი სტიმული, როგორცაა ფული, **განსაკუთრებით განმტკიცებას უზრუნველყოფს.**

მნიშვნელოვანია იმის გაგება, რომ განმტკიცება განისაზღვრება ქცევაზე მისი გავლენის მიხედვით – უფრო ზუსტად კი ქცევითი რეაქციის გამოვლენის ალბათობის ხარისხით. ხშირად ძნელი დასადგენია რა გამოდის ასეთი განმტკიცების როლში, რადგანაც სხვადასხვა ინდივიდთან განმტკიცებად შეიძლება განსხვავებული სტიმული გამოდიოდეს.

სკინერს განსაკუთრებით აინტერესებდა რეაქციების კავშირი განმტკიცებათა პროცენტულ თანაფარდობასთან და დროით ინტერვალებთან, ანუ **განმტკიცების რეჟიმის** დადგენა. ამ კავშირების შესასწავლად გამოიყენება მარტივი ექსპერიმენტული მოწყობილობა – “სკინერის ყუთი”. ყუთი ისეა გაკეთებული, რომ შესაძლებელია რამდენიმე სტიმულის წარდგენა და დაკვირვება, როგორ აწვებიან ვირთაგვები ბერკეტს და მტრედები საკეტს ნისკარტს როგორ უკაკუნებენ. სწორედ ამგვარ პირობებში, სკინერის აზრით, საუკეთესოდ ვლინდება ქცევის ელემენტარული კანონები.

ქცევა გასაგებია, თუ შესაძლებელია გარემო პირობებში გარკვეულ ცვლილებათა შეტანით მისი მართვა. ქცევის გაგება მის მართვას, მასზე კონტროლს ნიშნავს. ვმართავთ ქცევას, როდესაც ვირჩევთ, რომელ ქცევას განვამტკიცებთ და რა ალბათობით. განმტკიცების რეჟიმი დროითი ინტერვალისა და *რეაქციითა გარკვეული ინტერვალის* ჩამოყალიბებით აიგება. *დროითი ინტერვალის* გამოყენებისას, განმტკიცების მიწოდება ხდება დროის გარკვეული მონაკვეთის შემდეგ, დავუშვათ, წუთში ერთხელ, განურჩევლად რეაქციების რაოდენობისა. ხო-

ლო თუ ვმოქმედებთ რეაქციათა ინტერვალით, ანუ ვაღვანთ განმტკიცებების და რეაქციების გარკვეულ თანაფარდობას, განმტკიცება ჩნდება მას მერე, რაც შესრულდა რეაქციათა გარკვეული რაოდენობა (მაგ., ბერკეტზე და საკეტზე დაჭერა). ამრიგად, განმტკიცება შეიძლება მოდიოდეს არა ყოველი პასუხის შემდეგ, არამედ დროდადრო. მეტიც, განმტკიცების მიწოდება შეიძლება ხდებოდეს *რეგულარულ ანუ ფიქსირებულ რეჟიმში* – ყოველთვის გარკვეული ინტერვალით ან რეაქციათა გარკვეული რაოდენობის შემდეგ, ან კიდევ *ცვალებად რეჟიმში* – ხან წუთში, ხან ორ წუთში ერთხელ, ხან ორი რეაქციის ან რეაქციათა სერიის შემდეგ. განმტკიცების თითოეული სქემა ანუ რეჟიმი განსხვავებულად ახდენს ქცევის სტაბილიზებას.

არსებითად, ოპერანტული სწავლების თეორია ცხოველთა გაწვრთნის ძირითადი პრინციპების დახვეწილი ფორმულირებაა. რთული ქცევა სასურველი ქცევის ცალკეული ელემენტების (რგოლების) **თანდათანოვითი განვითარებით** ყალიბდება. საცირკო ცხოველთან რთული ტრიუკების შემუშავება ერთიანად არ ხდება – ჯერ ხდება სხვადასხვა რეაქციების განმტკიცება, შემდეგ მათი შეკავშირება – ისევ განმტკიცების მეშვეობით და ასე ყალიბდება ქცევის ჯაჭვები. ის, რაც თავიდან ცალკეულ მოძრაობათა ათვისებით დაიწყო, პუბლიკისთვის რთულ, თანმიმდევრულ მოქმედებათა დემონსტრირებით თავდება. რთული ქცევის ჩამოყალიბება ადამიანთანაც ანალოგიური გზით არის შესაძლებელი.

თუმცა ოპერანტული განპირობება პირველ ყოვლისა ემყარება დადებითი განმტკიცების გამოყენებას, როგორცაა საკვები, ფული ან შექება, სკინერიანელები ხაზს უსვამენ ისეთ განმტკიცებას, როგორცაა *გაქცევა* ავერსიული (უსიამოვნო), მაგნე სტიმულისგან ან მისთვის თავის *არიდება*. ყველა ამ შემთხვევაში შედეგად რეაქციის შენახვა ან გაძლიერება მიიღება.

სულ სხვაა დასჯა. დასჯის დროს უსიამოვნო, სტიმული მაინც მოსდევს რეაქციას და ამცირებს იმის ალბათობას, რომ მომავალში ეს რეაქცია ისევ აღმოცენდება. მაგრამ დასჯის ზემოქმედება დროებით ხასიათს ატარებს და, როგორც აღმოჩნდა, არცთუ ეფექტურია არასასურველი ქცევის მოცილებაში. ამის მიზეზი ის არის, რომ დასჯა არ იძლევა ინფორმაციას რა და როგორ უნდა გაკეთდეს სწორად. ამიტომ სკინერი სასურველი ქცევის ფორმირებისას, ძირითადად, დადებითი განმტკიცების გამოყენებას უწევდა რეკომენდაციას.

ზრდა და განვითარება

ზრდისა და განვითარების შესახებ თავის შესხედულებებში სკინერი კვლავაც ხაზს უსვამს ქცევის ათვისებისა და შესრულების პროცესში განმტკიცების რეჟიმთა მნიშვნელობას. ზრდა-განვითარების კვალდაკვალ ბავშვი ეუფლება რეაქციებს, რომლებსაც გარესინამდვილე განამტკიცებს ანუ განსაზღვრავს და აკონტროლებს. ბავშვი ხდება დამოუკიდებელი იმის წყალობით, რომ სათავისოდ გაკეთებულმა მისმა მოქმედებებმა (მაგ., ჭამამ, ტანზე ჩაცმამ) განმტკიცება განიცადა. ბავშვი ამ მოქმედებათა დასრულებისთანავე იღებს განმტკიცებას ნივთიერი წახალისების სახით, როგორცაა გემრიელი საჭმელი ან კიდევ, სოციალური მოწონების — შექების სახით. როდესაც ბავშვს დაკმაყოფილების გარკვეული დროით გადავადებას აწაველიან, და ამით ნებისყოფას, შორეული მოტივებით მოქმედების უნარს უყრიან საფუძველს, თავიდან გადავადების მოთმენა შედარებით ხანმოკლე პერიოდს მოიცავს, ხოლო შემდეგ თანდათანობით ხანგრძლივდება. გარკვეული დროის შემდეგ შესაბამისი ქცევა სტაბილიზირდება და უკვე შეიძლება ითქვას, რომ ბავშვმა დაკმაყოფილების გადავადების უნარი შეიმუშავა.

შესაძლებელია ქცევის იმიტირება პირდაპირი განმტკიცების გარეშე. ეს არ ეწინააღმდეგება განმტკიცების ზოგად ნონებს: მიბაძვის საშუალებით ქცევის დაუფლება მოხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მიბაძვა მანამაღე არაერთხელ ყოფილა განმტკიცებული; გენერალიზაციის მეშვეობით თვითონ მიბაძვა იქნეს განმტკიცების თვისებას. თუ აღრე ბავშვს წახალისებდნენ გარკვეულ რეაქციათა იმიტირებისთვის, ახლას საკუთრივ მიბაძვის გამო წახალისდება და ამის შედეგად, იმიტირების რეაქციების მიმართ ზოგადი მიდრეკილება უკალიბდება.

ამრიგად, სკინერის თანახმად, ახალი ქცევის დაუფლება შესაძლებელია ნაბიჯ-ნაბიჯ ან მიბაძვის პროცესში რეაქციათა რეპერტუარის გაფართოებით მოხდეს. ორივე შემთხვევაში ქცევაზე კონტროლს ახორციელებს გარემო, რომელიც ბავშვს თანმიმდევრულ განმტკიცებებს აწვდის.

ფსიქოპათოლოგია

სწავლის თეორიის პოზიცია ფსიქოპათოლოგიასთან მიმართებით ასე გამოიხატება: სწავლის ძირითადი პრინციპები ფსიქოპათოლოგიის ადეკვატური ინტერპრეტირებისთვის სრულიად საკმარისია და არაფერი გვაიძულებს სიმპტომები ფარული სიდრმისეული მიზეზებით აგხსნათ. ბიპვეიორისტული თვალსაზრისის თანახმად, ქცევის პათოლოგია არ არის დაავადება.

სკინერი და მისი მიმდევრები კატეგორიულად ეწინააღმდეგებიან არაცნობიერის ან “ავადმყოფი პიროვნების” ნებისმიერ კონცეფციას. ინდივიდი არ არის ავად, იგი უბრალოდ სტიმულებზე არასწორად რეაგირებს; მან ვერ მოახერხა დაუფლება ბოდა სწორ და საჭირო რეაქციას ან იგი “კარგად დაუეფლა”

არასასურველ, არაადაპტურ რეაქციას. პირველ შემთხვევაში ლაპარაკია **ქსეპით დაზიანება**: ინდივიდი არაადეკვატურად რეაგირებს ვა საზოგადოებაში, რადგანაც წარსულში ვერ მიიღო სათანადო განმტკიცება და ამის გამო მას საჭირო სოციალური უნარჩვევები არ შეუძუწავდა. განმტკიცება სჭირდება არა მხოლოდ რეაქციათა დაუფლებას, არამედ სათანადო ქცევის შენარჩუნებასაც. მაგალითად, გარემოს მხრიდან განმტკიცების არქონის ერთერთი შედეგია დეპრესია. დეპრესია ქცევის დაქვეითება, კერძოდ რეაგირების დონის დაქვეითებაა. ადამიანი, რომელიც დეპრესიას განიცდის, არ რეაგირებს გარემოს სტიმულებზე, რადგანაც მას დადებითი განმტკიცება მოაკლდა ან გაუქრა.

არაადაპტური რეაქციების დასწავლისას პრობლემა იმაშია, რომ ხდება იმ რეაქციის ათვისება, რომელიც საზოგადოებისთვის, გარშემომყოფი ადამიანებისთვის მიუღებელია. შესაძლებელია თვითონ რეაქცია იყოს მიუღებელი (მაგ., აგრესიული ქცევა) ან რეაქცია გამოვლინდეს შეუსატყვის სიტუაციაში (მაგ., მხიარულება საქმიანი შეხვედრის დროს). ერთი სიტყვით, მცდარი (“არასწორი”) ქცევის რეპერტუარი, რომელსაც გარშემომყოფნი “ავადმყოფურ” ქცევას ან “ფსიქოპათოლოგიას” უწოდებენ, ადამიანს უყალიბდება შემდეგ მიზეზთა გამო: ა) მისმა ადაპტურმა ქცევამ არ განიცადა განმტკიცება, ბ) მას სჯიდნენ იმ მოქმედებებისთვის, რომლებიც თურმე ადაპტური ყოფილა, გ) ის განმტკიცებას იღებდა არაადაპტური ქცევისთვის, დ) განმტკიცებას ღებულობდა შეუსაბამო ვითარებაში ისეთი ქცევისთვის, რომელიც სხვა ვითარებაში სავსებით ადეკვატური იქნებოდა. ყველა ამ შემთხვევაში, მეცნიერული აქცენტი კეთდება გარეგან, ხილულ რეაქციებზე და განმტკიცების რეჟიმებზე, და არა ისეთ ცნებებზე, როგორიცაა ლტოლვა, კონფლიქტი, არაცნობიერი ან თვითშეფასება.

ქცევითი დიაგნოსტიკა

სიტუაციასთან დაკავშირებულ კონკრეტულ მოქმედებებთან შესწავლა უდევს საფუძვლად იმას, რასაც **სხვათა დიაგნოსტიკა** ეწოდა. სკინერის ძლიერი გავლენით, დიაგნოსტიკისადმი ბიჰევიორისტული მიდგომა ითხოვს დადგინდეს: 1. სპეციფიკური მოქმედებები, რასაც **მიზნობრივი მოქმედება** ან **მიზნობრივი რაქონი** ეწოდება; 2. გარემოს სპეციფიკური ფაქტორები, რომლებიც იწვევს მიზნობრივ ქცევას, განამტკიცებს მას ან სიგნალს იძლევა მისი განხორციელებისთვის; 3. გარემოს სპეციფიკური ის ფაქტორები, რითაც შეიძლება მანიპულირება, რათა ქცევა შეიცვალოს.

ნიმუშად ავიღოთ ბავშვისთვის დამახასიათებელი რისხვის შეტევების ანალიზი. იგი უნდა შეიცავდეს ბავშვის ბრაზიანი ქცევის მკაფიო, ობიექტურ შეფასებას, ამგვარი ქცევის გამომწვევი სიტუაციის დეტალურ აღწერას, მშობლების და იმ ადამიანთა ქცევის სრულ აღწერას, ვისაც შეუძლია განამტკიცოს ამგვარი ქცევა. ქცევის ასეთი **ფუნქციური ანალიზი** ამოცანაა გარემოს იმ პირობების დადგენა, რომლებიც არეგულირებს ქცევას. ქცევა კი გარემოში მომხდარ მოვლენათა ფუნქციად განიხილება. ამ მიდგომას **ABC-დიაგნოსტიკა** ეწოდება (ABC – აბრევიატურაა, რომელიც წარმოიქმნა საწყისი ასოებიდან A-წინაპირობა, B-ქცევა, C-შედეგები: Antecedent, Behavior, Consequences)

ქცევითი დიაგნოსტიკა, ჩვეულებრივ, მჭიდრო კავშირშია თერაპიის ამოცანებთან. განვიხილოთ ამოცანა – როგორ დავეხმაროთ დედას, რომელმაც კლინიკას მიმართა, რადგან თავისი ოთხი წლის ვაჟის რისხვის შეტევებს ვეღარ უმკლავდება. ფსიქოლოგებმა, რომლებმაც ამ საქმეს მოკიდეს ხელი, დიაგნოსტიკისა და მკურნალობის ტიპური ბიჰევიორისტული

მიდგომა გამოიყენეს. თავდაპირველად, ჩატარდა ბავშვზე და დედაზე დაკვირვება მათსავე სახლში, რათა განესაზღვრათ მიუღებელი ქცევის სახე, რა დროს ხდება რისხვის ეს შეტევები და რა ტიპის განმტკიცება უწყობს ხელს ამგვარ ქცევას. დადგინდა ბავშვის მიუღებელი ქცევის “ნაკრები”: 1. კბენს საკუთარ სახელოს ან ხელს; 2. ადამიანებს უყოფს ენას; 3. სცემს ან კბენს საკუთარ თავს, სხვებს, ნივთებს; 4. საგნებს და ადამიანებს ცუდ სიტყვებს უწოდებს; 5. ტანზე არ იჩერებს ან იმუქრება, რომ შემოიხევეს ტანსაცმელს; 6. ყვირის “არა!”, ხმა-მადლა და კატეგორიულად; 7. იმუქრება, რომ რაღაცას დაამტვრევს ან ვინმეს სცემს; 8. ისვრის ნივთებს; 9. ხელს კრავს საკუთარ დას.

დედა-შვილის ურთიერთობაზე დაკვირვებამ გააჩინა ეჭვი, რომ ბავშვის ასეთ უსაქციელობას დედის ყურადღება განამტკიცებდა. ასეთ დროს დედა ცდილობდა ბავშვის სხვა რამეზე “გადართვას” იმით, რომ საყვარელ სათამაშოებს ან გემრიელ საჭმელს სთავაზობდა და, ფაქობრივად, შვილს აქეზებდა.

თერაპიული პროგრამა იწყებოდა ქცევითი ანალიზით თუ როდენ ხშირად ასრულებდა ბავშვი რომელიმე ამ მიუღებელ მოქმედებას მის სახლში მიმდინარე რამდენიმესაათიანი ყოველდღიური სეანსის დროს. პირველი ფაზა, რომელსაც *საბაზო პერიოდი* ეწოდებოდა, 16 საათი გრძელდებოდა. ამ პერიოდის განმავლობაში დედა-შვილი მათთვის ჩვეული წესით იქცეოდა. მიუღებელი ქცევის დიაგნოსტიკის შემდეგ, რაც ამ პერიოდში მოხდა, ფსიქოლოგებმა დაიწყეს პროცესში ჩარევა ანუ თერაპიულ პროგრამას შეუდგინენ. ახლა უკვე დედას თხოვდნენ ებრძანა შვილისთვის შეეწყვიტა უმსგავსობა ან მარტო დაეტოვებინა ოთახში სათამაშოების გარეშე, როდესაც ის თავისებურად “გაუტყვდა”. ამასთანავე, დედას ურჩიეს გამოეჩინა შვილისადმი ყურადღება და გამოეხატა მოწონება, როდენ

საც ის კარგად იქცეოდა. ამით ფსიქოლოგები ცდილობდნენ არ დაეშვათ მიუღებელი ქცევის განმტკიცება და სასურველი ქცევის პოზიტიური განმტკიცება უზრუნველყოთ. ამ პერიოდის განმავლობაში, რასაც *პირველი ექსპერიმენტული პერიოდი* ეწოდა, კვლავ გაიზომა მიუღებელ ქცევათა სისშირე და დაფიქსირდა მისი კლება.

პირველი ექსპერიმენტული პერიოდის დასრულების შემდეგ დედას სთხოვეს ისევ მიბრუნებოდა თავის ძველ ქცევას, რათა შეემოწმებინათ, რომ მართლაც მისმა განმამტკიცებელმა ზემოქმედებამ გამოიწვია შვილის ქცევაში ეს ცვლილებები. *მეორე საბაზო პერიოდის* განმავლობაში შვილის არასასურველმა რეაქციებმა ისევ იმატა, მაგრამ პირველ საბაზო დონემდე არ ასულა. მერე დედას ისევ სთხოვეს სასურველი ქცევის პოზიტიურ განმტკიცებას და მიუღებელი ქცევის არ-განმტკიცებას დაბრუნებოდა. ამის შედეგად არასასურველ რეაქციათა სისშირემ ისევ იკლო (*მეორე ექსპერიმენტული პერიოდი*). აღმოჩნდა, რომ მიუღებელ მოქმედებათა დაბალი დონე შენარჩუნდა 24-დღიანი ინტერვალის შემდეგ (შემდგომმოქმედების პერიოდი) და დედამ აღნიშნა, რომ დადებითი ძვრები კვლავაც გრძელდებოდა.

ქცევის ცვლილება

ქცევის დასარეგულირებლად ოპერანტიული განპირობების პრინციპების გამოყენების ნიმუშია ე.წ. „**ჟაჟონური აპონოიკა**“. ექტონური ეკონომიკის პირობებში „ქცევის ტექნოლოგი“ ექტონებით აჯილდოვებს პაციენტებს სასურველად მიჩნეული სხვადასხვა ქცევისთვის. პაციენტებს შეუძლიათ ამ ექტონების გადაცვლა ისეთ პროდუქტებზე, როგორცაა ტკბილეული, თამბაქო, ჟურნალები და სხვ. ასე შეიძლება პაციენტის წახალისება სასაღილოში მორიგეობისთვის ან იატაკის მორეცხვისთვის.

მკაცრად რეგლამენტირებულ გარემოში, როგორცაა მუნიციპალიტეტური ფსიქიატრიული საავადმყოფო ქრონიკულად დაავადებული ბულთათვის, იქ მყოფ ადამიანთა ყველა საჭიროებათა დაკმაყოფილება შეგვიძლია დავეუკავშიროთ იმას, თუ რამდენად შეასრულებენ ექიმებისა და ადმინისტრაციისთვის სასურველ ქცევას. ექტონების სისტემა გამოიყენება სოციალური ურთიერთქმედებების გასაუმჯობესებლად და, განსაკუთრებით, თვითმომსახურების ქცევის სტიმულირებისთვის არა მხოლოდ ფსიქიკის ღრმა დარღვევების მქონე პაციენტებთან, არამედ დელინკვენტურ მოზარდებთან, აგრესიულ და აუტისტ ბავშვებთან, დახურული და ნახევრად დახურული ტიპის ორგანიზაციებში, როგორცაა ციხე, ინტერნატი, თავშესაფარი.

ამრიგად, სკინერის მიდგომა ფოკუსირდება იმაზე, თუ როგორ ზემოქმედებს გარემო ადამიანზე და არა იმაზე, თუ როგორ ზემოქმედებს ადამიანი გარემოზე. ამ მიდგომის წიაღში წარმოშვა სოციალურ ინჟინერთა ჯგუფი, რომლებმაც გარემოს გარდაქმნას მოჰკიდეს ხელი. ჯერ კიდევ უოტსონი ფიქრობდა, რომ გარემოს კონტროლით და მართვით იგი შეძლებდა ექცია ბავშვი სპეციალისტად ცოდნის ნებისმიერ დარგში. სკინერის იდეებით შთაგონებულმა სოციალურმა ინჟინრებმა კიდევ ერთი ნაბიჯით წაიწიეს წინ: ექტონების სისტემის და, აგრეთვე, სკინერიანული პრინციპით აგებული კომუნების მაგალითებიდან ჩანს, რომ არსებობს ინტერესი იმგვარი გარემოს დაგეგმარებისადმი, რომელსაც ადამიანის მოქმედებათა ფართო სპექტრის გაკონტროლება შეეძლება.

**თეორია “სტიმული-რეაქცია”:
ჰალი, ღოლარდი და მილერი**

თეორია “სტიმული-რეაქცია” მრავალი მეცნიერის მიერ იქმნებოდა. მათგან განსაკუთრებით გამოირჩეოდა სამი ფიგურა. პირველმა, კლარკ ჰალმა დიდი ძალისხმევა დახარჯა, რა-

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

თა სწავლის ყოვლისმომცველი სისტემატური, ფორმალიზებული, მათემატიკური ენით გამოხატული თეორია შეექმნა; ნარჩენმა ორმა - ჯონ დოლარდმა და ნილ მილერმა სახელი გაითქვეს თავისი მცდელობით ფროიდის და პალის თვალსაჩინო მიღწევები ერთ მთლიანობად შეეკრათ.

სტრუქტურა

სკინერის ოპერანტული სწავლის თეორიის მსგავსად, "სტიმული-რეაქციის" თეორიის საკვანძო ცნება - რეაქციაა. მაშინ როცა სკინერი დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებდა სტიმულს, პოზიცია "სტიმული-რეაქცია" იმაში მდგომარეობს, რომ სტიმულები უკავშირდება რეაქციებს და იქმნება ბმა "სტიმული-რეაქცია". პალის თეორიის თანახმად, სტიმულსა და რეაქციას შორის ასოციაციას ეწოდება **ჩვევა**; პიროვნების სტრუქტურა ძირითადად შექმნილი ჩვევებისგან აიგება.

კიდევ ერთი სტრუქტურული ცნება, რასაც პალის მიმდევრები იყენებენ, დრაივის ცნებაა. ფართო გაგებით, დრაივი განისაზღვრება როგორც შინაგანი სტიმული, მამოძრავებელი ძალა, ლტოლვა, რომელიც საკმარისად ძლიერია, რომ ქცევის აქტივაცია მოახდინოს. ინდივიდს რეაგირებას სწორედ დრაივები აიძულებს. პალი განასხვავებს თანშობილ, **პირველად დრაივებს** და შექმნილ (დასწავლილ), **მეორად დრაივებს**. პირველადი დრაივები, როგორცაა ტკივილი და შიმშილი ორგანიზმის შინაგან ფიზიოლოგიურ მდგომარეობებს უკავშირდება.

მეორადი დრაივები - ეს ის დრაივებია, რომლებიც ინდივიდი იძენს პირველადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასთან ასოცირების გამო. მეტად საგულისხმო შექმნილი დრაივია შფოთვა ან შიში. ტკივილის პირველად დრაივზე დამყარებული შფოთვის მეორადი დრაივი სწრაფად აღმოცენდება

და საკმაოდ ძლიერია. შფოთვა სრულიად განსხვავებული მოქმედებებისკენ უბიძგებს ადამიანს და პათოლოგიურ ნაპირობებს.

პროცესი

ჰალის მოდელში დიდი მნიშვნელობა პირველად და მეორად დრაივებს ანუ რეაქციათა აღმძვრელ შინაგან სტიმულებს ენიჭება. ახალი რეაქციის დამკვიდრებას განაპირობებს დრაივის მოხსნა ან შესუსტება (რედუქცია). **ინსტრუმენტული სწავლის** დროს გამოიყენება შექნილი რეაქციები (ჯილდო, ტკივილის მოშორება, ტკივილისგან გაქცევა) როგორც დრაივს შემასუსტებელი საშუალება.

ინსტრუმენტული სწავლის ტიპურ ექსპერიმენტში მკვლევარი დრაივის ინტენსივობით და ჯილდოს სიდიდით მანიპულირებს და აკვირდება როგორ იმოქმედებს ეს დასწავლაზე. თუ, მაგალითად, მას აინტერესებს როგორ სწავლობს ვირთაგვა ლაბირინტის გავლას, შეუძლია ვირთაგვის კვებითი დეპრივაციის დრო (შიმშილის დრაივის სიდიდე) და სწორი რეაქციებისთვის საკვებით დაჯილდოვების სიდიდე ცვალოს.

თავის არიდების ინსტრუმენტული დასწავლის ექსპერიმენტებში ვირთაგვას ათავსებენ ორგანყოფილებიან ყუთში: თეთრ განყოფილებას იატაკის ნაცვლად აქვს ცხაური, ხოლო შავ განყოფილებას – მყარი იატაკი. განყოფილებებს შორის კარია. ექსპერიმენტის დასაწყისში ვირთაგვები იღებენ ელექტროდარტყმებს, როდესაც თეთრ განყოფილებაში იმყოფებიან. მათ შეუძლიათ თავს უშველონ თუ შავ განყოფილებაში გაიქცევიან. ასე ყალიბდება თეთრი განყოფილების მიმართ შიშის პირობითი რეაქცია. შემდეგ ტარდება ექსპერიმენტი, შეუძლია თუ არა თეთრი განყოფილების მიმართ პირობით შიშს ახალი რეაქცია ჩამოაყ-

ლიბოს. ახლა, იმისთვის, რომ ვირთაგვამ შეძლოს შავ განყოფილებაში გადარბენა, მან უნდა შემობრუნოს პატარა ბორბლი, რომელიც თეთრ განყოფილებაშია. ბორბლის შემობრუნება ხსნის კარს შავ განყოფილებაში და ვირთაგვას გაქცევის საშუალება ეძლევა. რამდენიმე მცდელობის შემდეგ ვირთაგვა იწყებს გარკვეული სისწრაფით ბორბლის შემობრუნებას. ინტერპრეტაცია ასეთია: ვირთაგვამ თეთრი განყოფილების მიმართ შიშის დრავი შეიძინა. შიშის ეს დრავი დენის დარტყმის გარეშეც ახდენს ვირთაგვას ქცევის აქტივირებას. ერთი განყოფილებიდან მეორეში გაქცევა გულისხმობს ახალი ინსტრუმენტული რეაქციის დაუფლებას – ბორბლის შემობრუნებას. ამ ინსტრუმენტულ სწავლას საფუძვლად უდევს თეთრი განყოფილებიდან გაღწევა და ამით შიშის დრავის შესუსტება.

ზრდა და განვითარება

მთლიანობაში, S-R თეორია იაზრებს ზრდას და განვითარებას როგორც ჩვევათა დაგროვებას. ეს ჩვევები შემდგომში იერარქიულად ან მნიშვნელობების მიხედვით ლაგდება. მილერის და დოლარდის მიერ სოციალური დასწავლის პოზიციიდან მოწოდებული განვითარების ინტერპრეტაცია ხაზს უსვამს **მიზანმიმართულ** როლს. მიზანმიმართული პროცესი ქცევის კოპირების პოზიტიურ განმტკიცებას ემყარება. მაგალითად, ბიჭუნამ გაიგონა, რომ მამა სახლში ბრუნდება და მას სირბილით შეეგება, რის შემდეგ მამისგან კანფეტი მიიღო. მისი უმცროსი და უბრალოდ გაედევნა ძმას და მანაც მიიღო მამისგან კანფეტი ანუ ჯილდო დაიმსახურა ფაქტობრივად იმაში, რომ უფროსი ძმის ქცევა გაიმეორა. გენერალიზაციის პროცესის წყალობით, გოგონა ძმის სხვა მოქმედებათა იმიტირებას დაიწყებს. ამგვარი სიტუაციის ექსპერიმენტულ ვარიანტში მილერი და დოლარდი აჯილდოვებდნენ

ვირთაგვებს, როდესაც ისინი ლაბორინტში ლიდერს მისდევდნენ, ვირთაგვები სწავლობდნენ იმიტაციის რეაქციას და იმსახურებოდნენ. ლი რეაქცია ერთი სიტუაციიდან მეორეში გადაჰქონდათ.

ჰალის თეორიიდან ზრდა-განვითარების და მშობლების მიერ შვილების აღზრდის პრაქტიკის მიმართ გარკვეული დასკვნები გამომდინარეობს.

S-R თეორია აქცენტს აკეთებს იმაზე, რომ პიროვნული ნიშნები, რომლებიც სხვა არაფერია თუ არა ბმები “სტიმული-რეაქცია”, მშობელთა ანდა ბავშვისთვის მნიშვნელოვან ადამიანთა მხრიდან დასჯა-წახალისებით ყალიბდება. მაგალითად, “ბავშვის სინდისიერების მაღალი დონე” მიიღწევა აღზრდის იმგვარი რეჟიმის პირობებში, როდესაც, თბილი და მოსიყვარულე დედა, როგორც საღზმრდელი ხერხს, მიმართავს მუქარას, რომ არ ეყვარება შვილი, რომელიც “ცუდად იქცევა”.

ფსიქოპათოლოგია

დოლარდი და მილერი იყვნენ პირველთაგანი, ვინც სწავლის თეორიის პრინციპები პიროვნების ფენომენებს ზოგადად და, კონკრეტულად, პათოლოგიურ ქცევას დაუკავშირა. ამისთვის მათ გამოიყენეს შემდეგი ცნებები: დრაივი, ქცევის აღმგურელ დრაივთა კონფლიქტი, შფოთვა და განმტკიცება შფოთვის შემცირების მეშვეობით.

განვითარების მსვლელობაში ბავშვმა უნდა ისწავლოს როგორ მოუქმონოს საკუთარ დრაივებს სოციალურად მისაღები გამოსავალი. ამ მხრივ კრიტიკული მნიშვნელობისაა სიტუაციები: კვება, სისუფთავის ჩვევის გამომუშავება, სექსუალური და აგრესიული ქცევა. ასაკის მატებასთან ერთად ბავშვმა შეიძლება დააპიროს გარკვეული დრაივების გამოხატვა, მაგრამ მშობლებმა ამისთვის დასაჯონ. დასჯის შედეგია გარკვეულ

სტიმულთა მიმართ შიშის დრავის შექენა. დასჯასთან ასოცირებული ტკივილის გამო ბავშვს შეიძლება გაუხნდეს არაერთნეიტრალური სტიმულის და სიტუაციის მიმართ შიში. ასევე დაისწავლება შიშის დრავის დამაქვეითებელი რეაქციები, მაგალითად, დანაშაულის განცდა და თავის არიდების ქცევა.

კონფლიქტის ტიპები პათოლოგიური ქცევის თავისი ანალიზისთვის მიღერმა და დოლარდმა გამოიყენეს გადაწყვეტილების მიღების დროს წარმოქმნილი კონფლიქტის სახეები – მიახლოება-მიახლოება, გარიდება-გარიდება და მიახლოება-გარიდება. კონფლიქტის არსი, მარტივად რომ ითქვას, ადამიანისთვის ერთდროულად ორი საპირისპირო მიმართულებით სელის შეუძლებლობაში მდგომარეობს: ალტერნატივის წინაშე მდგარი ინდივიდი ყოველთვის კონფლიქტის მდგომარეობაში აღმოჩნდება.

განვითარების პროცესში ერთმა და იმავე სტიმულმა შეიძლება როგორც მისკენ სწრაფვის ანუ მასთან მიახლოების, ისე მისგან თავის არიდების რეაქცია გამოიწვიოს. ასეთ შემთხვევაში ინდივიდი განიცდის **მიახლოება-გარიდება** კონფლიქტს. მაგალითად, ვაჟს შეიძლება მოსწონდეს გოგონა და, ამასთანავე, ეშინოდეს მასთან მიახლოება; ან კიდევ, კაცს სურდეს, მაგრამ ეშინოდეს ბრაზის გამოხატვა, რადგან წარსულში იგი ამისთვის არაერთხელ დასჯილა. ცხოვრებაში ასეთი კონფლიქტი უამრავია.

ორ დრავს შორის *მიახლოება-გარიდება* კონფლიქტი – ნევროტული ქცევის არსებითი კომპონენტია. კონფლიქტისა და წარმოქმნილი შფოთვის გამო ინდივიდს უყალიბდება ნევროტული სიმპტომი, რომელიც აქვეითებს შფოთვას და კონფლიქტის წნებს ამსუბუქებს.

მიახლოება-მიახლოების კონფლიქტის დროს ადამიანი ორ სასურველ ალტერნატივას შორის “იხლინება” – შემოთავაზე-

ბული ორი მაღალანაზღაურებადი სამსახურიდან რომელი აირჩიოს?

გარიდება-გარიდების კონფლიქტის დროს ინდივიდი ორ არასასიამოვნო ალტერნატივას შორის, ანუ „ორ ცეცხლს შუა“ – გაეყაროს მეუღლეს თუ დარჩეს მასთან და მძიმე სიტუაციაში იცხოვროს, აღიაროს დანაშაული მშობელთან და დაისაჯოს თუ არ აღიაროს და სინდისის ქენჯნით დაიტანჯოს? დროულად არგადაიჭრიდი ეს კონფლიქტები ინდივიდის ნევროტიზაციის მიზეზებად იქცევა.

დოლარდის და მილერის წიგნი “ფსიქოლოგია და ფსიქოთერაპია” არაერთ შთამბეჭდავ მაგალითს შეიცავს თუ როგორ შეიძლება სხვადასხვა ფსიქონალიტიკური ცნების ინსტრუმენტული **S-R** თეორიის თვალსაზრისით გააზრება. მაგრამ, ვერც დოლარდმა და მილერმა, ვერც **S-R** მიდგომის სხვა მიმდევრებმა ვერ შეიმუშავეს პიროვნების ქცევის შეცვლის ახალი მეთოდები.

სწავლის თეორიები: შეფასება

სწავლის თეორიამ პიროვნების თეორიულ და პრაქტიკულ კვლევაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია: 1. სისტემატური კვლევისა და თეორიისადმი ერთგულება, 2. ქცევის დეტერმინაციაში სიტუაციური ცვლადებისა და გარემოს პარამეტრების როლის აღიარება და კვლევა, და 3. თერაპიისადმი პრაგმატული მიდგომა, რასაც ქცევის მოდიფიკაციის ახალი პროცედურების შემუშავება მოჰყვა ისეთ მძიმე პაციენტთა დასახმარებლად, როგორებიც არიან ფსიქოზით ქრონიკულად დაავადებულები, აუტისტი ბავშვები, გონებრივად ჩამორჩენილები, ნარკომანები.

სწავლის თეორიას მთავარ ნაკლად უთვლიან იმას, რომ ობიექტურობითა და მეცნიერული სიმკაცრით გატაცებას პი-

როვნების გამარტივებული გავება და მნიშვნელოვან ფენომენთა უგულებელყოფა მოჰყვა. გარკვეული ეჭვი გამოითქვა ქვეყნის თერაპიის მიმართაც, კერძოდ, მისი წარმატებული შედეგები რამდენად გენერალიზდება ანუ ვრცელდება ერთი სიტუაციიდან მეორეზე და ერთი რეაქციიდან მეორეზე გადადის.

გასული საუკუნის მეორე ნახევარში ბიპევიორისტული თეორიების გავლენა მნიშვნელოვნად შეამცირა ორმა ფაქტორმა: 1. ფსიქოგენეტიკაში ჩატარებულმა ახალმა კვლევებმა პრინციპულად დაასუსტა ბიპევიორისტების თეზისი პიროვნების ჩამოყალიბებაში გარემოს ფაქტორთა გადამწყვეტი როლის შესახებ და 2. მსოფლიოში “კომპიუტერულ რევოლუციას” კოგნიტური რევოლუცია მოჰყვა ფსიქოლოგიაში და “ცხელ თემად” ინფორმაციის გადამუშავება აქცია. ამით ფსიქოლოგიური კვლევის მაგისტრალური მიმართულება ძირეულად შეიცვალა.

ძირითადი ცნებები

სიტუაციური სპეციფიკურობა – აქცენტრება იმისა, რომ ქცევა დამოკიდებულია სიტუაციაზე, იცვლება სიტუაციის გავლენით და თუკი ინდივიდი თავის ქცევაში თანამიმდევრულია, ეს იმიტომ, რომ ერთგვაროვანია სიტუაციები, რაშიც ის მოქმედებს.

ბიპევიორიზმი – მიმართულება ფსიქოლოგიაში, რომელიც კვლევის სფეროს დაკვირვებისადმი ხელმისაწვდომი, ღიად გამოვლენილი ქცევით შემოსაზღვრავს.

კლასიკური განპირობება – პროცესი, რომლის მეშვეობით მანამდე ნეიტრალური სტიმული იწვევს რეაქციას იმის გამო, რომ ასოციაციურად დაუკავშირდა სტიმულს, რომელიც ავტომატურად იგივე, ან მსგავს რეაქციას წარმოქმნის.

პირობითი ემოციური რეაქცია – მანამდე ნეიტრალურ სტიმულზე ემოციური რეაქციის შემუშავება.

ოპერანტული განპირობება – პროცესი, რომლის მიშველით ბით რეაქციათა რავარობას ამ რეაქციათა შედეგებს განსაზღვრავს.

ქცევითი დევიციტი – ადამიანის მიერ ადაპტური ქცევის აუთვისებლობის შედეგი.

არაადაპტური რეაქცია – ადაპტაციის ხელშემშლელი ან გარშემომყოფ ადამიანთათვის მიუღებელი რეაქცია.

ჩვევა – სტიმულსა და რეაქციას შორის ასოციაციური კავშირი.

ინსტრუმენტული დასწავლა – რეაქციის დაუფლება, რომელიც საშუალებაა (ინსტრუმენტია) სასურველი ვითარების მისაღწევად.

მიახლოება-გარიდების კონფლიქტი – ობიექტისადმი სწრაფვისა და მისგან თავის არიდების საპირისპირო დრაივების ერთდროული არსებობა.

ძირითადი ღაულებები

1. სწავლის თეორიამ პიროვნებისადმი ადეკვატურ მიდგომას წაუყენა შემდეგი მოთხოვნები: მკაფიოდ ჩამოყალიბებული პიპოთეზების შემოწმება; ქცევის სიტუაციური სპეციფიკურობის აქცენტირება, ქცევის შესაცვლელად სწავლის პრინციპების გამოყენება და უარის თქმა ფსიქოპათოლოგიის სამედიცინო მოდელზე.
2. კლასიკური განპირობების შესახებ პავლოვის შრომებში ნაჩვენებია როგორ შეიძლება მანამდე ნეიტრალური სტიმული რეაქციის გამომწვევ სტიმულად იქცეს, რადგანაც ის დროში თანხვედრის გამო დაუკავშირდა სტიმულს, რომელიც ავტომატურად იგივე ან მსგავს რეაქციას იწვევს.

3. კლასიკური განპირობების თეორია ვარაუდობს, რომ ქცევითი ფორმის არაერთი პათოლოგიური ფორმა შეუსატყვის სტრუქტურულ ლეზებზე პირობითი რეაქციაა.
4. ტერმინები ბიჰევიორალური (ქცევითი) თერაპია და ქცევის მოდიფიცირება ხშირად სინონიმებად გამოიყენება. მათში იგულისხმება სასურველი ქცევის სიხშირის მატების და არასასურველი ქცევის სიხშირის კლების მიზნით დასწავლის პრინციპების მეთოდური გამოყენება.
5. სკინერმა ოპერანტული განპირობების პრინციპები დაადგინა. მისი ყურადღების ცენტრში მოექცა სპონტანური რეაქციები, ანუ ორგანიზმის მიერ განხორციელებული მოქმედებები (ოპერანტები) და განმტკიცების რეჟიმები, რომლებიც ქცევას აყალიბებს. რთული ქცევა საბოლოო მიზანთან ეტაპობრივი მიახლოებით ყალიბდება.
6. ფსიქოპათოლოგიაში სკინერმა ქცევითი დეფიციტები და არაადაპტური რეაქციები გამოყო.
7. პიროვნებისადმი სწავლის თეორიის განსხვავებული მიდგომები ერთიანი ფრონტით გამოდიან და პიროვნების ტრადიციულ თეორიებს უპირისპირდებიან იმით, რომ ხაზს უსვამენ სწავლის ზოგადი კანონების როლს და, აგრეთვე იმას, რომ ქცევის სპეციფიკურობა სიტუაციაზე დამოკიდებულია.
8. სწავლის ბიჰევიორისტული თეორიის თანახმად პათოლოგია არასწორი ქცევისა და არასასურველი ჩვევების გამოვლინებაა.
9. თერაპიისადმი სწავლის თეორიების პრაგმატულმა მიდგომამ ქცევის ცვლილების ახალი მეთოდოლოგიის შექმნას შეუწყო ხელი.
10. სწავლის თეორიები პიროვნების გამარტივებულ სურათს გვთავაზობს.

პიროვნების ჯოგნიტური თეორია: პირად ჯონსტრუქტთა თეორია, როგლის აზბორია ჯორჯ ხალი

წინა თავებში გავეცანით პაციენტებთან კლინიკურ კონტაქტში შობილ პიროვნების ორ თეორიას – ფროიდის ფსიქოდინამიკურ თეორიას და როჯერსის ფენომენოლოგიურ თეორიას. ეს თეორიები განსხვავებულ მიდგომებს განეკუთვნება, მაგრამ ორივე ინდივიდუალურ სხვაობებზე ამახვილებს ყურადღებას და ადამიანს მთლიანობით სისტემად განიხილავს. მესამე თეორია, რომელიც პიროვნებისადმი ასევე კლინიკურ მიდგომას განეკუთვნება, პირად კონსტრუქტთა თეორიაა. ამ თეორიის ამოსავალი დებულებაა ის, რომ არ არსებობს არც ობიექტური რეალობა და არც აბსოლუტური ჭეშმარიტება; არსებობს მხოლოდ მოვლენათა კოგნიტური კონსტრუირების ალტერნატიული ხერხები. თეორიას ძირითადად აინტერესებს ცალკეული ადამიანი, ინდივიდი და არა მისი რომელიმე კომპონენტი, არა ადამიანთა გარკვეული ჯგუფი ან კიდევ ადამიანის მთლიანი ქცევიდან ამოგლეჯილი რაიმე კონკრეტული პროცესი. კლინიცისტი, რომელიც იზიარებს პირად კონსტრუქტთა თეორიას, არ “ანაწევრებს” კლიენტს და მისი პრობლემა ერთადერთ თემაზე არ დაჰყავს. პირიქით, ცდილობს პაციენტი ერთდროულად სხვადასხვა კუთხით შეისწავლოს.

პირად კონსტრუქტთა კელის თეორიაში ქცევა განხილული და ახსნილია *კოგნიტური* ტერმინოლოგიით ანუ ყურადღების ველშია ადამიანის მიერ მოვლენათა აღქმის ხერხები, უკვე

არსებული ცოდნით მოვლენათა ინტერპრეტაცია და ამ ინტერპრეტაციის საფუძველზე მოქმედების საშუალებები. კელის თანახმად, **კონსტრუქტი** მოვლენათა აღქმის და ინტერპრეტირების ხერხია. მაგ., “კარგი-ცუდი” კონსტრუქტია და მოვლენათა განხილვისას ძალზე ხშირად გამოიყენება. ადამიანის კონსტრუქტთა პირადი სისტემა მის ხელთ არსებულ კონსტრუქტებისგან ანუ მოვლენათა ინტერპრეტირების ხერხებისგან და ამ კონსტრუქტთა შორის კავშირებისგან შედგება.

ამრიგად, კელის თეორია – კონსტრუქტივისტული თეორიაა, რადგან მასში ხაზგასმულია, რომ გარესამყაროს სურათი ადამიანის მიერვეა შექმნილი. თვითონ კელი კი თავის თვალსაზრისს **კონსტრუქტიულ ალბერანბივიუს** უწოდებს.

ხალის მხეალულებები ალამიანის რაობაზე და პიროვნების აგებულებაზე

პიროვნების ყველა თეორია, აშკარად ან ფარულად, ადამიანის რაობაზე გარკვეულ შეხედულებას ემყარება. კელისთან ეს შეხედულება ექსპლიციტურულია ანუ ღიად არის გაცხადებული: ადამიანი თავისი ბუნებით მკვლევარი-მეცნიერია. მეცნიერი ისწრაფვის იწინასწარმეტყველოს და მართოს (აკონტროლოს) მოვლენები. მეცნიერ-ფსიქოლოგები ცდილობენ მოვლენათა პროგნოზირებას, მაგრამ ვერ აცნობიერებენ, რომ მათი ცდისპირებიც ანალოგიურად იქცევიან. მეცნიერები ქმნიან თეორიებს, ამოწმებენ ჰიპოთეზებს, ექსპერიმენტულ საბუთებს წონიან. კელი ფიქრობს, რომ ნებისმიერი ადამიანი გარკვეულ მოვლენათა შემოქმედებას განიცდის, ყურადღებას აქცევს ამ მოვლენათა შორის მსგავსებას და განსხვავებას, იყალიბებს ცნებებს ანუ კონსტრუქტებს, რათა მოვლენები მოაწესრიგოს და ამ კონსტრუქტთა მეშვეობით განჭვრიტოს მომავალი. სწო-

რედ ამ აზრით არის ყოველი ადამიანი მკვლევარი და მეცნიერი. შეხედულებას ადამიანზე, როგორც მკვლევარზე, რაქციონალურ მნიშვნელოვანს დასკვნა მოსდევს. ჯერ-ერთი, იგულისხმება, რომ ჩვენ, ადამიანები, მომავალზე ვართ ორიენტირებულნი; მეორე – გარემოზე უშუალოდ არ ვრეაგირებთ: ვახდენთ გარემოს რეპრეზენტირებას ანუ მას ჯერ გონებაში წარმოვიდგენთ და მხოლოდ ამის შემდეგ ვრეაგირებთ; მეცნიერთა მსგავსად, ჩვენც შეგვიძლია მოვლენათა ალტერნატიული გააზრება ანუ საკუთარი გარემოს ინტერპრეტირება-რეინტერპრეტირება, მისი კონსტრუირება და რეკონსტრუირება. ცხოვრება – რეპრეზენტაციაა, რეალობის კოგნიტური კონსტრუირებაა და სწორედ ამიტომ საკუთარი რაობის შექმნა და გარდაქმნა შეგვიძლია.

ზოგიერთ ადამიანს აქვს უნარი ცხოვრებას სხვადასხვა კუთხით შეხედოს, სხვა კი ერთხელ ჩამოყალიბებულ ინტერპრეტაციას ვერ აღწევს თავს. მიუხედავად ამისა, ყველა ადამიანს მოვლენათა აღქმა მხოლოდ მის მიერ აგებულ კატეგორიათა (კონსტრუქტთა) ჩარჩოში შეუძლია. “ჩვენ ხელშია მოვლენათა ჩვენეული კონსტრუირება, მაგრამ ჩვენივე კონსტრუქტები ხელვებს გვიბორკავს” – კელის ამ შეხედულებაში ნებისყოფის თავისუფლებისა და დეტერმინიზმის პრობლემაზე გარკვეული პასუხი იკითხება: “პირადი კონსტრუქტების სისტემა ანიჭებს ადამიანს არჩევანის თავისუფლებას, მაგრამ იგივე ეს სისტემა მის მოქმედებას ზღვარს უდებს. ეს სისტემა ადამიანს ანიჭებს თავისუფლებას იმით, რომ საშუალებას აძლევს მოვლენათა მნიშვნელობებთან იქონიოს საქმე და უმწეოდ არ დაემორჩილოს ამ მოვლენებს, ხოლო შეზღუდვები კი იმაშია, რომ ადამიანმა არჩევანი უნდა მოახდინოს ალტერნატივების იმ ჩარჩოებში, რაც საკუთარ თავს თვითონ დაუწესა”. . . “კონსტრუქტთა უღელი ჩვენ მიერვე დადგმული უღელია. მის გადაგდებას და მისგან

განთავისუფლებას შეეძლებოდა თუ გარემოს და მოღიანად ცხოვრების, მრავალჯერად რეინტერპრეტაციას მოვახდენოთ“.

სტრუქტურა

საკვანძო სტრუქტურული ცნება, რითაც კელი აღწერს ადამიანს როგორც მკვლევარს – კონსტრუქტის ცნებაა. კონსტრუქტი სამყაროს კონსტრუირების ანუ ინტერპრეტირების ხერხია. ეს არის ცნება, რასაც ინდივიდი იყენებს მოვლენათა გარკვეულ კატეგორიებში განსათავსებლად და იმისთვის, რომ ქცევის ეს თუ ის კურსი დაისახოს. ადამიანი მოვლენათა განჭვრეტის უნარს ამ მოვლენათა პატერნებზე და რეგულარობებზე დაკვირვებით იძენს. ადამიანი განიცდის მოვლენებს, იაზრებს და აღაგებს ანუ მნიშვნელობებით ავსებს. ამასთანავე ამჩნევს, რომ ზოგიერთ მოვლენას საერთო ნიშნები ახასიათებს, რაც მას სხვა დანარჩენი მოვლენისგან განასხვავებს; არჩევს მსგავსებას და კონტრასტს; ხედავს, რომ ზოგი ადამიანი მაღალია, ზოგი დაბალი, ზოგი ქალია, ზოგი – კაცი; რომ არსებობს რბილი საგნები და არსებობს მკვრივი. სწორედ მსგავსებისა და განსხვავების ეს კონსტრუირება აყალიბებს კონსტრუქტს – რომ არა კონსტრუქტები, ცხოვრება ქაოტური იქნებოდა.

კონსტრუქტის ჩამოყალიბებას სჭირდება სულმცირე სამი ელემენტი: ორი ელემენტი უნდა აღიქმებოდეს როგორც ერთმანეთის მსგავსი, ხოლო მესამე – როგორც ამ ორისგან განსხვავებული. ორი ელემენტის როგორც მსგავსის კონსტრუირება აყალიბებს **მსაგავსაის პოლუსს**; მესამე ელემენტთან მათი შეპირისპირება აყალიბებს კონსტრუქტის **კონტრასტის პოლუსს**. მაგალითად, თუ ვხედავთ, რომ ორი ადამიანი ვიდაცას ეხმარება, ხოლო მესამე ვიდაცას ურტყამს, შეიძლება შევიმოუშავოთ კონსტრუქტი “კეთილი-სასტიკი”, ამასთან, “კეთილი” მსგავსების პო-

ლუსს წარმოქმნის, ხოლო “სასტიკი” – კონტრასტის, პოლუსის კელი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა იმას, რომ კონსტრუქციის მსგავსება-კონტრასტის მიხედვით აიგება. ეს ნიშნავს, რომ ვერ ჩავწვდებით კონსტრუქტის ბუნებას თუკი მხოლოდ მსგავსების ან მხოლოდ კონტრასტის პოლუსს გამოვიყენებთ. ვერ გავიგებთ რას ნიშნავს ადამიანისთვის კონსტრუქტი “პატივისცემა”, ვიდრე არ დავადგენთ, რა მოვლენებს აკუთვნებს ადამიანი ამ კონსტრუქტს, და რას აღიქვამს როგორც მისგან მკვეთრად განსხვავებულს. საინტერესო ის არის, რომ რა კონსტრუქტიც არ უნდა გამოიყენოს ადამიანი სხვა ადამიანის აღსაწერად და დასახასიათებლად, პოტენციურად შესაძლებელია ამ კონსტრუქტის გამოყენება მისივე დახასიათებისთვის. ”ვერვინ უწოდებს მეორე ადამიანს გარეწარს, ამავე პარამეტრით საკუთარი თავის შეფასებაც რომ არ მოახდინოს!”- წერს კელი.

კონსტრუქტთა ტიპები

კონსტრუქტები ადამიანის ყოველდღიურ მეტყველებაშია ჩაწნული. კონსტრუქტებს იყენებენ ჩვენი ნაცნობები, როდესაც თავის შესახებ რაღაცას გვიყვებიან. ზოგიერთ კონსტრუქტს იზიარებს მოცემული სოციალური ფენის ან კულტურის ყველა წარმომადგენელი და იგივე კონსტრუქტი სხვა სოციალურ ჯგუფში, ფენაში ან კულტურაში გაზიარებული არ არის.

კონსტრუქტთა სისტემებში ამგვარ განსხვავებათა არსებობა ადამიანთა შორის ურთიერთობებში სიძნელეებს განაპირობებს. ცოლ-ქმრულ წყვილებთან გაერცვლებული პრობლემა პარტნიოროთა მიერ ისეთი კონსტრუქტის აქცენტირება, როგორიცაა “დამნაშავე-უდანაშაულო”. როგორც წესი, ცოლიც და ქმარიც ამტკიცებს, რომ სწორედ ის არის „უდანაშაულო“ და უთანხმოებაში პარტნიორია “დამნაშავე”. თავიდან ოჯახის

კონსულტანტსაც აღიქვამენ მოსამართლედ, რომელმაც განაჩენი უნდა გამოიტანოს და არა როგორც სპეციალისტს, ვინც მოვლენებს მათ სხვა კუთხით დაანახებს და კონსტრუქტთა გადასინჯვაში დაეხმარება.

აღამიანთა ურთიერთობებში გავრცელებული კონსტრუქტებია: “გამარჯვებული-დამარცხებული”, “თბილი-ცივი”, “ჭკვიანი-სუფელი”, “მოქნილი-ხისტი” და სხვა, რომლებიც თავისი ერთგვარი აბსტრაქტულობის მიუხედავად, ჩვენი ყოველდღიური ყოფის მნიშვნელოვან მხარეებზე დიდ გავლენას ახდენს.

კონსტრუქტები სისტემებად არის ორგანიზებული. განასხვავებენ **სანბრალურ კონსტრუქტებს**, რომლებიც განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია ადამიანის ქცევისთვის და მათი შეცვლით სერიოზული ცვლილებები მოხდება კონსტრუქტთა მთელ სისტემაში, და **პერიფერიულ კონსტრუქტებს**, რომლებიც ნაკლებად ეხება ადამიანის ქცევის საფუძვლებს და მათი შეცვლა ცენტრალური სტრუქტურის სერიოზული მოდიფიკაციის გარეშეა შესაძლებელი.

სისტემის შიგნით კონსტრუქტები იერარქიულად არის ორგანიზებული. **ნაყვანი** კონსტრუქტი რთავს თავის კონტექსტში სხვა კონსტრუქტებს, ხოლო **დაქვემდებარებული** კონსტრუქტი კი სხვა, წამყვანი კონსტრუქტის კონტექსტშია ჩართული. მაგ., კონსტრუქტი “ჭკვიანი-სუფელი” და “ღამაზი-უწნო” შეიძლება წამყვანი კონსტრუქტის “კარგი-ცუდის” მიმართ დაქვემდებარებული კონსტრუქტები იყოს.

რაკი კონსტრუქტები სისტემებად არის გაერთიანებული, ცვლილება ერთ ასპექტში გამოიწვევს ცვლილებას სისტემის დანარჩენ ნაწილებში. საერთოდ, კონსტრუქტების სისტემა ისეა აწყობილი, რომ რაც შეიძლება ნაკლები იყოს კონსტრუქტებს შორის შეუთავსებლობა და შეუთანხმებლობა ანუ კონსტრუქტთა სისტემა იყოს მწყობრი. მაგრამ, სისტემის ზოგიერთი კონს-

ტრუქტი შეიძლება კონფლიქტურ მიმართებაში იყოს სტრუქტურებთან. კონსტრუქტთა სისტემის გაუმართაობა გადაწყვეტილების მიღების დროს გარკვეულ სიძნელეებს უქმნის ადამიანს.

ამრიგად, პიროვნება საკუთარ კონსტრუქტთა სისტემაში ინდივიდი კონსტრუქტებს გარესამყაროს ინტერპრეტაციისა და მოვლენათა განჭვრეტის მიზნით იყენებს. ადამიანის მიერ გამოყენებული კონსტრუქტები მის სამყაროს განსაზღვრავს.

ადამიანები განსხვავდებიან როგორც თავის კონსტრუქტთა შინაარსით, ისე სისტემებად მათი ორგანიზებით; ასევე, გამოყენებულ კონსტრუქტთა სახეების, მათთვის ხელმისაწვდომი კონსტრუქტების რაოდენობით, კონსტრუქტთა სისტემის სირთულით და იმითაც, რამდენად ღიაა ცვლილებისადმი მათი ეს სისტემები. ორი ადამიანი ერთმანეთის მსგავსია, რამდენადაც მსგავსია კონსტრუქტთა მათი სისტემები. თუ გვინდა გავივით ადამიანი, უნდა გავერკვეთ მის მიერ გამოყენებულ კონსტრუქტებში; მოვლენებში, რომლებიც იგულისხმება ამ კონსტრუქტებში; კონსტრუქტთა ფუნქციონირების და სისტემებად გაერთიანების ხერხებში.

ცენტრალური სტრუქტურა და ცენტრალური როლი

ყოველი ადამიანის კონსტრუქტთა სისტემის შიგნით არის ცენტრალური (ბირთვული) სტრუქტურა, რომლის მეშვეობით ადამიანი რეალობის, სოციალური სამყაროს, საკუთარი თავის ფუნდამენტურ თავისებურებებს იგებს. ეს ცენტრალური სტრუქტურა ძნელად იცვლება და ცხოვრების შესახებ ადამიანის ძირეულ შეხედულებებს გამოხატავს. ცენტრალურ სტრუქტურას განეკუთვნება ასევე ცენტრალური კონსტრუქტები - წარმოდგენები, რომლებიც გარშემომყოფ ადამიანებთან და სო-

ციალურ ჯგუფებთან ინტერაქციას უზრუნველყოფს. ეს წარმონაქმნები ქმნის პიროვნების ცენტრალურ, ბირთვულ როლს. ცენტრალური როლი შემდეგნაირად ყალიბდება: მაგალითად, პატარა გოგონა აკონსტრუირებს საკუთარ თავს როგორც ოჯახის კუთვნილებას (ამასთანავე, ოჯახის სხვა წევრთა როლების კონსტრუირებასაც ახდენს). შემდგომში ის ამ კონსტრუქციით ნაგარაუდვე საკუთარ როლს ასრულებს. პრაქტიკულად, ქცევის დონეზე საკუთარი თავის ამგვარ იდენტიფიცირებას იგი გაცილებით უფრო ადრე იწყებს, ვიდრე სიტყვიერად შეძლებს ჩამოაყალიბოს “ვინ არის და რას წარმოადგენს სინამდვილეში”. ანუ ცენტრალური როლის უმთავრესი თავისებურებები **პრევერბალურ კონსტრუქტთა** სახით არსებობს.

ცენტრალურ როლთან მიმართებით კელის ეკუთვნის დანაშაულის გრძნობის ორიგინალური ინტერპრეტაცია: “დანაშაულის გრძნობის არსია ცენტრალური როლიდან აშკარა გადახვევა”. მიუვბრუნდეთ ისევ გოგონას მაგალითს. მისი ცენტრალური როლი დაიყვანება იმაზე, რომ ის დედ-მამას ეკუთვნის (მათი შვილია) და შესაბამისად იქცევა. მაგრამ თუ გოგონა არ მოიქცევა ისე, როგორც ეს მისი მშობლების შვილს შეეფერება (ანუ ღირსეულად და სწორად) ეს შეიძლება შეეხოს მის იდენტობას – როგორც შვილი ის აღარ არსებობს ანუ კარგავს თავის ცენტრალურ როლს და სწორედ ამის გამო იპყრობს მას უძლიერესი შფოთვა.

დანაშაულის გრძნობის ამგვარი ინტერპრეტაცია გასაგებს გახდის რატომ არის რომ ზოგიერთი ადამიანი, ვისაც საზოგადოება “ანტისოციალურ ელემენტად” მიიჩნევს, მოკლებულია დანაშაულის გრძნობას. ასეთი ადამიანები, კელის აზრით, ბავშვობაში დამოკიდებულნი იყვნენ მშობლებზე, რომლებიც საკვებისა და თავშესაფრის გარდა მათ არაფერს აწვდიან ანუ მხოლოდ უმარტივეს, სასიცოცხლო მოთხოვნილებებს უკმაყო-

ფილებდნენ. ამ ბავშვთა ცენტრალური როლის კონსტრუქცია
 ბაც შესაბამისად მოხდა. მოგვიანებით, როცა სხვეთი მისი ფუნქცი
 იზმზე, სისასტიკეზე და უზნეობაზე მიუთითებენ, ისინი ამას
 ადვილად ეთანხმებიან, მაგრამ არ განიცდიან დანაშაულის
 გრძნობას და შფოთვას, რადგან ამგვარი ინტერპრეტაციები მათ
 ცენტრალური როლის სტრუქტურას “აცდენილია” და, ამ-
 დენად, ვერც წინააღმდეგობაში იქნება მასთან, ვერ დაანგრევს
 მას და, შესაბამისად, ვერც დანაშაულის განცდას და ვერც
 შფოთვას აღუძრავს.

კლინიკური მაგალითებიდან ჩანს, რომ დანაშაულის
 გრძნობა და შფოთვა სოციალური ადამიანის “მძიმე ხვედრია”,
 რადგან ის სიგნალია, რომ ადამიანის, როგორც სოციალური
 არსების იდენტობას საფრთხე ემუქრება.

როლურ კონსტრუქტთა რეპერტუარული ტესტი (რეპ-ტესტი)

შევიცნოთ ადამიანი ნიშნავს გავიგოთ თუ როგორ აგებს
 ანუ აკონსტრუირებს იგი გარესამყაროს. მაგრამ ადამიანის
 კონსტრუქტთა შესახებ ცოდნა როგორ უნდა მოვიპოვოთ? კუ-
 ლის პასუხი ასეთია: თხოვეთ ადამიანს გაგაცნოთ თავისი კონ-
 სტრუქტები – ”თუ არ იცით რა აქვს ადამიანს გონებაში,
 ჰკითხეთ და მას პასუხი არ გაუჭირდება.”

კელიმ შექმნა პირად კონსტრუქტთა დიაგნოსტიკებისთ-
 ვის განკუთვნილი **როლური კონსტრუქტების რეპერტუარული ტესტი**
 (REP-ტესტი).

რეპ-ტესტი შეიცავს ორი პროცედურას: ცდისპირმა უნდა
 შეადგინოს პირთა სია (სოციალური როლების სახელწოდება-
 თა მიხედვით) და ამ სიიდან ტრიადების ანუ სამეულებების შე-
 დარების საფუძველზე კონსტრუქტი ჩამოაყალიბოს. პირველი

პროცედურის მსვლელობაში ცდისპირს მიეწოდება ადამიანისთვის მნიშვნელოვანი როლთა ჩამონათვალი: დედა, მამა, საყვარელი მასწავლებელი, ჭირვეული მეზობელი და სხვ. ჩვეულებრივ, ცდისპირს აწვდიან 20-30 როლს და თხოვენ დაასახელოს თითოეული ამ როლისთვის შესაბამისი კონკრეტული ადამიანი, ვისაც კარგად იცნობს და ვინც ამ როლს ასრულებს. ამის შემდეგ, ექსპერიმენტატორი ირჩევს ამ სიიდან სამ კონკრეტულ ადამიანს და თხოვს ცდისპირს გვითხრას რით ჰგავს ერთმანეთს ორი მათგანი და რით განსხვავდება მესამისგან. იმას, რაც ცდისპირის თვალში აერთიანებს ამ ტრიადიდან ორ ადამიანს, ეწოდება კონსტრუქტის *მსგავსების პოლუსი*, ხოლო ის, რაც მესამეს მათგან განასხვავებს – კონსტრუქტის კონტრასტის პოლუსია. მაგალითად, ცდისპირს ვთხოვთ შეადაროს ადამიანები, რომლებიც მან დაასახელა: დედა, მამა და საყვარელი მასწავლებელი. შედარებისას ცდისპირმა შეიძლება გადაწყვიტოს, რომ მამის და საყვარელი მასწავლებლის როლთან ასოცირებული ადამიანები ჰგვანან ერთმანეთს თავისი კომუნიკაბელურობით და არ ჰგვანან დედას, რომელიც სიმორცხვით გამოირჩევა. ამგვარად, ჩამოყალიბდა კონსტრუქტი “კომუნიკაბელური-მორცხვი”.

ცდისპირს თხოვენ განიხილოს სამი პირისგან შემდგარი სხვა ჯგუფებიც. ყოველი ტრიადის მიმართ ცდისპირი კონსტრუქტს აყალიბებს. ეს კონსტრუქტი შეიძლება ემთხვეოდეს წინას ან სრულიად ახალი, ჯერ გამოუყენებელი იყოს. ერთ-ერთი ცდისპირის მიერ ჩამოყალიბებული კონსტრუქტები მოყვანილია მე-4 ტაბულაზე.

ტაბულა 4. როლურ კონსტრუქტთა რეპერტუარული ტესტი კონსტრუქტთა ნიმუშები

მსგავსი შიგურები	მსგავსების კონსტრუქტი	ბანსკვავეპული შიგურები	კონტრასტის კონსტრუქტი
მე და მამა	აქცენტი სინარულზე	დედა	აქცენტი პრაქტიკულობაზე
მასწავლებელი და ბენიერი ადამიანი	მშვიდი	და	შფოთვიანი
მეგობარი ვაჟი მეგობარი ქალი	კარგი მსმენელი	ყოფილი მეგობარი	გაურბის გრძობების გამოხატვას
არასიმპათიური ადამიანი და დამსაქმებელი	ადამიანებს თავისი მიზნებისთვის იყენებს	სიმპათიური ადამიანი	სხვებს ანგარიშს უწევს
მამა და წარმატებული ადამიანი	აქტიური თავის ვიწრო წრეში	სამსახურში უფროსი	არააქტიური თავის ვიწრო წრეში
არასიმპათიური ადამიანი და დამსაქმებელი	ამცირებს ადამიანებს	და	პატივს სცემს ადამიანებს
მე და მასწავლებელი	თვითკმარი	ადამიანი, რომელსაც დავებსმარე	სხვებზე დამოკიდებული
დედა და ჩემი მეგობარი კაცი	ინტროვერტი	ყოფილი მეგობარი	ექსტრავერტი
მე და ჩემი მეგობარი ქალი	კრეატიული	მეგობარი კაცი	არაკრეატიული
დამსაქმებელი და ჩემი მეგობარი ქალი	ცხოვრებაში გამოცდილი	ძმა	ცხოვრებაში გამოუცდილი

ტესტის მთავარი ღირსება ის არის, რომ ცდისპირს სრულიად თავისუფლად შეუძლია გამოავლინოს სამყაროს კონსტრუირების მისთვის სპეციფიკური ხერხი. მისი ღირსებაა, აგრეთ-

ვე, დიდი მოქნილობა – როლთა რეპერტუარის ვარირებით ინსტრუქციათა ცვლით შეგვიძლია კონსტრუქციებისა და მნიშვნელობების ფართო დიაპაზონი აღმოვაჩინოთ. მაგალითად, სარეკლამო სააგენტოების დაკვეთით გაკეთდა რეპ-ტესტის მოდიფიკაცია, რათა გამოვლენილიყო კონსტრუქტები, რასაც კოსმეტიკისა და პარფიუმერიის მყიდველები იყენებენ. რეპ-ტესტით გაიზომა ის მნიშვნელობები, რასაც ქალები და კაცები ფემინურობა-მასკულინობის ცნებებში დებენ და სხვ. რეპ-ტესტი მეთოდია, რითაც პირადი მნიშვნელობების დონეზე გავდივართ.

კოგნიტური სირთულე-სიმაღლივე

ადამიანთა აღწერა არა მხოლოდ მათი კონსტრუქტების შინაარსის, არამედ კონსტრუქტთა სისტემის სტრუქტურული თავისებურებების მიხედვითაც არის შესაძლებელი. კონსტრუქტთა სისტემის **კოგნიტიური სირთულე-სიმაღლივე** ჩანს იერარქიის დონეთა მიხედვით ამ სისტემის განაწევრებულობაში ანუ მისი დიფერენცირებულობის ხარისხში. კოგნიტურად რთული სისტემა მრავალ კონსტრუქტს შეიცავს და მოვლენათა დიფერენცირებულ აღქმას უზრუნველყოფს. კოგნიტურად მარტივი სისტემა კი მცირერიცხოვან კონსტრუქტებს შეიცავს და აღქმის განაწევრებულობა ამ დროს სუსტია. კოგნიტურად რთული ინდივიდი ადამიანებს ძალზე დიფერენცირებულად, ფაქიზად აღიქვამს, ვარაუდობს, რომ ადამიანები არაერთი განსხვავებული თვისებით გამოირჩევიან, ხოლო კოგნიტურად მარტივი პიროვნება შეიძლება ადამიანებს აღიქვამდეს იმდენად გაუნაწევრებლად ანუ ტლანქად, რომ ერთადერთ კონსტრუქტს (მაგ., “კარგი-(ცუდი)”) სჯერდებოდეს. კოგნიტურად რთულ და მარტივ ადამიანებს ერთმანეთისგან განასხვავებს სხვა ადამიანთა ქცევის პროგნოზირების სიზუსტე და, აგრეთვე, საკუთარ თავსა

და სხვა ადამიანებს შორის არსებული განსხვავებების აღიარების უნარი. კერძოდ, კოგნიტიურად რთული ადამიანი ანუ უფრო ფაქიზად აკეთებს მის ხელთ არსებული კონსტრუქტების უფრო დიდი რაოდენობის ხარჯზე.

კოგნიტური სირთულე-სიმარტივე შეიძლება განვიხილოთ როგორც პიროვნების ზოგადი პარამეტრი, რაც მის მიერ ინფორმაციის გადამუშავების პროცესს ახასიათებს. კოგნიტური სირთულე მოვლენის მრავალი პარამეტრით ინტერპრეტირების უნარია.

ამრიგად, რეპ-ტესტით შესაძლებელია კონსტრუქტთა ინდივიდუალური სისტემის შინაარსისა და სტრუქტურის დადგენა და, აგრეთვე, განსხვავებული სტრუქტურის მქონე კონსტრუქტთა ეფექტურობის შედარება. რეპ-ტესტის დირსება იმაშია, რომ საშუალებას აძლევს ცდისპირს დამოუკიდებლად მოახდინოს საკუთარი კონსტრუქტების გენერირება და მკვლევარის მიერ შემუშავებულ პარამეტრებს მას თავს არ ახვევს.

ამრიგად, კელის პოსტულატია ის, რომ პიროვნების სტრუქტურას ქმნის კონსტრუქტების მისი სისტემა, ხოლო რეპ-ტესტი ამ კონსტრუქტთა რაობის დადგენის საშუალებაა.

პროსენი

ქცევაზე, როგორც პროცესზე კელის შეხედულებები რადიკალურად დაცილებულია მოტივაციის ტრადიციულ შეხედულებებს. პირად კონსტრუქტთა თეორია არ ცნობს ცნებას “მოტივაცია”. მეტიც, ის მისთვის ზედმეტი ცნებაა, რადგან თავისთავად გულისხმობს, რომ ადამიანი ინერტული არსებაა და მოქმედების დასაწყებად მას გარეგანი ბიძგი ესაჭიროება. მაგრამ თუ თავიდანვე დავუშვებთ, რომ ადამიანი აქტიურია თავისი ბუნებით, კამათი იმის შესახებ თუ რა ამოძრავებს ინერტულ ორგანიზმს – კარგავს ყოველგვარ აზრს.

მოვლენათა განჭვრეტა: მომავლის პროგნოზირება

მოტივის ცნება ტრადიციულად გამოიყენება იმის შესახებ, როგორ უნდა მოვიქცეთ, რათა მივაღწიოთ გარკვეულ მიზანს. კელიმ უარი თქვა მოტივის, როგორც აქტივობის ბიძგის ცნებაზე, მაგრამ როგორ უნდა აეხსნა ადამიანის მიერ აქტივობის მიმართულების არჩევა? კელის პოზიციას მარტივად გადმოსცემს მისი პოსტულატი: ადამიანის ქცევას ფსიქოლოგიურად მოვლენათა მოლოდინები წარმართავს. ინტუიტიურად მიღებული ამ პოსტულატიდან გამომდინარეობს რომ ადამიანი მუდმივად ცდილობს განჭვრეტოს მომავალი, ახდენს მოვლენათა პროგნოზირებას და მომავალს აწმყოდან აგებს.

ადამიანი აღიქვამს მოვლენებს, აკვირდება მსგავსება-განსხვავებას და ამ გზით კონსტრუქტებს იყალიბებს. კონსტრუქტთა საფუძველზე ინდივიდი, მეცნიერის მსგავსად, განჭვრეტს მომავალს. გზადაგზა კონსტრუქტთა გადასინჯვაც ხდება, რომ მათი საშუალებით მოვლენათა უფრო ზუსტი პროგნოზირება მოხერხდეს. მაგრამ რა განაპირობებს ქცევის მიმართულებას? ისევ და ისევ, მეცნიერის მსგავსად, ადამიანი ირჩევს მოქმედების კურსს, რომელიც, მისი ვარაუდით, მომავალი მოვლენების უკეთ განჭვრეტის შესაძლებლობას მისცემს და ირჩევს იმ ალტერნატივას, რომელიც მომავალში კონსტრუქტთა სისტემის მეტ განვითარებას პირობებს. კელის ამ პოსტულატს ეხმიანება დიდი მეცნიერის ალბერტ აინშტაინის გამოხატულებაში, რომ “სიგიჟე სხვა არაფერია, თუ არა მუდმივად ერთი და იგივე ხერხის გამოყენება გულწრფელი იმედით, რომ ამ ჯერზე შედეგი სხვაგვარი იქნება”.

კონკრეტული კონსტრუქტის არჩევით ინდივიდი “ფსონს დებს”, გარკვეული მოვლენის ან მოვლენათა რიგის დადგომას

ელოდება. პროგნოზის გამართლება კონსტრუქტს უეჭვლიანს ხდის, თუნდაც მოცემულ მომენტში მოვლენის არდადგომა კონსტრუქტის უსაფუძვლობას ნიშნავს. ასეთ შემთხვევაში ინდივიდმა ახალი კონსტრუქტი უნდა შექმნას ან გააფართოვოს ძველი კონსტრუქტი იმგვარად, რომ მოვლენის რეალური პროგნოზირება შეიძლებოდეს.

არსებითად, ინდივიდი აკეთებს პროგნოზს და კონსტრუქტთა საკუთარ სისტემაში ცვლილებებზე თანხმდება, რათა ამ ცვლილებებით მოვლენათა პროგნოზირების უფრო უკეთესი შანსი მიეცეს. ინდივიდი კონსტრუქტთა საკუთარი სისტემის დადასტურებისა და გაფართოებისკენ მისწავის. პარადოქსია, მაგრამ თუ ადამიანი რაიმე უსიამოვნებას მოეღის და ეს მოვლენა რეალურად ხდება, მას ეუფლება კმაყოფილების გრძნობა რომ მისი მოლოდინი გამართლდა, მიუხედავად იმისა, რომ მოხდა ნეგატიური, უარყოფითი მოვლენა. ხშირად, მტკივნეულ მოვლენებს უპირატესობაც კი ენიჭება ნეიტრალურ და სასიამოვნო მოვლენებთან შედარებით, თუკი ამით პროგნოზირების სისტემა გამტკიცდება.

ეს სრულიად არ ნიშნავს, რომ ადამიანს მონოტონური გარკვეულობა ხიბლავს. პირიქით, მას თრგუნავს მოვლენათა ერთფეროვნება და გარდუვალობის შედეგი — ფატალიზმი. მეტიც, ამიტომაც ცდილობს წინ გაუსწროს მოვლენებს და კონსტრუქტთა ჩარჩოები გაიფართოვოს.

შფოთვა, შიში და საფრთხე

კელის თეორია აქამდე საკმაოდ მარტივი და სწორხაზოვანი ჩანდა. პროცესზე შეხედულებებს მნიშვნელოვნად ართულებს შიშის და საფრთხის ცნებები. **შფოთვას** კელი შემდეგნაირად განსაზღვრავს: შფოთვა იმის აღიარებაა, რომ მოვლენები,

რომლებსაც შეეეჯახეთ, კონსტრუქტოა არსებული სისტემის ვერ ეთვისება და მის მიღმა რჩება. “შფოთვას განიცდი, როდესაც რჩები კონსტრუქტების გარეშე, როდესაც კარგავ მოვლენათა სტრუქტურაზე კონტროლს”, გრძნობ იმას, რომ “საკუთარმა კონსტრუქტებმა ზურგი შეგაქცია და მიგატოვა” – წერს კელი. შფოთვისგან ადამიანები თავს განსხვავებულად იცავენ: ავიწროებენ ან აფართოვებენ საკუთარ კონსტრუქტებს. ერთ შემთხვევაში, კონსტრუქტს იყენებენ მოვლენათა ფართო სპექტრის მიმართ; ხოლო მეორე შემთხვევაში – ფოკუსირდებიან წერილმან დეტალებზე. მაგალითად, ადამიანი, რომელსაც ჰქონდა კონსტრუქტი “მზრუნველი ადამიანი – ეგოისტი ადამიანი” და თავი მზრუნველ ადამიანად მიაჩნდა, უეცრად აღმოაჩენს, რომ ეგოისტურად იქცევა. როგორ უნდა მოახდინოს მან თავისი თავის და მოვლენების ინტერპრეტირება? მან შეიძლება გააფართოვოს კონსტრუქტი “მზრუნველი ადამიანი”, რათა ჩართოს მასში საკუთარი ეგოისტური ქცევა ან დაავიწროვოს კონსტრუქტი “მზრუნველი ადამიანი” და ის მხოლოდ მისთვის მნიშვნელოვან ადამიანთა ვიწრო წრეზე, და არა საზოგადოდ ადამიანების მიმართ ზრუნვაზე დაიყვანოს.

შიუი ჩნდება, როდესაც შემოდის ახალი კონსტრუქტი, რომელიც კონსტრუქტთა უკვე არსებულ სისტემაში შეჭრას აპირებს. კიდევ უფრო სერიოზულია **საფრთხის** განცდა. საფრთხე არის კონსტრუქტთა ცენტრალურ სისტემაში გლობალურ ცვლილებათა გარდუვალობის გაცნობიერება. საფრთხის გამოვლინებათა სპექტრი განსაკუთრებით ფართოა. ყოველთვის, როცა ადამიანი ახალ საქმეს ჰკიდებს ხელს, იგი თავს საფრთხეში იგდებს და შინაგან დაბნეულობას ვერ გაექცევა. ადამიანი განიცდის საფრთხეს, როდესაც ფიქრობს, რომ აი ახლა გაირკვევა რაღაც, რაც ძირამდე შეარყევს კონსტრუქტთა მის სისტემას. “ეს საფრთხის მომენტია. სწორედ ამ დროს მძაფრად

განვიცდით ცდუნებას უკან გაებრუნდეთ”. საფრთხეზე რეაქცია შეიძლება იყოს “ავანტიურაზე” ხელის აღება, პანიკა-ანტიპატივობა და სხვა. ამიტომ უნდა ვივლით კონსტრუქციულ მიდრეკილებას. საფრთხე გვემუქრება ყოველთვის, როდესაც ვბედავთ ახლებურად შევხედოთ ადამიანს, საკუთარ თავს ან როდესაც მნიშვნელოვანი შინაგანი გარდაქმნების ზღურბლზე ვდგავართ.

შფოთვის, შიშის და საფრთხის ცნებებში აისახება დაპირისპირება ადამიანის ორ სურვილს შორის: გაიფართოვოს კონსტრუქტა სისტემა და, ამასთანავე, სისტემის რღვევის საფრთხე აიცილოს. ანუ ადამიანს სურს დახვეწოს მოვლენათა პროგნოზირების საკუთარი სისტემა, მაგრამ ამასთანავე ყავლ-გასულ კონსტრუქტებს ებღაუჭება, რათა კონსტრუქტა საკუთარი სისტემის გაფართოების რისკი არ გასწიოს.

მკვლევარ-მეცნიერისგან განსხვავებით, ადამიანებს გვაფორიაქებს გაურკვევლობა და ვეძებთ აბსოლუტურ ჭეშმარიტებებს, დოგმებს, ხოლო მეცნიერის მსგავსად, შეგვიძლია კარი გაუვლოთ სიახლეებს, რათა კონსტრუქტა ჩვენი მოძველებული სისტემა გადახალისდეს.

ზრდა და პანპიოპრეზა

ზრდისა და განვითარების შესახებ კელის კომენტარები შემოიფარგლება მოსაზრებებით ადრეულ ბავშვობაში წინარე-ვერბალურ კონსტრუქტა განვითარების შესახებ და კულტურის, როგორც მოლოდინთა სისტემის ინტერპრეტაციით. ადამიანები მიეკუთვნებიან ერთსა და იმავე კულტურულ წრეს, რამდენადაც მოვლენათა ინტერპრეტირების გარკვეულ წესებს იზიარებენ და ქცევის მიმართ აქვთ ერთნაირი მოლოდინები.

ჩატარებულ კვლევებში ხაზი ესმება ცვლილებათა ორ ტიპს: კონსტრუქტა სისტემის გართულებას ბავშვის ზრდას-

თან ერთად და უკვე ჩამოყალიბებულ კონსტრუქტებში ცვლილებებს. საგულისხმოა, რომ: 1. ბავშვის განვითარების დაკავალ იზრდება მისთვის ხელმისაწვდომ კონსტრუქტთა რიცხვი და მათი იერარქიზირებულობის ხარისხი; 2. კონსტრუქტთა კოგნიტური სირთულის დონეზე გავლენას ახდენს ბავშვობაში განცდილ კულტურულ გავლენათა მრავალფეროვნება - განსხვავებულ მოვლენებზე დაკვირვება რთული სტრუქტურის განვითარებას უწყობს ხელს.

პრინციპული მნიშვნელობისაა საკითხი თუ რა ფაქტორები განსაზღვრავს კონსტრუქტების შინაარსს და მათი სისტემის სირთულეს. განსაკუთრებული როლი ენიჭება განათლებას, რომელიც პასუხისმგებელია კონსტრუქტთა რთული, მოქნილი და ადაპტური სისტემის ჩამოყალიბებაზე.

ფსიქოპათოლოგია

ფსიქოპათოლოგია შფოთვაზე საპასუხო მოუწესრიგებელი რეაქციაა. უფრო ზუსტად კი **კონსტრუქტთა სისტემის** მოუწესრიგებელი ფუნქციონირებაა. პათოლოგიური ქცევა ნიშნავს, რომ აღგილი აქვს კონსტრუქტთა სისტემის შინაარსისა და სტრუქტურის შენარჩუნების ძლიერ სურვილს, მიუხედავად იმისა, რომ მის საფუძველზე გაკეთებული პროგნოზი მცდარი და არასანდოა. კონსტრუქტთა სისტემისადმი ამგვარ ხისტ “ერთგულებას” საფუძველად უღვეს შფოთვა, შიში და საფრთხე. კელი აცხადებდა, რომ ადამიანის მთელი ქცევა სხვა არაფერია, თუ არა შფოთვისგან თავის დაღწევა. ფსიქოლოგიურ აშლილობებში წამყვანია შფოთვა და ადამიანის უშედეგო მცდელობა დაიბრუნოს განცდა, რომ მას მოვლენათა პროგნოზირება შეუძლია.

კონსტრუქტო სისტემაში არსებული პრობლემები

რა პათოლოგიურ ხერხებს მიმართავს ადამიანი, რომ სიმწვანეა წინაშე მდგომმა კონსტრუქტო საკუთარი სისტემა უცვლელად შეინარჩუნოს? ამ წარუმატებელ ხერხებს აჩენს სამი სახის სიძნელე, როდესაც ადამიანი ცდილობს: 1. კონსტრუქტები ახალ მოვლენებს მიუყენოს; 2. გამოიყენოს კონსტრუქტები პროგნოზისთვის და 3. კონსტრუქტები ერთ მთლიან სისტემად შეკრას.

ახალ მოვლენათა მიმართ კონსტრუქტების გამოყენების მაგალითია ძალზე **შაღწავალი** ან ძალზე **შაუღწავალი** კონსტრუქტების ფორმირება. ძალზე შეღწევადი კონსტრუქტი თავის საზღვრებში უშვებს ისეთ მოვლენებს, რომელიც ჯერ არ ახსნილა მის საზღვრებში ანუ “ისრუტავს” ყოველ ახალ შინაარსს. შეუღწევადი კონსტრუქტი ნებისმიერ ახალ შინაარსს “განდევნის”, იგი ახალი გამოცდილებისადმი შეუვალაია. კონსტრუქტის ზედმეტ შეღწევადობას შეიძლება მოჰყვეს ის, რომ ინდივიდმა გამოიყენოს სულ რამდენიმე ძალზე ფართო კონსტრუქტი და ძნელად მოახერხოს მოვლენათა და ადამიანთა შორის მნიშვნელოვან სხვაობათა ამოცნობა. ასეთ დროს ბევრი რამ ერთ გროვად შეიყრება, როგორც ეს სოციალური სტერეოტიპის შემთხვევაში ხდება. უკიდურესი შეუღწევადობა კი პირიქით, გამოიწვევს ყოველი ახალი გამოცდილების “ცალკე უჯრებში” მოთავსებას – თითქოსდა ამ მოვლენებს საერთო არაფერი აქვთ და იმ მოვლენათა განდევნას, რომლებსაც უჯრა არ მოეძებნა. რეაგირების ეს მოდუსი აღენიშნება ადამიანებს, ვისთვისაც აკვიტებული (კომპულსიური) ქცევაა დამახასიათებელი.

პროგნოზირებისთვის კონსტრუქტო პათოლოგიური გამოყენების ნიმუშია კონსტრუქტო ზედმეტი **ფიქსირებულიობა**, **სიზნარბ**, ანდა მათი **საიღვარანი** **პლასტიკურიობა**, **თავისუფლება**. მყარი

საქართველოს
საერთაშორისო ურთიერთობების
საერთაშორისო უნივერსიტეტი

კონსტრუქტის მქონე ადამიანს გამზადებული აქვს სრულიად განსხვავებულ ვითარებათა მიმართ მუდმივად ერთი და იგივე პროგნოზი, ხოლო თავისუფალი კონსტრუქტის საშუალებებით ერთი და იგივე ვითარების მიმართ სრულიად განსხვავებულ, შემთხვევით და ქაოტურ პროგნოზებს აკეთებს. ორივე ვითარებაში პროგნოზი ვერ იქნება ზუსტი, რადგან მხედველობაში არ იქნა მიღებული ვითარებები, რომლებიც კონსტრუქტთა სისტემაში ცვლილებებს ითხოვს. ფიქსირებულობა აღენიშნებათ აკვიატებული ქცევის ადამიანებს, ვისთვისაც დამახასიათებელია ხისტი მოლოდინები, რომ რაც არ უნდა მოხდეს, ცხოვრებაში არაფერი შეიცვლება. უკიდურესად თავისუფალი კონსტრუქტები დამახასიათებელია ფსიქოზით დაავადებულთათვის – კონსტრუქტთა მათი სისტემა იმდენად ქაოტურია, რომ სხვა ადამიანებთან საურთიეროდ სრულიად გამოუსადეგარია.

კონსტრუქტთა სისტემის მთლიანობის შენარჩუნების სტრატეგიაა **შეკუმშვა** ან **გაწევა**. შეკუმშვა, კონსტრუქტთა სისტემის დავიწროებაა, რათა შემცირდეს კონსტრუქტთა შეუთავსებლობა. ამით კონსტრუქტთა სისტემის გამოყენების ზონა და ფოკუსი უკიდურესად ვიწროვდება. შეკუმშვას ადგილი აქვს დეპრესიის დროს და ადამიანებთან, ვინც თავისი ინტერესები მინიმუმამდე დაიყვანა. გაწევის შემთხვევაში ადამიანი ცდილობს იმგვარად გააფართოვოს კონსტრუქტთა სისტემის ჩარჩოები, რომ სისტემა თითქმის ყოველისმომცველი გახადოს. კონსტრუქტთა უკიდურესი გაწევა შეინიშნება მანიაკალურ მდგომარეობაში მყოფ ადამიანებთან, რომლებიც თემიდან თემაზე ხტიან და უსაფუძვლოდ ფართო განზოგადებებს მიმართავენ.

საგულისხმოა, რომ ყველა ეს პრობლემა კონსტრუქტთა სისტემის სტრუქტურას და არა მათ შინაარსს ეხება. თუმცა კელი რეალობის კონსტრუირების ალტერნატიული ხერხების თანასწორუფლებიანობას აღიარებდა, გამოკვლევებით გამოვ-

ლინდა ფსიქოლოგიური სიძნელეები, რომელთა მიხედვითაც კონსტრუქტთა შინაარსთან არის დაკავშირებული. მაგალითად, სისტრაქტულ კონსტრუქტთა სიმცირემ შეიძლება ხელი შეუშალოს ინდივიდს დაინახოს მოვლენათა შორის კავშირები. ხოლო ადამიანებთან და ემოციებთან დაკავშირებულ კონსტრუქტთა ნაკლებობამ გააძნელოს პიროვნებათაშორისო ურთიერთობებში წარმოქმნილ ემოციურ განცდათა ნიუანსების გარჩევა.

ამრიგად, ფსიქოპათოლოგიას ჯორჯ კელი განიხილავს როგორც ინდივიდის წარუმატებელ მცდელობას გაექცეს შფოთვის (ანუ განცდას, რომ კონსტრუქტთა მისეული სისტემა მოვლენებს აღარ ესადაგება) და მისწრაფებას გაექცეს საფრთხეს (ანუ კონსტრუქტთა საკუთარ სისტემაში მოსალოდნელ ყოვლისმომცველ ცვლილებებს). ამ მცდელობებმა შეიძლება იმდენად რადიკალური სახე მიიღოს, რომ საზოგადოდ ადამიანისა, და კერძოდ საკუთარი თავისადმი მტრობის უკიდურესი ფორმა – თვითმკვლელობაც კი გამოიწვიოს.

ფსიქონალიზის მიხედვით ყოველი თვითმკვლელობა – სხვა ადამიანის პოტენციური მკვლელობაა. შფოთვისა და ბრალეულობის გრძნობის გამო სხვა ადამიანისადმი უკიდურესად მტრული დამოკიდებულება ანუ აგრესია საკუთარი თავისკენ შემობრუნდება. კელის თეორიის თანახმად კი თვითმკვლელობა არის 1. კონსტრუქტთა ძირეული სისტემის განადგურების ალტერნატივა ანდა 2. "სცენიდან წასვლა". პირველ შემთხვევაში თვითმკვლელობის აქტით ადამიანი საკუთარი განვლილი ცხოვრების აზრიანობას იცავს და ამტკიცებს, რომ კონსტრუქტთა მისი სისტემა იმდენად მართებული, სწორი და გამართულია, რომ შეუძლებელია მას უდალატოს. "სცენიდან წასვლის" დროს კი თვითმკვლელობას საფუძვლად უდევს ფატალიზმი ან ტოტალური შფოთვა: მოვლენათა მსვლელობა იმდენად გარკვეულია, რომ აზრი არა აქვს დაელოდო შედეგს ანუ სრული ფა-

ტალიზმია; ან იმდენად გაურკვეველი, რომ ერთადერთი საკუთარი
ელი, რაც დანამდილებით შეგიძლია ჩაიღინო - სცენის
წასვლაა.

კელი აგრესიასაც მეტად თავისებურად განსაზღვრავს.
აპრანია ეს არის კონსტრუქტო საკუთარი სისტემის ექსპანსია,
მისი გავრცელება და სხვებისთვის თავსმოხვევა. განსხვავებით
ფსიქოანალიტიკოსებისგან, კელისთან აგრესია მოკლებულია
ისეთ თანმხლებ მნიშვნელობებს, როგორცაა დესტრუქციულო-
ბა, მტრობა ან სიკვდილისადმი ღტოლვა.

ადამიანთა მიმართ **აპროვის** შემთხვევაში პიროვნება ცდი-
ლობს აიძულოს სხვა ადამიანი მისი მოლოდინების შესაბამი-
სად იქცეოდეს და ამგვარი იძულებით კონსტრუქტო საკუთარ-
ი სისტემა დაიცვას. სწორედ ამით განსხვავდება მტრობა აგ-
რესიისგან. მტრობის საპირისპიროა არა კეთილგანწყობა, არა-
მედ ცნობისმოყვარობა და სხვა ადამიანის თავისუფლების
აღიარება და პატივისცემა.

ისევ ადამიანი-მეცნიერის ანალოგიას მივუბრუნდეთ: მეც-
ნიერი მოვლენათა პროგნოზირებას თეორიული ცოდნის მეშვე-
ობით ცდილობს. კარგი თეორია ვერ შეიქმნება თუ მეცნიერი
არ გასწევს რისკს და შეუსწავლელ სფეროში არ შეიტრება;
თუ ის ფრთხილობს ან არ ამოწმებს საკუთარ ჰიპოთეზებს,
რათა თეორიის გადასინჯვა არ დასჭირდეს; როდესაც ის ფაქ-
ტებს ეწინააღმდეგება და საკუთარ თეორიას ებღაუჭება; თუ
მეცნიერს მხოლოდ იმის ახსნა შეუძლია, რაც ისედაც ცნობი-
ლია და აცხადებს პრეტენზიას იმგვარ მოვლენათა ახსნაზე,
რასაც მისი თეორია ვერ სწვდება - ასეთ მეცნიერს ცუდ მეც-
ნიერს ვუწოდებთ. მაგრამ როდესაც ჩვეულებრივი ადამიანი გა-
რემომცველ სამყაროზე თავის შეხედულებებს ამგვარადვე
აღაგებს - მოვლენებს ძალიან ფართო ან ძალიან ვიწრო და
ხისტ ინტერპრეტაციას აძლევს - შეგიძლია იგი დაავადებუ-

ლად მივიჩნით. ადამიანის დაავადებულად ცნობა და გამოკვლევა
 ბუღია მის კონსტრუქტებზე და აგრეთვე იმაზე, თუ რამდენად
 პრეტაციას აძლევენ მის კონსტრუქტებს სხვები - ადამიანები
 და საზოგადოება.

ქსევის სვლილება

პოზიტიურ ცვლილებათა პროცესი კონსტრუქტთა სისტე-
 მის განვითარება და დახვეწაა. რაკი დაავადება არაქმედითუნა-
 რიანი კონსტრუქტების დაჟინებული გამოყენებაა, ფსიქოთერა-
 პია პროცესია, რომლის დროსაც კლიენტს ეხმარებიან მოკლე-
 ნათა პროგნოზირების უნარი გაიუმჯობესოს. ფსიქოთერაპია
 კონსტრუქტთა სისტემის ახლებურად გადაწყობის ანუ გარდაქ-
 მნის პროცესია. ეს ნიშნავს, რომ ზოგი კონსტრუქტი მოსაცი-
 ლებელია, ზოგი მისამატებელი ან კიდევ, შესავიწროებელი ან
 გასაფართოებელია. როგორც უნდა იყოს ამ პროცესის თავი-
 სებურებები, ფსიქოთერაპია ცხოვრების ფსიქოლოგიური გარ-
 დაქმნაა.

ცვლილების ხელშეწყობი პირობები

ახალი კონსტრუქტების ფორმირებას ხელს უწყობს სამი
 პირობა: პირველი და მთავარი პირობაა - ფსიქოთერაპიის პრო-
 ცესში ექსპერიმენტირების, სიახლეთა გამოცდის, შესაძლებლო-
 ბებისა და პიპოთეზების წამოყენებისა და მათზე მსჯელობის
 ატმოსფეროს შექმნა. თერაპევტი ქმნის ამგვარ თავისუფალ ატ-
 მოსფეროს და ეხმარება კლიენტს განვიითაროს კვლევის უნარი.
 მეორე პირობა - კლიენტისთვის ახალი ელემენტების მიწოდე-
 ბაა. რეალობის შესახებ ის ელემენტებია ახალი, რომლებიც
 ნაკლებად არის დაკავშირებული ძველ კონსტრუქტებთან. თერა-
 პიის სივრცე "უსაფრთხო გარემოა" და ახალ ელემენტებთან პი-

რისპირ შეხვედრა კლიენტს ნაკლებად უნდა აზინებდეს. ფი-
ტონ თერაპევტიც მისთვის "ახალი ელემენტი", ვის მიმართ
კლიენტს შეუძლია ახალი კონსტრუქტები ჩამოიყალიბოს: მოახ-
დინოს თერაპევტის ფიგურის კონსტრუირება მიმტკეველი
მშობლის, პრესტიჟული ფიგურის, პარტნიორის სახით. ამით თე-
რაპიულ გარემოში იჭრება ახალი ელემენტები, რაც სტიმულს
აძლევს წარმოსახვას და ექსპერიმენტირების სურვილს ააქტიუ-
რებს. ცვლილების მესამე პირობაა – კონსტრუქტთა შემოწმების
შესაძლებლობა და ამისთვის თერაპევტის მიერ კლიენტისთვის
სათანადო ინფორმაციის და უკუკავშირის მიწოდება.

ფიქსირებულ როლთა თერაპია

ცვლილების ხელშემწყობ პირობათა ძიების პროცესში
ჯეიკობ მორენოს გავლენით კელიმ **ფიქსირებული როლბის თერა-
პია** შეიმუშავა.

ფიქსირებული როლების თერაპია ამოდის იქიდან, რომ
ფსიქოლოგიურად ადამიანი არის ის, რადაც წარმოუდგენია
თავი და, აგრეთვე, ის, რასაც იგი აკეთებს. ფიქსირებული რო-
ლების თერაპია უბიძგებს კლიენტს *ხელმეორედ მოახდინოს
საკუთარი თავის ინტერპრეტირება, მთიქცეს ახლებურად და,
ამდენად, სხვა ადამიანად იქცეს*. მთელი ამ პროცედურის მიზა-
ნია – გაადვივოს კვლევის სულისკვეთება, ცხოვრების კონსტ-
რუირება შემოქმედებით პროცესად აქციოს. კელის არ ხიბლავ-
და მოწოდება – "იყავი ის, რაც ხარ!", როგორადაც მას კარლ
როჯერსი იყენებდა, რადგან ეჩვენებოდა, რომ ეს არც თუ დი-
დად საინტერესოა დარჩე იმად, რაც ისედაც ხარ. პირიქით,
ადამიანს უნდა შეეძლოს სხვად ყოფნის წარმოსახვა, განსხვა-
ვებული როლების შესრულება და, შესაბამისად, განვითარება!

ფიქსირებული როლების თერაპია კლიენტს სთავაზობს განასახიეროს ახალი პიროვნება ანუ გარკვეული მავლობაში რეალურ ცხოვრებაში მასავით მოიქცეს. ესკიზში მოცემული ადამიანის ბევრი თვისება კლიენტის თვისებებისა და ქცევისგან მკვეთრად განსხვავდება. კელი ფიქრობდა, რომ ადამიანისთვის გაცილებით უფრო ადვილია გაითამაშოს ისეთი ქცევა, რომელიც სრულიად არ ჰგავს მისას, ვიდრე ეცადოს საკუთარი თავი უბრალოდ ოდნავ შეცვალოს. ესკიზი შედგენილია ისეთნაირად, რომ აღძრავს პროცესებს, რომლებიც გავლენას იქონიებს კონსტრუქტთა მთელ სისტემაზე. ფიქსირებული როლების თერაპიის მიზანი სისტემის ცალკეული კომპონენტის ნაწილობრივი გარდაქმნა არ არის. პირიქით, იგი მთლიანი პიროვნების შეცვლაზეა მიმართული. კლიენტს სთავაზობენ ახალ როლს, ახალ პიროვნებას, ვის მიმართაც შესაძლებელი იქნება ახალი პიპოთეზების შემოწმება; აძლევენ საშუალებას მოვლენათა ინტერპრეტირების ახლებური ხერხები გამოსცადოს და, წარმოსახულ როლს ამოფარებულმა, ეს ყველაფერი თამამად აკეთოს. რეჟისორის მსგავსად, თერაპევტი კლიენტს ახალი “მხატვრული სახის შექმნაში” ეხმარება.

როლის ცნებას ადამიანის კონსტრუქტთა შორის ცენტრალური ადგილი ენიჭება, რადგან მასზეა დამოკიდებული გარემომყოფებთან ურთიერთობის აგება.

პირად კონსტრუქტთა თეორიის შეფასება

პირად კონსტრუქტთა თეორიამ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა პიროვნების კვლევაში იმით, რომ პიროვნების როგორც ზოგადი, ისე უნიკალური თვისებები გამოსავლენად შეიმუშავა საინტერესო და თეორიულად დასაბუთებული სადიაგნოსტიკო მეთოდი – რეპ-ტესტი.

ძირითადად კელის უწუნებდნენ ადამიანის რაობაზე მის თეორიაში გატარებულ შეხედულებას, იმას, რომ ის სათანადოდ არ ჩაუღრმავდა პიროვნების ფსიქოლოგიის ფუნდამენტურ საკითხებს და ყურადღების მიღმა დატოვა ემოციები. თვალსაჩინო მეცნიერი-კოგნიტივისტი ჯერომ ბრუნერი კელის თეორიის კომენტარებისას დიდ ეჭვს გამოთქვამს, რომ ადამიანი თავისი არსით მკვლევარ-მეცნიერია: “მაინც მგონია, რომ როდესაც ადამიანი ბრაზობს, შეყვარებულია ან შთაგონებას განიცდის – ყველაზე ნაკლებად მას საკუთარი კოგნიტური სისტემების მთლიანობის შენარჩუნება აწუხებს”. . . “იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ირაციონალიზმის თაობასთან ბრძოლაში ამ თეორიის ავტორი მეორე უკიდურესობაში გადავარდა”. ეს კრიტიკა სხვებმაც გაიზიარეს.

ძირითადი ცნებები

კონსტრუქტი – კელის თეორიაში, მოვლენათა აღქმის, კონსტრუირების და ინტერპრეტირების ხერხი.

კონსტრუქტიული ალტერნატივიზმი – პოზიცია, რომლის თანახმად არ არსებობს არც ობიექტური რეალობა და არც აბსოლუტური ჭეშმარიტება, არსებობს მხოლოდ მოვლენათა კონსტრუირების ალტერნატიული ხერხები.

შფოთვა – მოახლოებულ საფრთხის განცდა. კელის თეორიის თანახმად, ადამიანი განიცდის შფოთვას, როდესაც ხვდება, რომ კონსტრუქტთა მისი სისტემა მოვლენათა აღსაქმევლად აღარ გამოდგება.

შიში – ემოცია, რასაც აჩენს ადამიანის კონსტრუქტთა სისტემაში ახალი კონსტრუქტის შემოჭრა.

საფრთხე – განცდა, რომელიც ჩნდება, როდესაც ადამიანი აღწევს იმას, რომ კონსტრუქტთა საკუთარ სისტემაში

აუცილებლად დასჭირდება ფართომასშტაბიან კვლილებათა შეტანა.

როლურ კონსტრუქტთა რეპერტუარული ტესტი - კელის მიერ აგებული ტესტი, რითაც დგინდება ადამიანის მიერ გამოყენებული კონსტრუქტები, კონსტრუქტთა შორის კავშირები და ის, თუ როგორ იყენებს კონსტრუქტს ადამიანი კონკრეტული მეორე ადამიანის შესაფასებლად.

ფიქსირებული როლების თერაპია - კელის მიერ შემუშავებული ტექნიკა. ადამიანს სთავაზობენ გაითამაშოს გარკვეული სცენარები ან როლები, რაც უბიძგებს მას მოიქცეს ახლებურად და საკუთარი თავი სხვაგვარად დაინახოს.

ძირითადი დავალებები

1. კელის მიერ დამუშავებულ პირად კონსტრუქტთა თეორიაში ხაზგასმულია ხერხი, რითაც ადამიანი მოვლენათა კონსტრუირებას და ინტერპრეტირებას ახდენს.
2. კელი მიიჩნევს, რომ ადამიანი იგივე მკვლევარია - მოვლენათა დამკვირვებელი, რომელიც მოვლენათა მოსაწესრიგებლად აყალიბებს ცნებებს ანუ კონსტრუქტებს და მათ მომავლის პროგნოზირებისთვის იყენებს.
3. კელი საყოველთაო ჭეშმარიტების არსებობას არ ცნობს. ადამიანი აკეთებს არჩევანს ალტერნატიული ინტერპრეტაციებიდან და ყოველთვის შეუძლია მოვლენათა ხელახალი და ახლებური ინტერპრეტირება.
4. კელი ადამიანის მიერ ჩამოყალიბებულ კონსტრუქტთა ტიპებს და მათ ორგანიზაციას აღწერს. კონსტრუქტი მოვლენათა შორის არსებული მსგავსების საფუძველზე ყალიბდუ-

ბა. კონსტრუქციების სისტემა ცენტრალური და პერიფერიული კონსტრუქციებისგან შედგება.

5. ადამიანი მისივე პიროვნული კონსტრუქციების თვალსაზრისით უნდა განვიხილოთ.
6. პიროვნების თავისუფლება იმაშია, რომ ყველა ადამიანს შეუძლია შეცვალოს მოვლენათა და საკუთარი პიროვნების კონსტრუქციები.
7. ადამიანის ქცევის თავისუფლების ხარისხი საკუთარ კონსტრუქტთა მოქნილობაზეა დამოკიდებული.
8. კელის ეკუთვნის როლური კონსტრუქციების რეპერტუარული ტესტი, რაც მან ადამიანის კონსტრუქტთა სისტემის, შინაარსისა და სტრუქტურის სადიაგნოსტიკოდ შეიმუშავა. რეპ-ტესტით შეგვიძლია დავინახოთ რაოდენ დიფერენცირებულად და უნიკალურად აღიქვამს ადამიანი გარესამყაროს.
9. კელის თეორიაში მოტივის ადგილი არ რჩება. მისი ვარაუდით, ადამიანი აქტიურია თავისი ბუნებით და საკუთარი მომავლის განჭვრეტა შეუძლია. ცვლილებები კონსტრუქტთა სისტემაში მოვლენათა უკეთ პროგნოზირების სურვილით არის ნაკარნახევი.
10. ადამიანი შფოთვას განიცდის, როდესაც აცნობიერებს, რომ მოვლენები საკუთარ კონსტრუქტთა სისტემას ვედარეთავესება და მის გარეთ რჩება; განიცდის შიშს, როდესაც პორიზონტზე ახალი კონსტრუქტი ჩნდება და განიცდის საფრთხეს, როდესაც კონსტრუქტთა სისტემაში გლობალურ ცვლილებათა აუცილებლობა დგება.
11. კელისთვის ფსიქოპათოლოგია შფოთვაზე მოუწესრიგებელი რეაქცია, რაც კონსტრუქტთა სისტემაში ჩავარდნებს იწვევს.

12. კელის თანახმად, თვითმკვლელობა და ადამიანების მიმართ მტრული დამოკიდებულება საკუთარ კონსტრუქტულ დაცვის უკიდურესი მცდელობაა. სუიციდის შემთხვევაში ადამიანი ან სრულ განსაზღვრულობას (ფატალიზმს) ან სრულ განუსაზღვრელობას გაუბრის; ხოლო ადამიანთა მიმართ მტრული დამოკიდებულების დროს იგი მუდმივად ცდილობს აიძულოს სხვები მისი მოლოდინების შესაბამისად იქცეოდნენ.
13. ფსიქოთერაპია კონსტრუქტოა სისტემის ახლებურად გადაწყობის როცხია.
14. ფიქსირებული როლებების თერაპიის დროს კლიენტს უბიძგებენ ახლებურად შეხედოს თავის თავს, ახლებურად მოიქცეს და საკუთარი თავის ახლებური ინტერპრეტირება მოახდინოს.
15. პირად კონსტრუქტოა თეორია, ძირითადად, რეპ-ტესტის გამოყენებით ჩატარებულ კვლევას ეყრდნობა.
16. პიროვნების კონსტრუქტოა თეორიის ნაკლად მიჩნეულია ის, რომ მასში პიროვნების ფსიქოლოგიის და ფსიქოთერაპიის ფუნდამენტურ საკითხებს სათანადო ყურადღება არ დაეთმო.

თავი IX

სოციალურ-კოგნიტური თეორია

სოციალურ-კოგნიტური თეორია ტრადიციული ბიჰევიორისტული თეორიიდან ამოიზარდა და მას “სოციალური დასწავლის თეორია” დაერქვა. თეორიის განვითარების კვალდაკვალ ადამიანის ფუნქციონირებაში კოგნიტურ პროცესთა მნიშვნელობა გამოიკვეთა, რამაც მისი დღევანდელი სახელწოდება განსაზღვრა.

სოციალურ-კოგნიტური თეორიის თანახმად, ქცევა სიტუაციაზე დამოკიდებული, ანუ ადამიანი სხვადასხვა სიტუაციაში ქცევის განსხვავებული პატერნებით მოქმედებს. სიტუაციურ-სპეციფიკური ეს ქცევითი პატერნები უფრო მეტს გვეუბნება პიროვნებაზე, ვიდრე კროს-სიტუაციური ანუ სხვადასხვა სიტუაციაში გამოვლენილი განსხვავებები, რაც პრიორიტეტულია ნიშნის თეორიისთვის. მაგალითად, სოციალურ-კოგნიტური თეორიის ავტორები მიიჩნევენ, რომ გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია ვიცოდეთ რა სიტუაციაში იქცევა ადამიანი როგორც ექსტრავერტი და რა სიტუაციაში – როგორც ინტროვერტი, ვიდრე ვარკვიოთ როგორია ექსტრავერსია-ინტროვერსიის მისი საშუალო დონე სხვა ადამიანებთან შედარებით.

პიროვნების სოციალურ-კოგნიტური თეორია ამჟამად მეტად პოპულარულია. ყველაზე თვალსაჩინოდ იგი მოცემულია ალბერტ ბანდურას და უოლტერ მიშელის შრომებში.

ადამიანის რაობა

სოციალურ-კოგნიტურ თეორიაში ადამიანი აქტიური არსებაა, რომელიც კოგნიტური პროცესების გამოყენებით იქმნის წარმოდგენას მოვლენებზე, განჭვრეტს საკუთარ მომავალს, ირჩევს ქცევის მიმართულებას და სხვა ადამიანებთან ურთიერთქმედებს. ალტერნატიული თვალსაზრისი ადამიანზე, როგორც წარსულიდან მომდინარე თავისსავე არაცნობიერ იმპულსთა მსხვერპლზე – იმთავითვე უარყოფილია. უარყოფილია ასევე თეორიები, სადაც პრიორიტეტი მხოლოდ გარეგან ფაქტორებს ენიჭება. სოციალურ-კოგნიტური თეორია მიიხსენებს, რომ ქცევის ასახსნელად ადამიანსა და გარემომცველ სინამდვილეს შორის ურთიერთქმედებაა გასათვალისწინებელი. ურთიერთქმედების ამ პროცესს ბანდურამ *რეციპროკული ანუ ორმხრივი დეტერმინიზმი* უწოდა. ადამიანი გარესინამდვილის ზემოქმედებას განიცდის, მაგრამ ამასთანავე, ქცევის ხერხებს თვითონ ირჩევს; ერთდროულად რეაგირებს კიდევ სიტუაციაზე და თვითონვე ქმნის ამ სიტუაციას; ირჩევს სიტუაციებს და ასევე მათი გავლენით ყალიბდება; გავლენას ახდენს სხვათა ქცევაზე და ამ სხვა ადამიანთა ქცევის გავლენით თვითონაც იცვლება.

სტრუქტურა

სოციალურ-კოგნიტური თეორიის სტრუქტურული ელემენტებია: მოლოდინი-რწმენები, კომპეტენციები – უნარ-ჩვევები და მიზნები.

მოლოდინი-რწმენები

თეორიაში მოლოდინების და რწმენების (მტკიცე შეხედულებების) როლია საგანგებოდ არის ხაზგასმული: მოლოდინები და რწმენები მოვლენებსა და საკუთარ თავს ეხება; მაგალი-

თად, არსებობს მოლოდინები თუ როგორ იქცევიან ადამიანები, რა ჯილდო და ჯარიმა მოჰყვება გარკვეული ტიპის მათ საკუთარ ქცევას. ადამიანს აქვს აგრეთვე რწმენები საკუთარ უნარებზე თავი გაართვას სიტუაციის მოთხოვნებს და დასახულ მიზნებს მიაღწიოს. ორივე შემთხვევაში ჩაერთვის კოგნიტური პროცესები, როგორცაა სიტუაციათა კატეგორიზება (მაგ., შრომითი სიტუაციები, პირადი ცხოვრების სიტუაციები), მომავლის განჭვრეტა და საკუთარი თავის ასახვა. ამის გამო ადამიანი სხვადასხვა სიტუაციაში განსხვავებულად იქცევა.

სიზნაუთა განსხვავებულობა და პიროვნების შინაგანი შთანხვეპულობა. სოციალურ-კოგნიტური თეორიის თანახმად, ადამიანები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან იმით, თუ ქცევის რა პატერნებს იყენებენ. ყოველი ინდივიდი იყალიბებს მოლოდინებს "თუ . . . მაშინ". "თუ ამ ტიპის სიტუაციაში აღმოვჩნდები, მაშინ, ჩემი მოლოდინის შესაბამისად მოხდება ესა და ეს". შედეგად ადამიანს სიტუაცია-ქცევის მყარი პატერნები უყალიბდება.

რა ფაქტები მოგვეპოვება, რომ სიტუაციები მართლაც ასე გვაქვს კატეგორიებად დახარისხებული და რამდენად შესაძლებელია ადამიანის აღწერა სიტუაცია-ქცევის ამ კავშირთა მყარი პროფილებით? პასუხს ამ კითხვაზე დიდხანს ეძებდა პიროვნების კოგნიტურ-აფექტური სისტემის თეორიის ავტორი უოლტერ მიშელი.

თვითდაკვირვების თანახმად, ადამიანი თავს განსხვავებულად გრძნობს და განსხვავებულად იქცევა სხვადასხვა ტიპის სიტუაციაში. მაგალითად, ცდისპირი გვამცნობს, რომ თანატოლებთან თავს ლაღად გრძნობს და იქცევა როგორც ექსტრავერტი; მაგრამ სახლში დაძაბულია და მისი ქცევა ინტროვერტის ქცევაა. მეორე ცდისპირი კი ამბობს, რომ სამსახურში ის მბრძანებლობს, ხოლო ოჯახში თბილი და მზრუნველია. ადამიანები შეიძლება განსხვავებულად აჯგუფებდნენ საკუთარ

ცხოვრებისეულ სიტუაციებს და ამ სიტუაციებთან დაკავშირებულ გრძნობებს და მოქმედებებს. მთავარი კი ის არის, რა ყველა აღიარებს: სხვადასხვაგვარ სიტუაციაში მათი გრძნობები და ქცევა განსხვავებულია. რამდენად დაადასტურებს თვითდაკვირვების ამ მონაცემებს ქვევის ობიექტური მაჩვენებლები?

ამ კითხვაზე პასუხს გვთავაზობს მიშელის ხელმძღვანელობით ჩატარებული გამოკვლევა – ექვსკვირიანი დაკვირვება გოგონებისა და ვაჟების ქცევაზე საზაფხულო ბანაკის სხვადასხვა სიტუაციაში. ეს სიტუაციები იყო: სადღურგლო სახელოსნო, შეხვედრები მათ საცხოვრებელ კოტეჯებში, სასადილოში, სხვადასხვა სახის აქტივობა საკლასო ოთახში და სათამაშო მოედანზე, სატელევიზიო გადაცემების ყურება. აღირიცხებოდა რა სისშირით ვლინდებოდა ამ სიტუაციებში შემდეგი ხუთი ტიპის ქცევა: ვერბალური აგრესია (ჩაცემა, გამოწვევა, მუქარა); ფიზიკური აგრესია (დარტყმა, ხელის კერა, ფიზიკური დაზიანება); ტირილი ან წუწუნის; მორჩილება და დათმობა; მეგობრული საუბარი. საშუალოდ, თითოეულ ბავშვზე დაკვირვება 167 საათს აღწევდა. საბოლოო ჯამში, ყოველი კონკრეტული ბავშვის შესახებ მოპოვებულ იქნა მონაცემთა აურაცხელი რაოდენობა თუ როგორ იქცეოდა ის სხვადასხვა სიტუაციაში მთელი ამ პერიოდის მანძილზე.

რა შედეგები იქნა მიღებული? ცხადია, ბავშვების ქცევა სიტუაციების მიხედვით მეტნაკლებად იცვლებოდა. მთლიანობაში, ქცევა სათამაშო მოედანზე განსხვავდებოდა ქვევისგან საკლასო ოთახში, ხოლო ქცევა კოტეჯში მიმდინარე შეხვედრებზე – ქვევისგან სადღურგლო სახელოსნოში. ქვევის ხუთივე სახეობის გამოვლინებაშიც ინდივიდუალური სხვაობები დადასტურდა (რაც ნიშნის თეორიის ძირითად დებულებას შეესაბამება). მაგრამ სოციალურ-კოგნიტური თეორიისთვის გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია საკითხი: შეიძლება თუ არა ინდი-

ქვემოთაა
საქართველოს
საქართველოს

ვიდი აღიწეროს მისთვის დამახასიათებელი სიტუაცია-ქცევითი კავშირების ანუ ერთეულების პატერნებით? შეიძლება თუ არა, რომ ორი ინდივიდი აგრესიული ქცევის ერთსა და იმავე დონეს ავლენდეს (აგრესიულობის პიროვნული ნიშნით იდენტური იყოს), მაგრამ განსხვავება მათ შორის ის იყოს, რომ ამ აგრესიულობას სხვადასხვა სიტუაციაში ავლენდნენ? პასუხი დადებითია – ინდივიდებისთვის დამახასიათებელია სიტუაციათა კონკრეტული ჯგუფის მიმართ გარკვეულ ქცევათა გამოვლინების განსხვავებული, და, ამასთანავე, მყარი პროფილები. სიტუაცია-ქცევის კავშირების ინდივიდისთვის დამახასიათებელ და სხვებისგან განმასხვავებელ პროფილებს **სხვათა აპროპრიაციები** ეწოდა. ქცევის პატერნებსა და ორგანიზებაში გამოვლენილ შიდაინდივიდუალური სტაბილურობის სწორედ ეს ტიპია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი პიროვნების ფსიქოლოგიისთვის, რომლის მიზანია ინდივიდუალური ქცევის უნიკალურობის გაგება და წვდომა.

მე და საკუთარი უზაქმაროვის რწმენები. საკუთარი “მე“-ს ცნება სოციალურ-კოგნიტურ თეორიაში ადამიანის ფსიქოლოგიური ფუნქციონირების *პროცესებს* განეკუთვნება. არსებითად, ადამიანს არ გააჩნია სტრუქტურა, რომელიც “მე-ს”, “თვითობას”, “მეობას” ვუწოდებთ. უფრო სწორია ლაპარაკი *მე-პროცესებზე*. გარდა ამისა, სოციალურ-კოგნიტური თეორია “მე“-ს ცნებას მეტისმეტ გლობალურობას საყვადურობს და მიიჩნევს, რომ ადამიანს აქვს არა ერთიანი მე-კონცეფცია, არამედ მე-კონცეფციები და თვითკონტროლის პროცესები, რომლებიც შეიძლება დროში და სიტუაციიდან სიტუაციაში იცვლებოდეს.

“მე“-ს ერთ-ერთი ასპექტია **თვითუზაქმარობა** ანუ ადამიანის ვარაუდი კონკრეტულ სიტუაციებში წარმატებით მოქმედების, მის წინაშე მდგარი ამოცანის გადაჭრის საკუთარი უნარის შესახებ. შეხედულებები თვითეფექტურობის შესახებ განსაზღვ-

რავს იმას, თუ რა სირთულის მოქმედებებს მოვკიდებთ ჩვენს რა სიდიდის ძალისხმევას წარმართავთ კონკრეტული სიტუაციის მიმართ, რამდენად შეუპოვრად ვეცდებით ამოცანის გადაჭრას და აგრეთვე იმას, რა ემოციები გვექნება ამ სიტუაციაში. ცხადია, რომ სიტუაციებში, როდესაც საკუთარ უნარებში დარწმუნებულები ვართ და სიტუაციებში, როდესაც დარწმუნებულები არ ვართ და საკუთარ არაკომპეტენტურობას ვხვდებით, განსხვავებულად მოვიქცევით. ერთი სიტყვით, საკუთარი ეფექტურობის თაობაზე ჩვენივე წარმოდგენები გავლენას ახდენს აზროვნებზე, მოტივაციაზე, წარმატებაზე და ემოციურ აგზნებაზე.

თვითეფექტურობას ბანდურა შემდეგნაირად ზომავს: იგი უპირატესობას ანიჭებს ე.წ. მიკროანალიტიკური კვლევის სტრატეგიას, როდესაც გაზომვა ხდება უშუალოდ კონკრეტული მოქმედების განხორციელების წინ. მაგალითად, ცდისპირს თხოვენ, კონკრეტულ სიტუაციაში განსაზღვროს ამოცანები, რომელთა შესრულებასაც შეძლებს და დარწმუნებულობის ხარისხი, რომ ნამდვილად შეძლებს მათ წარმატებით გადაჭრას. მიკროანალიტიკურ სტრატეგიაში აისახება ავტორის ძირითადი იდეა, რომ თვითეფექტურობის შეფასება დამოკიდებულია სიტუაციის სპეციფიკაზე და ის არ არის ერთი გლობალური დისპოზიცია, რომ მისი გაზომვა ყოვლისმომცველი პიროვნული კითხვარით შეიძლებოდეს.

მიზნები

მიზნის ცნება უკავშირდება ადამიანის ორ უნარს: წარმოსახოს მომავალი და საკუთარი თავის მოტივირება მოახდინოს. სწორედ მიზნები გვეხმარება დავადგინოთ პრიორიტეტები და შევარჩიოთ სიტუაციები, არ ვეძლეოდეთ მომენტის კარნახს

და საკუთარი ქვევა დროის დიდ მონაკვეთში დაგვეგმოდ. ადამიანის მიზნები სისტემად არის დალაგებული, ისე, რომ მიზანი უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე დანარჩენი. თუმცა, როგორც წესი, მიზანთა ეს სისტემა ხისტი არ არის და ადამიანს შეუძლია დაისახოს მიზანი იმის მიხედვით, რა შესაძლებლობებს სთავაზობს გარემო და როგორია ამ მიზნის მიღწევის მხრივ საკუთარი ეფექტურობის წინასწარი შეფასება.

კომპეტენციები – უნარ-ჩვევები

სოციალურ-კოგნიტური თეორია ყურადღებას ამახვილებს კომპეტენციებზე ან უნარებზე, რასაც ფლობს ინდივიდი. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს კოგნიტური კომპეტენციები და უნარ-ჩვევები ანუ ადამიანის უნარი გადაჭრას ამოცანები და ცხოვრებისეულ პრობლემებს გაართვას თავი. ამ კომპეტენციებში შედის როგორც ლოგიკური აზროვნების ხერხები, ისე ყოველდღიურ პრობლემათა პრაქტიკული გადაჭრის უნარ-ჩვევები. კომპეტენციები ხშირად კონკრეტულ კონტექსტზეა “მიბმული” ანუ ერთ კონტექსტში კომპეტენტური ადამიანი შეიძლება სრულიადაც არ იყოს კომპეტენტური სხვა კონტექსტში. მაგალითად, აკადემიურ საქმიანობაში კომპეტენტური ადამიანი შეიძლება არაკომპეტენტური იყოს საზოგადოებრივ საქმიანობაში ან ბიზნესში. ამრიგად, სოციალურ-კოგნიტურ თეორიაში აშკარად კეთდება აქცენტი კონკრეტულ სიტუაციათა კონტექსტში ადამიანის ფუნქციონირებაზე.

პროცესი

სოციალურ-კოგნიტური თეორიის თანახმად, ქცევა **მოლოდინებს** ანუ პროგნოზირებულ და არა უშუალო შედეგებს ეყრდნობა. კოგნიტური პროცესის წყალობით, რაც სხვადასხვაგვარ

ქვევის შედეგების მიმართ მოლოდინებს აყალიბებს, ადამიანს შეუძლია წინასწარ გაიაზროს ქვევის შედეგები. მას მომავალი ჯილდოსა და სასჯელის პროგნოზირება შეუძლია.

მიზნები, სტანდარტები, თვითრეგულაცია

მოტივაციის პროცესებიდან საგულისხმოა ორი ცნება: 1. ადამიანის **შინაგანი სტანდარტები** საკუთარი და სხვისი ქვევის შესაფასებლად. სტანდარტები აყალიბებს მიზნებს, რომელთა მიღწევასაც ვცდილობთ და სხვადასხვა სახის განმტკიცებას, რასაც საკუთარი თავისა და სხვისგან ვეღობთ; 2. **თვითგანმტკიცების** პროცესი. იგი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქვევის შესანარჩუნებლად ხანგრძლივი დროის განმავლობაში გარეგანი განმტკიცების არარსებობის პირობებში. სწორედ შინაგან თვითშეფასების რეაქციათა მეშვეობით, როგორცაა ქება ან ძაგება, შეგვიძლია წავახალისოთ ან დავესაჯოთ საკუთარი თავი, როდესაც ამ სტანდარტებს მივსდევთ ან ვღალატობთ.

მიზნებთან მიმართებით სოციალურ-კოგნიტიური თეორია ყურადღებას ამახვილებს ადამიანისთვის დამახასიათებელ უნარზე წარმოისახოს მომავალი და შესაბამისი გეგმები დააგოს. ადამიანები განსხვავდებიან იმ სტანდარტებითაც, რასაც საკუთარ თავს უყენებენ. ერთნი ყოველთვის რთულ მიზნებს ისახავენ, სხვები მარტივს; ზოგის მიზნები ძალზე კონკრეტულია, სხვათა მიზნები ბუნდოვანი, გაურკვეველია. ზოგიერთი ადამიანი უპირატესობას უახლოეს, ხანმოკლე მიზნებს ანიჭებს, ზოგიც ხანგრძლივ, შორეულ მიზნებს. მაგრამ, ნებისმიერ შემთხვევაში, ჩვენ ძალისხმევას წარმატებით განცდილი კმაყოფილების ან წარუმატებლობით გამოწვეული უკმაყოფილების მოლოდინები განსაზღვრავს.

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

ამ ანალიზში საყურადღებოა ორი მომენტი: 1. ადამიანი განიხილება როგორც პროაქტიული და არა რეაქტიული პიროვნება: იგი გარემოს მოთხოვნებს უშუალოდ კი არ პასუხობს, არამედ თვითონვე იქმნის საკუთარ სტანდარტებს, ისახავს მიზნებს; და მეორე, საკუთარი სტანდარტების დაწესებისა და თვითგანმტკიცების უნარის წყალობით ადამიანს შეუძლია ქცევის **თვითრეგულირება**. ამრიგად, ისეთი კოგნიტური მექანიზმები, როგორცაა მოლოდინები, სტანდარტები და თვითგანმტკიცება საშუალებას გვაძლევს დავისახოთ სამომავლო მიზნები და საკუთარ სეგმენტზე გავლენა მოვიპოვოთ.

თვითეფექტურობა და ქცევის წარმატებულობა

თვითეფექტურობის რწმენა ქცევის კოგნიტური შუამავალია. ქცევის დაგეგმვისა და შესრულების მსვლელობაში ადამიანი განსჯის რამდენად შესწევს უნარი შეასრულოს ის მოთხოვნები, რასაც მას ამოცანა უყენებს. **თვითაფექტურობის შედეგად შედეგად შედეგად** გავლენას ახდენს აზროვნებაზე (“ეს არის ის, რისი გაკეთებაც მჭირდება და რის გაკეთებასაც შეეძლება?” ან “ამის გაკეთებას ვერასოდეს მოვახერხებ! რას იფიქრებს ჩემზე ხალხი?!”), ემოციებზე (აგზნება, სიხარული ან შფოთვა, დეპრესია) და ქცევაზე (საქმის ბოლომდე მიყვანა ან შეწყვეტა, „ხელების ჩამოყრა“). ადამიანი ადგენს სტანდარტებს და ისახავს მიზნებს, აფასებს საკუთარ უნარს შეასრულოს მიზნის მისაღწევად აუცილებელი პროცედურები.

რაც უფრო დიდია შესრულების სტანდარტებსა და ქცევის წარმატებას შორის სხვაობა, მით მეტადაა ინდივიდი თავისი ქცევით უკმაყოფილო და უკეთესი შედეგის მისაღწევად მეტ ძალებს იკრებს. მაგრამ, ამგვარი ძალისხმევის გადამწყვეტი ფაქტორია საკუთარი ეფექტურობის შესახებ წარმოდგენა-რწმენა.

საქართველოს
საერთაშორისო
სამართალი

ნები. სწორედ ისინი აშუალებს მიზნების გაკვლენას მასწავლებელ-წევად დახარჯულ ძალისხმევაზე. ექსპერიმენტებით დადასტურდა, რომ მიზანი ქცევაზე მამოტივირებელ გაკვლენას თვითშეფასებისა და საკუთარი ეფექტურობის რწმენათა მეშვეობით ასდენს.

თვითეფექტურობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქცევისადმი *თავისთავადი ანუ შინაგანი ინტერესის* გასაღვივებლად. მაგალითად, ფსიქოლოგებმა შესძლეს გაეზარდათ სწავლისადმი ინტერესი და სწავლაში წარმატებულობა იმით, რომ ა) დაეხმარნენ მოსწავლეებს დავალებების ქვემიზნებად დაყოფასა და წარმატებებისადმი თვალის მიდევნებაში და ბ) მიაწოდეს მოსწავლეებს იმგვარი უკუკავშირი, რომელიც თვითეფექტურობის განცდას აძლიერებდა. დადგინდა, რომ სასწავლო საგნისადმი ან სასწავლო პროცესისადმი უშუალო, თავისთავადი ანუ *ინტრინსიკული* ინტერესი ვითარდება მაშინ, როდესაც მოსწავლე ისახავს მაღალ სტანდარტებს, რომლებიც წარმატების შემთხვევაში დადებით თვითშეფასებას უზრუნველყოფს და ამასთანავე მას აქვს თვითეფექტურობის განცდა, რომ ამ სტანდარტების დაკმაყოფილებას შესძლებს. სწორედ ამგვარი შინაგანი ინტერესია ის, რის გამოც ადამიანი ხანგრძლივად მიმართავს ძალისხმევას მაშინაც, როცა გარეგან ჯილდოს არ ელოდება. და პირიქით, საკუთარი არაეფექტურობის განცდამ შეიძლება პოტენციური მოტივაცია, ძალზე სასურველი მიზნის შემთხვევაშიც კი, ნულზე დაიყვანოს. მაგალითად, შოუმენობა ბევრისთვის საკმაოდ მიზნიდეველი მიზანია, მაგრამ ამ მიზნის მიღწევის მოტივაცია ახალგაზრდას ვერ ექნება, თუ საკუთარ თავში შესაბამის უნარებს ვერ გრძნობს და ეს სურვილი მხოლოდ ოცნებად და ფანტაზიად დარჩება. იგი ვერ იქცევა რეალურ მიზნად, რომელიც სამოქმედოდ აღძრავს ადამიანს.

თვითეფექტურობის რწმენას შეუძლია იმდენად ძლიერი გავლენა იქონიოს ძალისხმევის მოტივაციაზე და, შესაბამისად, წარმატებაზე, რომ “ნიჭიერ” და “უნიჭო” ადამიანთა შორის განსხვავებაც კი დაჩრდილოს – ნიჭიერმა, მაგრამ თვითეფექტურობის რწმენას მოკლებულმა ადამიანმა ვერ მიაღწიოს დასახულ მიზანს, ხოლო ნაკლებად ნიჭიერმა, მაგრამ საკუთარ ეფექტურობაში დარწმუნებულმა ადამიანმა იმავე მიზანს მიაღწიოს.

საკუთარ ეფექტურობაში დარწმუნებულობა მოქმედებს იმაზეც, როგორ დაძლევეს ადამიანი გულგატეხილობასა და სტრესებს. მოვლენებზე საკუთარი კონტროლის განცდა გვეხმარება ადაპტაციაში, ხოლო თვითეფექტურობის რწმენა ამგვარი კონტროლის შემადგენელი ნაწილია.

თვითეფექტურობის რწმენა მრავალმხრივ გავლენას ახდენს მოტივაციაზე – კონკრეტულად იმაზე თუ: ა) როგორ მიზნებს დაისახავს ადამიანი; მაგალითად, საკუთარ ეფექტურობაში დარწმუნებული ადამიანი ისახავს უფრო რთულ, რისკიან ამოცანებს, ვიდრე საკუთარ ეფექტურობაში დაურწმუნებელი ადამიანი; ბ) რამდენად მონდომებული, დაჟინებული და ეფექტური იქნება ადამიანი დასახულ ამოცანათა განხორციელებაში; გ) როგორია ამოცანისადმი ემოციური დამოკიდებულება – საკუთარ ეფექტურობაში დარწმუნებული ადამიანი ნაკლებად ღელავს და უფრო თამამად უდგება ამოცანებს, ვიდრე საკუთარ ეფექტურობაში დაურწმუნებელი; დ) საკუთარ ეფექტურობაში დარწმუნებული ადამიანი, დაურწმუნებელთან შედარებით, სტრესსა და იმედგაცრუებას უკეთ ართმევს თავს.

ამრიგად, სოციალურ-კოგნიტური თეორიის პოზიციიდან დანახული მოტივაცია ასე შეჯამდება: ადამიანი უწყებს თავის თავს სტანდარტებს და ისახავს მიზნებს, განიხილავს ქცევის ალტერნატიულ გზებს და იღებს გადაწყვეტილებებს. ამისთვის

იგი ითვალისწინებს მოსალოდნელ შედეგებს (გარეგან და შინაგან ჯილდოებსა და ჯარიმებს) და საჭირო მოქმედებების რულების მხრივ საკუთარი ეფექტურობის წარმოდგენებს ეყრდნობა. მოქმედების შედეგი გარედან მიღებული ჯილდოს და, აგრეთვე, საკუთარი თვითშეფასების მიხედვით განისაზღვრება. წარმატებულმა მოქმედებამ შეიძლება გააძლიეროს თვითეფექტურობის განცდა და ამით შეასუსტოს ძალისხმევა ან გაზარდოს სტანდარტები, რომელთა მისაღწევად მეტი ძალისხმევა დასჭირდება. წარუმატებლობამ ან მარცხმა შეიძლება გამოიწვიოს მიზანზე უარის თქმა ან მიზნისადმი სწრაფვა უცვლელი დატოვოს – ეს დამოკიდებული იქნება იმაზე, რამდენად ფასეულია ადამიანისთვის ქცევის შედეგი და შემდგომი ძალისხმევის კუთხით როგორია საკუთარი ეფექტურობის განცდა.

სასწავლო სფეროში განხილული მაგალითებით თუ ვიმსჯელებთ, ეს ნიშნავს, რომ სწავლის მოტივაციის შენარჩუნება შესაძლებელია, თუ მოსწავლეს აქვს მაღალი სტანდარტები, დადებითი შედეგები, ამ სტანდარტების დაკმაყოფილებისას სიამაყის განცდა და მოლოდინი, რომ მას ამ სტანდარტების მიღწევა შეუძლია. საპირისპირო სურათია, თუ მოსწავლის სტანდარტები დაბალია, მიზნის მიღწევისგან ის რაიმე განსაკუთრებულ გარეგან ან შინაგან ჯილდოს არ ელის და ამასთანავე სასწავლო ამოცანების შესრულება მას შეუძლებელი ჰგონია. ასეთ დროს სასწავლო საგნისადმი ინტერესი და მოტივაცია ძალზე დაბალია.

გრღა ლა ბანვითარება

სოციალურ-კოგნიტური თეორია ყურადღებას ამახვილებს კოგნიტური კომპეტენციების, მოლოდინების, მიზან-სტანდარტების, თვითეფექტურობის რწმენების და, აგრეთვე, თვითრეგუ-

ლაციის ფუნქციათა განვითარებაზე – როგორც საკუთარ თავს, ისე მოცდილების საფუძველზე, ისე სხვა ადამიანთა ქცევაზე დაკვირვებით. დაკვირვების მეშვეობით სწავლა გულისხმობს ქცევის რთული ნიმუშების ათვისებას სხვა ადამიანებზე დაკვირვებით ანუ “სხვისგან გადმოღებით”.

დასწავლა დაკვირვების მეშვეობით

სხვის ქცევაზე უშუალო დაკვირვებით სწავლის დროს ადამიანს, ვისაც აკვირდებიან, ეწოდება მოდელი. მოქმედების ათვისებას იმაზე დაკვირვებით, როგორ ასრულებს შესაბამის მოქმედებას მოდელი, ეწოდება *მოდელირება*. ასე ითვისებს ბავშვი ენას. ამგვარ ქცევას ხშირად *იმიტაციას* ან *იდენტიფიკაციას* უწოდებენ. იმიტაცია აღნიშნავს კონკრეტული რეაქციის გამეორებას, ხოლო იდენტიფიკაცია – ქცევის უფრო დიდი პატერნების გადმოღებას. მოდელირება უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე მიბაძვა და ნაკლებად დიფუზური, ვიდრე იდენტიფიკაცია.

ქმედების დაუფლება და ქმედების შესრულება. სოციალურ-კოგნიტური თეორია მკაფიოდ განასხვავებს ქცევის **დაუფლებას** და **შესრულებას**. ქცევის ახალი რთული პატერნის დაუფლება შესაძლებელია გარეგანი განმტკიცების გარეშეც, მაგრამ მოხდება თუ არა ამ ქცევის *განხორციელება* – ეს ჯილდოზე და სასჯელზეა დამოკიდებული. ამას ადასტურებს ბანდურას და მისი კოლეგების კლასიკური გამოკვლევა. ამ ექსპერიმენტში ბავშვებს წარუდგინეს მოდელი, ადამიანი, ვინც მათ თვალწინ აგრესიულად ექცეოდა თოჯინას (პლასტიკური მასალიდან დამზადებულ გასაბერ კლოუნს, რომელიც დარტყმისას ხტოდა). მოდელის ქცევა აგრესიის ახალ ფორმებს შეიცავდა, როგორცაა ხის ჩაქუჩით თოჯინის ცემა, რაც ბავშვებს ადრე არ ენახათ. მოდელის მიერ თოჯინის ცემის შემდეგ ოთახში ექსპერიმენტატორი შემოდის და თოჯინის ცემისთვის მოდელს აქებდა ან აძაგებდა. ამის შემდეგ ბავშვები თოჯინასთან თამაშს უბრუნდებოდნენ. ბავშ-

ვებმა, ვის თვალწინაც მოდელი შეაქვს, უფრო მეტად მოხდენის მოდელის ქცევის იმიტირება, ანუ მეტი აგრესიული მოქმედებები გამოავლინეს, ვიდრე ბავშვებმა, რომლებმაც მოისმინეს როგორ გაიკიცხა მოდელი აგრესიისთვის. მოდელის ძაგებამ აგრესიული ქცევის გამოვლინება აშკარად დათრგუნა. მოგვიანებით, როდესაც ბავშვებს შესთავაზეს ჯილდო ჩვენებისთვის როგორ მოექცა მოდელი სათამაშოს, ბავშვების ორივე ჯგუფმა კარგად შესძლო მოდელის ქცევის იმიტირება. გაიძღის, რომ ბავშვებს ათვისებული ჰქონდათ აგრესიული ქცევა, მაგრამ რაკი ნახეს, რომ ამისთვის მოდელი გაიკიცხა ანუ დაისაჯა, არ ასრულებდნენ აგრესიულ ქცევას, ვიდრე მათ ამის გაკეთება საგანგებოდ არ სთხოვეს.

არაპირდაპირი განხირობა. დაკვირვების მეშვეობით შესაძლებელია არა მხოლოდ ქცევის, არამედ პირობითი ემოციური რეაქციების ათვისებაც, ისეთების, როგორიცაა შიში და სიხარული. ეს პროცესი, რასაც **არაპირდაპირი განხირობა** ეწოდება, თავს იჩენს ადამიანებთან და ცხოველებთან — ადამიანებს, რომლებიც ხედავდნენ როგორ ავლენს მოდელი შიშის პირობით რეაქციას, არაპირდაპირ უყალიბდებოთ ემოციური რეაქცია მანამდე ნეიტრალურ სტიმულზე. მსგავსი რამ დადასტურდა მცირეწლოვან მაიმუნებთან: მშობელთა შიშის რეაქციაზე დაკვირვებით მათაც ანალოგიური რეაქცია ჩამოუყალიბდა.

დაკვირვების გზით დასწავლა ავტომატურად არ ხდება და ადამიანი წამხედურობისთვის არ არის განწირული. ცხოვრების მანძილზე ჩვენ გარშემო უამრავ მისაბამ ნიმუშს ვხედავთ და არჩევანის გაკეთება შეგვიძლია.

დაკმაყოფილების გადავადების ჩვევათა დაუფლება

მომავალზე ორიენტირებული ქცევის ერთ-ერთი პირობაა **დაკმაყოფილების გადავადების** უნარი.

ბავშვს უმუშავედა მოთხოვნების დაკმაყოფილებას გადავადების უნარი, თუკი მოდელები დაკმაყოფილებების გადავადების ამგვარ ქცევას გამოავლენენ. ბანდურას და მიშელის გამოკვლევაში ბავშვებს, რომლებმაც მანამდე დაკმაყოფილების გადავადების მაღალი ან დაბალი დონე გამოავლენეს, წარუდგინეს მოდელი, ვინც საპირისპირო ტიპის ქცევის დემონსტრირებას ახდენდა: თითოეული ბავშვი, ცალცალკე, თვალს ადევნებდა ტესტირების სიტუაციას, როდესაც ზრდასრულ ადამიანს (მოდელს) თხოვნა გაეკეთებინა არჩევანი – დაუყონებლივ მიეღო შედარებით მცირე ჯილდო ან უფრო დირეზულ ჯილდოს დალოდებოდა. აღმოჩნდა, რომ გადავადების მაღალი უნარის მქონე ბავშვებმა შეიცვალეს ქცევა მყისიერი დაკმაყოფილების მიმართულებით და პირუკუ – ბავშვებმა, რომლებსაც დაკმაყოფილების გადავადების დაბალი უნარი ჰქონდათ, მოდელის გავლენით ასევე მნიშვნელოვნად შეიცვალეს ქცევა. რამდენიმე კვირის შემდეგ ჩატარებულმა ტესტირებამ აჩვენა, რომ მიღებული ეფექტები ორივე ჯგუფში სტაბილურია.

დაკმაყოფილების გადავადების უნარი **კოგნიტიური და მხედველობითი კონტროლი** განვითარებას გულისხმობს. მიშელმა ასევე იკვლია კოგნიტიური და ქცევითი სტრატეგიები, რასაც იყენებენ ბავშვები, რათა დაძლიონ მომენტალური ცდუნება და შეძლონ დაკმაყოფილების გადავადება. ეს კომპეტენციები უშუალო გამოცდილებით და სხვათა ქცევაზე დაკვირვებით შეიძინება.

ამრიგად, სოციალურ-კოგნიტიური თეორია პასუხს სცემს კითხვებს თუ როგორ იძენს ინდივიდი პიროვნების ისეთ სტრუქტურულ ელემენტებს, როგორცაა კომპეტენციები, მოლოდინები, მიზან-სტანდარტები და თვითეფექტურობის რწმენები, რასაც ეყრნობა თვითრეგულირების უნარი.

საბოლოოდ, კოგნიტიური კომპეტენციების ჩამოყალიბებით და სტანდარტთა შემუშავებით ინდივიდს უვითარდება მომავ-

ლის განჭვრეტის და მიზანთა მიღწევა-მიუღწევლობისთვის, სა-
კუთარი თავის დაჯილდოვება-დასჯის უნარი. ამგვარი განჭვრე-
ნადი შედეგები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ხანგრძლივი
დროის მანძილზე ქცევის შესანარჩუნებლად გარეგანი ჯილ-
დოს არარსებობის პირობებში.

ფსიქოპათოლოგია

სოციალურ-კოგნიტური თეორიის თანახმად, არაადაპტური ქცევა - დისფუნქციური დასწავლის შედეგია. სხვა რეაქციათა მსგავსად, არაადაპტური რეაქციები პირადი გამოცდილების საფუძველზე ან არაადეკვატურ, "ავადმყოფ" მოდელზე დაკვირვებით დაისწავლება. ხშირად, თვითონ მშობლები არიან შვილებისთვის მახინჯი ქცევის მოდელები. არავითარი საჭიროება არ არსებობს ვეძიოთ ფარული კონფლიქტები და ადრეული ბავშვობის ტრავმები, ან კიდევ, შევისწავლოთ მიღებულ განმტკიცებათა ისტორია იმისთვის, რომ ავხსნათ როგორ ჩამოყალიბდა ქცევის პათოლოგიური ფორმები. სინამდვილე ასეთია: ქცევის ეს ფორმები თავიდან დაკვირვების გზით შეიძინება, შემდეგ პირდაპირი და არაპირდაპირი განპირობების მეშვეობით ნარჩუნდება და მტკიცდება. ფობიები და შიშები დაკვირვების მეშვეობით ანდა არაპირდაპირი განპირობებით დაისწავლება.

დისფუნქციური მოლოდინები და დისფუნქციური მე-კონცეფციები

ფსიქოპათოლოგიას ადაპტაციის პროცესის ხელშემშლელი ანუ **დისფუნქციური მოლოდინები და დისფუნქციური მე-კონცეფციები** აგვიხსნის. ადამიანი შეიძლება მცდარად მოელოდეს ტკივილს გარკვეული მოვლენის შემდეგ ანდა ტკივილი ზოგიერთ სიტუაციას ასოციაციით დაუკავშიროს. ამ მოლოდინების გამო

ის ეცდება გაექცეს ამგვარ სიტუაციებს, სინამდვილეში თვითონვე შექმნას ის სიტუაცია, რასაც გაურბოდა. ავიღოთ, მაგალითად, ადამიანი, ვისაც ეშინია, რომ ადამიანებთან სიახლოვე მას ტკივილს მიაყენებს და ამიტომ თავიდანვე მტრულად ექცევა თავის პარტნიორებს. ბუნებრივია, რომ ადამიანები მას ზურგს შეაქცევენ და მისი თავდაპირველი მოლოდინი – "სიახლოვეს იმედგაცრუება და ტკივილი მოჰყვება" – გამართლდება.

კოგნიტურ პროცესებს ფსიქოპათოლოგიაში თავისი წვლილი დისფუნქციურ თვითშეფასებათა სახითაც შეაქვს. განსაკუთრებით ეს ეხება *საკუთარი არაეფექტურობის ცნობიერ წარმოდგენებს* – რომ არ შეგწევს უნარი მოახერხო ამოცანის გადაჭრა და სიტუაციის მოთხოვნებს თავი გაართვა. საკუთარი უნიათობის განცდა წამყვანია შფოთვასა და დეპრესიაში.

თვითაფექტურობა და შფოთვა. თუ ადამიანი ფიქრობს, რომ პოტენციურ საფრთხეთა მიმართ მისი ეფექტურობა დაბალია, მას შფოთვა ეუფლება. მაგრამ არა თავისთავად საფრთხის შემცველი მოვლენა, არამედ წარმოდგენა, საკუთარი არაეფექტურობის და ამ მოვლენასთან გამკლავების უუნარობის შესახებ აზრი ედება საფუძვლად შფოთვას. მაღალი *შფოთვის* მქონე ადამიანი ფოკუსირდება მოსალოდნელ უბედურებაზე, უუნარობაზე გაუმკლავდეს მას, ნაცვლად იმისა, რომ დაფიქრდეს თუ რისი გაკეთებაა საჭირო და შესაძლებელი, რომ არ მოხდეს ის, რისიც ეშინია. პრობლემის მოგვარების უუნარობაში დარწმუნებულობა შეიძლება გაუმძაფროს განცდამ, რომ ვერ უმკლავდება საკუთრივ შფოთვას ანუ ადამიანს "შიშის შიში" და პანიკის შეტევები განუვითარდეს.

თვითაფექტურობა და დეპრესია. დეპრესია პასუხია განცდაზე, რომ არ შეგწევს უნარი საწადელს მიადწიო. ამასთანავე, დეპრესიისადმი მიდრეკილ ადამიანთა პრობლემები მათ ძალზე

მაღალ სტანდარტებშია საძიებელი. ანუ დეპრესიულ ადამიანს რთული მიზნები და მაღალ სტანდარტები იზიდავს, სიღრმით ამ სტანდარტებს ვერ შესწვდა, ამას საკუთარ თავს, უნიჭობას და არაკომპეტენტურობას აბრალებს. დეპრესიის მთავარი ნიშანი ზედმეტი თვითკრიტიკულობაა. ერთი სიტყვით, თუმცა მიზნების მიღწევის საკუთარ უუნარობაში დარწმუნებულობა დეპრესიის არსებითი თავისებურებაა, ხშირად პრობლემა თვით ამ აღმატებულ მიზნებშია. გარდა ამისა, დაბალი თვითფექტურობის რწმენას შეუძლია კიდევ უფრო მეტად დააქვეითოს ქცევის პროდუქტიულობა, სულ უფრო დააშოროს ადამიანი საკუთარ სტანდარტებს და თვითდადანაშაულება გამოიწვიოს.

ბანდურა ყურადღებას აქცევს ერთ საინტერესო მომენტს: სტანდარტებსა და ქცევას შორის აცდენას ანუ შეუსაბამობას შეუძლია: 1.გაზრდოს მცდელობა; 2.გამოიწვიოს აპათია ან 3. დეპრესია. რაზეა დამოკიდებული კონკრეტულად როგორი იქნება ეფექტი? წარმატებასა და სტანდარტს შორის აცდენა იწვევს მოტივაციის ზრდას თუკი ადამიანს სჯერა, რომ იგი მიზნის ანუ სტანდარტის მისაღწევად ეფექტურობის საჭირო დონეს ფლობს. თუ ადამიანი ფიქრობს, რომ სტანდარტი მის შესაძლებლობებს აღემატება ანუ არარეალისტურია – ეს გამოიწვევს მიზანზე უარის თქმას ანდა აპათიას, მაგრამ არა დეპრესიას. მაგალითად, ადამიანმა შეიძლება უთხრას თავის თავს: "ეს მიზანი ძალიან რთულია!" და დანებდეს, შემდეგ გაბრაზდეს და განიცადოს ფრუსტრაცია, მაგრამ არა დეპრესია. ხოლო დეპრესიის წრეში ადამიანი ექცევა, როდესაც ადამიანი გრძნობს თავის არაეფექტურობას მიზანთან მიმართებაში, მაგრამ დარწმუნებულია, რომ მიზნის მიღწევა, პრინციპში, შესაძლებელია და ამიტომ უნდა გააგრძელოს ბრძოლა, რათა თავის "ნასათუთებ" სტანდარტს არ უღალატოს.

ამრიგად, რა გავლენას იქონიებს სტანდარტებსა და პროცედურულულობას შორის შეუსაბამობა ადამიანის მცდელობებს და გუნება-განწყობილებაზე დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორია სტანდარტი სუბიექტის თვალში – დასაბუთებულია, მნიშვნელოვანია და შესაძლებელია თუ არა, საზოგადოდ, მისი მიღწევა.

თვითფექტურობა და ჯანმრთელობა. სოციალურ-კოგნიტიური თეორია აქტიურად იკვლევს თვითფექტურობასა და ჯანმრთელობას შორის კავშირს. კვლევის შედეგები იოლად დაიყვანება დებულებაზე: „თვითფექტურობის ძლიერი, პოზიტიური რწმენა სასარგებლოა თქვენი ჯანმრთელობისთვის“ და პირეკუ – „თვითფექტურობის სუსტი და ნეგატიური რწმენა თქვენი ჯანმრთელობისთვის საზიანოა“.

თვითფექტურობის რწმენა გავლენას ახდენს ჯანმრთელობასთან დაკავშირებულ ქცევაზე, როგორცაა ჯანმრთელი ცხოვრების წესის დაცვა, დროული მკურნალობა, წონის კონტროლი, ფიზიკური ვარჯიში და სხვ. გარდა ამისა, ის უშუალოდ ზემოქმედებს ფიზიოლოგიურ პროცესებზე – ამცირებს დაავადებათა აღმოცენების რისკს და ხელს უწყობს გამოჯანმრთელების პროცესს.

ქსევის სვლილება

მოდელირება და წარმართული მონაწილეობა

ცვლილების პროცესი არა მხოლოდ აზროვნების ახალ პატერნების შექმნას, არამედ მათ გენერალიზაციას, შენარჩუნება-შენახვას და საკუთარი ეფექტურობის განცდის შეცვლას გულისხმობს. მკურნალობა გამოიხატება კოგნიტიური და ქცევითი კომპეტენტურობის გამომწვევაში, რისთვისაც **მოქალაქე-**

პის და წარმართული მონაწილეობის მექანიზმები გამოიყენება პირველ შემთხვევაში სასურველ მოქმედებათა დემონსტრირებას სხვადასხვა მოდელი ახდენს, ვინც ამ მოქმედებებით დადებით განმტკიცებას იღებს (ან თუნდაც არ იღებს უარყოფითს); როგორც წესი, ქცევის დიდ და რთულ პატერნებს მცირე უნარჩვევებად და მზარდი სირთულის ქვეამოცანებად ანაწევრებენ, რათა ოპტიმალური წინსვლა უზრუნველყონ. წარმართული მონაწილეობის შემთხვევაში კი ინდივიდს მოდელირებული ქცევის შესრულებაში ეხმარებიან.

დისფუნქციური მოლოდინები და საკუთარი არაეფექტურობის განცდა ფსიქოპათოლოგიის შემადგენელი ნაწილია. ამიტომაც აქვს აზრი ეფექტური თერაპიული პროცედურების გამოყენებით მსგავსი ძირგამომთხრელი მოლოდინების და საკუთარი თავის შესახებ წარმოდგენების შეცვლას და, უბრალოდ რომ ვთქვათ, საკუთარი ძალების რწმენის განმტკიცებას. ფსიქოლოგიური ცვლილების საფუძველია *საკუთარი ეფექტურობის* მოლოდინების შეცვლა.

სოციალურ-კოგნიტური თეორიის შეფასება

სოციალურ-კოგნიტური თეორია აკადემიურ ფსიქოლოგიაში და კლინიკაში მომუშავე ფსიქოლოგთა შორისაც ამჟამად ძალზე პოპულარული და გავლენიანია. ძირითადად ეს აიხსნება იმით, რომ მასში შერწყმულია ექსპერიმენტული კვლევა და ინტერესი საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი პრობლემების მიმართ, როგორცაა აგრესია, ბავშვის აღზრდაზე მშობლებისა და მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების გავლენა, არაადეკვატური ქცევის შეცვლა, თვითრეგულირების უნართა განვითარება და საკუთარი ცხოვრების მართვა. ამასთან, პირადი ქმედითუნარიანობის ანუ თვითეფექტურობის რწმენა ე.წ. პოპფსიქო-

ლოგიამ აიტაცა როგორც “პოზიტიური აზროვნების ძალის” ერთ-ერთი მეცნიერული არგუმენტი, რაც, ცხადია, სინამდვილს არ შეესაბამება. თვითფექტურობის რწმენა სასწაულს ვერ მოახდენს, რადგანაც, სამწუხაროდ, არსებობს მიუღწეველი, არარეალისტური მიზნები. მაგრამ როდესაც მიზანი არც იოლის და არც შეუძლებლის კატეგორიას არ განეკუთვნება ანუ შეიცავს გარკვეულ გამოწვევას – თვითფექტურობის რწმენებს გადამწვევტი როლის შესრულება შეუძლია.

თეორიის ნაკლვანებებიდან აღნიშნავენ, რომ სოციალურ-კოგნიტიური თეორია არ წარმოადგენს სისტემატიზებულ თეორიას, ურთიერთთან დაკავშირებულ ჰიპოთეზათა ქსელს, რის საფუძველზეც კონკრეტულ პროგნოზების გაკეთება შესაძლებელი; თვითფექტურობის რწმენა მიჩნეულ იქნა ზედმეტ ცნებად, რადგან მოტივაციის თეორიაში უკვე არსებობს ისეთი კარგად დამუშავებული და ოპერაციონალიზებული ცნება, როორიცაა შედეგის მოლოდინი; გარდა ამისა, ბანდურას მიკროანალიტიკური სტრატეგია მოითხოვს, რომ თვითფექტურობა გაიზომოს კონკრეტულ მომენტში კონკრეტული ამოცანის მიმართ, რაც პროგნოზირების მის დიაპაზონს იმთავითვე ზღუდავს.

ძირითადი ცნებები

რეციპროკული დეტერმინიზმი – ცვლადთა ურთიერთგავლენა: პიროვნული და გარემოს ფაქტორები გადახლართულია ერთმანეთში და ორმხრივ ზემოქმედებას ახდენს ერთმანეთზე.

ქცევითი ავტოგრაფები – “სიტუაცია-ქცევის” კავშირთა განსხვავებული ინდივიდუალური პროფილები.

თვითფექტურობა – კონკრეტულ სიტუაციაში ბით მოქმედების საკუთარი უნარის შესახებ ინდივიდის ცნობიერი წარმოდგენა.

მიკროანალიტიკური კვლევა – თვითფექტურობის კვლევის ბანდურას მიერ მოწოდებული სტრატეგია, რომლის დროსაც დგინდება ადამიანის მიერ საკუთარი ეფექტურობის არა მოლიანი, გლობალური, არამედ კონკრეტულ-სიტუაციური შეფასებები.

კავშირი “სიტუაცია - ქცევა” – კონკრეტული სიტუაციის შესატყვისი ქცევის მყარი პატერნი.

მიზნები – სამომავლო სასურველი მოვლენები, რომლებიც ინდივიდის ხანგრძლივ მოტივირებას ახდენს და წუთიერ ხელისშემშლელ გავლენათა გადალახვაში ეხმარება.

კომპეტენციები – ადამიანის მიერ პრობლემათა გადაწყვეტის და მიზნისკენ მიმავალ ამოცანათა შესრულების უნარები.

მოლოდინები – განჭვრეტა რა მოხდება კონკრეტული მოქმედებების შედეგად კონკრეტულ სიტუაციებში (შედგთა პროგნოზირება).

შინაგანი სტანდარტები – სხვისი და საკუთარი ქცევის შესაფასებლად შემუშავებული კრიტერიუმები, რომლებიც პიროვნების განუყოფელ ნაწილად იქცა. შინაგან სტანდარტებში შედის პიროვნების მიერ დასახული მიზნების და მიზნით მიღწეულ ჯილდოთა რაგვარობა. ამ სტანდარტებს ეფუძნება სიამაყისა ანდა სირცხვილის გრძნობები.

თვითგანმტკიცება – საკუთარი თავის დაჯილდოების პროცესი. შეიცავს თვითშეფასების რეაქციებს, როგორცაა ქება ან დადანაშაულება. თვითგანმტკიცება დროში გაშლილი ქცევის თვითრეგულირებას ემსახურება.

სწავლა დაკვირვების მეშვეობით – პროცესი, რითაც ადამიანი უბრალო დაკვირვებით სხვა ადამიანის (მოდელის) ქცევის ფორმებს ეუფლება.

თვითეფექტურობის შეფასებები – ადამიანის მოლოდინები თავისი უნარის შესახებ განახორციელოს კონკრეტული მოქმედებები მოცემულ ვითარებაში.

მოდელირება – სხვა ადამიანებზე დაკვირვებით ათვისებულ მოქმედებათა რეპროდუცირების პროცესი.

დაკმაყოფილების გადავადება – სიამოვნების მიღების გადადება ოპტიმალური ანუ სათანადო მომენტის დადგომამდე, თვითრეგულაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი.

დისფუნქციური მოლოდინები – კონკრეტულ მოქმედებათა შედეგების არაადეკვატური (უსაფუძვლო) მოლოდინები.

დისფუნქციური თვითშეფასებები – არაადეკვატური თვითშეფასებები, რომლებიც აუცილებელ წინაპირობად აყენებენ ძალზე მაღალი სტანდარტების მიღწევას, რათა ინდივიდმა სცნოს, რომ თვითდაჯილდოვება დაიმსახურა; დისფუნქციური თვითშეფასებები ფსიქოპათოლოგიის სერიოზული მანიშნებლებია.

ძირითადი ღებულებები

1. სოციალურ-კოგნიტური თეორიის საგანია დასწავლა, რომელიც მხოლოდ განმტკიცებაზე არ არის დამოკიდებული. თეორიაში მახვილი კეთდება კოგნიტურ პროცესებზე და გარემოსთან ადამიანის ურთიერთქმედებაზე, რაც რეციპროკული (ორმხრივი) დეტერმინიზმის ცნებით გამოიხატება.
2. პიროვნების სტრუქტურას განეკუთვნება კომპეტენციები-ჩვევები, მიზნები და “მე”. სოციალური კომპეტენციების მეშვეობით ადამიანი ყოველდღიურ საქმეებს აგვა-

რებს. მიზნები ადამიანს სამომავლო რეზულტატს უზრუნველყოფს. მართავს. "მე"-ს ცნებაში მნიშვნელოვანია საკუთარი თავის აღქმის ისეთი ასპექტი, როგორცაა თვითფექტურობა.

3. სოციალურ-კოგნიტური თეორიის მიერ მოწოდებული ცნებებით ყურადღება მახვილდება ადამიანის ფუნქციონირებაზე კონკრეტულ სიტუაციებში და არა მის გლობალურ, კონტექსტისგან დამოუკიდებელ პიროვნულ ნიშნებზე.
4. სოციალურ-კოგნიტური თეორია ხაზს უსვამს მოტივაციაში სტანდარტი-მიზნების მნიშვნელობას. მიზნისკენ სწრაფვის ხანგრძლივი დროით შენარჩუნება უფრო ხანმოკლე მიზნების დასახვის და თვითგანმტკიცების (მაგ., საკუთარი თავით კმაყოფილების) მეშვეობით ხდება. ადამიანს თავის სვებედზე პასუხისმგებლობის აღება თვითრეგულაციის პროცესების წყალობით შეუძლია.
5. თვითფექტურობის შეფასებები ანუ ადამიანის წარმოდგენა მოცემულ სიტუაციაში ამა თუ იმ ამოცანის შესრულების საკუთარი უნარიანობის შესახებ – გადაამწყვეტ როლს ასრულებს მოტივაციაში. თვითფექტურობის შეფასებები გავლენას ახდენს მიზნის არჩევაზე, მის მისაღწევად გაწეულ ძალისხმევაზე, დაუინებულობაზე, ემოციებზე (მაგალითად, დაბალი თვითფექტურობა იწვევს შფოთვის და დებრესიას, ხოლო მაღალი თვითფექტურობა ეხმარება პიროვნებას თავი გაართვას სტრესს).
6. სოციალურ-კოგნიტური თეორიის მტკიცებით, რთული უნარ-ჩვევების შექმნა შესაძლებელია სხვა ადამიანებზე (მოდელეებზე) დაკვირვებით და არა მხოლოდ უშუალო გამოცდილების საფუძველზე.
7. დაკმაყოფილების გადავადების უნარი განვითარებულ კოგნიტურ და ქცევით კომპეტენციებს საჭიროებს.

8. დაკმაყოფილების გადავადების უნარი პიროვნული და განვითარების საფუძველია.
9. სოციალურ-კოგნიტური თეორია ფსიქოპათოლოგიის, როგორც სიმპტომთა ნაკრების, სამედიცინო მოდელს არ ცნობს.
10. სოციალურ-კოგნიტური თეორია მიიჩნევს, რომ ფსიქოპათოლოგიას განაპირობებს არაადეკვატური ანუ დისფუნქციური მოქმედებების, მოლოდინების, თვითწახალისების სტანდარტების ათვისების პროცესები და, რაც მთავარია, თვითეფექტურობის (მისი ნაკლებობის) შესახებ დისფუნქციური რწმენები.
11. ადამიანი, ვისაც ნაკლებად სჯერა საკუთარი უნარის თავი გაართვას შესაძლებელ მუქარებს, განიცდის ძლიერ შფოთვას.
12. ძირეულ მიზანთა მიღწევის კუთხით საკუთარი არაეფექტურობის რწმენა იწვევს დეპრესიას. დეპრესიისთვის ნიშნეულია ასევე ზედმეტად მაღალი სტანდარტები, რის გამოც ადამიანი კრიტიკული ხდება საკუთარი თავის მიმართ, რადგანაც, ხშირ შემთხვევაში, ამ აღმატებულ სტანდარტებს ვერ აკმაყოფილებს.
13. თვითეფექტურობის განცდა ჯანმრთელობას უწყობს ხელს, რადგანაც ზრდის ჯანმრთელი ცხოვრების წესის აღბათობას და აძლიერებს იმუნურ სისტემას.
14. სოციალურ-კოგნიტური თერაპიის მიზანია განუმტკიცოს ადამიანს საკუთარი ეფექტურობის რწმენა, რაც დაეხმარება მას პირისპირ შეხედვს სიტუაციებს, რომელთა წინაშე ის ადრე უკან იხევდა და შეიქმნას ახალი მოლოდინები.
15. ყოველგვარი თერაპიული ცვლილება, სოციალურ-კოგნიტური თეორიის თანახმად, საკუთარი ეფექტურობის რწმენის გაძლიერების შედეგია.

16. მოდელირება და წარმართული მონაწილეობა ის პრაქტიკული რეზიუმე, რითაც შეიძლება კოგნიტიური და ქცევითი კომპეტენციები; მოდელირების დროს მოდელები ახდენენ გარკვეული სიტუაციებისთვის აუცილებელ ჩვევათა დემონსტრირებას; წარმართული მონაწილეობის დროს ინდივიდს ამ მოდელირებულ მოქმედების შესრულებაში ეხმარებიან.
17. სოციალურ-კოგნიტიური თეორიის მთავარ ღირსებად მიჩნეულია ფსიქოლოგიის მნიშვნელოვანი თეორიული პრობლემებისადმი ინტერესი და მათი ემპირიული კვლევა.

თავი X

პიროვნებისადმი საინფორმაციო-საპროცესო მიღგომაზი

პიროვნების თეორია ადამიანის რაობის შესახებ ამა თუ იმ მოდელს უკავშირდება: ფსიქონალიზი ადამიანს პიდრავლი-კურ სისტემად განიხილავდა, ხოლო პირად კონსტრუქტთა თეორია ადამიანს მკვლევარ-მეცნიერთან აიგივებდა. მას მერე, რაც გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან ტექნოლოგიური რევოლუციის წამყვან ძალად იქცა კომპიუტერი, ფსიქოლოგიაშიც გამოიჩინა “კომპიუტერული მეტაფორა”, რომლის თანახმად ორგანიზმი ბიოლოგიური რობოტია და მისი ფუნქციებია ინფორმაციის მიღება, გადამუშავება, გადაწყვეტილების მიღება და ქცევაში მისი გამოყენება, ხოლო ადამიანი რთული, გაწაფული, თუმცა არაშეუცდომელი პროცესორია. ფსიქოლოგია შეუდგა ფუნქციონირების იმ ხერხების კვლევას, რაც საერთოა ადამიანისა და კომპიუტერისთვის.

პოვნითური სტრუქტურები

რომელია კომპიუტერული მოდელის თანახმად პიროვნების არსებითი სტრუქტურული ერთეულები? გარემოს გასააზრებლად როგორ ვახდენთ ინფორმაციის მოწესრიგებას და გამოყენებას? რა კრიტერიუმებს ვიყალიბებთ ადამიანთა და საგანთა კლასიფიცირებისთვის?

ყოველდღიური ცხოვრების საინფორმაციო ზეგავლენის არ მოგვიყოლოს ინფორმაციის გამარტივების ხერხები უნდა გამოვნახოთ. ასეთი ხერხი ორია: პირველი, სელექცია უნდა მოვახდინოთ იმისა, თუ რა იმსახურებს ჩვენ ყურადღებას, მასზე მოვახდინოთ კონცენტრირება და უყურადღებოდ დავტოვოთ ის, რაც მოცემულ მომენტში არ გვჭირდება. გამარტივების მეორე ხერხია – კატეგორიების შექმნა, რათა შევძლოთ ინფორმაციის იდენტურ და ერთგვაროვან უღუფებად განხილვა. ამის მერე ყოველ მოვლენას ცალცალკე აღარ განვიხილავთ – ნაცვლად ამისა “გათავსებთ” მას უკვე არსებულ შესაბამის კატეგორიაში და ჩვეული წესით ვრეაგირებთ. კარგია ეს თუ ცუდი, ანალოგიურად ვექცევით ადამიანს – გაცნობისთანავე მას ადამიანთა გარკვეულ კატეგორიას ვაკუთნებთ და ვუდგებით როგორც ამ კატეგორიის “უზემპლარს” და არა როგორც უნიკალურ ადამიანს. ამისთვის ვსარგებლობთ ისეთი ზოგადი კატეგორიებით, როგორცაა სქესი, ასაკი, რელიგია, რასა, ეროვნება ან კიდევ, ჩვენ მიერ ჩვენივე მიზნებისთვის შექმნილ კატეგორიებს ვიყენებთ.

ამგვარ კატეგორიებს სქემებს უწოდებენ. სქემა – კონკრეტური სტრუქტურაა, რომელიც აწესრიგებს ინფორმაციას და, ამდენად, გავლენას ახდენს იმაზე თუ როგორ აღვიქვამთ საგნებს, ადამიანებს, მოვლენებს და როგორ ვრეაგირებთ მათზე.

“მე”-ს სქემა

საზოგადოდ, პიროვნების ფსიქოლოგიისთვის მეტად მნიშვნელოვანია “საკუთარი მე”-ს ცნება. კონკრეტური რეველუციის დასაწყისში ამ ცნებას არ ეთმობოდა სათანადო ყურადღება, რადგანაც ის კომპიუტერულ მოდელში “არ ჯდება”. კვლევას ამ

მიმართულებით პიზელ მარკუსმა უბიძგა. იგი ფიქრობდა, რომ
“მე” არის ცნება ან კატეგორია, რომელსაც ადამიანი იქმნის
ზუსტად ისევე, როგორც სხვა მოვლენათა კატეგორიებს. ამგვარ
კოგნიტურ სტრუქტურებს ეწოდა **მე-სქემები**. მე-სქემა გავლენას
ახდენს ჩვენ მიერ საკუთარი თავის და სხვა ადამიანების აღქმა-
ზე, დამახსოვრებაზე და გამოტანილ დასკვნებზე.

“მე“-სქემები საკუთარი თავის შესახებ კოგნიტური გან-
ზოგადებებია. წარსული გამოცდილების საფუძველზე ჩამოყა-
ლიბებული “მე“-სქემები აწესრიგებს და წარმართავს მე-სთან
დაკავშირებული ინფორმაციის გადამუშავების პროცესს. ცნე-
ბები და პარამეტრები, რასაც ვიყენებთ საკუთარი თავის გან-
საზღვრებისთვის (მაგ., ჭკვიანი-სულები, გულღია-გულჩათხრო-
ბილი, მიზანდასახული-თავმიშვებული, მამაცი-მხდალი) – “მე“-
სქემებია. ადამიანი არაერთი “მე“-სქემისგან არის “აკინძული”
და ეს ნიშნავს, რომ ყველა ჩვენგანი საკუთარ თავს სხვადასხ-
ვა კონტექსტში მეტნაკლებად განსხვავებულად ავლენს.

“მე“-სქემა სხვა დანარჩენ სქემათა შორის ურთულესია.
ამის ერთ-ერთ მიზეზი არის ის, რომ საკუთარი თავის შესახებ
გაცილებით მეტი ინფორმაცია მოგვეპოვება. ეს ინფორმაცია
ნარატიული, თხრობითი ხასიათისაა. ადამიანი ცდილობს საზ-
რისი მიანიჭოს საკუთარ ისტორიას, ამიტომ ის დროდადრო
საკუთარი თავის შესახებ შეხედულებების გადასინჯვას მიმარ-
თავს. ამას ემატება ისიც, რომ ადამიანებს არა მხოლოდ
წარსული და აწმყო “მე”, არამედ მომავალი, წარმოსახული
“მე“-ც გაგვანჩია. ამდენად, “მე“-სქემა ფაქტების, ინტერპრეტა-
ციების, ფანტაზიების და მისწრაფებების რთული ნაზავია.

სხვა სქემებთან შედარებით მე-სქემა გაცილებით უფრო
ძნელად ემორჩილება ცვლილებებს. ნაწილობრივ ეს გამოწვეუ-
ლია მისი კოგნიტური სირთულით, მაგრამ მთავარი ის არის,

საქართველოს
ანტიკვლევის
სამეცნიერო ცენტრი

რომ ადამიანი “მე”-ს ინტეგრირებულობას აქტიური მცდელობებით და დაცვის მექანიზმებით ინარჩუნებს. გრინვოლდი “მე”-ს ადარებს ტოტალიტარულ დიქტატორს, რომელსაც მუდმივად სჭირდება ინფორმაციაზე კონტროლის დაწესება და საკუთარი მიზნებისთვის ისტორიის ფალსიფიცირება.

ვერიფიკაცია და განდიდება

კოგნიტური მიმართულების ფსიქოლოგებმა გამოჰყვეს “მე”-სთან დაკავშირებული ორი მოტივი – “მე”-ს ვერიფიკაციის ანუ დადასტურების და “მე”-ს განდიდების მოტივები.

ადამიანი სასოებით მოელის სხვებისგან რომ ისინი “მე”-ს ქემებს დაუმოწმებენ. საგარაუდოდ, ეს მას სჭირდება მოვლენათა პროგნოზირებისა და მართვისთვის, რაც შეუძლებელი იქნებოდა, თუკი ადამიანებისგან მიღებული უკუკავშირი “მე”-ს ქემას საყრდენს გამოაცლიდა. ამიტომაც ადამიანი თვითონვე “პოულობს” ისეთ ხალხს, ვინც მას ისეთად ხედავს, როგორც დაც თვითონ ხედავს საკუთარ თავს. პარადოქსულია, მაგრამ ხშირად ნეგატიური “მე”-ს ქემის მქონე ადამიანსაც კი სურს სხვებმა მას ეს ნეგატიური “მე”-ს ქემა დაუდასტურონ.

ამასთანავე, ადამიანი მიდრეკილია საკუთარი თავი ნათელ ფერებში დაინახოს ანუ მას თვითგანდიდების ანუ მაღალი თვითშეფასების მოტივი ამოძრავებს. ამ მოტივის გამო ვცდილობთ შევიქმნათ და შევინარჩუნოთ პოზიტიური “მე”-ს ქემა, ვაზვიადებთ საკუთარ დადებით თვისებებს და უარყოფითი თვისებებს „არ ვიმჩნევთ“, რაც ნარცისიზმს სულაც არ გულისხმობს; საკუთარი თავი დადებითად რომ შევაფასოთ, შესაძარბელად ვირჩევთ ადამიანებს, ვისთანაც შედარება ჩვენთვის ხელსაყრელია და თავს სასურველ ადამიანებთან ვაიგივებთ; ეს “საკუთარი მე-ს მომსახურე ტენდენციურობა” კვლევის სპე-

ციალურ თემად გამოიყო – იგი ვლინდება ისეთ ფართო სპექტრში, როგორცაა წარუმატებლობის სხვაზე ამ გარევისობაზე გადაბრალება, ხოლო წარმატების მთლიანად საკუთარი თავისადმი მიწერა; საკუთარ შესაძლებლობებში ზედმეტი დაჯერებულობა და მომავლის მიმართ უსაფუძვლო ოპტიმიზმი; მიუღწეველი მიზნების გაუფასურება: დარწმუნებულობა, რომ ნაკლოვანებები, რომლებიც გვახასიათებს, საკმაოდ გავრცელებულია (ე.წ. მცდარი კონსენსუსი), ხოლო ღირსებები დიდი იშვიათობაა (მცდარი უნიკალურობა) და სხვ.

რა მოხდება, თუ მეს-გერიფიკაციის და მე-ს განდიდების ეს ორი მოტივი დაუპირისპირდა ერთმანეთს? რომელი ტენდენცია გაიმარჯვებს – “მკაცრი სიმართლე” თუ “წარმტაცი ოცნება”? ფაქტები მოწმობს, რომ ადამიანს სწავლია საკუთარი თავის შესახებ პოზიტიური ინფორმაციის მიღება. მაგრამ თუ საკუთარ თავზე ადამიანის წარმოდგენა ნეგატიურია, მაშინ ის უპირატესობას ნეგატიური ინფორმაციის მიღებას მიანიჭებს. ამავე რიგის ფაქტებს განეკუთვნება მონაცემები, რომ ცხოვრებისეულმა მოვლენებმა (თუნდაც პოზიტიურმა) თუ ისინი ეწინააღმდეგება მე-კონცეფციას და არყვეს ნეგატიურ პიროვნულ იდენტობას, შეიძლება მავნე ზეგავლენა იქონიოს ადამიანის ჯანმრთელობაზე.

შესაძლებელი სხვადასხვაგვარი „მე“ და თვითრეგულაცია

ზოგიერთი “მე”-სქემა მოტივაციური თვისებებით ხასიათდება. ასეთია **”შესაქლავალ მე-თა”** სქემა. შესაძლებელი “მე”-ები ადამიანის წარმოდგენებია როგორი შეუძლია იყოს, როგორი სურს რომ იყოს და როგორი არავითარ შემთხვევაში არ უნდა რომ გახდეს. ამ აზრით, შესაძლებელი “მე” არა მხოლოდ ინფორმაციის მოწვესრიგებას ემსახურება, არამედ ძლიერი მოტივა-

ქართული
ენების
სწავლის
სამეცნიერო
ცენტრი

ციური ვექტორია. შესაძლებელი “მე”-ები ანუ ჩვენივე მიზნების
თვალნათლივ ხედვა – მათ მიღწევაში გვეხმარება.

თვითრეკლამა ის სტანდარტებია, რასაც ინდივიდი თვლის რომ უნდა შეესატყვისებოდეს. ეს სტანდარტები ადრეულ ბავშვობაში ყალიბდება და შემდგომში აქტიურად მონაწილეობს ქცევის თვითრეგულაციაში. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია იდეალური “მე”-ს და “იმპერატიული-მე”-ს კატეგორიები. იდეალურ “მე”-ში წარმოდგენილია სასურველი ნიშან-თვისებები, ხოლო “იმპერატიულ მე”-ში აუცილებელი თვისებები, რომლებიც, ინდივიდის აზრით, საზოგადოებისგან მოეთხოვება რომ იქონიოს. შეუსატყვისობა იმას შორის, როგორც ვართ, როგორც გვინდა რომ ვიყოთ და როგორი “უნდა” ვიყოთ – შემაწუხებელია და მის შემცირებას ვცდილობთ, მაგრამ ეს ყოველთვის არ გამოგვდის. რეალურ და იდეალურ “მე”-ს შორის შეუსატყვისობის შემცირების შეუძლებლობას თან სდევს სევდა და იმედგაცრუება, ხოლო რეალურ “მე”-სა და “იმპერატიულ მე”-ს შორის შეუსატყვისობა დანაშაულის გრძნობას და შფოთვას აღძრავს. თავის მხრივ ეს მტკივნეული განცდები დაავადებებთან ბრძოლაში იმუნური სისტემის ეფექტიანობას აქვეითებს.

ავტორთა ერთი ჯგუფის ვარაუდით ქცევაში “მე-სქემა” უკუკავშირის ფუნქციას ასრულებს ანუ პიროვნების ქცევას მარეგულირებელია. “მე”-ს ცნობიერების თეორიის თანახმად მე-ს შინაარსი (“მე”-სქემაში შემავალი კოგნიციები და სტანდარტები) გავლენას ახდენს ჩვენ ქცევაზე, განსაკუთრებით როდესაც ყურადღებას საკუთარ მე-ზე ვამახვილებთ. “მე”-ს მიმართ ყურადღების პროვოცირებას იწვევს საკუთარი გამოსახულების სარკეში ან ფოტოზე ხილვა, ხმის ჩანაწერის მოსმენა, მიკროფონის ან ვიდეოკამერის წინაშე დოგმა, სხვა ადამიანთა გამომცდელი მზერა, ავტობიოგრაფიის დაწერა, ანკეტის შევსება და სხვ. ეს ყოველივე ხელს უწყობს ჩვენ “მე”-სა და ჩვენივე ქცევას შორის კავშირის გაცნობიერებას, და უკვე ამის შემდეგ

საკუთარი ქცევის შედარებას ჩვენსავე შინაგან სტანდარტებთან (იქნება ეს მორალური სტანდარტები თუ პირადი წარმართვის სტანდარტები). თუ ეს შედარება გამოავლენს ქცევასა და სტანდარტებს შორის მნიშვნელოვან სხვაობას, აცდენას – წარმოიქმნება დისკომფორტი, რომლის შემსუბუქების ერთ-ერთი გზაა შეიცვალოს ქცევა ისე, რომ ის შინაგან სტანდარტს დაუახლოვდეს. თუმცა დასტურდება “მე”-ს ცნობიერების არაერთი კეთილისმყოფელი გავლენა ადამიანის ქცევის სხვადასხვა სფეროში, ეს არ ნიშნავს, რომ ეს ადაპტური მექანიზმი ყოველთვის ადეკვატურად გამოიყენება. მისი შეუსაბამო გამოყენების შედეგი, “მე”-ზე ქრონიკულად მაღალი ფოკუსირება, ადამიანს ფსიქიკური დისფუნქციის ჩამოყალიბებისა და შენარჩუნების საფრთხის წინაშე აყენებს. განსაკუთრებით ეს ეხება დეპრესიას, რომელიც “მე”-ს დაავადებად არის მიჩნეული, რადგანაც მისთვის დამახასიათებელია უკიდურესად ნეგატიური “მე”-სქემები, მოუცილებელი ფიქრი საკუთარ ბელზე, ყველაფრის თავისი თავისადმი დაბრალება, საკუთარ შესაძლებლობებში რადიკალური დაჭკვება. ამგვარი ფიქრები და განცდები, რაც წამყვანია დეპრესიის სიმპტომატიკაში, უდავოდ, “მე”-ზე მაღალ ფოკუსირებაზე მიგვანიშნებს.

საინფორმაციო-საპროცესო მოდელის პრაქტიკული პოტენციალი თვალნათლივ გამოვლინდა ჯანმრთელობის საკითხებთან მიმართებაში, ხოლო სტრესთან და დეპრესიასთან დაკავშირებული პათოლოგიის მკურნალობაში გაბატონებული ადგილი დაიკავა.

სტრესი და მისი დაძლევა

რინარდ ლაზარუსი, რომლის შრომები სტრესის დაძლევის სფეროში ძალზე შთამბეჭდავია, მიიჩნევს, რომ ფსიქოლოგიური სტრესი, ძირითადად, კოგნიციებზეა დამოკიდებული.

სტრესი წარმოიქმნება იმ შემთხვევაში, როდესაც ადამიანი მიიჩნევს, რომ გარემოებები უყენებენ მას ძალზე მაღალ მოთხოვნებს, რისი რესურსებიც მას არ გააჩნია და ამით საფრთხეში დგება მისი კეთილდღეობა. სიტუაციის პირველად შეფასებას მოყვება საფრთხის განცდა, ხოლო სტრესთან გამკლავების შესაძლებლობის უკვე ხელმეორე შეფასების შემდეგ ვითარდება სტრესი. სიტუაციისადმი თავის გასართმევად ადამიანს შეუძლია გამოიყენოს პრობლემაზე ან ემოციებზე ორიენტირებული ხერხები: სცადოს შეცვალოს თვითონ სიტუაცია ან მიმართოს ემოციურ დისტანცირებას, ეძიოს ადამიანთა მხარდაჭერა და სხვ.

სტრესის საწინააღმდეგო ვაქცინაცია

დონალდ მაიჰენბაუმის მიერ შემუშავებული “სტრესის საწინააღმდეგო ვაქცინაციის” მეთოდი ემყარება თვალსაზრისს, რომ სტრესი კოგნიტური შეფასებებისგან შედგება და სტრესის მდგომარეობაში მყოფ ინდივიდს ხშირად თვითადამიანგრეველი და ხელის შემშლელი აზრები უჩნდება.

ვაქცინაციის ტრენინგი იწყება იმით, რომ კლიენტს სტრესის კოგნიტურ ბუნებას აცნობენ. ამას მოსდევს სტრესის დაძლევის პროცედურები და მცდარი კოგნიციების შეცვლა-კორექცია. ბოლოს კლიენტს ამ პროცედურების რეალურ პირობებში გამოყენებას ასწავლიან.

სტრესის კოგნიტური ბუნების განმარტების ეტაპზე ამოცანა ის არის, რომ ადამიანმა გაიცნობიეროს ისეთი ნეგატიური, სტრესოგენული და ავტომატურად წამოჭრილი აბეზარი აზრები, როგორიცაა: “აქ ვერაფერს გახდები!”, “მე ვერც საკუთარ თავს და ვერც სიტუაციას მოუხერხებ რამეს!” მაგრამ

მთავარი აქ ის არის, რომ ადამიანი შეიძლება ვერ აღწოდებულ-
 რებდეს ამგვარ აზრთა ავტორიტურობას, ამიტომ სრულად
 აუცილებელია მან ამ აზრების და მათგან მომდინარე უარყოფი-
 თი შედეგების გაცნობიერება ისწავლოს.

სტრესთან გამკლავების პროცედურების დაუფლებისა და
 მცდარი შეხედულებების კორექტირების ეტაპზე ადამიანი პა-
 რალელურად ეუფლება რელაქსაციის ტექნიკას, რაც სტრეს-
 თან ბრძოლის ეფექტური ხერხია. იგი ასევე ითვისებს კოგნი-
 ტურ სტრატეგიებს, როგორცაა, მაგალითად, პრობლემის იმე-
 ვარი რესტრუქტურირება, რომ იგი სამართავად შედარებით
 იოლი გამოჩნდეს.

ამას გარდა, ადამიანს ასწავლიან პრობლემის გადაჭრის
 სტრატეგიებს, მაგალითად, როგორ მოხდეს პრობლემის გამოფ-
 ლენა და განსაზღვრა, შემუშავდეს მოქმედების ალტერნატიუ-
 ლი ხერხები, შეფასდეს პრობლემის სავარაუდო გადაწყვეტის
 ყველა ვარიანტის ძლიერი და სუსტი მხარე და მიღებულ იქნას
 ყველაზე პრაქტიკული და სასარგებლო გადაწყვეტილება. სი-
 ტუაციის დასაუფლებლად ასწავლიან ასევე თვითდარწმუნების
 ფორმულებს: “მე ამის გაკეთება შემიძლია!” “თანდათანობით,
 ნაბიჯ-ნაბიჯ!” “იფიქრე, რისი გაკეთებაა საჭირო სწორედ ახ-
 ლა!” “მიყევი საქმეს!” “დაწყნარდი, ისეთი არაფერი ხდება!”
 “ნელა, ღრმად ისუნთქე!” “ნუ ეცდები მთლიანად გააქრო შიში,
 დატოვე ასატან დონეზე!” “უკვე რაღაცის გაკეთება მოვახერ-
 ხე!” “არც ისეთი საშინელება ყოფილა, როგორსაც ველოდი!”
 “გამომივიდა, ამის გაკეთება შევეძელი!”

ბოლოს, წარმოსახვაში და რეალურ ცხოვრებაში პრაქტი-
 კული ვარჯიშით და მოდელირებით ადამიანი “გაითამაშებს”
 სხვადასხვა სტრესულ სიტუაციას და მისი მოგვარების ქცევით
 სტრატეგიებს.

სტრესის საწინააღმდეგო ვაქცინაციის პროცედურა არის მკაფიოდ სტრუქტურირებული და ამოცანაზე ფოკუსირებული. იგი დიდ დროს არ იკავებს და წარმატებით გამოიყენება ისეთ სტრესულ სიტუაციათა მიმართ, როგორცაა ქირურგიული ოპერაცია, სპორტული ასპარეზობა, კონფლიქტები სამსახურში და სხვა.

სათოლოგია და ცვლილება

საინფორმაციო-საპროცესო მიდგომაში პაციენტის პრობლემებისადმი ლოგიკური, ინტელექტუალური მიდგომაა გატარებული. ყურადღება გამახვილებულია იმაზე, რომ ფსიქოპათოლოგიას წარმოქმნის არარეალისტური, უმართებულო, არაკეთილგონიერი, არაადაპტური კოგნიციები. სწორედ ამიტომ, თერაპია, ფაქტობრივად, მცდელობაა შეამციროს ამგვარი კოგნიტური დამახინჯებები, ისინი უფრო რეალისტური, ადაპტაციის ხელშემწყობი კოგნიციებით ჩაანაცვლოს და ამით პიროვნების ცვლილება გამოიწვიოს.

რაციონალურ-ემოციური თერაპიის ავტორი ალბერტ ელისი, არჩევს რაციონალურ რწმენებს (რ.რ.) და ირაციონალურ რწმენებს (ი.რ.). ორივე რეალობის შეფასებაა და არა მისი აღწერა ან განჭვრეტაა, განსხვავება კი იმაშია, რომ რაციონალობა არის არასასურველი რეალობის მიღება ძლიერი ემოციის გარეშე. უნარი ასეთი რეალობის არსებობა აღიარო; ხოლო ირაციონალობა პირველ ყოვლისა, სინამდვილის მიმართ ზედმეტი პრეტენზიულობაა. ხშირად ადამიანი რაციონალურ და ირაციონალურ რწმენებს ერთმანეთისგან ვერ ანსხვავებს. რაციონალურ რწმენას შეესატყვისება შემდეგი კრიტერიუმები:

1) რ.რ. — სიმართლეა, ის შეესაბამება რეალობას რაოდენობრივად და ხარისხობრივად. მისი გამყარება შესაძლებელია

მრავალი მტკიცებულების მოყვანით, მისი შემოწმება შედეგად აღიარებულია პრაქტიკულად. ის ლოგიკურია და თანამიმდევრული.

- 2) რ.რ. არ არის კატეგორიული, იგი პირობითია; გამოიხატება სურვილში, სწრაფვაში, იმედში და ის არ არის მოთხოვნა.
- 3) რ.რ-ს იწვევს ზომიერ ემოციებს. თუმცა მას მძაფრი ემოციების გამოწვევაც შეუძლია, შედეგი ადამიანისთვის შემავსებელი არ იქნება. უემოციო მდგომარეობა მავნეა და არარაციონალური. ზომიერი ემოცია პრობლემის გადაჭრის მოტივაციას ქმნის, ხოლო მისი ნაკლებობა ან სიჭარბე პრობლემის გადაჭრას უშლის ხელს.
- 4) რ.რ. ეხმარება ადამიანს მიზნების მიღწევაში. ის ამცირებს შიდაფსიქიკური კონფლიქტის წამოჭრის ალბათობას, ისევე როგორც გარემოსთან კონფლიქტებს; ხელს უწყობს თვითრეალიზაციას, ახლობლური კავშირების დამყარებას, ამღიერებს კმაყოფილების გრძნობას.

ირაციონალურ რწმენას კი ახასიათებს შემდეგი:

- 1) ი.რ. არასწორია, რეალობიდან არ გამომდინარეობს და მას მცდარი დასკვნები მოსდევს. ირაციონალურ რწმენას ვერ დაამტკიცებ. ხშირად იგი უკიდურესი გაზვიადებაა და, ამდენად, მწვავე შეფასებაა.
- 2) ი.რ. წარმოადგენს ბრძანებას. გამოიხატება კატეგორიული, უპირობო, დოგმატური მოთხოვნით. ირაციონალური რწმენა ყალიბდება ბავშვობაში და იგი სხვების და საკუთარი თავის მიმართ არაადეკვატურ მოთხოვნებში ვლინდება. ხშირად მას საფუძვლად უდევს ნარცისიზმი. ელისი ამგვარ მოთხოვნებს გამოხატავს სამი “უნდა”-თი: მე უნდა (ვიყო წარმატებული, სხვებისგან აღიარებული); შენ უნდა (კარგად მექცეოდე, გიყვარდე); სამყარომ უნდა (სწრაფად და იოლად მომანიჭოს ის, რაც მინდა; ჩემდამი იყოს სამართლიანი).

3) ი.რ.-ს ადამიანი ემოციურ დარღვევებამდე მიჰყავს და შფოთვა აქვეითებს პროდუქტიულობას, უიტვებს ნიშნებს.

4) ი.რ. არ ეხმარება ადამიანს მიზნების მიღწევაში. მეტიც, ხელს უშლის მას ამაში.

ელისი მიიჩნევს, რომ ფსიქიკურ აშლილობებს განაპირობებს ირაციონალური, არაკეთილგონიერი, ხისტი შეხედულებები, რწმენები და, განსაკუთრებით, საკუთარი თავისადმი მიმართული დაუსაბუთებელი მოთხოვნები, როგორცაა, მაგალითად: "მე შეცდომა არ უნდა დავუშვა!", "იძულებული ვარ ამას განვიცდიდე!", "მევალება სწორედ ასეთი ადამიანი ვიყო!" "ყველას უნდა მოვწონდე!" "არ შემწევს უნარი ჩემ ცხოვრებაში წამოჭრილ გრძნობებს და ვითარებებს რაიმე მოვუხერხო!" "საკუთარ სისუსტეს არ უნდა ვამჟღავნებდე!" და სხვ. ყველა ამ რწმენისთვის დამახასიათებელია საკუთარი თავის, ადამიანებისა და მოვლენების მიმართ უკომპრომისო მოთხოვნები – "უნდა", "აუცილებელად", "ყოველ მიზეზს გარეშე". არაადეკვატური ეს მოთხოვნები მართავს ადამიანის ქცევას და არ აძლევს მას საშუალებას თავისი ცხოვრებით იცხოვროს.

ამგვარ არაადაპტურ და დრამატიზებულ კონიციათა მაგალითებია: ირაციონალური რწმენა – "თუ რაღაც კარგი მოხდა, იქვე ცუდს უნდა ელოდე!" მცდარი მსჯელობა – "შემეშალა, თურმე რა უნიჭო ადამიანი ვყოფილვარ!", არასწორი მოგონება – "ჩემი ცხოვრება საშინელებაა და ასე იყო ყოველთვის!" საკუთარი თავის შესახებ ნეგატიური შეხედულება – "ვგძნობ, რომ სხვები ყველაფერში მჯობნიან!" და სხვ.

ლოგიკის, არგუმენტაციის, დარწმუნების, დაქვეების, ცხარე კამათის, ირონიის, იუმორის მეშვეობით თერაპევტი ამ არარაციონალურ, ხისტ შეხედულებათა შეცვლას ცდილობს.

ამგვარ დოგმატურ შეხედულებათა მოცილება ან თუნდაც მერ
ბილება ფსიქიკური ჯანმრთელობის საწინდარია.

ფსიქიკურ ღარღვევათა კოგნიტური მოდელები (პარონ ბეკი)

დეპრესია

პარონ ბეკის თანახმად, ფსიქოლოგიურ პრობლემებს, სა-
ზოგადოდ, იწვევს აზრები, რომლებსაც ავტომატურად წამოჭ-
რის დისფუნქციური დაშვებები და საკუთარი თავის ნეგატიუ-
რი შეფასებები. თუ პიროვნება საკუთარ თავს და გარესინამდ-
ვილეს აღიქვამს დეფორმირებულად, არაადეკვატურად ახდენს
მის ინტერპრეტაციას და მოვლენათა ახსნის და გადაწყვეტის
ალტერნატიულ ვარიანტებს ვერ ხედავს – ეს უკვე ფსიქოპა-
თოლოგია. თერაპევტის მიზანია დაეხმაროს ადამიანს გაანა-
ლიზოს არგუმენტაციის საკუთარი სქემები და ხერხები, დაინა-
ხოს, რომ ეს სქემები ერთადერთი და საუკეთესოთა შორის სა-
უკეთესო კი არ არის, არამედ უამრავ შესაძლებელ ხერხთა
შორის მხოლოდ ერთ-ერთია.

ღვარჯიშის კოგნიტური ბრძოლა. ბეკის მიერ შემუშავებულ
დეპრესიის კოგნიტურ მოდელში ხაზგასმულია, რომ დეპრესიი-
სადმი მიდრეკილი ადამიანი მუდმივად მცდარად აფასებს სა-
კუთარ აწმყოს და წარსულს. ამის გამო, თანდათანობით მას
უყალიბდება წარმოდგენა, რომ ხელმოცარული ადამიანია, გა-
რესამყარო უწყვეტ ფრუსტრაციათა წყაროა, ხოლო მომავალი
უღიმღამო და მძიმე. ეს სამი ძირეული წარმოდგენა ცნობილია
როგორც *ნეგატიური ტრიადა* და შეიცავს ნეგატიურ წარმოდ-
გენებს საკუთარი თავის შესახებ (“მე არაფრად ვვარჯივარ”);
უარყოფით წარმოდგენას სინამდვილის შესახებ (“ცხოვრება
მუდმივი ბრძოლა და დამარცხებაა!”) და მომავლის შესახებ ნე-

გატიურ მოლოდინებს ("ცხოვრებაში ტანჯვა და იმედგაცრუება არ ილევა!"). გარდა ამისა, ადამიანი, რომელსაც სტანჯავს, ყოველდღიურ ყოფით სიძნელეებს უბედურებად აქცევს, ერთ კონკრეტულ ფაქტს ზედმეტად ანზოგადებს და ყველაფერს თავის თავს აბრალებს. სწორედ პრობლემური აზრები, ნეგატიური სქემები და შეხედულებები იწვევს დეპრესიის მოტივაციურ, ქცევით და ფიზიკურ სიმპტომებს. მოტივაციური სიმპტომია სურვილთა დადამბლაება, ხოლო ინერტულობა და დაღლილობა – ქცევითი და ფიზიკური სიმპტომებია.

სწორედ პრობლემური აზრები, ნეგატიური სქემები და შეხედულებებია, ბეკის თანახმად, დეპრესიის მიზეზი. მაგრამ კვლევამ ვერ დაადგინა ამგვარი კოგნიციები დეპრესიის მიზეზები თუ, უბრალოდ, დეპრესიის სიმპტომებია.

პიროვნული დარღვევები

ბეკი, ცხადია, არ უარყოფს, რომ, საზოგადოდ, ყოველგვარ პიროვნულ დარღვევას გენეტიკური ფაქტორები და არასწორი აღზრდა განაპირობებს. ამასთანავე, პიროვნული დარღვევა სპეციფიკური ძირეული, ღრმად მდებარე, საყრდენი რწმენებით და შესატყვისი ქცევითი სტრატეგიით ხასიათდება. სხვაზე დამოკიდებულების, როგორც წამყვანი პროვნული ნიშნის საფუძველია რწმენა – "მე უსუსური ვარ!", ხოლო ქცევის სტრატეგიაა მიჯაჭვულობა. პიროვნული კარნაკტილობის საფუძველია რწმენა: "შეიძლება ვინმემ ტკივილი მომაყენოს!" და ქცევის სტრატეგიაა ურთიერთობებისადმი თავის არიდება. პასიურ-აგრესიულობას კვებავს რწმენა: "ყველას ჩემი დანაგვრა უნდა!" და ქცევის სტრატეგიაა – ნეგატივიზმი ანუ ჯიუტობა და ჯიბრიანობა; პარანოიაში წამყვანი თემაა: "ყველა ადამიანი ჩემი პოტენციური მოწინააღმდეგეა!" და ქცევის სტრატეგიაა

სივრთხილედ და უნდობლობა; ნარცისიზმია – “მე სრულიად განსაკუთრებული ვარ!” და ქცევის სტრატეგიაა – თვითგაზიანება; ისტერიული პიროვნული დარღვევის დროს წამყვანი თემაა – “შთაბეჭდილება უნდა მოვახდინო სხვებზე!” და ქცევის სტრატეგიაა დრამატიზება; ობსესიურ-კომპულსიურ დარღვევას ახასიათებს რწმენა: “შეცდომის დაშვება არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება!” და ქცევის სტრატეგიაა – პერფექციონიზმი; ანტისოციალური დარღვევა ემყარება რწმენას “ადამიანები არასდროს უნდა დაინდო!”, ხოლო ქცევის სტრატეგიაა – თავდასხმა; შიზოიდური პიროვნული აშლილობა ემყარება რწმენას “მე დიდი სივრცე მჭირდება!” და აქ ქცევის სტრატეგია – ყველასგან განკერძოება და გაუცხოებაა.

ამ დარღვევების დროს ადაპტური სქემები “არ მუშაობს”, შეკავებული ან მწყობრიდან არის გამოსული.

საინფორმაციო-საპროცესო თეორიის ბოლოდროინდელი მონაცხარი

კომპიუტერის მოდელზე დაყრდნობით პიროვნების გასაანალიზებლად დაწვებული მუშაობა თანდათანობით ამ მოდელის გამოყენების ვიწრო ჩარჩოს გასცდა და სხვადასხვა მიმართულებით წარიმართა. ნაწილობრივ ამის მიზეზი იყო კრიტიკა, რომ საინფორმაციო-საპროცესო მიდგომაში სათანადო ყურადღება არ ეთმობოდა აფექტურ სფეროს და მოტივაციას. დაეუშვათ, რომ ადამიანი აზროვნებს კომპიუტერივით, მაგრამ ამასთანავე, და განსხვავებით კომპიუტერისგან, იგი განიცდის და რაღაცისკენ ისწრაფვის. გრძნობები და მოტივები გავლენას ახდენს ჩვენ აზრებზე, ხოლო აზრები – იმაზე, რასაც ვგრძნობთ და ვაკეთებთ. სწორედ ამიტომ ბოლო დროის კვლევა სწორედ კოგნიტურ და აფექტურ სფეროთა შორის მიმართე-

ბათა კვლევაზე წარიმართა. პარადელურად განხდა ინტერესი ინფორმაციის გადამუშავების კულტურათაშორისო სხვაობების მიმართ, რასაც დასავლური კულტურის ინდივიდუალისტურ, და სხვა კულტურების კოლექტივისტურ მე-კონცეფციათა გამოკლენა და შესწავლა მოყვა.

მე-ს კროსკულტურული კვლევა

ფსიქოლოგია როგორც მეცნიერება, არსებითად, დასავლური ფსიქოლოგიაა. მისი შემადგენელი ნაწილი – პიროვნების ფსიქოლოგია – დასავლური კულტურის ადამიანს იკვლევს ისე, რომ სათანადოდ ვერ აცნობიერებს იმ როლს, რასაც პიროვნების ფორმირებაში კულტურა ანუ ადამიანთა მიერ შექმნილი გარემო ასრულებს. მეტიც, დასავლური კულტურის მატარებელ ადამიანს იგი, ფაქტობრივად, უნივერსალურ ადამიანად მოიაზრებს. გამონაკლისია ბოლო ხანს მოწოდებული პიროვნების დასავლური და არადასავლური მოდელები.

კულტურული პიროვნების ცნობილი მკვლევარები ამერიკელი ჰაზელ მარკუსი და იაპონელი შინობუ კიტაიამა, თვალნათლივ, ემპირიული კვლევის მასალებით, აჩვენებენ ინდივიდის ფორმირებაში კულტურული ფონის ანუ **კონტექსტის** უზარმაზარ როლს. მათი აზრით, *ინდივიდუალიზმის ფილოსოფიაზე* დაფუძნებული დასავლური ფსიქოლოგია, რა დეფინიციასაც უნდა აძლევდეს პიროვნებას, შეიძლება გადმოიცეს შემდეგი იდეების სახით:

- ადამიანი ავტონომიური არსება და გარკვეული შინაგანი თვისებების, პროცესების ერთიანობაა;
- მთავარი, რითაც გამოირჩევა ერთი ადამიანი მეორისგან – მისი უნარების უნიკალურობაა;

• ქცევას განაპირობებს შინაგანი თვისებებისა და პროცესების კონფიგურაცია. ეს ნიშნავს, რომ ქცევის სათავე ინდივიდშია, ამიტომ ინდივიდის გაგება ქცევაზე დაკვირვებით შეიძლება;

• ადამიანებს ერთმანეთისგან განასხვავებს შინაგან თვისებათა კონფიგურაცია, შესაბამისად, განსხვავებულია ინდივიდუალური ქცევაც. ეს განსხვავება მისასაღმებელია.

• ადამიანის ქცევა პრინციპულად უცვლელია სხვადასხვა სიტუაციაში და სტაბილურია დროში. ეს უცვლელობა და სტაბილურობა ასევე მისასაღმებელია;

• პიროვნების შესწავლა მნიშვნელოვანია, რადგან მისი წყალობით შესაძლებელი გახდება ქცევის პროგნოზირება და კონტროლი.

ინდივიდუალიზმის მსოფლხედვის თანახმად, ინდივიდი პირველადი ფაქტია, საზოგადოება და, შესაბამისად, ინდივიდის მიმართება ჯგუფთან – მეორადი. დასავლური გაგებით, სრულ, გამართულ პიროვნებაში მისი ატრიბუტები მეტნაკლებად ინტეგრირებული მთელის სახით, ერთ დახშულ სისტემად წარმოგვიდგება. პიროვნება მკაფიო საზღვრებშია მოქცეული, სტაბილურია დროსა და სხვადასხვა განსხვავებულ სიტუაციაში. ის სხვა ადამიანთა ზეგავლენას ნაკლებად ემორჩილება და, უპირველეს ყოვლისა, თავად არის პასუხისმგებელი საკუთარი ცხოვრების, ქმედებების, ბედნიერებისა თუ უბედურებისთვის. ადამიანის სიტუაციურად ცვალებადი ქცევა პათოლოგიურადაც კი მიიჩნევა და არავითარ შემთხვევაში – მოქნილად. ასეთია დასავლური, ე.წ. *დამოუკიდებელი "მე"*.

დასავლურისგან რადიკალურად განსხვავდება *ურთიერთ-დამოკიდებული "მე"*. არადასავლურ კულტურებში ურთიერთობა "მე"-სა და "სხვებს" შორის ძალზე მჭიდროა. სოციალური თავისი წევრებისგან ერთმანეთისთვის ანგარიშის გაწევას, მო-

ითხოვს. ეს ნიშნავს, რომ ინდივიდი, რომელიც იმთავითვე სოციალური ერთობის ნაწილია, აღიარებს და იღებს რომ მის ქცევაზე განსაკუთრებულ გავლენას ახდენენ სხვები და მათთან შეთანაწყობის უნარი მოეთხოვება. პერსონა, ამ გავებით არის ცვალებადი, მოქნილი, სხვებთან გადაჯაჭვული არსება; იგი არ არის, და ვერც იქნება დამოუკიდებელი და ავტონომიური, რადგან ადამიანები ერთმანეთზე ფუნდამენტურად არიან დამოკიდებულნი. კონკრეტულად ეს გამოიხატება იმაში, რომ პიროვნება თავის ქცევაში არა მხოლოდ საკუთარი, პირადი ინტერესებით ხელმძღვანელობს, არამედ სხვა ადამიანთა – ოჯახის წევრების, ახლობლების, მეგობრების, თანამოძმეების ინტერესებსაც ითვალისწინებს. პიროვნულ მნიშვნელოვნებას და დასრულებულობას ის იძენს სოციალურ ურთიერთობათა კონტექსტში. სწორედ ამიტომ პიროვნების კულტივაცია სოციალურ ადამიანად ძირითად მიზნად არის დასახული არადასავლურ ეთიკურ მოძღვრებებში. ადამიანმა ჯგუფის – ერთობის შიგნით უნდა დაიმკვიდროს თავი. პიროვნებას არ გააჩნია თვითკმარი ღირებულება – იგი მოვალეობათა და პასუხისმგებლობათა “ნასკვია”. ჯგუფთან კავშირი და მისგან მიღებული გავლენა დადებითი მოვლენაა და პიროვნულობის კრახად არ განიცდება, პირიქით – თვითკონტროლის, მოქნილობის, პიროვნული სიღრმის და სიმწიფის ნიშანია.

პიროვნების არადასავლური მოდელი მოკლედ ასე გადმოიკვამა:

- ადამიანები ურთიერთზე დამოკიდებული არსებებია;
- ქცევა პიროვნების პასუხია მასთან ურთიერთობაში მყოფი სხვების მიმართ;
- ქცევის სათავე ურთიერთობებშია და ამიტომ ქცევის გაგება მხოლოდ სოციალური ურთიერთობებით შეიძლება;
- სოციალური კონტექსტი ცვალებადია. ინდივიდუალური ქცევაც სიტუაციების შესატყვისად იცვლება. სოციალური კონ-

ტექსტისადმი ინდივიდის ასეთი მგრძობელობა და, შესაბამისად, ცვალებადობაც მისასაღმებელია – იგი ადაპტირებულია ანუ მოქნილობის მაჩვენებელია.

• მე არ არის დახშული, მთლიანი – იგი თავის სტრუქტურას სოციალური კონტექსტის შესაბამისად იცვლის;

პიროვნების დასავლური და არადასავლური მოდელები რეალურ გავლენას ახდენს იმაზე, თუ როგორ აღიქვამს და აფასებს ადამიანი თავის პიროვნულ თვისებებს, როგორ ამყარებს ურთიერთობას სხვებთან, რა ტიპის ემოციებს განიცდის განსხვავებულ სიტუაციებში და იმას, თუ რა მოტივები განსაზღვრავს პიროვნების ქცევას ამა თუ იმ სიტუაციაში. მეს კულტურული სქემა შესაბამის კულტურაში გამეფებული ზოგადი იდეებით, შეფასებებით და სოციალური სცენარებით არის ნასაზრდოები.

ხომ არ ეწინააღმდეგება ეს ყოველივე **საერთო-აღმართი პუნჯის** იდეას? რამდენად საყოველთაოა ფსიქოლოგიის კანონები? პიროვნებისადმი საინფორმაციო-საპროცესო მიდგომა მიიჩნევს, რომ არა თუ ეწინააღმდეგება, არამედ სავსებით ესადაგება კომპიუტერულ მეტაფორას. როგორც ცნობილია, კომპიუტერი ორი ნაწილისგან შედგება. ეს არის: ტექნიკური საშუალება (“რკინა”) და პროგრამული უზრუნველყოფა (“შიგთავსი”). მყარი ნაწილის ანუ თვითონ მანქანის სტანდარტიზება და დაფიქსირება საკმაოდ იოლია, ხოლო “რბილი” ნაწილის (“პროგრამის”, შიგთავსის) თითქმის უსაზღვრო ვარირება და, აგრეთვე, სწრაფი შეცვლაა შესაძლებელი. იბადება კითხვა: რა ზომით პგავს ადამიანის პიროვნება კომპიუტერის “მანქანას” და რა ზომით – მის “შიგთავსს”? არსებობს კი ყველა ადამიანისთვის უნივერსალური სტრუქტურა და პროცესები? ან პროცესები, რომელიც კომპიუტერული პროგრამების მსგავსად, უნიკალურად თავისებურია ცალკეულ კულტურებსა და ინდივიდებთან?

ყველა ეს საკითხი პიროვნებისადმი საინფორმაციო-საპროცესო მიდგომით შეისწავლება.

პიროვნებისადმი საინფორმაციო-საპროცესო მიდგომის შეფასება

პიროვნებისადმი კოგნიტურმა საინფორმაციო-საპროცესო მიდგომამ, რომელიც პიროვნების სხვა მოდელებთან შედარებით გაცილებით ახალია, უყურადღებოდ არ დატოვა ფსიქოლოგიის “მარადიული” თემები – ცნობიერება და “მე”. ლაბორატორიული კვლევისადმი ერთგულების პარალელურად, მან ხელი მოკიდა რეალურ ცხოვრებისეულ პრობლემათა მოგვარებას და პიროვნების ფსიქოლოგიაში თავისი წვლილის შეტანა, ძირითადად, კლინიკური აპლიკაციებით მოახერხა. ამ მიმართულებით თეორიის განვითარების შესახებ ოპტიმისტური პროგნოზი კეთდება.

ძირითადი ცნებები

სქემა – კოგნიტური სტრუქტურა, რომელიც აწესრიგებს ინფორმაციას და ამით გავლენას ახდენს იმაზე, როგორ აღვიქვამთ მომდევნო ინფორმაციას და როგორ ვრეაგირებთ მასზე.

მე-სქემა – საკუთარი თავის შესახებ წარსული გამოცდილების საფუძველზე შემუშავებული კოგნიტური განზოგადება; აწესრიგებს და წარმართავს “მე”-სთან დაკავშირებული ინფორმაციის გადამუშავების პროცესს.

შესაძლებელი “მე”-ები – ინდივიდის აზრები იმის შესახებ, თუ როგორი შეუძლია იყოს, უნდა ანდა გადაჭრით არ უნდა რომ გახდეს.

სტრესი – ლაზარუსის მიხედვით – ადამიანის დარწმუნებულობა, რომ შექმნილი გარემოებები აღემატება მის რესურსებს და საფრთხეში აგდებს მის კეთილდღეობას.

კოგნიტიური თერაპია – მიდგომა, რომლის თანახმად, თერაპიული ეფექტის მისაღებად აუცილებელია არარეალისტური და არაადაპტიური აზრების გამოვლენა, მოცილება ანდა შეცვლა.

რაციონალურ-ემოციური თერაპია – მიდგომა, რომლის თანახმად თერაპიული ეფექტის მისაღებად საჭიროა შეიცვალოს დესტრუქციული ემოციური და ქცევითი შედეგების გამომწვევი არარაციონალური, არაკეთილგონიერი რწმენები.

კულტურა – გარემოს ის ნაწილი, რომელიც ადამიანთა მიერ არის შექმნილი; მოიცავს მატერიალურ ობიექტებს და, აგრეთვე, ადამიანური მოღვაწეობის სულიერ პროდუქტებს, მათ შორის კონკრეტული საზოგადოებისთვის დამახასიათებელ დირებულებებს და ნორმებს.

ინდივიდუალიზმი-კოლექტივიზმი – კულტურათა საკვლევად ამჟამად ყველაზე უფრო გავრცელებული განზომილება: ინდივიდუალისტურს განეკუთვნება საზოგადოებები, რომლებშიც პრიორიტეტი ენიჭება პირად მიზნებს ჯგუფურთან შედარებით, ხოლო კოლექტივისტურში პირადთან შედარებით პრიორიტეტი ჯგუფის მიზნებს ენიჭება.

დამოუკიდებელი “მე” – ინდივიდუალისტური კულტურებისთვის დამახასიათებელი პიროვნების მოდელი; პიროვნება არის მყარი, მწყობრი, თვითკმარი და სოციალური კონტექსტიდან გამოყოფილი ავტონომიური არსება.

ურთიერთდამოკიდებული “მე” – კოლექტივისტური კულტურებისთვის დამახასიათებელი პიროვნების მოდელი; პიროვნება არის ადამიანებთან ძირეულად დაკავშირებული, მოქნილი, ცვალებადი და სოციალურ კონტექსტში “ჩაწნული” არსება.

ძირითადი დაჯუჯაბი

1. პიროვნების შესწავლისადმი კოგნიტური საინფორმაციო-საპროცესო მიდგომის მიმდევრები პიროვნების მოდელად იღებენ კომპიუტერს და იკვლევენ როგორ ახდენს ადამიანი ინფორმაციის გადამუშავებას (კოდირებას, შენახვას, მეხსიერებიდან ამოზიდვას).
2. საინფორმაციო-საპროცესო მიდგომის თანახმად ადამიანი რთული, გაწაფული, თუმცა არაშეუცდომელი პროცესორია.
3. საინფორმაციო-საპროცესო თეორიის ინტერესი ადამიანის მიერვე შექმნილ კატეგორიებზე და ამ კატეგორიათა იერარქიულ აგებულებაზე ფოკუსირდება.
4. ადამიანი “მე“-სქემებს ანუ საკუთარი თავის შესახებ კოგნიტურ განზოგადებებს იქმნის. ეს სქემები მე-სთან დაკავშირებულ ინფორმაციას აწესრიგებს. ჩამოყალიბებული “მე“-სქემა ძნელად იცვლება. ამის მიზეზია კოგნიტური მიკერძოებულობა, მიმართული იქეთკენ, რომ “მე“-ს შესახებ მონაცემები შინაგანად შეთანხმებული რჩებოდეს.
5. ადამიანს არა ერთადერთი “მე“, არამედ „მე“-თა მთელი ერთობლიობა გააჩნია; ეს იმიტომ, რომ ადამიანი ცხოვრებაში სხვადასხვაგვარ ვითარებებში ხვდება და, შესაბამისად, საკუთარ “მე“-ს განსხვავებულად ავლენს. შესაძლებელი „მე“-ები შეიცავენ აზრებს თუ როგორი შემძღვია ვიყო, როგორი მინდა რომ ვიყო და როგორი მეშინია არ გავხდე.
6. ლაზარუსის თანახმად, სტრესი წარმოიქმნება, როდესაც ადამიანს ჰგონია, რომ სიტუაციის მოთხოვნები მის ხელთ არსებულ რესურსებს აღემატება. სტრესისადმი თავის გართმევა შეიძლება ორი გზით – თვითონ პრობლემაზე ან მის თანმხლებ ემოციებზე ფოკუსირებით.

7. “სტრესის საწინააღმდეგო ვაქცინაციის” ანუ მისი დადებითი სატრენინგო სისტემა ეკუთვნის დონალდ მაიჰენბაუმს;
8. ფსიქოპათოლოგიისადმი და პიროვნების ცვლილებისადმი კოგნიტური მიდგომის თანახმად, გრძნობებს და მოქმედებებს კოგნიციები განსაზღვრავს: არაადაპტური კოგნიციები ქმნის ემოციურ და ქცევით პრობლემებს, ხოლო თერაპია პრობლემურ კოგნიციათა უფრო რეალისტური, ადაპტური კოგნიციებით ჩანაცვლებას გულისხმობს.
9. ფსიქოლოგიურ პრობლემათა მიზეზები ადამიანის არაკეთილგონივრულ ანუ ირაციონალურ, ხისტ შეხედულებებშია საძიებელი. რაციონალურ-ემოციური თერაპია (რეთ-ი) ამ დრმად ჩანერგილ შეხედულებათა აღმოფხვრის და შეცვლის არაერთ სტრატეგიას გვთავაზობს.
10. დეპრესიის კოგნიტური მოდელის თანახმად, რომლის ავტორია ბეკი, დეპრესიისთვის დამახასიათებელია არაადაპტური კოგნიტური ტრიადა: საკუთარი თავის, ცხოვრების და მომავლის შესახებ ნეგატიური წარმოდგენები. კვლევით მართლაც დასტურდება დეპრესიის დროს ცნობიერებაში ამგვარ კოგნიციათა გაბატონება, მაგრამ განაპირობებენ ისინი თუ უბრალოდ თან სდევს დეპრესიას, ცხადი არ არის.
11. კოგნიტური საინფორმაციო-საპროცესო მიდგომის ყურადღების ველში მოექცა “მე”-ს შესახებ ინფორმაციის გადამშვებების კულტურული სხვაობები – შეისწავლება დასავლური, ინდივიდუალისტური “მე”-სა და არადასავლური კულტურის, კოლექტივისტური “მე”-ს სპეციფიკა.
12. პიროვნებისადმი საინფორმაციო-პროცესუალურ მიდგომას საგულისხმო წვლილი შეაქვს პიროვნების მნიშვნელოვან ასპექტთა კვლევაში, ჯანმრთელობის პრობლემების მოგვარებასა და ფსიქოლოგიურ სიძნელეთა კორექციაში.

13. რამდენად პროდუქტიულია პიროვნების საკვლევად ტერული მეტაფორა”, ამას მომავალი გვიჩვენებს.

პიროვნების ხვლავის სამოავლო პერსპექტივა

თუმცა დასრულდა ათასწლეული და დაიწყო ახალი, პიროვნების ფსიქოლოგიის განვითარებაში რაიმე ეპოქალური ცვლილებები ჯერ-ჯერობით მოსალოდნელი არ არის. პროგრესს, სავარაუდოდ, კვლევის მეთოდოლოგიის თვისობრივი გაუმჯობესება მოიტანს. ფსიქოლოგიის ამ დარგის სერიოზულ რესურსს პიროვნების თეორიების თანამედროვე მიმომხილველები და რეცენზენტები ხედავენ შემდეგ გარემოებებში: პიროვნების სფეროსადმი ინტერესი ძალიან დიდია, რასაც კვლევათა სიმრავლე და კვლევის შედეგების სახელმძღვანელოებში შეტანა მოწმობს; პრაქტიკულად ყველა ავტორი პიროვნების საკუთარ განსაზღვრებას გვთავაზობს ანუ პიროვნების, როგორც ქცევის მარეგულირებელი ცენტრის იდეა საფუძვლიანად მუშავდება; პიროვნების საკვლევად ისეთი “არაბუნებრივი” მეთოდები, როგორიცაა წერითი ანგარიშები და ლაბორატორიული ექსპერიმენტები ბევრ მკვლევარს აშკარად აღარ აკმაყოფილებს; შეინიშნება ერთი კონკრეტულ-უნიკალური პიროვნების კომპონენტებს შორის კავშირების დადგენისა ანუ პიროვნული მთლიანობის კვლევისკენ შემობრუნება. საბოლოოდ კეთდება დასკვნა, რომ თუმცა გამოკვლევებით მიღებულ მონაცემთა თეორიული გააზრება და მათ საფუძველზე ახალი იდეების გენერირება გვიანდება, გამოკვლევათა სიმრავლე პიროვნების მეცნიერული ფსიქოლოგიის განვითარების ოპტიმისტურ პერსპექტივას სახავს.

ლიბერატურა:

თავი I პიროვნების ფსიქოლოგიის ძირითადი პრობლემები

1. Первин, Л., Джон, О. Психология личности, теория и исследования , М., 2000.
2. Мадди, С. Теории личности, Сравнительный анализ, СПб., 2002.
3. Холл, К.С., Линдсей, Г. Теории личности, СПб, 1997.
4. Хьелл, Л., Зиглер, Д. Теории личности, СПб, 1997.
5. Джемс, В. Психология, СПб, 1911.
6. Pervin, L. (1999). The Science of Personality. New York: Willey.
7. Schultz, D. (1993). Theories of Personality. Monterey, CA: Brooks /Cole.
8. Caprara, G.V. and Van Heck, G. (1992). Modern Personality Psychology. London :Wheatsheaf.
9. Feist J. and Feist G. (1998). Theories of Personality, McGraw Hill.
10. Hampson, S. (1988). The Construction of Personality. London: Routledge.
11. Carver, C. and Scheier, M. (1992). Perspectives on Personality. Boston, MA: Allyn & Bacon.
12. Valentine, E. (1992). Conceptual Issues in Psychology. London: Routledge.
13. Фрейджер Р. и Дж .Фейдимен, Личность: теории, эксперименты, упражнения, Спб, М., 2001.
14. ჩაგანავა გ. აპროპრიაციის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები. ბათუმი, 2009.
15. Царев П.В., Краткий англо-русский философский словарь, М., 1969.
15. გურიგი რ. და ფ. ზიმბარდო, ფსიქოლოგია და ცხოვრება, თბილისი, 2009.
16. იმედაძე ი. XX საუკუნის ფსიქოლოგიის ძირითადი მიმდინარეობები, თბილისი, 2004..
17. Хекхаузен, Х., Мотивация и деятельность, М., 1986.

18. უზნაძე დ. ინდივიდუალობა და მისი გენეზისი "ფილოსოფიური შრომები", თბილისი, 1984..
19. უზნაძე დ. ზოგადი ფსიქოლოგია, შრომები, ტ.3-4, თბილისი, 1967.
20. უზნაძე დ. ბავშვის ფსიქოლოგია, თბილისი, 2003..
21. ნადირაშვილი შ. პიროვნების ანტროპული თეორია, თბილისი, 2004.

თავი II პიროვნების მახინჯი კლასი

1. May, R. (1950). The Meaning of Anxiety, New York: Roland Press.
2. Grinker, R.R., & Spiegel, J.P. (1945). Men under Stress. Philadelphia: Blackiston.
3. Mey, R., (1969). Meaning of Anxiety. New York: Random House.
4. Seligman, M.E.P. (1975). Helplessness. San Francisco: Freeman.
5. Seligman, M.E.P. (1991). Learned Optimism. New York: Knopf.
6. Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80.
7. Abramson, L.Y., Garber, J., & Seligman, M.E.P. (1980). Learned helplessness in humans: An attributional analysis. In: Gerber & M.E.P. Seligman (Eds.), Human Helplessness, New York: Academic Press.
8. Hiroto, D.S. (1974). Locus of control and learned helplessness, *Journal of Experimental Psychology*, 102, 187-193.
9. Peterson, C. (1995). The meaning and measurement of explanatory style. *Psychological Inquiry*, 2, 1-10.

თავი III პიროვნების უსიქონანამიკური თეორია. შრომის უსიქონანალიზი

1. ფროიდი, ფსიქონალიზი, თბილისი, 2000..
2. Freud, S. (1935). Some character types met in psychoanalytic work. In S.Freud. Collected Papers. London.

3. Freud, S. (1949). Civilization and its Discontents. London: Hogart Press. (Original edition 1930).
4. Freud, S. (1933). New Introductory Lectures to Psychoanalysis, New York: Norton.
5. Freud, S. (1936). The Problem of Anxiety. New York: Norton.
6. Фрейд З. Психология бессознательного: Сборник произведений. М., 1990.
7. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы, М., 1993.
8. McGinnies, E., (1949). Emotionality and perceptual defence, Psychological Review, 56, 244-251.
9. Erdelyi, M. (1984). Psychoanalysis: Freid's Cognitive Psychology. New York: Norton.
10. Epstein, S. (1983). A research paradigm for the study of personality and emotions. In M.M.Page (Ed.), Personality: current theory and research. Lincoln: University of Nebraska Press.
11. Эриксон Э. Детство и общество. СПб, 1996.
12. Marcia, J. (1994). Ego identity and object relations . In J.M. Masling & R.F. Bornstein (Eds.), Empirical perspectives on Object relations theory, Washington, D.C.: American Psychological Association.
13. Murray, H.A., (1938). Explorations in Personality, New York: Oxford.

თავი IV უსიქონინამიქური მიღგომის წიაღში აღმონენებული სკოლები

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. М., 1995.
2. Адлер А. О нервическом характере. СПб, 1997.
3. Bottom, Ph. (1957). Alfred Adler - A Portrait from Life, New York.
4. იუნგი კ.გ. ანალიზური ფსიქოლოგიის საფუძვლები, თბილისი, 1995.

5. Jung, C.G. (1939). *The Integration of the Personality*. New York: Farrary & Rinehart.
6. Jung, C.G. (1961). *Memories, Dreams, Reflections*. London: Fontana Press.
7. Юнг К.Г. Психологические типы, М., 1997.
8. Юнг.К.Г. Психология бессознательного, М., 1988.
10. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени., М., 1994.
11. Хорни К. Невроз и развитие личности. В кн.: *Собрание сочинений*, т. 3. М., 1997.
12. Horney, K. (1967). *Feminine Psychology*. New York: Norton.
13. Westcott, M. (1986). *The Feminist Legacy of Karen Horney*. New Haven, CT: Yale University Press.
14. Кохут Х. Восстановление самости. М., 2002.
15. Лапланш Ж., Ж.П. Понталис, *Словарь по психоанализу*, М., 1996.
16. Kohut, H. (1977). *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press.
17. Кернберг, О., *Агрессия при расстройствах личности и перверсиях*, М. 1999.
18. Kernberg, О. (1984). *Severe Personality Disorders: Psychotherapeutic Strategies*, New Haven, CT: Yale University Press.
19. Bowlby, J., (1980). *Attachment and Loss*, vol. 3. *Loss, Sadness and Depression*. New York, Basic Books.
20. Ainsworth M.D.S., & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development, *American Psychologist*, 46, 333-341.
21. Cantor, N. and Michel, W. (1979). Prototypes in Person Perception. In L. Berkovitz (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*. vol. 12, San Diego, CA: Academic Press.

22. Westen, D. (1991). Social Cognitions and Object Relations. *Psychological Bulletin*, vol.109, 3, 429-456.
23. Pine, F. (1985). *Developmental Theory and Clinical Process*. New Haven, CT: Yale University Press.
24. Taylor, S.F. (1989) *Positive Self-illusions; Creative Self-deceptions and Healthy Mind*. New York, Basic Books, 1989.
25. Текхе В. Психика и ее лечение: психоаналитический подход, М, 2001.

თავი V უპროპეგანდოზური კვანისტური თეორია, რომლის
ავტორია კარლ როჯერსი

1. Rogers, C.R. (1977). *On Personal Power: Inner Strenght and its Revolutionary Impact*. New York: Delacorte.
2. Rogers, C.R. (1964). *Toward a science of the person*. In: T.W.Warm (Ed.), *Behaviorism and Phenomenology*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Rogers, C.R. & Skinner, B.F. (1956). Some issues concerning the control of human behavior: A symposium. *Science*, 124, 1057-66.
4. Rogers, C.R. & Stevens, B. (1967) *Person to Person: The Problem of Being Human*, London: Souvenir Press.
5. Роджерс К. Клиент-центрированная психотерапия. М., 1993
6. Evans, R.I. (1975). *Carl Rogers: the Man and his Ideas*. New York: Dutton.
7. Роджерс К. Взгляд на психотерапию: Становление человека. М., 1994.
8. Barnes, H. (1959). *Humanistic existentialism: Literature of Possibility*. Lincoln.
9. Бинсвангер Л. Феноменология и психопатология, ж. «Логос», №3, 125-135.
10. Бьюдженталь Дж. В поисках сущности бытия: Диалоги между терапевтом и пациентами в гуманистической психотерапии. М., 1999.
11. Мей Р. (ред.) *Экзистенциальная психология*. М., 2001.

12. Смит Н. Современные системы психологии. постулаты, практика. СПб., 2001.

13. Thorne, B. (1992). Carl Rogers. London: Sage.

თავი VI მიღობა: პიროვნული ნიშნები

1. Allport, G.W. (1937). Personality: A psychological interpretation, New York: Holt, Rinechart & Winston.
2. Allport, G.W. & Odbert, H.S. (1936). Traitnames: A Psycho-lexical study. *Psychological Monographs*, 47.
3. Allport, G.W. (1961). Pattern and Growth in Personality. New York: Holt, Rinehart & Winston.
4. Eysenck, H.J. (1947). Dimensions of Personality. London: Routledge and Kegan Paul.
5. Eysenck, H.J. (1990). Personality Genetics and Behavior, New York: Praeger.
6. Cattell, R.B. (1959). Foundations of personality measurement theory in multivariate expressions. In B.M. Buss & I.A. Berg (Eds.), Objective Approaches to Personality Assessment. Princeton, N.J.: Van Nostrand.
7. Cattell, R.B. (1965). The Scientific Analysis of Personality. Baltimore: Penguin.
8. Goldberg, L.R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48, 26-34.
9. John, O.P., Angleitner, A. & Ostendorf, F. (1988). The lexical approach to personality: A historical review of trait taxonomic research. *European Journal of Personality*, 2, 171-203
10. McCrae, R.R., & Costa, P.T. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175-215.
11. Фернхэм А. и Хейвэн П., Личность и социальное поведение, СПб, 2001.
12. ნორაკიძე ვ. ხასიათის კვლევის მეთოდები, თბილისი, 1975.
13. ბერუღავა ნ. პიროვნების თვისებები და ენა. თბილისი, 1976.
14. Росс, Л. и Нисбетт, Р. Человек и ситуация. М., 1999.

15. Мейли, Р. Структура личности. В кн.: «Экспериментальная психология», т. V. М., 1975.
16. Epstein S., (1988). The stability of behavior, *American Psychologist*, 35, 27-36.

თავი VII პიროვნებისა და სწავლის თეორიის მიხედვით

1. Watson, J.B. (1924). Behaviorism. New York: People's Institute Publishing.
2. Watson, J.B. & Rayner, R. (1920). Conditioned emotional reactions. *Journal of Experimental Psychology*, 3, 1-14.
3. Jones, M.C. (1924). A laboratory study of fear. A case of Peter. *Pedagogical Seminar*, 31, 308-315.
4. Wolpe, J. (1958). Psychotherapy by Reciprocal Inhibition, Stanford, CA: Stanford University Press.
5. Wolpe, J. (1965). The Practice of Behavioral Therapy. Oxford: Pergamon Press.
6. Skinner, B. F. (1953). Science and Human Behavior. New York: MacMillan.
7. Skinner, B.F. (1959). Cumulative Record. New York: Appleton-Century-Crofts.
8. Skinner, B.F. (1971). Beyond Freedom and Dignity. New York: Knopf
9. Krasner, L. (1971). The operant approach in behavior therapy. In A.E.Bergin & S.L.Garfield (Eds.), Handbook of Psychotherapy and Behavior Change. New York, Willey.
10. Watson, J.B. (1928). The Psychological Care of the Infant and Child, New York: W.W. Norton.
11. Wolpe, J. & Lazarus, A.A. (1966). Behavior Therapy Techniques, Oxford: Pergamon Press.
12. Kazdin, E.A. (1977). The Token Economy: A Review and Evaluation. New York: Plenum.
13. Hull, C.L. (1943). Principles of Behavior. New York: Appleton.
14. Dollard, J. & Miller, N. (1950). Personality and Psychotherapy. New York: McGraw Hill.

საქართველოს
სამედიცინო
საფარველი

15. ფრანგიშვილი ა. სწავლის ფსიქოლოგიის საკითხები, თბილისი, 1969..
16. ჩხარტიშვილი შ. აღზრდის სოციალური ფსიქოლოგია, თბილისი, 1973.

თავი VIII პიროვნების კონსტრუქციის თეორია: პირად კონსტრუქციის თეორია, რომლის ავტორია ჯორჯ კელი

1. Kelly, G.A. (1955). *The Psychology of Personal Constructs*. New York: Norton.
2. Kelley, G.A. (1958). Man's construction of his alternatives, in G. Linzey (Ed.), *Assessment of Human motives*. New York.
3. Kelly, G.A. (1961). Suicide: The personal construct point of view. In N.L. Faberow & E.S. Schneidman (Eds.), *The Cry for Help*. New York: McGraw -Hill.
4. Kelly, G.A. (1963). *A Theory of Personality*, New York: Norton.
5. Kelly, G.A. (1964). *Clinical Psychology of Personality: The Selected Papers of George Kelly*. New York: Willey.
6. Bruner, J.S. (1956). You are your constructs. *Contemporary Psychology*, 1, 355-356.

თავი IX სოციალურ-კონსტრუქციის თეორია

1. Bandura, A. (1969). *Principles of Behavior Modification*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
2. Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social-Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
3. Bandura, A. (1992). Self-efficacy mechanism in psychobiologic functioning. In R.Schvarzer (Ed.), *The Self-efficacy: Thought Control and Action*. Washington, D.C.: Hemisphere.
4. Mischel, W. (1971). *Introduction in Personality*. New York: Holt, Rinehart& Winston.

5. Mischel, W. & Shoda, Y. (1995). A cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing the invariances in personality and the role of situations. *Psychological Review*, 102, 246-286.
6. Mischel, H. & Mischel, W. (Eds.) (1973). *Readings in Personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
7. Shoda, Y., Mischel, W. & Wright, J.C. (1994). Intra-individual stability in the organization and patterning of behavior: Incorporating psychological situations into the idiographic analysis of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 674-687.
8. Ford, M.E. (1992). *Motivating Humans: Goals, Emotions and Personal Agency Beliefs*. Sage Publication, London, New Dehli.

თემა X პირველობისა და სანდურობის სპეციფიკური მიდგომები

1. Marcus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the Self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 63-78.
2. Cantor, N. & Kihlstrom, J.F. (1987). *Personality and Social Intelligence*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
3. Gergen, K.J. & Gergen, M.M. (1983). Narratives of the Self. In: T.R. Sabrin & K.E. Scheive (Eds.) *Studies of Social Identity*. New York: Praeger.
4. Duval, Sh. & Wicklund, R. (1972). *A Theory of Objective Self-Awareness*, New York and London: Academic Press.
5. Greenwald, A.G. (1980). The totalitarian Ego: Fabrication and revision of personal history. *American Psychologist*, 35, 602-618.
6. Banaji, M. & Prentice, D.A. (1994). The self in social contexts. *Annual Review of Psychology*, 45, 297-332.
7. Swann, W.B., JR. (1992). Seeking "truth", finding despair: Some unhappy consequences of a negative self-concept. *Current Directions in Psychological Science*, 1, 15-18.
8. Marcus, H. & Nurius, P. (1986). Possible selves. *American Psychologist*, 41, 954-969.
9. Higgins, E.T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*. 94, 319-340.
10. Lazarus, R.S. (1993). Theory-based stress measurement, *Psychological Inquiry*, 1, 3-13.

11. Meichenbaum, D.H. (1985). Stress Inoculation Training, New York: Pergamon.
12. Эллис А. Психотренинг по методу Альберта Эллиса, СПб., 1999.
13. Ellis, A. Reason and Emotion in Psychotherapy. Secaucus, NJ: Citadel. 1962.
14. Бек А. Когнитивная модель депрессии, СПб., 2003.
15. Бек А., Раш А., Шоу Б., Эмери Г. Когнитивная терапия депрессии, СПб., 2003.
16. Shweder, R.A. (1991). Thinking through Cultures: Expeditions in Cultural Psychology. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
17. Marcus, H. & Kitayama, S. (1991). Culture and the Self: Implications for cognition, emotion, and motivation, *Psychological Review*, 98, 224-253.
18. Triandis H. (1995). Individualism – Collectivism. New York, Boulder Co.
19. Мацумото Д., Человек, культура, психология. СПб, 2007.
20. სურმანიძე ლ. ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური საზოგადოებები, თბილისი, 2001..
21. სურმანიძე ლ. კულტურა მეთოდოლოგიურ პერსპექტივაში, თბილისი, 2010.
22. სტრესი და იძულებითი გადაადგილება: ფსიქოლოგიური პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები (რედ. მ. გაბაშვილი), თბილისი, 2011.

სარჩევი

თავი I. ჰიროვნების ფსიქოლოგია: ძირითადი პრობლემები

შესავალი	3
ჰიროვნების განსაზღვრების ძიება	4
ჰიროვნების თეორიის როგორც ახსუნი აითხვება	
"რა", "როგორ" და "რატომ"	8
სტრუქტურა	10
ეროსი	11
გრღა და განვითარება.....	14
გენეტიკური დეტერმინანტები	14
ვარემოს დეტერმინანტები	16
გენეტიკურ და ვარემოს დეტერმინანტთა თანაფარდობა	18
ფსიქოპათოლოგია და ქვევის ცვლილება.....	20
ჰიროვნების თეორიის ძირითადი პრობლემები	20
ფილოსოფიური შეხედულება ალაჰიანის რაობაზე.....	20
ქვევის გარეგანი და შინაგანი დეტერმინანტები.....	21
ქვევის ფეთხანსებულება ღრესა და სიტუაციებში	22
ქვევის ფილიანობა და "საკუთარი მე-ს" სენაა.....	23
სნობიერების განსხვავებული ფაგომარეობები და	
არასნობიერის სენაა.....	25
აგოს, გრძნობას და ქვევას შორის მიმართება.....	25
წარსულის, აფქმოს და მოგავლის გავლენა ქვევაზე.....	26
ძირითადი ცნებები	27
ძირითადი ღაბულებები	27

თავი II. ჰიროვნების მეცნიერული ახლავა

შესავალი	29
ამერიკული ახლავისადმი სავი ძირითადი მიღგოგა	32
სალკაული შემთხვევის შესწავლა და კლინიკური კვლევა.....	33
სტრესზე რეაქციები სავრძოლო მოქმედებების ღროს	34
ლაორატორიული კვლევა და ექსპერიმენტები.....	35
დასწავლილი უმწეობა	36
ჰიროვნული კითხვარები და კორელაციური კვლევები.....	38
კონტროლის შინავანი-ვარეგანი ლოკუსი	
(ინტერნალიობა-ექსტერნალიობა)	39
მიმეზობრივი (კუზალური) ატრიბუციები: ახსნის სტილი	40
ჰიროვნების ახლავისადმი ალბარნატიულ მიღგოგათა	
შელარბიტი ანალტი	45
სალკაული შემთხვევათა შესწავლა და კლინიკური კვლევა:	
ღირსება და ნაკლწვენება.....	45
სიგყვიერი ანგარიშების გამოყენება	46

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ლაბორატორიული, ექსპერიმენტული კვლევა:
 ღირსებაში და ნაკლოვანებაში
კორელაციური კვლევები და კითხვარები:
 ღირსებები და ნაკლოვანებები 48
 ჰიროვნების თეორია და ეპირიოთი ზღვა 49
 ძირითადი ცნაობა 51
 ძირითადი დაჯერება 51

თავი III. ფსიქოლინამიური თეორია: ფროიდის ფსიქონალზი

შესავალი 52
 ფროიდის შეხედულება საზოგადოებასა და ადამიანზე 53
 ფსიქონალზი: ჰიროვნების თეორია 56
 სტრუქტურა 56
 არაენობიერის ცნება 56
 ენობიერების ღონეები 57
 იდი, ეგო, სუპერეგო 64
 პროცესი 69
 სიციცხლის და სიკვდილის ინსტინქტები 69
 ფუნქციონირების დინამიკა 70
 შფოთვა და დაყვის მექანიზმები 71
 ბრღა და განვითარება 75
 ამროვნების პროცესების განვითარება 76
 ღვოლვების განვითარება 78
 განვითარების ფსიქოსოციალური სტადიები 81
 ფროიდის ფსიქოლინამიური თეორია: ზრახბიხა და გამოყენება 86
 ფსიქოლინამიზმი: პროქსიული ტანბი 87
 მელნის ლაქების რორშახის ტესტი 88
 თემბური აპერეფიის ტესტი 90
 ფსიქოპათოლოგია 91
 პიროვნების ტიპები 91
 კონფლიქტი და ღაცვა 97
 ძხვის სვლიღება 98
 არაენობიერში შეღწევა: თავისუფალი ასოციაციები 99
 და სიმბრების ინტერპრეტაცია 101
 თერბიული პროცესი: გაღბბან 101
 პიროვნების ფსიქონალიტიკური თეორიის შეფასება 103
 ძირითადი ცნაობა 105
 ძირითადი დაჯერება 107

თავი IV. ფსიქოლინამიური მიღზოგის ნიღბი აღზოცბ- ნბბული სოღბი

შესავალი 111
 ინდივიდუბლური ფსიქოლოგია (აღფრად აღღბი) 112
 ნბბიბიური ფსიქოლოგია (ბრღ გზბბზ იბბი) 115

ჰუმანისტარი ფსიქოანალიზი (ხარან ჰორენი)	119
ახალი მიმართულებები ტრადიციული ფსიქოანალიზის ჩარჩოში	122
ლიბიქი-ეროტიკის თეორია	123
ვენიკური მიჯაჭვულობის თეორია	128
ფსიქოლოგიური მიმართულების თეორიათა შეფასება	131
ძირითადი ცნებები	131
ძირითადი დებულებები	132

თავი V. ფროიდიანური ჰუმანისტარი თეორია, რომლის ავტორია ხარლ როჯარსი

შესავალი	135
როჯარსის მიხედვითი ადამიანის რაობა	136
ხარლ როჯარსის პიროვნების თეორია	138
სტრუქტურა	138
საკუთარი „მე“ (Self)	138
„მე“-კონსტრუქციის განვითარების მეთოდები	139
პროცესი	141
თვითაქტუალიზაცია	141
მე-კონსტრუქციის შინაგანი შეთანხმებულობა და კონგრუენტობა	142
კონგრუენტობის მდგომარეობა და დაცვის პროცესები	144
პოზიტიური შეფასების მოთხოვნილება	145
გრძე და ბანეობა	146
თვითაქტუალიზაცია და ჯანსაღი ფსიქიკური განვითარება	146
მშობელ-შვილის ურთიერთობები	147
ფსიქოპათოლოგია	150
ქვეყნის ცვლილება	151
პიროვნების ცვლილებისთვის აუცილებელი	
ფსიქოთერაპიული პირობები	151
კლიენტზე ცენტრებული თერაპიის შედეგები	153
ხარლ როჯარსის თეორიის შეფასება	153
ძირითადი ცნებები	155
ძირითადი დებულებები	157

თავი VI. მიღწერა: პიროვნული ნიშნები

პიროვნული ნიშნის ცნება	159
პიროვნული ნიშნის თეორია, რომლის ავტორია	
გორდონ ოლკორტი	160
ნიშნები, მდგომარეობები და მოქმედებები	160
ნიშნის სახეობები	161
ფუნქციური ავტონომია	162
ილიბრაციული კვლევა	163
ჰანს აიზენაის სამი ფაქტორის თეორია	164
ნიშნის გავრცელება: ფაქტორული ანალიზი	164
პიროვნების ძირითადი პარამეტრები	166
განვითარების კითხვართა მეთოდით	167
ნიშნის ბიოლოგიური საფუძველი	168
ფსიქოპათოლოგია და ქვეყნის ცვლილება	169
რამდენად ხატულის ფაქტორულ-ანალიზური მიღწერა	170

კატალის შეხედულებაში მისწავლაზე	170
კატალის პიროვნების თეორია	173
ნიშნითა სახეები	174
მონაცემთა წყაროები: ცხოვრების დოკუმენტური ჩანაწერები; კითხვარებით მიღებული მონაცემები და ობიექტური ტესტებით მიღებული მონაცემები	174
ქვეყნის სტაბილურობა და ვარიანტულობა	177
პიროვნულ ნიშანთა ერთიანი მოცულის შემაჯავებელი ტანდენსია:	
ხათუაქტორიანი მოცულის	179
ბუნებრივ ენასა და კითხვარებში ნიშანთა სხვადასხვა ანალიზი	180
ფუნდამენტური ლექსიკური პიპოთება	183
გრდა და ბანაშორება	184
ახაკობრივი ცვლილებები	184
ნიშნები, როგორც მეტყველებით მიღებული პიროვნული მახასიათებლები	185
ხათუაქტორიანი მოცულის ევოლუციის თეორიის თვალსაზრისით	187
ხათუაქტორიანი მოცულის გამოყენება	189
კონტროლზე პლაგიატი - სიტუაცია	190
ნიშნის თეორიის შეფასება	193
ძირითადი ცნებები	194
ძირითადი დებულებები	196

თავი VII. პიროვნებისადმი სწავლის თეორიის მიდგომა

პიროვნება და მისწავლა სწავლის თეორიის თვალსაზრისით	199
უოტსონის ბიპროპორციული	200
კლასიკური განვიწყობის პრინციპები	201
ფიქსირებული ფორმა და ცვლილება	203
პირობითი ემოციური რეაქციები	203
ბაჭის მიმართ პირობითი შიშის მოხსნა	204
სისტემატური დეცენსიტიზაცია	206
სწავლის თეორიის შემდგომი განვითარება	207
პიროვნების თეორია, როგორც ავტორია ბარეს სპინარი	208
სტრუქტურა	208
პროცესი: ოპერანტიული განპირობება	209
ზრდა და განვითარება	212
ფსიქოპათოლოგია	213
ქვეითი დიაგნოსტიკა	215
ქვეყნის ცვლილება	217
თეორია "სტიმული-რეაქცია": კალი, ლოლარი და მილერი	218
სტრუქტურა	219
პროცესი	220
ზრდა და განვითარება	221
ფსიქოპათოლოგია	222
სწავლის თეორიები: შემსახება	224
ძირითადი ცნებები	225
ძირითადი დებულებები	226

თავი VIII. ჰიროვნების აოგნიბური თაორია: ჰირალ სოფ
სბრუქბთა თაორია, რომლის ავბორია ჯოჯუა

შესავალი	228
ხელის შეხელაუბაი ალაიანის რაობა და	
ჰიროვნების ავაბაუბაა	229
სბრუქბურა	231
კონსტრუქტთა გიბები	232
ცენტრალური სტრუქტურა და ცენტრალური როლი	234
როლურ კონსტრუქტთა რეპერტუარული ტესტი (რეპ-ტესტი)	236
კოგნიტური სირთულე-სიმარტივე	239
პროსასი	240
მოვლენათა განჭვრეტა: მომავლის პროგნოზირება	241
შფოთვა, შიში და საფრთხე	242
ზრდა და განვითარება	244
შსიქპათოლოგია	245
კონსტრუქტთა სისტემაში არსებული პრობლემები	246
ქაქვის სვლილა	250
ცელილები ხელშეწყობი პირობები	250
ფიქსირებულ როლთა თერაპია	251
პირალ კონსტრუქტთა თაორიის შეყასაბა	252
ძირითადი ცნაბები	253
ძირითადი დებუბაბი	254

თავი IX. სოციალურ-აოგნიბური თაორია

შესავალი	257
ალაიანის რაობა	258
სბრუქბურა	258
მოლოდინი-რწმენები	258
მიზნები	262
კომპეტენციები – უნარ-ჩვევები	263
პროსასი	263
მიზნები, სტანდარტები, თვითრეგულაცია	264
თვითრეგულაცია და ქევის წარმატებულობა	265
ზრდა და განვითარება	268
დასწავლა დაკვირვების მეშეობით	269
დაკმაყოფილების გადაეალების ჩვევათა დაუფლება	270
შსიქპათოლოგია	272
დისფუნქციური მოლოდინები და დისფუნქციური მე-კონსეფციები	272
ქაქვის სვლილა	275
მოვლირება და წარმართული მონაწილეობა	275
სოციალურ-აოგნიბური თაორიის შეყასაბა	276
ძირითადი ცნაბები	277
ძირითადი დებუბაბი	279

70.

108/489

თავი X. ჰიროვნებისადმი საინფორმაციო-საპროტესტო მიღწევები

შესავალი	283
სოციალური სტრუქტურები	283
კატეგორიები	284
“მე“-ს სქემა	284
ვერიფიკაცია და განდიდება	286
შესაძლებელი სხვადასხვაგვარი „მე“ და თვითრეგულაცია	287
სტრესი და მისი დამძევა	289
სტრესი	290
სტრესის საწინააღმდეგო ვაქცინაცია	290
პათოლოგია და ცვლილება	292
ფსიქიკურ ღარღვევითა კოგნიტიური მოღვაწეობა (პარონ ბაჰი)	295
დეპრესია	295
პიროვნული დარღვევები	296
საინფორმაციო-საპროტესტო თეორიის	
ბოლოდროინდელი მოვლენები	297
მე-ს პროსოკულტურული კვლევა	298
პიროვნებისადმი საინფორმაციო-საპროტესტო მიღწევის შეფასება	302
ძირითადი ცნებები	302
ძირითადი დამატებები	304
ჰიროვნების ავტოვის სამომავლო პერსპექტივა	306
ლიტერატურა	307

კომპიუტერული უზრუნველყოფა
აკაკი ჭილიგაშვილისა

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, ☎: 222 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

K287. 713
3
საქართველოს
პროლოგები

ISBN 978-9941-17-786-6

9 789941 177866